

LITERATŪRA,
KRITIKA,
ESEISTIKA

BALANDIS 4

metai

LIETUVOS
RAŠYTOJŲ
SAJUNGOS
MĖNRAŠTIS

2009

TURINYS

RENATA ŠERELYTĖ. Metafizinė lietuvių literatūros žemė	3
AIDAS MARČĖNAS. Eilėraščiai	6
JONAS MIKELINSKAS. Dinozauro ausyje. Eseištinė apysaka	11
STASĖ LYGUTAITĖ-BUCEVIČIENĖ. Eilėraščiai	35
LAURA SINTIJA ČERNIAUSKAITĖ. Prieblandos seserys. Apysaka (Pabaiga)	39
LIDIJA ŠIMKUTĖ. Kažkas ištarta. Eilėraščiai	57
NIJOLĖ KEPENIENĖ. Stiklas. Novelės	60
CLAUDIUS KOMARTIN. Eilėraščiai. Vertė V. Braziūnas, S. Paliulytė, E. Ališanka	70
GUY DE MAUPASSANT. Panelė Perl. Novelė. Vertė R. Ramunienė	74

SVARSTYMAI

Apie rašytojų drąsą ir laisvę keistis. 2008-ųjų knygos. Aušra JURGUTIENĖ, Jūratė SPRINDYTĖ, Laimantas JONUŠYS, Solveiga DAUGIRDAITĖ, Valdemaras KUKULAS	85
--	-----------

KŪRYBA IR LIKIMAI

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ. Salomėja ir Jurga: likimo kūryba	102
--	------------

„METŲ“ ANKETA

Požiūriai. Henrikas Algis ČIGRIEJUS, Jonas JACKEVIČIUS	112
---	------------

IŠ PRAEITIES

JURGA ŽASINAITĖ. Švietėjiška savivoka XVIII a. Lietuvos ir Lenkijos periodikoje	121
--	------------

MŪSŲ PUBLIKACIJA

VIKTOR E. FRANKL. Žmogus prasmės akivaizdoje. Vertė A. Merkevičiūtė	127
--	------------

RECENZIJOS, ANOTACIJOS

ERIKA MALAŽINSKAITĖ. Tekstai, kuriems netaikoma amnestija (A. Pociaus „Ponia Amnestija“) * NERIJUS CIBULSKAS. Prabylančių formų knyga (A. Balbieriaus „Formų knyga“) * JŪRATĖ SPRINDYTĖ. Septintas tiltas (S. Gaižiūno „Skandinavų literatūros ir baltiškieji kontekstai“) * ALFREDAS GUŠČIUS. „Aš baisiai pamėgau tiesias linijas...“ (L. Peleckio-Kaktavičiaus „Jurgis Jankus: gyvenimas ir kūryba“)	138
--	------------

TĖVYNĖS VARPAI

GINTARĖ ADOMAITYTĖ. Keturi dienos, šiek tiek pakeitusios pasaulį	151
---	------------

Antrajame viršelyje: **RAIMUNDAS SLIŽYS.** Solo papūgai ir mušamiesiems, 2006

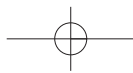
Trečiajame viršelyje: **RIČARDAS FILISTOVIČIUS.** Skrajojantis olandas, 2006

Pasirašyta spausdinti 2009.III.31. Tiražas 1200 egz.
Formatas 70x108^{1/16} Ofsetas. 10 sp. l.
Kaina 7 Lt.
Spaudė AB „Spauda“, Laisvės pr. 60, 2056 Vilnius.

„Metus“
remia:

SPAUDOS,
RADIO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

RENATA ŠERELYTĖ

3

Metafizinė lietuvių literatūros žemė

Šiandien lietuvių literatūroje ir kritikoje susiformavusi įdomi situacija: nemažai rašto žmonių laiko lietuvių literatūrą agrarine ir suvokia tai kaip savaimė suprantamą kultūros reiškinių, kiti į tą reiškinių žiūri su panieka bei pasibodėjimu ir neigia „agrarinę“ literatūrą kaip modernios kultūros dalį. Neva ji neatitinkanti pažangių naujosios literatūros standartų (kokie jie, nė vienas paprastai nesiima įvardyti). Užtat ir „euroromanas“, regis, liko neparašytas, nors po Frankfurto knygų mugės, vykusios 2002 m., Lietuvoje buvo kilęs „euroromano“ rašymo bumas ir net kurtos įvairios strategijos tokiam romanui atsirasti. Kodėl toks romanas nebuvo parašytas ir nenušlavė apgailėtinos „agrarinės“ literatūros lūšnynų kaip cunamis?.. Ogi veikiausiai todėl, kad nebuvo tinkamos reklamos ir parankaus autoriaus. O meninė vertė čia mažiausiai kam rūpi.

Užtat kai postmodernizmo adeptai su panieka sako – „et, agrarinė literatūra“, – prisimenu šviesaus atminimo poetą Kazį Bradūną, kurio niekas nevadino „agrarininku“: jis buvo ir išliks kaip tikras „žemininkas“, archajiškos poezijos dvasios, susietos su unikalia tautos patirtimi ir kultūra, reiškėjas. Juk egzistuoja sena tiesa – pasauliui įdomūs galime būti tik savo tautiniu unikalumu. Savo tautos kultūra, kurią maitina neprilygstamas folkloras: dainos, sakmės, padavimai. Tai uola, ant kurios statomi tautos namai. Užtat „euroromano“ cunamis mūsų (dar) nenušlavė. Bene kiekvienas lietuvis šiandien turi galimybę susipažinti su naujausiomis literatūros tendencijomis bei autoriais (tik, deja, neretai tai jam neįdomu), ir išvysti, kad masinę isteriją sukėlė „pasauliniai bestseleriai“ tėra sėkmingos reklaminės kampanijos išdava. Kad mūsų literatūroje, tegu ir „agrarinėje“, dar esama natūralaus žmogaus skausmo, svajonių, nuoširdumo išraiškos, metafizinės erdvės ilgėjimosi, kaltės ir

4

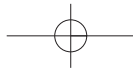
atgailos sąvokų. Taigi lietuvių literatūrą, nutiesdama tiltus tarp praeities ir ateities, mūsų ir išeivių, norėčiau su pagarba įvardyti kaip „žemininkų“ literatūrą, o ne „agrarinę“, nes žodis „žemė“ įkūnija mūsų tautos sielą, o visa, kas susiję su agrariškumu, – neretai svetimų valdžių mums primestus gyvenimo ir mentaliteto modelius.

Šiandien dar egzistuoja tokios dvi nenatūralios sąvokos, kurios visada suerzina – „kaimo“ ir „miesto“ literatūra. Lokalizacija kai kuriems kritikams ir literatūros žinovams tokia svarbi, kad kaime vykstantį literatūros kūrinio veiksmą jie laiko labai atsilikusiu nuo pažangaus veiksmo modelio, o tokio kūrinio personažas – toks pat kaip mąstantis kukurūzas, ne daugiau. Iš tikrųjų tai tik provincialumo simptomo pripažinimas, nes šiuolaikinė mūsų miesto kultūra, – jeigu lygintume su kitais Europos miestais, – dar labai jauna. Taigi taip griežtai skirstyti literatūrą ir kultūrą į „kaimo“ ir „miesto“ man atrodo netikslinga, o kartais – net juokinga. (Viena menininkė – rašytoja – pareiškė, kad Nacionalinę premiją gavęs rašytojas neturėtų rašyti apie besiveršiuojančią karvę; tai nemodernu. Man atrodo, kad karvei tai visai nerūpi. Ir rašytojui neturėtų rūpėti. Ypač jei jis gavęs Nacionalinę premiją. Besibodinčiai karvėmis rašytojai iki šios premijos dar toli.)

Taigi apibendrinant būtų galima sakyti, kad kai kurios sąvokos, taikomos literatūrai, guldo ją, vargšę, į Prokrusto lovą ir neleidžia atskleisti jos esmės. O esmė – kalbėti apie egzistencines žmogaus problemas, ribines situacijas, žmogaus pasirinkimą, būties grožį ir siaubą. Ir koks skirtumas, kur tai vyksta – tvarte, kur į pasaulį ateina veršelis, ar prekybos centro „Panorama“ stikliniame pasaže?.. Ar nuo to pasikeis reiškinio esmė?..

Daugelis mūsų „žemininkų“ rašytojų – nei genijai, nei maniakai, nei gudrūs, reklamos esmę literatūroje perpratę žmonės. Užtat daugelis jų net patiems lietuviams nežinomi. Nieko nuostabaus – nemaža tautos dalis netgi paties didžiausio „žemininko“ – Donelaičio – vardo neįsisąmonina. Lietuvos televizijoje yra tokia laida – „Klausimėlis“, kurioje renkami kvailiausi atsakymai. Tai Donelaitis, praeivių nuomone, ir paraką išrado, ir Rusiją nukariavo, ir pirmasis kosmonautas buvo... „Klausimėlio“ kontekste pavojinga užsiminti ir apie kitus klasikus, nes gali išgirsti, kad Lazdynų Pelėda įrašyta į Raudonąją knygą, Cvirka sukonstravo pirmąją raketą, o Žemaitė – K. Prunskienės slapyvardis. Ir nors lietuviai – žemės tauta giliaja prasme, jie kažkodėl gėdisi savo klasikos – tautosakos ir literatūros – kurioje slypi ištisų amžių suformuoti įstabūs papročių ir tradicijų sluoksniai.

Mums neretai atrodo, kad gudrios ir protingos yra kitų tautų knygos – ypač tos, kurios gerai perkamos, kurios užima populia-

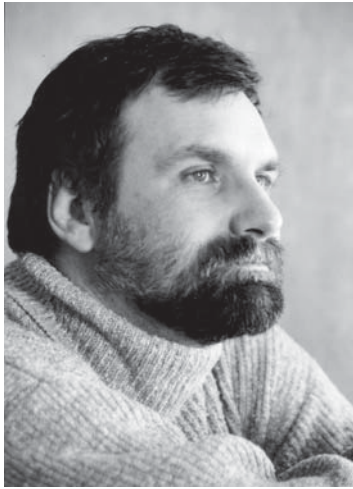
riausių knygų dešimtukus, prie kurių autorių knygų mugėse susirenka kilometrines gerbėjų eilės. O juk pakanka blaivaus ir ramaus požiūrio ir šiek tiek tokios analizės, kad pamatytum, kaip sukurtas tokios knygos populiarumas. Dažnai su menine ir išliekamąja verte jis neturi nieko bendra, o tik su „žvangančiu variu“ ir „skambančiais cimbolais“, kurie minimi Biblijoje – taigi su niekuo kitu, kaip su pinigais ir pripažinimu. Taip, gudrumo čia esti, ir nemenko. Ir proto – taip pat. O kurgi knygos išmintis?.. Juk jinau nieko bendra neturi su šitomis kategorijomis. Taigi jei neturime lietuviško bestselerio, kuris nušluotų, pavyzdžiui, Lietuvoj itin populiarias pseudofilosofines P. Coelho knygas, galbūt galime tik džiaugtis.

Knygos, kurių vertę sukuria, o reikšmę išpučia reklaminė strategija, sudaro įspūdį, tarsi jų pasirodymas keistų pasaulį, kurtų naują pasaulėžiūrą, kosmose būtų aptikta nežemiška gyvybė ir pan. Tačiau kuo daugiau tokių neva „tradicinę pasaulėžiūrą“ sprogdinančių knygų pasirodo, tuo labiau gręžiuosi į senąsias knygas ir, jas skaitydama, regiu, kad tai jos – nauji pasauliai, jos gali atskleisti tai, ką naujosios pamiršo. Ir jei kas baisiai dejuoja, kokia lietuvių literatūra provincionali ir „žemiška“, kaip ji nesugeba perimti naujų, globalių problemų, naudoti pažangių rašymo metodų ir madingų srovių, matyt, pamiršo, kad literatūros esmė galbūt ir turi būti „žemiška“. Nes nieko nuostabesnio nei žemė kituose pasauliuose mes nerasime, ji mums duota kaip likimas. To nesuvoks tas, kuris žemę regi tik kaip traukos jėga pasižymintį objektą.

Taigi esame žemiški, prie žemės, žemėje, su žeme... Kiek šiuolaikinių lietuvių autorių su didele nuostaba ir džiaugsmu, kartais – ir su liūdesiu – atrado šitą dabartės niekinamą ir plūstamą žemę!.. Romualdas Granauskas – su upių ir vėlių rūkais („Rūkas virš slėnių“), Juozas Aputis – su aistra liepsnojančiais smiltynais („Smėlynuose negalima sustoti“), Marcelijus Martinaitis – su našta, kurią galima pasidėti („Prilenktas prie savo gyvenimo“), Jonas Strielkūnas – su iki dangaus aidinčia Žoline („Tamsos varpai, šviesos varpai“), Birutė Jonuškaitė – su amžinybėje likusiu rugių lauku („Rugių laukas“)... Kokiam dideliui būriui rašytojų – tegu ir mažiau talentingų ir žinomų – žemė intuityviai tebelieka įkvėpimo šaltiniu!.. Juk nusigręždamas nuo žemės nusigręži ne nuo ko nors kito, kaip nuo žmogaus, kuris sukurtas iš dulkės, molio, grumsto, paukščio plunksnos, žolės lapo, voratinklio gijos, žuvies ašakėlės ir žvėries šonkaulio. Taigi iš viso to, kas virsta žeme, kas transformuojasi, auga, keičiasi, įgauna naują, galbūt ir metafizinį, kūną.

Ir jeigu mes pamiršime, kad esame žemė, kuriai savo nemirtingąją dvasią įkvėpė Kūrėjas, vargu ar mes ką daugiau galėsime prisiminti. Neniekindime žemės. Jos atmintis – tokia turtinga.

AIDAS MARČĖNAS

Ir vis tiek

*ir vis tiek pasisėmei,
Dieve, tą didelį sunkų
žmogų, kuris nesuskydo*

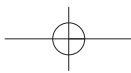
*lengvą jo būdo dėmę,
kuri atmintyje jau blunka,
nešam aukštai ant skydo*

2008 06 07

Treniruotė

iš ryto pliaupė, vakarop nušvito,
klausiausi Bacho, Borgesą varčiau
ir vyliausi, kad kas įkvėps ir šitą
beprasmišką krutėjimą, tačiau

jokios žinios, jokios anapusybės
...nutrūksta čia, tamsa; dabar tęsiu:

*kažkokios skaidrios švytinčios esybės
vis reikalauja sielos judesių*

2005 09 24–2008 06 16

Paminklas

Aš esu laikas, pasaulių griovėjas

Krišna

Poetas kaltas neprisipažįsta

Žiniasklaida

*pasaulis baigės vėl,
tad susimetę,
nors buvo kietas,
jį vis tiek išliejom:
„Bilhaną vertė,
lyg nepilnametę
ir pragarą,
kurio nepripažino“*

*papjoviau, sakė,
dukra, ar mylėjau
ką nors po saule?
vienas Dievas žino*

*kodėl vis eina,
nors neturi kojų*

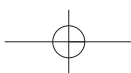
*kurioms meldžiuos,
o rodosi – burnoju*

2008 06 17

Sonetas Sigitui Gedai

Johno Coltraine'o maniera –

*poete didis, sveiks! ir kas ten žino,
kiek ištarta, o kiek tiktai tariės...
kažkokios pelkės, žemumos, ištvinius
neaišku kas, iš įpročio Neris*

*vardu vadinkim, debesys, iš švino
pašiurpę erdvės, sieloms nejauku
paklydus skradžiai nykiose mašinų
kapinėse, tačiau su šuniuku*

*šiek tiek šviesiau; jau panašu, kad čia
į amžinybę įteka kančia,
kely drėkinus sodus malonumų*

*šokt ratais su sokratais ir su krišnom –
juodais varnėnais, švilpiančiais tarp vyšnių
kraujo mėlynumo*

2008 06 18

Dienos aidai

*diena praėjo, dar viena
diena užkniso negyvai
jauna senatvė ir sena
netaisyklinga šypsena
kažkam paklausus:*

– ar buvai?

*...lėtai lėtai, iš laimės nesuklysti
dvejodamas atitariu: – buvau...*

o ten toliau, kur eglė juosta: – vau

*ir jau greta, kur sutemos: – au au
...raudonakailis Tūras iš vaikystės*

diena praėjo

ačiū

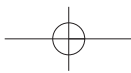
pavargau

2008 06 19

Užvertus paskutinį puslapį

Trakli, Georgai, mano jaunystės poete, nebemyliu tavęs

*mūsų peizažai išseko, spalvos nebeskamba taip, kaip kadaise skambėjo,
aukso dulkęs pavirto į žodį*

nutrauktos galūnės, išversti šaknų viduriai, praeitin tariniai užminuoti

*tam, kuris gyvas išliko ir sulaukė brandos – nebenuodingas išgrynintas
tavo eilių kokainas*

*bejėgė medicina, jokios seserys nebepagelbės – tuščia ir tuščia kur būta,
negailestinga*

tavo gležna beprotystė nebeįveikia mano surambėjusios sielos tvirtovės

vis dėlto sūnui rekomenduoju tave kaip patį gražiausią poetą

*o ir pats gyvensiu toliau, gražiai prisimindamas mudu – kaip ir tas
moteris, seseris, su kuriomis susilaukiau vaikų*

2008 07 10

9

Ir jums mano likęs gyvenimas

*jums, tik mano raidėse galintiems būti
sūnumis, mamomis, dukromis ar tėčiais
tikresniais, negu pavardės arba skaičiai*

*palikti trūnyti, dūlėti ir pūti
gal tam, kad jus trumputį mirksnį mylėčiau
labiau nei mirtingą save, prašalaičiai*

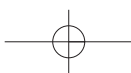
*kurie vis reikalaujate taisyklingo
sakinio ir daugmaž norminės sintaksės
ritmu, kurio paiso genio kalenimas*

*Rudaminos kapinaitėse – svingas
širdies veik nebesuspėjančios – tvinksintis,
greitėjantis mano likęs gyvenimas*

*ligi to taško, kur ir man teks užmigti,
sklidinas linksmo ir beprasmiško triūso,
lyg ką režčiau akmenyje arba kaule*

*prisiminimui vaikams, kuriems palikti
neturėsiu nieko daugiau, tik iš jūsų
paveldėtą kalbą, gyvybę, pasaulį*

2008 07 20

Viltys paraštėse

*ne pirmą, ne paskutinį
kartą, su šypsena, verta
idioto karaliaus*

*išsikvėpęs nejučia
pagalvojau, kad štai
parašiau geriausią savo*

*eilėraštį, tad viliuosi,
kad po savaitės
ir vėlei pasimatys*

*ką iš tiesų sumaliau
ne pirmą ir, Dieve, gal
ir vėl kartą ne paskutinį*

2008 07 21

Eilėraštis Vytautui Rubavičiui

*poete, vertas išmanančių pagarbos,
kurs poezijoje, mėgindamas aprėpt
neaprėpiamą, pasiduodi nelaisvėn*

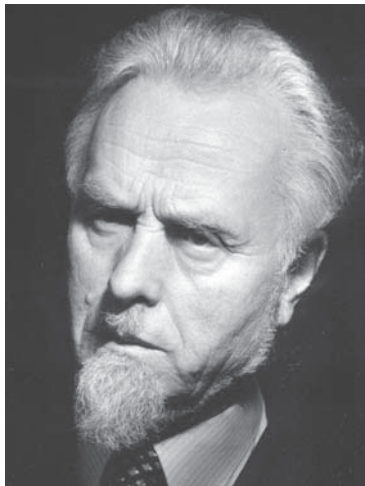
*kalbos, kaip Braque'as irgi Picasso
pradžioje dvidešimto amžiaus
pasavo prieš daiktus, kurie savyje*

*štai ir ta išganingoji kepyklėlė seniai
egzistuoja vien tavo nerangiame
eilėraštyje, tačiau vis dar užuodžiu*

*kvapus ir, nors senokai nebegeriu,
paryčiais skaitydamas tavąjį tekstą
pagirias pajutau ir staiga susirodė*

*kad auštant labai panorėjęs pro grotas
vėl gaučiau šiltą nenusakomo skonio
bandelę su cinamonu ir užuojauta*

2008 07 21

JONAS MIKELINSKAS

11

Dinozauro ausyje

Eseistinė apysaka

Jeigu nori, kad gyvenimas tau neapkarstų
Ir neprarastų prasmės,
Ieškok Dievo net tada, kai nebesitiki Jį surasti.

J. M.

Vilniuje ant Tauro kalno

Tu šį rytą pabudai be galo gerai nusiteikęs. Taip gerai, jog net nepagalvojai, kaip visuomet rytais, kad būtina kuo greičiau apsirengti, kadangi nelabieji, kurie tremia žmones į Sibirą, mėgsta juos užklupti pusnuogius. Ir buvo taip linksma, kad visa gerkle užtraukei savo mėgstamą dainą: „Ant kalno mūrai, joja lietuviai...“ Tik daug vėliau, kai jau pasimankštinai, iki juosmens nusiprausei šaltu vandeniu, žvilgsniu palydėjai už lango skrendantį balandį, tu vėl prisiminei visu savo gyvenimu išbandytą taisyklę, tapusia kone aksioma: „Jeigu tau be regimos priežasties pasiutusiai linksma, žinok, kad tavo pėdomis jau seka kipšas ir laukia patogios progos tau kepštelėti. O kipšo kepštelėjimas tolygus nuodų taurelės maktelėjimui.“

Prisiminei tą nei iš šio, nei iš to nuolat išnyrančią pasiutaksiomą ir, užuot ramiai sėdęs prie kavos puodelio, tu pamažu, beveik nejučiomis ėmei ieškoti to nesuprantamo linksmumo priežasties.

Savo laimei ar nelaimei, netrukus ir nesunkiai tą priežastį suradai. Ir ne bet kokią, o svarią kaip Diogeno samprotavimai iš statinės dugno apie nepriklausomą gyvenimą ir mąstymą. Tau linksma šį rytą buvo dėl to, kad kiaušų naktį skridai. Skridai plasnodamas rankomis it sparnais. Skridai virš lau-

kų ir miškų, medžių ir namų, upių ir ežerų... Žmonių ir gyvulių. Skridai ir niekas tau netrukde. Nei bažnyčių bokštai, nei fabriku kaminai, nei vėjų gūsiiai, nei lėktuvų sparnai, nei kalvos, nei kalnai... Absoliučiai niekas! Skridai... nugalėjęs savo žmogišką ribotumą. Tą ribotumą, kuri tau įvarė ilgametė draugystė su rusišku žurnalu „Voprosy filosofiji“. Ką tai reiškia? Ogi tą, kad ten ne vienas straipsnio autorius, gvildenantis Vakarų filosofų pažiūras – net tokio rango išminčių, kaip Hėgelis ar Sartras, nepraleisdavo progos pažymėti, jog jiems pasiekti to, ką yra pasiekę Marksas, Engelsas ar Leninas su Stalinu, sutrukdė mąstymo ribotumas. Ne kartą sutikęs tą Vakarų filosofų „ribotumą“ sovietinių „išminčių“ raštuose bei straipsniuose, tu ne juokais pradėjai domėtis Marksu, Engelsu, Leninu... Be didelio vargo, kadangi skaitai ne tik lietuviškai, rusiškai, bet ir prancūziškai bei vokiškai, į tavo rankas pateko „Komunistų partijos manifestas“, „Kapitalo“ ištraukos, „Gamtos dialektika“, „Materializmas ir empiriokriticizmas“ ir daugelis kitų kelrodžių, vedančių į to ribotumo giljotiną. Ši sunki, daug jėgų, azarto bei atsidavimo reikalaujanti kelionė tęsėsi tol, kol įstrigo garsiam Karlo Markso teiginyje: „Die Philosophen haben die Welt nur verschieden interpretiert, es kommt aber darauf an, sie zu verändern“*.

Verändern?! Pakeisti?! Pakeisti?! Pakeisti?! Tu tada visa kita pamiršęs kartojai lyg apdujęs. O ką reiškia – pasaulį pakeisti? Viską pradėti nuo žmogaus prigimties pakeitimo. Visa tai, ką mes turime dabar, pasiūsti po velnių, pristeigti konclagerių, sargybos postų, ar kaip kitaip? O iš žmogaus sukurpti Čapeko robotą? Atsakymų į šiuos klausimus tu nesuradai ir negalėjai rasti, tik neaiškiai jutai, kad po didžiųjų genetikų Mendelio, Veismano ir Morgano atradimų apie sėkmingą žmogaus prigimties pakeitimą negali būti rimtos kalbos.

Visa tai šį rytą tu prisiminei, kai ką apgalvojai ir vėl sugrižai prie pagrindinio klausimo – kodėl pabudai toks linksmas, taip gerai nusiteikęs, kaip dar niekada. Nejaugi vien dėl to, kad sapne skridai? Po to sekė ir kitas, pats svarbiausias klausimas: nejaugi žmogus savo ribotumą nugalė tik sapne?

Su šiais klausimais, su tuo neaiškumu tu tąsyk ir išėjai iš namų. Bet išėjai ne taip, kaip pernai, užpernai ar dar seniau, kai išsiruošdavai į panašią kelionę. Mat šį kartą tu buvai parvažiavęs į Vilnių tik trumpam – reikalų spaudžiamas. O dabar sėdai į troleibusą Nr. 2, kad jis tave nuvežtų prie taupomosios kasos, kur tavęs laukė indėlis. Antrukas lėkė pasišokinėdamas it koks paauglys ir iškratė visas tavo mintis apie tą nelemtą ribotumą ir palaimingą skrydį virš laukų, miškų, upių bei ežerų. Ir tu sėdėjai kaip lėktuve. Bet tik tol, kol tavo akys susitiko su kreivanosio tipo akimis. Tada prisiminei, kad jau seniai esi sekamas ir panūdai artimiausioje stotelėje išlipti. Taip ir padarei, bet judviejų akys vėl susitiko. Tik šį kartą vieno iš gatvės, kito – iš troleibuso. Tavo liežuvis nespėjo paklusti protui ir išsoko iš burnos, o jis, it apspjautas, nusišluostė atpakalia ranka kreivą nosį. Į taupomąją kasą įžengei kaip į ritualinių paslaugų biurą ir kurį laiką nesusigaudei, kodėl stovi už tų prakaituotų nugarų. Prieš akis staipėsi daugiaveidis seklys ir šluostėsi nebe kreivą nosį, bet prakaituotą kaktą. Tave pažadino nekantrus balsas:

* Filosofai tik įvairiai aiškino pasaulį, bet uždavinys yra jį pakeisti (*vok.*).

– Graždanin, vy stoite ili spite?*

– Stoju i mečtaju o tech, kotoryje v more**, – ramių ramiausiai atsakei ir pats nusistebėjai, kodėl taip ramiai ir keistai tau išėjo.

Pasiėmei vieną šimtą rublių ir, vargais negalais susiradęs pardavėją, kurios anksčiau lyg ir čia nebuvo, nusipirkai porciją ledų. Sulaižei tą šaltą daiktą ir galva vėl pradėjo veikti kaip ką tik iškėlus koją iš namų. Ir, nepaisant to, ji, ta galva, vis ieškojo prie ko nors prikibti. O tam netrukus atsirado ir tinkama proga, kai tu nežinia kodėl, užuot sėdęs į troleibusą ir pasiekęs užmiestį, kad ten susirastum „balsuodamas“ prie plento kokį sunkvežimį ar automobilį, kuris tave pamėtėtų į Pasvalį, iš taupomosios kasos patraukei Kalinausko gatve aukštyn. Ir jau iš tolo, ko gero, ne tiek pamatei, kiek pajutai tuos Santuokų rūmus, kurie, pamynę po kojomis buvusias garsias liuteronų kapines, įžūliu balzganu balnu iškilo ant Tauro kalno, tau tapo ne tiek vyro bei moters jungtvių, kiek žmogaus beširdiškumo ir niekšybės simboliu. Juk dar taip neseniai tu nerimo ir skausmo valandomis čia vaikštinėjai skaitinėdamas vokiškas epitafijas.

Taigi, iš tikrųjų tavo galvoje netilpo ne tiek tie Santuokos rūmai, įžūliu balzganu balnu iškilę ant mirusiųjų kaulų, kiek tos barbariškai panaikintos liuteronų kapinės, kurių paminklų granitas, marmuras ir metalas buvo išgabentas žinoma ir nežinoma kryptimi, kiek sovietinės valdžios su niekuo nesiskaitymas, panieka amžių patikrintoms vertybėms. Ir tave tai nuteikdavo ne tik liūdnei, bet ir slegiamai, priešiška. Ir jau nuo pat studijų meto. Ne paskutinę vietą užėmė ir tos valdžios baimė. Ypač universitetinės. Mat, stodamas į šią aukštąją mokyklą, nuslėpei, kad karo metu atlikai Vokietijoje Reicho darbo tarnybą, nes be jos negalėjai įsigyti brandos atestato ir studijuoti. Jau vien tas faktas, kad buvai užsienyje ir matei, kaip ten žmonės gyvena, tarybinei valdžiai sukeldavo įtarimą, nepasitikėjimą ir nenugalimą norą kuo greičiau tokį subjektą izoliuoti arba net likviduoti. Todėl ir tavo kiekviena diena universitete galėjo būti paskutinė. O tam atsirado net ir konkrečių ženklų, pavyzdžiui, – ilgi ir lipnūs vienos fakulteto komjaunimo veikėjos žvilgsniai, kurie bet kurią akimirką galėjo pavirsti rūsčiu priekaištu: tu iš aukšto žiūri į mus ir paniekinamai stebi visa tai, ką mes darome studentų labui. Žinoma, viso to tu negalėjai ignoruoti, bet negalėjai ir nepastebėti, kaip koks nors vyr. dėstytojas Kostelnickis dedasi visų galų meistru ir skraido ne tik universiteto kiemais bei koridoriais, bet nevengia ir miesto griuvėsių. Štai dėl ko tu, užuot visą laiką sėdėjęs auditorijose ar kabinetuose, neretai klajodavai po miestą, užsukdamas į jo bažnyčias ir kapines. Čia atgaudavai prarastą dvasinę pusiausvyrą ir sutvirtindavai pašlijusį įsitikinimą, jog niekas tau nepadės, jeigu neišmoksi padėti pats sau. Padėti net ir atsidūrus prie išsiveržusio ugnikalnio. Stiprus tas, kuris randa atramą ne kituose, o pats savyje.

Tokių ir panašių minčių nešamas ir stabdomas, tu, nejudamas lagamino svorio ir saulės, pakilusios kone į zenitą, kepinimo, pasijutai pačiame Tauro kalno viduryje, kur visas saulės šutinamas miestas atsidūrė tau po kojom. Iš pradžių išpūtęs akis dar spoksojai į dangų, o paskui visa galva vėl atsi-

* Pilieti, jūs stovite ar miegate? (Rus.)

** Stoviu ir svajoju apie tuos, kurie jūroje (rus.).

trenkei į tuos Santuokų rūmus, kurie dabar atrodė kaip prakaito lašas ant to kreivanosio, likusio troleibuso viduje, kaktos. Žiūrėjai, stebėjai, bet nebesibjaurėjai, kol staiga it aidas iš begalinės tolumos atklydo epitafijos išmintis: „Was wir bergen in den Särgen, ist den Erde Kleid. Was wir lieben ist geliebt bis zur Ewigkeit“*.

Toji epitafija, atklydusi iš tų tolimų, tarsi nerealių studentavimo metų, tave sukretė lyg antausis ir praregėjimas ar dvasinis nušvitimas. Tu, pasidėjęs ant žemės lagaminą, net atsisėdai tiesiog ant žolės. Sėdėjai ir kone su neapykanta žvelgei į ... SANTUOKŲ RŪMUS.

Žvelgei, kol tave pažadino žodžiai. Ne, ne žodžiai, bet iš kažkokių aukštybių nukritęs klausimas:

– Sėdi?

Tu pasimuistei lyg pažadintas iš miego.

– Vis dar sėdi ir nepažįsti? Ar nenori pažinti?

Tu išplėtei akis. Prieš tave stovėjo juodas, didelis it kalnas vyras su skaudžiai geltona lazda. Tasai geltonumas tiesiog akino. O dar tie žodžiai „Was wir bergen in den Särgen, ist den Erde Kleid...“ vis ruseno galvoje. Nevalingai rankos mostu tu užgesinai tą rusenimą, skiausčiu delnu patrynei vieną akį, paskui kitą ir vėl įsižiūrėjai. Vytautas! Jis buvo dar labiau sustojęs, nesveikai įraudęs, glotniai sušukuotais juodais plaukais, prisimerkęs, ko gero, mintyse atsisveikinęs su viena ir kita diabeto suniokota koja. Stūksojo priešais tave pasirėmęs ta savo geltona it milžiniška askaridė lazda. Tasai geltonumas juodame fone atrodė kažkoks paslaptingas ir kartu sopulingas.

– Vytautas?

– Vytautas! Vytautas! Kaip čia atsiradai?

– Vaėjau ir atėjau, – pasirėmęs į lagaminą, tu atsistojai ir padavei jam ranką.

– Niekur neskubi?

– O ką?

– Noriu tau kai ką pasakyti.

– Tai ir sakyk.

– Bet dar nežinau nuo ko pradėti.

– Kas nežino nuo ko pradėti, perfrazuojant Kromvelį, tas daugiausia pasako.

– Ko gero, pataikei į patį dešimtuką.

– Aš viskam pasiruošęs. Kariuomenėje už taiklumą buvau gavęs atostogų.

– Bet vis abejoju, ar iš viso būtina tau sakyti.

– Ne laikas abejoti, kai reikia kovoti, – bravūriškai atkirtai ir net pasitempei kaip kareivis, laukdamas vado įsakymo. Bet ilgai jo nesulaukei.

– Jeigu jau taip, tai galėjai prieš mane ne stovėti, bet gulėti.

– Na, na! – tu ne juokais jau susidomėjai ir paraginai. – Varyk toliau!

Tada Vytautas pasisuko į vieną, į kitą pusę, apsidairė, kone visa krūtine atsirėmė į tą geltoną lazdą ir vos girdimai tarė:

– Šitoje, na gal kiek ir kitoje vietoje, žodžiu, ant Tauro kalno tave, Joneli, daužė ir spardė.

* Ką mes guldome į karstą, tai tik žemės rūbas. Ką mes mylime, per amžius išlieka (*vok.*).

– Mane?! Daužė ir spardė? Kas?!

– Tas, kam įsakoma ir užmokama.

Paskubomis sugavęs jo nusuktas į šalį akis, tu nekantriai pakėlei balsą:

– Turi galvoj enkavėdistus, kagėbistus ar kokią kitą šutvę? Kalbėk aiškiau!

– O tu nesikarščiuok ir nešauk. Negi nežinai, kad ir sienos ausis turi?

– Žinau, gerai žinau, bet, Vytautai, neturiu laiko čia su tavim pilstyti iš tuščio į kiaurą.

– Iš tuščio į kiaurą?! – pakėlė balsą ir Vytautas M. – Kalba eina apie žmogaus, tai yra tavo gyvybę. Koks čia pilstymas iš tuščio į kiaurą. Aš tavęs nesuprantu, Jonai.

– O aš tave, Vytautai, jau seniai perkandau.

– Oho! – kažkaip keistai visu stambiu kūnu nusistebėjo jis. – Net šitaip?

– Nors esi mėtytas ir vėtytas, bet kartais negali atsispirti pagundai žmogų pakankinti.

– Ne pakankinti, o atakinti.

Tu, užuot atsakęs ir toliau pešęs iš jo žodžius, nekantriai pasisukai ir žengei žingsnį į priekį:

– Skubu!

– Kur?! Kur skubi? – čiupo jis laisvąją ranka tau už alkūnės, kone desperatiškai šaukdamas. – Kurgi tu šitaip aklai nuskubėsi?

Tu, valdingos jo rankos sulaikytas, sustojai lyg įbestas, o jis, nervingai stuksendamas ta savo geltonąją lazda į grindinį, tiesiog prapliupo, prieš tai dar suskubęs priekaištingai pažvelgti tau į akis. Ir taip prapliupo, jog žodžiai iš jo burnos ėmė verstis vienas per kitą, tarsi juos kas būtų šluota šlavęs.

Iš to žodžių srauto tu supratai tik tiek, kad toje vietoje, kur dabar stovit, na gal kiek arčiau buvusių liuteronų kapinių – kažkokie banditai mirtinai sumušė žmogų. Ir daužė, mušė, spardė jį tol, kol paaiškėjo, kad jis ne tas, tai yra ne tu, bet visai kitas, tik panašus į tave žmogus.

– Kas tas... ne tas, o kitas? – iš pradžių nesusigaudei tu. – Kaip reikia tai suprasti?

– Suprasti reikia taip, kad jie vietoj tavęs mirtinai prikūlė kitą pilietį. Tik panašų į tave.

– O kas tie jie? – sukľuso ir sunerimo ne tik tavo ausis, bet ir širdis, nors nebe pirmą kartą šiandien susitinki su tais nelemtos ateities pranašais.

– Kas? Kas? – pakartojo jis kelis kartus. – Ir vėl tas pats. Tarsi gyventum ne Tarybų Sąjungoje, kur triumfuoja komunizmo darkytojo kodeksas.

– Tai tu įsitikinęs, kad šuva pakastas ne kur kitur, o tik sudarkytame komunizme?

– Tuo įsitikinęs ne tik mąstantis komunistas, bet ir apsiskaitęs katalikas.

– Turi galvoj pirmuosius krikščionis? – tu iš karto susidomėjai tuo netikėtu minčių posūkiu. – Gali man plačiau paaiškinti?

– Kodėl ne, tik gaila tavo laiko, kuris ką tik taip spaudė tave, – priekaištingai šyptelėjęs, sutiko jis.

– Laikas ne kiškis – nepabėgs, – pats nepajutai, kad susidomėjimas tuo nauju minčių posūkiu pasiekė tokį įtartinę tau laipsnį.

– Tu nori pasakyti, kad laikas, būdamas ne kiškis, nepabėgs, o toks Vytautas, būdamas paskutinio laipsnio diabetikas, gali ne tik pabėgti, bet ir

kojas pakratyti? – tai ištaręs jis su švilpesiu atsiduso, suėmė abiem putliom rankom tą savo geltonąją lazda-askaridę, pakėlė ją prie drimbančio per diržą pilvo ir kažkaip keistai subliūško, suglebo. Tačiau tai truko tik sekundę kitą, paskui vikriau, negu galima buvo iš jo tikėtis, atlošė glotniai sušukuotą galvą ir paklausė: – Juk taip, Jonai?

– Ne, Vytautai, ne visai taip, – pasiskubinai tu paneigti. – Atvirai pasakius, mane sudomino ne kas kita, o tik netikėtas mūsų pokalbio posūkis – nuo konkretaus fakto, konkretaus nusikaltimo prie idėjinio, politinio ir net religinio apsisprendimo. – Gal aš čia kiek ir utriruoju, bet manau, kad supranti mane.

– Tikiuos, kad suprantu, nes visuomet didelę prasmę ir reikšmę skyriau tavo pačiu juodžiausiu visiems metu viešai išstartus žodžius: „Audiatur et altera pars“*.

– Iš kur tai? – kone išsižiojai iš nuostabos girdėdamas šiuos žodžius iš „stuk...“ Vytauto M. lūpų.

Jis, it koks jautrus kamertonas, pastebėjęs ar pajutęs nuostabą ar sutrikimą, užuot pasakęs pavadinimą knygos, kur tuos valdžiai baisius žodžius tu idėjai į kunigo lūpas, ėmė lyg ir teisintis ar priekaištauti:

– Tai tu manai, kad aš tavęs neskaitau, kad esu kažkoks ne toks, kaip tu ar kiti?

– Ne, nemanau, Vytautai, tik nustebau, kad taip gerai viską prisimeni, net ir atskirus dialogus.

– Kaipgi neprisiminsi to, kas griaua kruvinos imperijos pačius pamatus. Nejaugi tu manai, kad mūsų grobikai nežino tokios patentuotos aksiomos: kas melu buvo sukurpta, tas tiesa bus sugriauta. O kas okupantui gali būti baisiau, kaip suteikti žodį ir oponentui.

– Tu taip drąsiai, nevyniodamas žodžių į vatą, šneki, jog man net baisu pasidarė.

– Manai, kad provokuoju?

– Manyti tai gal ir nemanau, o pagaliau, kas tave žino.

– Juo labiau, kad kai kam esu ir „stukačius“. Negi ne?

– „Stukačius kaip stukačius“, bet kad kažkokių reikalų su jais turėjai ar turi, ne vienas pasako ar įtaria.

– Nesiginu, pakinkytas buvau, bet sąžinės nepardaviau ir neparduosiu, – pasakė Vytautas ir lazdos smūgiu į šaligatvį savo žodžius tarsi užantspaudavo. – Ypač dabar, kai mano giesmelė jau sugiedota.

– Tikiu, bet mes per toli nuklydome nuo reikalo esmės, – pažvelgęs į laikrodį ant rankos, susirūpinai tu. – Iš viso to, ką man pasakei, kokią padarytum išvadą?

– Tu pasmerktas, – iš karto, neišsisukinėdamas, ištarė jis – Virš tavo galvos kabo Damoklo kardas.

– Kaip tu apie visa tai sužinojai?

– Aš turiu vieną draugą, kuris šventai įsitikinęs, kad, *ten* tarnaudamas, Lietuvai atneša daugiau naudos, negu desidentai.

– Ir jis buvo to įvykio liudytojas, o gal net dalyvis?

– Nežinau, kaip iš tikrųjų buvo, bet jo žodžius galiu perduoti gana tiksliai, – šniokšliai išpūtęs orą, jis įsidėjo į burną kažkokią tablete, nurijo, apsilaizė

* Tebūnie išklausoma ir kita pusė (*lot.*).

lūpas ir varė žodį po žodžio it kokias pakrikusias žąsis į tvartą: – Trumpai drūtai šnekant, pirmiausia *jie* tą nelaimėlį lazdos smūgiu į galvą apsvaigino, partrenkė, spardė, daužė ir... iškrito jo pinigine, paėmė, surado joje pasą, nusviedė, lyg nudegę rankas, ir... į kojas. Kaipgi kitaip? Tik taip. *Jiems* juk nereikėjo nei jo paso, nei pinigų. *Jiems* reikėjo tik jo gyvybės, kad daugiau neviauksėtų, nejuodintų tarybinės tikrovės, kaip tu sau leidi. Juk visiems jau pranešta, kad esi pagrindinis tarybinės tikrovės juodintojas. O visam tam, tikriausiai tu net nežinai, pradžia padarė *genseko* Sniečkaus parankinis Genrikas Zimanas, kai jis, pasirėmęs tavo „Kūdikieliu“, apšaukė tave banditų ir banditizmo Lietuvoje reabilituotoju, – baigęs šią ilgą savo tiradą ir vėl šniokšliai atsidusęs, jis atsilošė ir taip kurį laiką stovėjo didingas, grasus ir sopulingas, tarsi laukdamas iš tavęs prieštaravimo ar pritarimo.

Nebeususigaudydamas mintyse ir savyje, tu irgi tylėjai. Tuo tarsi pasinaudodamas pro šalį ėjęs žmogus, išraudęs nuo karščio ir tvankumos, palietė Vytauto M. alkūnę ir tarė:

- Jei nieko prieš, lauksiu tavęs prie „Minties“.
- Gerai. Aš tuoj.

Abu žvilgsniais pasekėme jį, nueinantį didingų Profsąjungos rūmų link. Kai nepažįstamasis atsitolino, tu paklausei:

- Tai ką man daryti?
- O kad aš žinočiau!
- O ką žinai?
- Žinau tik tiek, kad *jie*, ką nors pradėję, nesustoja pusiaukelėje.
- Tą ir aš žinau. O ką darytum mano vietoje tu pats?
- Aš? Aššš... ko gero, sprukčiau iš Vilniaus. Ir kuo toliausiai. Gal net ir į užsienį.

– Gera pasakyti. Aš ne Venclovos sūnus.

– Svarbiausia – nesimaišyti jiems akyse. O tai bus kaip kunigams... Laurinavičiui ar Zdebskiui... Ir ne tik jiems.

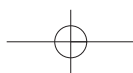
- Ačiū, Vytautai, bet... bet...
- Kas „bet“, Jonai?
- Bet, bet... tegul tas BET pasilieka tik man.
- Kažko svarbiausio tu, Jonai, nenori man sakyti, – atkišdamas prakaituotą ranką atsisveikinti, graužėsi jis.
- Nenoriu, nemoku ir... ne tik tau, bet ir sau.

Juodu išsiskyrėte nei šiaip, nei taip. Tiesą pasakius, tu jį palikai bestovintį ant šaligatvio.

Tave pažadino iš kažkur išlindęs ilgas, kaip staiga užėjęs kosulys, autobusas ar troleibusas, kurio languose žmonių galvos atrodė lyg įvairiaspalvės ledų porcijos. Plačiai pravėręs akis, tu žvelgei į tas „porcijas“, kol kosulys pavirto aštriu, maudžiančiu troškuliu, vėsos, švarumo ilgesiu. Ir kartu niekaip negalėjai nei pradėti ir užbaigti kažkokios minties, nei nuryti seilės. Tu sudejavai ir atsirėmei į artimiausią tvorą. Stovėjai ir spoksojai į buvusias liuteronų kapines, kur ramiai ganėsi kažkieno balta ožka.

Ir staiga tave nuo tos geležinės tvoros atplėšė drąsi, netikėta, atskridusi iš studijų metų epitafija: „Wer das Leben verachtet, fürchtet den Tod nicht“*.

* Kas niekina gyvenimą, mirties nebijo (*vok.*).

Ir tada, žvilgsnį atrėmęs į tuos ne vietoje patupdytus, šventvagiškus Santuokų rūmus, garsiai pats savęs paklausei:

– O aš? Ar neniekinu gyvenimo?

Niekas tau neatsakė ir negalėjo atsakyti, tik už kelių žingsnių pakilo į orą juodų paukščių būrelis ir it sudegusių trobesių plėnys sklandė bežadėje tyloje. Bežiūrint į jų alsų, nevikrų skraidymą tavo galva prakiuro ir pasipylė klausimai: Argi tu niekad netampei meškos už uodegos ir ūsų? Juk savo „Kūdikieliu“ tu nedviprasmiškai parodei, kad tavo simpatijos yra „banditų“, bet ne liaudies gynėjų pusėje. Ką gi byloja tavo garsusis „Audiatus et altera pars“? Ir dar įdėtas į „tamsybininko“, tai yra kunigo, lūpas? O argi Šimulio laidotuvių aprašymu tu nepasišaipei iš garbingų tarybinių aktyvistų? Argi neteisis buvo Vytautas Sirijos Gira tavo „Laisvę už horizonto“ pavadinęs fašistiniu romanu? Ir dar kur? Rašytojų Sąjungos plenumė. Argi čia ne provokacija? Argi ne meškos tampymas už uodegos ir ūsų? Argi čia ne žaidimas su mirtimi? Ne panieka jai? O kam? Kam visa tai?

Tu ir pats nepajutai, kaip garsiai pasakei:

– Kam? Kam? O tam, kad neužmigtu, nesunieksėtų Lietuva. Kad ji nestatytų Santuokų rūmų ant mirusiųjų kaulų.

Tai ištaręs ir užgniaužęs savyje apmaudą ir nerimą dėl viso to, kas ką tik įvyko, tu palikai staiga pasunkėjusį lagaminą ten, kur stovėjai, ir susiradai tokią vietą, iš kur atsiskleidė tie Santuokų rūmai visu savo nekenčiamu grožiu ir svarbumu. Žvelgei ir plačiai atvėręs akis, ir prisimerkęs, o mintys vijo viena kita, kol jas visas nustelbė kategoriškas, likiminis klausimas: kaip gyventi toliau, kai viskas šitaip keistai susiklostė, kai aš *čia* ir *dabar* stoviu tik per laimingą atsitiktinumą? Apmaudų kai kam nesusipratimą. Juk aš jau pasmerktas. Ir dar nežinia, ar iš čia išnešiu sveiką kailį.

Tavo nerimas, apmaudas, baimė, nepasitenkinimas savimi dar labiau išaugo, kai sugrįžęs ten, kur palikai lagaminą, jo neberadai. Neberadai, bet ieškojai, tarsi jis būtų pavirtęs pinigine ar įdedamu į kišenę ir iš jos ištraukiamu daiktu.

– Čia dabar! – sugriežei dantimis ir beviltiškai ėmei akimis klaidžioti po buvusias liuteronų kapines, lyg ieškodamas į ką nors bent žvilgsniu atsiremti. Niekur nebesimatė net tos baltos ožkos, kuri ką tik ramiai ganėsi išniekintoje žemėje.

Ir dar ilgai tu akimis klaidžiojai po šią vietą, niekur nesurasdamas tokio daikto, į kurį žvilgsnis galėtų atsiremti. Visi daiktai, medžiai, namai ir žmonės sprukdavo nuo tavęs lyg nuo raupsuotojo, išsigandę ar pasidarę gyvesni už gyvus. Vien tik tamsa žemėj, ore ir danguj. Tu nejučiom persižegnojai, lyg gindamasis nuo piktosios dvasios. Ir staiga tavo ausyse nuskambėjo aiškus, tvirtas, neatšaukiamas it pati mirtis balsas:

– Niemand stirbt vor seinem Tage*.

Šie žodžiai atsimušė į Santuokų rūmus ir vėl aidu sugrįžo pas tave.

Iš amžių glūdumos atskridusi epitafija tave atgaivino it šalto oro gūsis. Galva suskato dirbti aiškiai, šaltai, tiksliai. Kaip visada. Kieno šitie žodžiai? Aišku, kad fatalisto. O rasi dabar okupuotoje Lietuvoje, kur sekamas kiekvieno piliečio žingsnis, tik fatalistas, nesigraudamas ir negraudamas kitų,

* Niekas nemiršta anksčiau savosios dienos (*vok.*).

ir gali gyventi. Gyventi, stumti dienas ir nesikraustyti iš galvos. Na dar gi-
liai tikintis katalikas, kuris ne apaštalauja, o tik poteriauja.

Kai jau pasisukai eiti iš šios nelemtos vietos, išvydai ant tvoros atbrailos,
prie kurios ką tik stovėjai, tvarkingai sudėtus baltinius ir ant jų patupdytą
juodą beretę. Tu sustojai it įbestas. Juk tai tavo manta, kurią vežėsi į klėtelę
prie kapelių! Vadinasi, vagiui reikėjo tik lagamino ir dovanų, skirtų motinai.
O kam jam svetimi baltiniai? Išrankus velnionas! Tačiau ir kultūringas ru-
pūžgalvis – neima to, ko jam nebūtinai reikia. Tokį subjektą reikėtų net pa-
garsinti spaudoje. Na kad ir tokia antraštė: „Vagis, kuris nepaklausė Stalino
ir neatsikratė sąžinės.“ Arba dar geriau šitaip: „Vagis, kurio chimera-sąžinė
atsilaikė net prieš Tautų Vadą.“ Arba – trumpai drūtai: „Balta varna.“

Tas netikėtas radinys ir jo sukeltos mintys tave galutinai atgaivino, ir tu,
susidėjęs baltinius, beretę ir dantų šepetėlį į raizginę, kurią visuomet nešio-
jaisi, kone linksmas patraukei ieškoti troleibuso, vežančio į užmiestį. Tokį
troleibusą netrukus susiradai, o persėdęs į „pirmuką“ atsidūrei Žvėryne, iš
kur į Ukmergės plentą – tik keliolika žingsnių. Čia prie žinomo vienaaukščio
namelio užėmei savo įprastą vietą ir ėmei „balsuoti“. Bet šią vėlyvą popietę
sunkvežimiai, lengvosios mašinos ir kitokie ratuoti padarai lyg apduję ar
apakinti skrido vis pro šalį ir pro šalį ir niekas nekreipė dėmesio į tavo pa-
keltą ranką.

Kai tu, suprakaitavęs, išsikamavęs svilinančioje saulėje, ėmei prarasti bet
kokią viltį iš Vilniaus išsikapstyti, prie tavęs tarsi iš žemės išdygo šiaudine
skrybėle tipas ir lyg niekur nieko pasakė:

– Matau, kad jau kiaurą valandą čia balsuoji ir niekam neužkliūvi.

Tave nustebino ne tik netikėtas jo pasirodymas, bet ir kiek familiarus,
bravūriškas balsas.

– Kas jūs toks? – paklausei, leidęs suprasti, kad nenori su juo prasidėti.

– Tas, kuris nepraeina pro žmogų lyg pro kokį daiktą. Ar ne? Ir nesustoja
pusiaukelėje ką nors pradėjęs.

Paskutiniai trys žodžiai, pasakyti kiek luktelėjus, tave tiesiog sukretė.
Juk juos, tuos žodžius, kaip tavo pasmerkimą mirčiai, prieš valandą kitą
ištare Vytautas M. Ir dabar žodžiai „Jie nesustoja pusiaukelėje ką nors pra-
dėję“ ne tiek tavo ausyse nuskambėjo, kiek Damoklo kardu virš galvos paki-
bo. Todėl ir pats nepajutai, kaip pakėlei balsą:

– Ko jūs norit iš manęs?

– Sakau, gal pasėdėsi kartu su manim kokioje vėsesnėje vietoje, nes atro-
dai kaip šlapia višta, šiukšlyne pamesta.

– O jūs su ta savo šiaudine skrybėle atrodot kaip gaidys, tos šiukšlyno viš-
tos išbrokuotas.

– Tai nesutinki? – tarsi neišgirdęs šių paniekos žodžių, paklausė.

– Atstokit nuo manęs! Skubu!

– Kaip sau nori, kaip sau nori, bet kai suims pilvą ar širdį, bus per vėlu.

– Kuo čia dėti mano pilvas ir širdis?

– Pyktis pirmiausia juos pašalina iš rikiuotės, – kone grasinamai pasakė
ir atsikabino. Bet nuėjo nuolat atsigręždamas, tarsi norėdamas visam gyve-
nimui įsidėmėti tavo veidą ar laukdamas, kad tu jį dar pasivytum.

Tam tipui dingus iš akių, tave vėl prislėgė tie žodžiai: „Jie nesustoja pusi-
aukelėje ką nors pradėję.“ Ką tai reiškia? Nejaugi *jie, šitie, šitie...* taip tave

supakavo, jog kad ir kur tu pasisuktum, visur atsitrenksi į aklinają sieną. O tu net nebandei to tipelio ilgesniam laikui sulaikyti ir bandyti kai ką išsiaiškinti. Na kad ir tai, iš kur jam šovė į galvą tie žodžiai, kuriuos jau šiandien girdėjai. Žinoma, išsiaiškinti ne tiesmukai, bet taip pamažu, nejučiom, pasinaudojus prancūziškų detektyvų bei romanų subtilumu. Ne, šito nebuvo. Tik buvo, kaip ir visada, vien laiko deficitas, amžinas skubėjimas į niekur net ir tada, kai naujas ar senas pašnekovas gali, žada ir neslepia turįs ką pasakyti daugiau, negu galima iš jo tikėtis. Va ir dabar, užuot pabėgęs pusvalandį nuo svilinančios saulės į pavėsį, kaip tau buvo pasiūlyta, ir išgirdęs iš nepažįstamojo lūpų tai, ko tau šiuo metu labai reikia, tu arogantiškai jį suniekinai ir pasiuntei po velnių. Argi šitaip daro ir elgiasi žmonės, kurie bent kiek dar turi sveiko proto ir suinteresuoti sveiku kailiu? Juk pagaliau šitaip atsikratęs tavim susidomėjusio pašnekovo, dar nežinia ką ir pats ant savo galvos užsikrovei. Argi dabar, kol tu čia stypsai, neateina tau į galvą tokia paprasta mintis, jog po viso šito, kas jau šiandien čia ir kitur atsitiko ar įvyko, gali prie tavęs sustoti mašinėlė paslaugiai praviromis durimis ir...

Ši mintis, pavirtusi net vizija, tave supurtė nuo galvos iki kojų. Dar ją lyg tyčia papuošė to kreivanosio iš troleibuso paslaptinga šypsena. O dar už minutės kitos, lyg mostelėjęs burtininko lazdele, prie tavęs sustojo naujos laidos moskvičius, prasivėrė durys ir išniro plika, įdegusi, plaukuota ranka:

– Į Pasvalį?

Tu instinktyviai atšokai toliau nuo tos čiumpančios rankos ir sumurmėjai:

– Ne, atsiprašau, ne į Pasvalį.

Moskvičius, paskandinęs tave troškiuose dūmuose, nuvažiavo, o tu, čiaudėdamas ir ašarodamas, nudūlinai toliau nuo tos užburtos vietos. Nusišluostęs ašaras, atgavęs kvapą, garsiai savęs ir viso pasaulio paklausei:

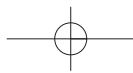
– O dabar, dabar, ką daryti *čia* ir *dabar*? Nejaugi tik sakyti: kvailas, kvailas ir dar kartą kvailas!

Žinoma, niekas tau neatsakė ir negalėjo atsakyti, tik gerokai nustebai suvokęs, jog vis dažniau pasikalbi pats su savimi. Ir dar labiau nusistebėjai, kad jau kuris laikas nestabdai pravažiuojančių mašinų. Stovėjai kaip pasamdytas ir žvelgei į NIEKĄ, kaip pastaruojau metu vis dažniau tau atsitikdavo.

Ir dabar atsitiko tai, ko nelaukei, nesitikėjai iš savęs: užuot toliau žvelgęs į NIEKĄ, tu užsimetei ant nugaros tuos staiga pasunkėjusius marškinius, beretę bei kitus daiktus ir patraukei į artimiausią troleibusų stotelę. Patraukei iš anksto ramindamas save, kad žmona su sūnum Palangoje ir niekas niekur tavęs neklausinės, kas ir kaip. Be to, galėsi ten pasiimti ir atsarginį lagaminą, ir pasirūpinti naujomis dovanomis motinai, kuri viena ten grytelėje prie kapelių kovoja su žiurkėmis.

Saulė, perkopusi zenitą, droviai pasislėpė už aukštesnių medžių viršūnių. Apsidžiaugei, kad „Žvėryne“ ir troleibuse nesutikai nė vieno pažįstamo, kuriems parūpsta, kodėl tu šunti mieste, kai visi protingi žmonės maudosi ir gaivinas jūroje.

Todėl dar lėkdamas į Antakalnį troleibusu nusprendei savo kambarėlyje atsigaiivinti „kristaline“, kurios butelį juodai dienai laikei sekcijoje tarp knygų. Atsidūręs savo pastogėje, pajutai ne alkį, bet troškulį. Vos spėjęs nusiimti nuo pečių naštą, čiupai už pakarpos tą „kristalinės“ butelį ir ėmei gai-

vintis. O ji, nelaboji, užuot gaivinusi, vis pikčiau troškino. Tą troškulį malšinau kaip niekada. Susikaupęs ir įniršęs. Nepasidavėt nei vienas, nei kitas. Užpuolė pasiutęs žagsulys. Ik ir ik! Kiaurą pusdienį prisikankinęs, tu atsargiai it kūdikis, ką tik išmokęs vaikščioti, iš trečio aukšto nuslinkai į gatvę ir nupėdinai į vaistinę.

– Gal turite nuo... gal turite nuo... – niekaip tas pasiutėlis nesileido pavadinamas tikruoju vardu.

– Žinom, žinom, – atsakė vaistininkė, kone paauglė.

– Ką jūs žinot... ik?

– Reikia išlaukti.

– Ką... iš... laužti?

– Ne išlaužti, o išlaukti, – nusijuokė lyg kokia sadistė paauglė.

– Ko? Ko?.. – tu dar bandei ieškoti teisybės, bet tuo metu įėjo į vaistinę toks džinsuotas subjektėlis, ir vaistininkė pamiršo tave.

Vėl vargais negalais parsiradęs namo, apžiojai čiaupą ir kiek apsiraminai, bet žagsulys dar ilgai nepraėjo. Tik tada, kai išgėrei kefyro butelį, vėl prisiminei, ko čia sugrižai. Užsirūkei, išžiūrėjai į NIEKĄ, pasijutai, kad dar gyvas ir pasidarė geriau, bet ir liūdniau.

Šiaip taip nurijęs ar sustabdęs žagsulį, nulingavai į „Kregždutę“ ir ten, užsigerdamas žiguliniu alum, sukišai į gerklę porciją gruziniško šašlyko. Akys prašviesėjo. O kai išmetei dar šimtą gramų baltos, padarei svarbią išvadą – likimas dar man palankus. Juk išlakęs *ant tuščios* tokį „kristalinės“ butelį, galėjai įsitaisyti ne tik žagsulį, bet ir nukeliauti pas Abraomą. Tad nenukabink nosies, spruk iš čia ir važiuok ten, kur vakar nenuvažiavai. Tik ten, o ne kur kitur tu atgausi pusiausvyrą ir dvasinę ramybę. Pusiausvyrą ir dvasinę ramybę? Dabar, kai mirties nuosprendis tau jau priimtas? Kai pats *jų* papročių ir veiklos metodų žinovas Vytautas M. įspėjo, kad *jie* ką nors pradėję pusiaukelėje nesustoja? Ir tu dar neatsikratei iliuzijų, kad gali kur nors Lietuvoje rasti ramų kampelį?

Slidi, tarsi netikra būtis ir buitį vėl kaip grėsmingas kalnas iškilo prieš tave. Todėl sėdėjai ir žvelgei jau nebe į NIEKĄ kaip paprastai, bet į tą grėsmingą kalną, kuris kaleidoskopiškai keitė savo parametrus ir spalvas. O kai prisistatė restorano oficiantas, apkūnus ir nuo kojų iki galvos juodas, tu jį palaikei Vytautu M. ir kone džiaugsmingai šūktelėjai:

– Vytautas?! Kaip čia atsiradai?

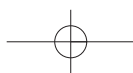
– Nei Vytautas, nei karalius Mindaugas, tik savo pareigas atliekantis Knistautas, – prisistatė oficiantas ir padėjo ant stalo firminį lapelį.

Tu bereginti atsikvošėjai ir, užuot atsiprašęs, karštligiškai ėmei naršyti po visas kišenes, kiek jų tik buvo švarke ir kelnėse. Ne, nėra. Tuščios, kaip iššluotos. O buvo dvi didelės ir viena maža. Piniginės. Nebėr! Nebėr! Na ir pats kipšas Belzebubas iš tavęs tyčiojasi.

– Kas bus? – stebėdamas tavo desperatiškus judesius, paklausė oficiantas. – Pas mus dar ne komunizmas.

– Velniop visus tuos komunizmus ir komunistus! – išsprūdo tau iš lūpų mirtinai pavojingas keiksmazodis ir tik galutinai atsikvošėjęs pamatei ant savo rankos laikrodį. – Galiu tą, – nupuolusiu balsu pasiūlei.

– Tiek to. Nereikia, – didžiadvasiškai pasakė oficiantas. – Sumokėsit, kai Laisvė nušvis ne tik už horizonto.

Tu pralinksmėjai.

– Skaitėt?

– O kaipgi. Aš viską jūsų skaitau.

Galva tau nušvito, ir prisiminei, kad eidamas į „Kregždutę“ apsilikai kitą švarką. Dar neapventą.

Išėjai iš „Kregždutės“ beveik linksmas, dainuodamas „Kur lygūs laukai, snaudžia šviesūs miškai...“ Kai baigėi šį posmą, savęs paklausei:

– Kaipgi aš neprisiminiau, kad važiauvau į Rygą?

Atsitikimai ir prisiminimai kelyje

Namie tu neužsibuvai – viens, du, trys, ir rankose viskas, ko reikia tolimai kelionei, kur tavęs laukia klėtėlė prie kapelių. Ir troleibusas atūžė lyg užsakytas. Ir nesėdėjo jame, ir nežiūrėjo į tave joks kreivanosis. Važiavai ir nebeįstengei net vienoje vietoje nusėdėti. Pustuščiame troleibuse puldinėjai nuo vieno lango prie kito, norėdamas ne tiek atsisveikinti su pažįstamais namais, medžiais ir daiktais, kiek išvysti virš jų laisvės brėkšmą.

Kaip gerai, kaip puiku, kad žmonės per tiek vergijos metų dar neprarado vilties sulaukti aušros, vėl gyventi laisvėje. Gal apie tai pakalbėti su Vytautu M., kuris visuomet domėjosi tavo kūryba ir net brukte brukto savo draugystę? Įdomu, pravartu būtų sužinoti ir jo nuomonę apie daug ką. Juk tai, kas įvyko ant Tauro kalno, kone apvertė tavo gyvenimą aukštyn kojom. Argi šitoks susidorojimas su panašiu į tave piliečiu yra ne šiaip sau įspėjimas, bet ir rimčiausias nedviprasmiškas pasmerkimas? Dabar, kai tavo nuotaika tokia pakili, ne pro šalį būtų ir užsukti pas jį. Juk žinai, kur jis jau kiek laiko glaudžiasi. *Stukačius* tai *stukačius*, bet dar nereiškia, kad visiems jis yra Judas Iskarijotas. Juo labiau tėviškėnams, kurie niekada jam kojos nepakišo ar skersai kelio neatsistojo. O pagaliau niekas jo ir nenutvėrė nešvaraus darbo dirbančio ar jį planuojančio. Žmogus kaip žmogus, nebent kai kas gali prikišti tą saltomortale nuo ateitininko iki ateisto. Ir tas jo ateizmas, ko gero, tėra buvusio klapčiuko trumpalaikis išskirtinumo troškimas. Ne kitaip.

O be to, tau jis visada buvo draugiškas, geranoriškas ir itin paslaugus. Ir gerų, tavo savimeilę glostančių žodžių negailėjo. Tik tu pats jo atžvilgiu nebuvai toks, koks galėjai būti atsilygindamas tuo pačiu. Ir dėl to niekada nejautei nei sąžinės priekaištų, nei kokio nesmagumo. Tarsi normalūs žmonių santykiai gali būti ir tada, kai vienas jų kuo nors įsipareigoja, o kitas tuo pačiu neatsilygina.

Tu išlipai iš troleibuso gana žvalus, neįsipareigojęs. Ir galvodamas jau nebe apie Vytautą M., bet apie džiūstančią burną, kurią reikėtų sudrėkinti. Tačiau niekur nesimatė tokios parduotuvės, kur galėtum išgerti alaus ar mineralinio vandens. Todėl vėl teko sėsti į troleibusą ir nuvažiuoti net į geležinkelio stotį, kur šito gero nereikėjo ieškoti lyg adatos šieno vežime. Džiūstančia burna išsmukęs iš tvankaus, perpildyto troleibuso, tu, užuot lengviau atsipūtęs, vos nesusidūrei su Vytautu M., kuris, abiem rankom pasirėmęs į tą savo lazda-askaridę, žvelgė į tą vietą, kur dar ne taip seniai stovėjo Stalinas.

– Skubi, vis skubi? – lyg pavydžiai, lyg priekaištingai tarė jis. – O kur tu nuskubėsi?

– Ten, kur jų ranka nebesieks.

– Pasaulyje tokių vietų nebėra.

– Argi?

– Neduos meluoti pats Trockis. – Nesitikėjęs tokio kalbos posūčio, tu, it žado netekęs, nutilai, o jis dar pridėjo: – Po viso to, kas įvyko ant Tauro kalno, tu turėtum būti atsargesnis, budresnis ir nesišvaistyti po miestą.

Tavyje sukilo apmaudas.

– Jeigu patį Trockį jų ranka pasiekė, tai...

– Tai dar nereiškia, kad nepasiekiamų vietų iš viso neliko, – baigė jis ir pasisuko į priešais jį sustojusį pulkininko uniforma kariškį.

Tau nieko kito neliko, tik atsisveikinti.

Sėdai į čia pat sustojusį „pirmuką“ ir už gero pusvalandžio atsidūrei vėl toje vietoje, kur vakar taip nesėkmingai „balsavai“. Buvai pasirengęs sėsti net į kokį barškantį kledarą ar karišką mašiną, kad tik pasijustum jau kelyje į savąją įkvėpimo žemę, kur tavęs laukia klėtelė prie kapelių, atlaidi senos motinos šypsena ir tylios susikaupimo akimirkos žvelgiant į žvaigždėtą dangų. O kokios gražios būna tos dienos ir naktys, kai tvyro virš tavo visos esybės it apreiškimas, it nuskaidrėjimas, it palaimingas būties prasmės atsiškleidimas!

Tave, jau iš anksto paskendusį įkvėpimo žemėje prie rašomojo stalo, pažadino atidaromų zilo durų spragtelėjimas. Tu, tarsi iš miego pabudęs, pakėlei galvą ir ne tiek išvydai patį vairuotoją, kiek jo žodžius:

– Panevėžys?

– Dar toliau.

– Sadis! – trumpai, neišimdamas cigaretės iš burnos, tarė senyvas didas odine kepure ir tatuiruota ranka.

Tu, nieko daugiau nelaukdamas ir neklausinėdamas, apibėgai sunkvežimį ir iš kitos pusės įkopei į kabiną. Ir iš karto pajutai, kad čia daug vėšiau negu ten, kur stovėjai. Tau tik to ir reikėjo – atsikvėpei su didžiuliu palengvėjimu. Dar bandei vairuotoją kalbinti – iš pradžių lietuviškai, paskui rusiškai, – bet jis, tavo džiaugsmui, į ilgas kalbas nesileido. Aiškiai galėjai matyti ir jausti, jog jam užtenka ir savų minčių, ir savų rūpesčių. O dar vėliau, kai jis vos neįvažiavo į griovį, tu supratai, kad jis tave įsisodino vien tam, kad neužmigtų. Tai kodėl nekalba? Tu jam pridegei dar neišspjautą, bet jau užgesusią cigaretę ir paklausei:

– Jūs, atrodo, labai susikrimtęs?

– Brata pachoronil, dve noči nespai*, – trumpai paaiškino ir šniokšliai išpūtė dūmus.

– Kas jam atsitiko?

– Pavesilsia. S ženoj pasporilsia**.

Vos spėjo tai pasakyti, ir sunkvežimis atsidūrė giliame griovyje. Tačiau nei tu, nei vairuotojas nenukentėjo, tik zilo motoras užgeso. Vairuotojas, užuot išlipęs pažiūrėti, kas atsitiko, sukniubo prie vairo ir užknarkė. O tau nieko kito neliko, kaip išlipti iš sunkvežimio, vėl atsistoti šalia plento ir „balsuoti“. Visa tai atsitiko dar šiaipus Širvintų. Tavo „balsavimą“ nutraukė mili-

* Brolį palaidojau, dvi naktis nemiegojau (*rus.*).

** Pasikorė. Su žmona susivaidijo (*rus.*).

cijos patrolis. Nuo sustojusio motociklo nulipo du uniformuoti vyrukai. Vienas užkalbino tave, kitas pasuko prie riogsančio griovyje sunkvežimio. Tavęs ilgai netardė, nes iš karto suprato, kad tu čia niekuo dėtas, bet vairuotoją privertė išlipti iš kabinos ir pasigrožėti patogiai nosimi įsiremusiu į griovio šlaitą sunkvežimiu. Vairuotojas savo jausmus išreiškė spyriu į zilo ratą ir patentuotu rusišku keiksmazodžiu.

Tu jau nebestabdei lekiančių pro šalį mašinų, nes kaip visų čia įvykių liudytojas ir dalyvis jautei moralinį įsipareigojimą laukti vienokio ar kitokio finalo. Žinoma, ir sulaukei: po kokios valandos atlėkė iš Ukmergės kitas zilas ir savo bendravardį ištraukė iš griovio. Kai jis, vieno milicininko vairuojamas, o kito motociklu lydimas, dingo iš akių, tu viduryje didelio miško likai vienas, vildamasis sulaukti laimingesnių ratų.

Apžiūrėjęs įvykio vietą ir neradęs nei kraujo lašų, nei kitų nelaimės ženklų, išskyrus gilius randus molžemyje, tu pagalvojai, kad viskas galėjo baigtis kur kas blogiau ir kone su džiaugsmu prisiminei savo draugo, žuvusio kovoje už Lietuvos laisvę, partizano „Vyturio“, gyvenimiškąją konstantą: „Net pats likimas yra bejėgis prieš tą, kuris nelaimėje randa laimę.“

Netrukus suradai ir tu tą laimę: sustojo naujausios laidos moskvičius, prasivėrė durys ir pasigirdo malonus balsas:

– Rašytojau, sėskite.

Žinoma, tu nedelsei. Prie vairo sėdėjo jauna, graži, bet tau nepažįstama dama. Pažinčiai skirtas klausimų ir atsakymų srautas, atrodo, vos spėjęs išsiliesti, bet nepasiekęs kulminacijos, netikėtai nutrūko Panevėžyje. Ir čia tavęs laukė ne mažesnė staigmena – autobusų stotyje tarsi iš žemės išdygo pusbrolis Petras ir, spustelėjęs alkūnę, paklausė:

– Į Vilnių ar Pasvalį?

– Pasvalį.

– Tad sėsk ir lekiam, nes vėluoju.

– Kur vėluoji?

– Į vedybas ir krikštynas. Bendradarbė Rita keičia pavardę.

– Ar ta Rita, kuri, pradžios mokykloje broliukui pravirkus, pradėdavo verkėti ir jį?

– Ta, ta, tik dabar daugiau dainuoja, juokiasi ir teisia, negu verkia. Tiesą pasakius, ne tiek teisia, kiek kaltina.

– Tai prokuratorė?

– Jo. Vedybos ir krikštynos be bažnyčios, be kunigų ir visų kitų.

– *Parteina?*

– Ir dar kokia: priešakinių moterų organizatorė ir vadė.

– Tai kam prasidedi su tokia?

– Neprasidėsi – špygą turėsi.

Pasvalyje tu nebespėjai į perpildytą autobusą, kuris pasišokinėdamas veža keleivius į Žeimelį ir ne vieną jų palieka Kyburiuose, iš kur nuo kalnelio jau matosi kapelių medžiai, užstojantys ir globojantys tavąją klėtelę.

Tu apsisprendei nebelaukti kito autobuso, į tėviškę, į tą savo klėtelę prie kapelių savomis žirkėmis patraukti. Gal todėl, kad prisiminei savo gimnazistiškas šeštadienių ir švenčių dienų keliones? Gal ir todėl, kad išvydęs sausakimšą autobusą jo nė nestabdei? Bet, atrodo, vien todėl, kad iš daugelio metų praktikos jau patyrei ir įsidėmėjai, jog neklusnias, iškrikusias, pa-

sišiaušusias bei prieštaringas mintis geriausiai tau sekasi nuraminti ir surikiuoti, kai prieš tavo akis atsiveria ne sienos, ne užtvartos, bet erdvė, platumos, tolių toliai. Juk atsiveriantys toliai ne tik tavo mintims suteikia sparnus bei sužadina jausmus.

Kai nedidelis autobusas, paleidęs pilkai mėlynų dūmų sruogas, užlindo už artimiausio kampinio namo, tu net apsidžiaugei savo sprendimu. O ką man reiškia tie trisdešimt kilometrėlių! Dienos dar marios ir kojos dar tarnauja neką blogiau, kaip tada, kai pusę to kelio bėgdavai, o ne pėdindavai. Droši ir su snūduru nesipyksi, ir visus plusus bei minusus į krūvą sudėsi. Ko negalėjai daryti, kai šalia su savim kovojo tasai apšepęs zilo vairuotojas, arba kai tarp Ukmergės ir Panevėžio linksmi, nerūpestingai čiulbėjo toji Rašytojo gerbėja.

Tu nepasukai, kaip buvai nusprendęs, kai autobusas dingo tau iš akių, pro gimnaziją, kur prieš daugelį metų mokeisi, bet nuėjai Vilniaus gatve, ten stovi namas, kuriame vokiečių laikais buvusios bibliotekos vedėju dirbo Albinas Vaitkus, vėliau – Marius Katiliškis, puikaus apsakymo „Švento Juozapo alus“ autorius. Tačiau tu, nesulaikomai dangumi slenkančios saulės raginamas, drožei nesustodamas, net neužsukęs į Šventojo Jono Krikštytojo bažnyčią, kurioje ir pats prieš daugelį metų buvai paženklintas kryžiaus ženklu. Tiesa, tave, atsidūrusį ant tilto per Lėvenį, minutę kitą, o gal sekundę kitą, sustabdė anų laikų gimnazistų Johano Štrauso valso ritmu atklydusi, ausyse nuskambėjusi daina: „Pasvaly, Pasvaly žiba žvaigždės Lėveny...“ Ji, toji daina, kupina ilgesio, prarasto laiko ir tolumų nostalgijos, tave ne tiek sugraudino, kiek supurtė, ir tu paspartinęs žingsnį praėjai pro buvusią kleboniją, kur „kruvinaisiais Smetonos diktatūros laikais“ slapta rinkdavosi ateitininkai, pro geležinkelio stotį, į kurią atvažiuodavo ir išvažiuodavo laukti ir nelaukti svečiai, pro didžiules kapines, kur tave ne per seniausiai sujaudino naivūs, ką tik išrašyti ant vieno paminklo žodžiai:

*Ramiai miegoki – šviesios žvaigždės rymo!
Ir kryžiai čia kas naktį vis budės!
Beržų graudaus liūliuojančio ošimo
Ir ilgo sapno niekas tau
Nepavydės!*

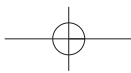
Ir taip kone tekinas nuskubėjai iki Antano Smetonos tilto per Mūšą. Nee, jis, tas tiltas, nūnai bevardis, tik tau liko ir pasiliko Lietuvos Prezidento Antano Smetonos tiltas, o ne Ustukių, kaip visiems kitiems. Gal kaip tik dėl to čia ir sustojai atsikvėpti. Atsikvėpti? Ne, ne, tik susigraudinti – kiek akys užmatė į pietus ir į šiaurę upėje mūru stovėjo meldai, viksvos ir visokios piktžolės, o vienur kitur blizgantis vandenėlis atrodė lyg ašaros, ištryškusios iš žmogaus nuskriaustos gamtos. Ir tu nusibraukei ašarą.

Tu nesustojai, kaip visada tuo keliu traukdamas, ir prie Vytartų dvaro rūmų, paskendusią šimtamečių liepų ir kitokių medžių apsupty, ant buvusios švarios, o dabar užžėlusios Mūšos kranto, nors čia mokytojavo tavo geras draugas Adolfas Kereilis, kuris atsisveikino su šiuo pasauliu tuoj po to, kai išlošė moskvičių ar stambią pinigų sumą. Garsus šis dvaras ir tuo, kad jame

gimė ir augo Antano Smetonos žmona Sofija Chodokauskaitė. Nors ir nebuvai dėl to tikras.

Nuo Vytartų dvaro, kuriame naktį tavęs vos nesugrauzė blakės, kai apsinakvojai pas Adolfą, tu nuskubėjai, jau nebepaleisdamas saulės iš akių, tiesiai į šiaurę. Ir skubėjai niekur nebeieškodamas senų pažinčių.

O tas kelelis, vieškelėlis! Iš pietų į šiaurę. Iš Pasvalio miesto per plačius laukus, sodžius, pro vienkiemius, per mišką vedantis į namus prie kapelių netoli Ratkūnų kaimelio. Kiek kartų juo keliauta, kiek kartų skubėta. Ir dieną, ir naktį. Ir saulei kepinant, ir lietui lyjant, ir sniegui sningant. Ir dainas dainuojant, ir vargelius rokuojant. O tų vargelių tavo jaunystėje ir vaikystėje niekada nebuvo tiek daug, kad neberūpėtų visokie pinokiai, daktarai doltiliai, noniai, mažieji nilsai, robinzonai, islandijos žvejai ar raiteliai be galvų, kuriuos ryte rijai ne tik prie žibalinės lempos, bet ir mėnulio šviesoje. O kai susipažinai su Vinetou, visas pasaulis pavirto kanjonais ir prerijom, po kurias skraidė ant mustangų skalpų lupikai ir jų medžiotojai. Bet tasai įspūdingas nuotykių pasaulis tada kvietė ne tiek keliauti, kiek dar giliau pasinerti į knygų marias. Žinoma, ir pasinėrei. Skaitei, ryte rijai viską, kas tik patekdavo į akiratį ar rankas, net pamiršdamas miegą, pamokas, valgį ar gamomus galvijus, kurie, pasinaudodami tavo užmaršumu, neretai nusiaubdavo daržus ir pasėlius. Be vargo tos knygos nustelbė ir molį, kuris ankstyvoje tavo vaikystėje, daugelio suaugusiųjų nuostabai, pavirsdavo paukšteliais, žvėreliais, žmogiukais ar legendų bei pasakų personažais. Tais, su kuriais susitikdavai knygoje, arba kitokiais išraiškingais molinukais. Nekovojo su knygomis ir Don Kichotas. Tačiau ilgiausiai knygoms nepasidavė vaizduojamasis menas, kuris tolydžio vis įbrukdavo į tavo rankas pieštuką, dažus ir teptuką, kad baltas popieriaus lapas ar kartono lakštas pavirstų įvairių daiktų, figūrų ir spalvų pasauliu. Kartu su dideliu polinkiu skaityti nejučiom subrendo ir potraukis pačiam ką nors parašyti. Ir pirmasis toks bandymas įvyko dar tau besimokant gimnazijoje, kai per vasaros atostogas tu, patogiai įsitaisęs klojime ant šieno strėkio, parašei apsakymą apie dviejų brolių dramatišką kelionę ant ledo lyties į platus pasaulį. Bet... parašei, perskaitei ir... pralaimėjai. Tai yra aiškiai pamatei ir supratai, koks didelis skirtumas tarp gebėjimo jausti, regėti ir mokėjimo visa tai iškloti ant balto popieriaus lapo. Šis pralaimėjimas ilgam tave atbaidė nuo kito panašaus bandymo. Naują impulsą rašyti davė Reicho darbo tarnyba, atlikta Vokietijoje per Antrojo pasaulinio karo. Ten patirti išgyvenimai ir įspūdžiai buvo tokie neįprasti ir stiprūs, jog prašyte prašėsi užfiksuojami ne pieštuku ar teptuku, bet rašikliu. Tačiau pirmoji tavo knyga, kuri išėjo tik 1960 metais, buvo skirta ne tiems įspūdžiams, patirtiems Vokietijoje per karą, o įvairios tematikos bei problematikos apsakymams. Jų rinkinys buvo pavadintas „Senis po laikrodžiu“. Tie apsakymai iš karto susilaukė didelio dėmesio. O jau tuo metu plačiai žinomas rašytojas Jonas Avyžius recenzijoje „Puiki pradžia“ šią apsakymų knygą įvertino kaip neeilinį reiškinį lietuvių literatūroje. Gražių žodžių ji sulaukė ir iš rašytojų Mykolo Sluckio, Raimondo Kašausko bei kitų plunksnos brolių. Kai kas siūlė ją net pristatyti valstybinei premijai. Tačiau tu pats giliai širdy knyga buvai nepatenkintas, kadangi (nors ji galėjo pasirodyti tik „chruščiovinio atodrėkio“ metu, kai cenzūros varžtai buvo šiek tiek atleisti) duoklės oficialiai politikai ir tau ten nepavyko išvengti. Ypač skaudu

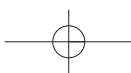

buvo dėl tos duoklės, nes apie dvidešimtį metų rašei tik pats sau, kaip sakoma, į stalčių. Tiesa, toji duoklė buvo nedidelė – viename apsakyme sureikšmintos Lenino idėjos, bet ji kartais pavirsdavo gyvu priekaištu ir versdavo naktį net pašokti iš lovos. Žodžiu, bet koks žingsnis, žengtas į kairę, sąžinėje nelikdavo nepastebėtas, neaptartas. Juk viskas pasaulyje prasideda nuo nereikšmingo lašo, nuo pirmojo žingsnio ir ypač nuo pastangų prisijaukinti sąžinę. O paskui viskas jau eina, juda savaime. Bieka tik akiai drožti ir nesidairyti į šalis, nors ardomasis asmenybės darbas jau prasidėjo.

Ir drošiu, ir nesidairysiu. Ir niekas manęs nesulaikys. Bet tik čia, kelyje link klėtelės prie kapelių. O kaip gerai, kad kelias toks tuščias ir svetimas. Niekas nesulaiko, nekalbina, neguodžia, negąsdina. Ir į *dūšią* nelenda, nesibrauna. Tik tas lagaminėlis vis dažniau save primena ir reikalauja prisėsti, atsipūsti, užsimiršti... Užsimiršti?

– *Jie nesustoja pusiaukelėje ką nors pradėję*, – staiga nuskambėjo tavo ausyse žodžiai. Tu net apsidairei: visos keturios pasaulio pusės – ir pietūs, ir žiemiai, ir rytai, ir vakarai – buvo tylūs, sustingę ir nieko gero tau nežadėjo. O toliau, o vėliau, kai jau atsidursi toje savo klėtelėje prie kapelių? Kas? Damoklo kardas? Damoklo kalavijas? Nesvarbu! Kad ir kaip tu jį pavadintum, visur atsitrenksi į tą pačią anatamą. Tad sudiev ir ten, vientulyste! Sudiev, užuovėja nuo visų idėjinių-politinių pagairių! Sudiev, rami viešnagė toli nuo Vilniaus! Ir ten, kur tu surasdavai mėnesiui kitam ramybę, dabar turėsi ne rašyti, ne ilsėtis, bet dairytis, kankintis, nerimauti. Ir kas rytą, kasdien iš naujo pratintis gyventi. Gyventi ir kalti sau į galvą mintį – tegul ir visi velniai pragare sukyla, lengvai nepasiduosiu. Nepasiduosi? Kalbi kaip šlapias nedega, pasakytų motina. Tau niekas net nesuriks: rankas aukštyn! – tik tyliai prieis ir kilpą ant kaklo užners. Ir nieko tau čia nepadės nuo pat jaunystės ugdytas atkaklumas, drąsa ir ryžtas. Akistatos ryžtas su visom pragaro galybėm, kai įžengęs į nepažįstamą tamsų kambarį sušukdavai: „Kad ir kas tu būtum, aš tavęs nebijau. Ateik čia ir įsitikinsi savo galva!“ Ne, nepadės – bailiai puola slapta ir tyliai.

Ne, tu jau neberasi ramybės ir klėtelėj prie kapelių. Dieną ir naktį tave lydės nerimo ir siaubo šešėlis. Jis tai užslinks tau ant akių, tai seks tave kaip piktas nelojantis šuva, tai drieksis virš galvos kaip nuodingas debesis. Ir niekada tu nebegalėsi išdidžiai sakyti: kiti pasigenda draugų, moterų, pramogų, aš – ne. Man užtenka ir paties savęs. Ir tai dar per daug. Kiaurus metus aš galiu bendrauti ir draugauti su savais vaiduokliais. Vaiduokliais? Dabar ten bus jau nebe vaiduokliai, o Damoklo kardas, kuris kas akimirką gali kristi ir kartą kris tau ant galvos. Ir vėl toji mintis, kaip prieš valandą ar dvi, nustelbdama ar tiesiog išvaikydama kitas, vis suko ir suko ratu, gręžte gręžė it koku aštriu gražtu galvoje skylę, vis atkakliau brovėsi prie širdies, kol staiga įstrigo prie to vairuotojo, kurio brolis pasikorė. O juk iš pradžių tau patiko stebėti, kaip per padūmavusį ir lyg nesveikai sustingusį horizontą strimagalviais it išprotėję bėga, kažkur sprunka gyvi ir negyvi daiktai, medžiai ir namai, ir iš mokyklos ar į mokyklą einantys vaikai. Stebėjai, žiūrėjai ir visu kūnu jautei lyg iš anksto žinomą trumpalaikę palaimą, kad tas rečiuotu veidu, knerpta nosimi ir apšepusiais skruostais vairuotojas, įnikęs visom dvasinėm ir fizinėm jėgom į kažkokią jį kamuojančią mintį ar sumanymą, jaučia panašiai kaip ir tu. Ir todėl spaudžia, vis didina greitį, kad

tą nesiduodančią suvirškinti mintį, tą nepatogų balastą pamestų, paliktų pusiaukelėje, o pats patektų į dangų ar kaip nugalėtojas nusileistų į pragarą. Tegul! Jo reikalas, užgniaužei tolesnį tos minties vystymą. Bet tik tam kartui.

O tu prie to „pragaro“ įstrigai ne juokais. Ir pirmiausia apsidairei – horizontas nieko bloga nepranašavo. Bet nesiūlė ir nieko gera. Nebent tai, kad tavo dangus ir pragaras prasidėjo kartu su kūryba. Tiesą pasakius, kartu su tos kūrybos išėjimu į areną, į viešumą. Bet ar tai buvo toji tavo kūryba, apie kurią dieną naktį galvojai, svajojai, sapnavai? Vargu bau. Juk pirmasis tavo apsakymų rinkinys „Senis po laikrodžiu“, nors ir paglostė akį ir širdį, išėjo su tam tikra duokle nekenčiamai santvarkai ir bailiai valdžiai. Ir išėjo po to, kai daugiau negu dvidešimt metų rašinėjai pats sau beveik niekam nerodydamas. Ir rizikuodamas anksčiau ar vėliau būti sučiuptas, demaskuotas ir... *supakuotas*. O tokių personažų tada, kai tu mokeisi (iš tikrųjų studentavai, nes kiekvieną dieną galėjai būti demaskuotas už pagražintą praeitį), buvo ne vienas.

Žinoma, už tą duoklę sovietų valdžiai kurį laiką baudei save griežta savidresūra ir net badmiriavimu. Apsipratai netgi su mintimi apie nusikryžiavimą. Ir ši saviplaka tęsėsi tol, kol sustojai ties riba, kurios tu peržengti jokiomis aplinkybėmis negalėjai. Peržengsi ją – ir padėk kryžių ant savo asmenybės. Žodžiu, amen jai, tai asmenybei. Bet kaip tą ribą nustatyti? Kokiu matu? Kokiais kriterijais? Ilgai negalvodamas pasirinkai sąžinę, kuri griežtai vadovautųsi Dekalogu. Vėliau sąžinę dar sustiprinai Kanto Kategoriškuoju imperatyvu. Tai padaręs ir apmąstęs, tu prisiminei, nuo ko viskas prasidėjo. O prasidėjo nei šiaip, nei taip. Tau nelauktai ir netikėtai, kai 1946 metais Saločių valsčiaus mokytojai, suvaryti į to valsčiaus Vykdomąjį komitetą, tave išrinko Politinio lavinimosi ratelio vadovu. Juk tada, kai visi tie pagyvenę, daug patyrę, iškentėję ir visai jauni dar reikiamai neapsiplunksnavę, nesusitupėję pedagogai visi kaip vienas pakėlė rankas, kad tu, o ne kas nors kitas juos mokytų politinės abėcėlės, buvo pasirašytas nuosprendis tavo žmogiškajai nepriklausomybei. Kodėl jie pasirinko tave? Gal dėl to, kad dirbi centrinėje valsčiaus mokykloje – progimnazijoje. Ir dėstai istoriją, prancūzų ir vokiečių kalbas. Gal ir todėl, kad ne per seniausiai buvai atlikęs Vokietijoje Reicho darbo tarnybą ir turėjai galimybę plačiau negu kas nors kitas susipažinti su pasauliu, jo problemomis. Be viso to, susipažinti ne tiek savo noru, kiek okupanto valia. Tad ar buvo tuomet valsčiuje koks nors kitas pedagogas, pajėgus nešti tokią našta?

Tu, sujaudintas, išgąsdintas, tiesiog priblokštas tokių kur kas daugiau patyrusių pedagogų dėmesio ir pasitikėjimo, kone netekai žado ir iš pradžių negalėjai ištarti nė žodžio. Galva svaigo ir užė lyg bičių avilys, rijai ir negalėjai nuryti seilės. Kaipgi šitaip galėjo atsitikti? Juk mokykloje tu dirbi tik antrus metus, o tavo mokslas – tik plika gimnazija. Na, dar vieno mėnesio mokytojų kursai Vilniuje, kur visiems laikams tave nustebino ir sužavėjo filosofo Levo Karsavino dėstyta Kultūros istorija. Ir viskas. Tiesa, dar buvai visame valsčiuje spėjęs pagarsėti kaip geras sportininkas, aktorius ir ypač dailininkas. O dabar? Kaip kokiame košmariškame sapne. Kai tau kolegos spaudė ranką tarsi kokiam bėgikui, laimėjusiam maratoną, tu tik kažką lemenai, lyg iš medžio iškritęs. O kai vienas senis šią tekusią tau našta apibūdino banaliu kalambūru *vox populi, vox dei*^{*}, tu pats nepajutai, kaip tavo

lūpomis prabilo gerbiamas lotynų kalbos mokytojas Benediktas Kazlauskas: „Senatores boni viri, senatus mala bestia“^{***}. Ir atsukai seniui nugarą.

Žodžiu, tu dėl tokių garbingų, bauginančių ir netikėtų pareigų kuri laiką jauteisi lyg neišmokęs gerai plaukti, įmestas į gilų vandenį. Netgi bandei protestuoti, spurdėti, ieškoti teisybės, bet niekas nenorėjo tau padėti. Nenorėjo ir suprasti. Kai kas net ir džiaugėsi tavo sutrikimu, bandė traukti per dantį. Nesigėdijo netgi priminti, jog laukia tavo kažkokios padėkos.

O tu? Ką darei ar bandei daryti tu? Iš pradžių, kaip jau sakei, bandei protestuoti, rašyti, spurdėti. Niekas nepadėjo. Tada kreipeisi į apskritį, bet ir ten sulaukei ne tiek supratimo, kiek tuščių padaršinių ar pažadų padėti, pasiūsti į tobulinimosi kursus... Svarbu nenuleisti nosies, nepulti į paniką.

Po truputį apsipratai su mintim, kad niekur nuo likimo ir savęs nepabėgsi, pamažu susitupėjai ir apsiraminai. Juk pagaliau nėra to blogo, kas neišeitų į gerą. Be to, nors buvai dar jaunas, kone geltonsnapis, bet šiokią toki patyrimą, kaip sau ir kitiems įsakinėti bei vadovauti, jau turėjai. Juo labiau, kad Vokietijoje kartu su ta darbo tarnyba buvai praėjęs ir paspartintą, ir griežtą karinį apmokymą. O už taiklią akį šaudykloje buvai sulaukęs net poros savaičių atostogų. Tad ko daugiau reikia? Nebent suimti save į nagą.

Ir vis dėlto svarbiausia dabar tavo padėtyje yra tai: jeigu jie padarė tave politruku, tai ir būk politrukas, bet ne šuniukas. O kaip kitaip išbrisi pakelta galva iš šito liūno? Tik neprijaukinta, nesutepta sąžine.

Liūnas! Pelkė! Akivaras! O kaip ten nenugrimzti, nenugarmėti skradžiai žemės? Norint nepaskęsti, nenugarmėti, pirmiausia būtina gerai iširti gruntą, tą pagrindą, ant kurio statomas... bolševikinis rojus. Žodžiu, tas gruntas, tas pagrindas, ant kurio tave iškėlė *vox populi*.

Tad nuo to grunto, nuo to pagrindo tu ir pradėjai. Į naują tau mokslą įžengei per trumpą komunistų partijos istoriją, o paskui kibai į Marksą, Engelsą, Leniną ir Staliną. Iš pradžių tai darei sukandęs dantis, tiesiog per jėgą įbrukdamas sau į rankas knygą, brošiūrą ar laikraštį, pasikeiksnodamas ir nebesipriešindamas minčiam, kuri diena po dienos vis stiprėjo, – spjauti ant visų tų marksų, engelsų, leninų ir stalinų, išsikasti dar karo pradžioje patikimai palaidotą šautuvą, dviejų rūšių granatas ir patraukti pas miško brolius, tarp kurių turėjai ne vieną pažįstamą ir net klasės draugą. Žodžiu, kovoti su okupantu ginklu, o ne liežuviu. Taip, kaip visi tikri vyrai dabar daro. Taip būtum ir pasielgęs, jeigu ne tas netikėtai sutiktas Šiksnošparnis, gimnazijoje gilią šaknį knisęs Mindaugas Rateika. Jis tave sustabdė ant Dariaus ir Girėno tilto tą vakarą, kai grįžai aplankęs netikėtai susirgusį vieną savo auklėtinį. Tu žinojai, kad jis dieną kartu su komjaunuoliais ir nepartiniais komunistais iki užkimimo dainuoja: „Į saulę, į saulę laisvi sakalai teisškris, laimingą tėvynę tesaugo budri staliniečio akis“, o naktimis susitinka su garsiu „banditų“ vadu Arpu.

– Ar nušoktum nuo šitos tilto vietos į „Magdutės“ duburį? – nei iš šio, nei iš to paklausė jis.

– Kodėl klausai? – ne tiek nustebęs, kiek vogčiom apsidairęs, panūdai tu sužinoti.

* Liaudies balsas – Dievo balsas (*lot.*).

** Senatoriai geri vyrai, bet senatas – bjaurus žvėris (*lot.*).

– Ogi šiaip sau.

– O aš šiaip sau nieko nedarau ir nesakau, – nejučiom pakeltu balsu atkirtai tu.

– Jeigu jau šitaip, tai ir nedaryk, ir nesakyk, – nusileido jis, atrodo, vien tam, kad pratęstų su tavim pokalbį.

– Bet aš norėčiau žinoti, kokios nuotaikos tenai?

– Pas Arpą?

– Kurgi daugiau?

– Galiu.

Tu, nejučiom vėl metęs žvilgsnį į vieną ir kitą pusę, sutramdei jo uolumą:

– Tik ne čia ir ne dabar.

– Tai kur?

– Kur paprastai...

– Prie Radvilų pilies?

– Jo. Sekmadienį būsiu Biržuose.

– Sekmadienį? – Jis, pridėjęs pirštą prie lūpų, sekundę kitą dvejojo. – Na gerai! Sekmadienį – prie Radvilų, kur ir visada.

Tu norėjai dar kažką sakyti, bet jaudulio spazmas užgniaužė gerklę, todėl tik be žado žvelgei, kaip gęsta Mūšos melduose saulėlydis ir tirštėja sutemos. Kai Šikšnosparnis, kurio slapyvardį gimnazijoje žinėjai tik tu vienas, pasisuko jau eiti į priešingą pusę, tu išspaudei:

– Sutarta?

– Su.

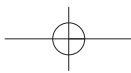
Į Biržus tą sekmadienį, kaip jau ne kartą, tu nulėkei dviračiu ir, Šikšnosparniui tarpininkaujant, susitikai su Arpu. Tik ne prie Radvilų pilies griuvėsių, o Biržų girioje. Tu jau iš seniau pažinėjai Arpą. Jis buvo gerokai pasikeitęs, apšlubęs ir susenęs, iš jo kalbos dingo tos jaukiai melancholiškos gaidelės, taip gražiai intonavusios jo logiškus samprotavimus. Dabar Arpo kalba tapo dygi ir net nuožmi. Ypač kai negailestingai kritikavo ir teisė Vakarus, anglosaksus ir ištižėlius čerčilius, ruzveltus ir trumenus kaip balius išdavikus bei pardavikus. O kai jis užsiminė apie Rytprūsių tragediją, negalėjo sulaikyti ašarų. Tik visiškai bepročiai galėjo taip pasielgti, kaip pasielgė anglosaksų lyderiai, liūdami į Stalino, didžiausio svetimų žemių grobiko ir žmonių žudiko, užpakalį.

Arpo kalba apie miško brolius buvo trumpa ir rūsti – mes esame pasmerkti. Tačiau į jo šneką vėl grįžo tos jaukiai melancholiškos gaidelės, kai jis dar blizgančiom nuo ašarų akim tarė:

– O tu, brolau, mokykis. Jei gali, stok ir į jų universitetą. Ir studijuok. Pažink tą, su kuriuo kovoji, Lietuvai reikia ne tik mūsų lavonų, bet ir gyvų patriotų. Ir tegul per tave ir kitus tokius kaip tu visi žino, kad mūsų kova buvo nors ir beviltiška, bet ne beprasmiška.

Atsisveikindamas ir vyriškai atsibučiuodamas, tu visu kūnu ir siela pajutai, kad išsiskiriat visam laikui.

Tačiau Arpas tave, jau atsisveikinusį ir gerokai nutolusį, vėl pašaukė, klėbikščiudamas pribėgo ir kone dusdamas, tarsi norėdamas kuo greičiau su tuo dusuliu atsisveikinti, greitakalbe išliejo:

– Žinok, brole... Tu turi žinoti ir tai, kad viena iš didžiausių blogybių, kurias padarė žmonijai per savo viešpatavimą sovietinis, bolševikinis komunizmas, yra ta, jog jis išdavė, išniekino ir paskandino kraujo maršė šviesiausius komunizmo idealus. Tuos idealus, dėl kurių žmonija tiek sudėjo vilčių ir aukų. Tuos idealus, kuriais daugelis šviesiausių bei kilniausių protų grindė pasaulio ateitį ir kuriais taip gražiai ir sumaniai vadovavosi pirmą kartą krikščionių bendruomenė. Tau reikia žinoti ir tai, kad mūsų arkivyskupas Jurgis Matulaitis tokį socialinį teisingumą pavadino meilingoju komunizmu, nes jo pagrindas buvo ne prievarta, o meilė. Meilingoju komunizmu ir jėzuitai grindė savo įkurtas Paragvajuje indėnų redukcijas, kurios ten apėmė daug miestų bei sodžių ir klestėjo kone porą šimtmečių (XVII– XVIII a.). Tikriausiai jos, tos redukcijos, būtų išsilaikiusios iki mūsų dienų, jeigu Brazilijos liberalų vyriausybė jų būtų nepanaikinusi. Tačiau šis Brazilijos vyriausybės poelgis nesužlugdė meilingojo komunizmo idėjos, nes šioji atspindi žmogiško solidarumo tradiciją: „Visi už vieną, vienas už visus.“ Šios idėjos gyvybingumą patvirtina ir mūsų laikų Belgijos jėzuitų pastangos meilingąjį komunizmą atgaivinti Indijos misijose. Žodžiu, Katalikų Bažnyčia nuolat atranda jėgų, kurios stengiasi pirmą kartą krikščionių bendruomenės gyvenimo būdą pratęsti. Tačiau visa tai daroma humanistinėmis priemonėmis, nepraliejus nė lašo kraujo. Štai kodėl šiai meilės ir teisingumo idėjai didžiausias anachronizmas yra bolševikinis komunizmas, kuris tą kilnią idėją taip sukompromitavo, sužlugdė, kad ji nūnai žmonėms kelia vien siaubą. Bet tai jokiū būdu nereiškia, kad šviesiausi žmonijos protai, sprenddami socialinius klausimus, prie anų gražių idėjų nebegrįš.

Baigęs šią ilgą, tarsi atspausdintą jo smegenyse, tiradą, jis kurį laiką garšiai, tarytum po ilgo bėgimo kvėpuodamas, tylėjo, o paskui pridūrė:

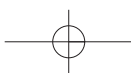
– Tai ir viskas, ką aš dar norėjau tau pasakyti. Tegul tai bus per tavo perduotas Lietuvai savotiškas partizano testamentas.

Daugiau tu jo nebesutikai, tik daug vėliau sužinojai, kad per pačius šalčius buvo paguldytas kartu su dviem partizanais Biržų miesto aikštėje. Paskutinį jo paveikslą tu išvydai sapne, kai skridai, plasnodamas rankomis iš sparnais, ir nusileidai miesto centre netoli apdaužytos per karą liuteronų bažnyčios. Nusileidai ir iš karto pažinai jį. Arpas gulėjo nuogas, tik balta nosine, paženklinta kažkokiais raudonais inicialais, pridengtu šakumu, apšerkšnijusiais plaukais, išpjaustytais ant kaktos Gedimino stulpais. Ir visas toks keistai pamėlęs, kone į kumštį susitraukęs. Vien tik kojos buvo didelės ir ližės. Tarsi kito žmogaus. Ir apautos sukrešėjusiu krauju.

Tu stovėjai, lingavai galvą, kol prisistatė milicininkas ir pareikalavo paso. Tu ėmei ieškoti jo, naršyti kišenes, bet niekur neradai ir... pabudai.

Po šito naktinio reginio tavo galvoje visam laikui kartu su Arpo *Testamento* teiginiais išliko ir išvada: „Bolševikams, diskreditavusiems šventą komunizmo idėją, kuria vadovavosi pirmieji krikščionys, išniekinti žmogaus, juo labiau komunizmo adepto, kūną bėra tik nusispjauti...“ Adepto? Argi Arpas buvo komunizmo idėjos pasekėjas? Adeptas?

Žodžiu, ši mintis tau tapo nauju akstinu dar rimčiau gilintis į marksiizmą–leninizmą, idant nepaliktum jame akmens ant akmens. Pradėjai nuo „Komunistų partijos manifesto“, kurį vokiečių ir lietuvių kalbomis gavai iš vieno stambaus ūkininko, praminto „komjaunuolių inkubatorium“, ir kokią

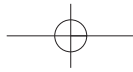

savaitę it apdujęs, tarsi save uždegdamas nieko gero „inkubarotiui“ nežadančia ugnimi, kartojai: „Šmėkla klaidžioja po Europą – komunizmo šmėkla.“ Juk „Komunistų partijos manifesto“ uždavinys buvo paskelbti – ir ne tik paskelbti, bet ir akivaizdžiausiai įrodyti, jog dabartinė buržuazinė nuosavybės santvarka neišvengiamai žlugs.

Tau ypač į atmintį įstrigo tokie to pranašingo „Manifesto“ žodžiai: *„Eksploatuodama pasaulinę rinką, buržuazija sukosmopolitino visą šalių gamybą ir vartojimą. Didžiai reakcionierių širdgėlai, ji iš po pramonės kojų išmušė nacionalinį pagrindą. Senovinės nacionalinės pramonės šakos sunaikintos ir kasdien vis toliau naikinamos. Jas išstumia naujos pramonės šakos, kurių įvedimas darosi gyvybinis visų civilizuočių nacijų klausimas, – šakos, kurios perdirba jau nebe vietinę žaliavą, o iš tolimiausių kraštų atgabentą žaliavą ir kurių gaminiai vartojami ne tik atitinkamoje šalyje, bet ir visose pasaulio dalyse. Vietoj senų, savo šalies gaminiams patenkinamų poreikių, iškyla naujų, kuriuos tegali patenkinti iš tolimiausių skirtingo klimato kraštų atgabenti gaminiai. Senąjį vietinį ir nacionalinį uždarumą, kai pasitenkinama vien savos gamybos gaminiams, pakeičia visapusiški nacijų ryšiai, visapusiška jų savitarpio priklausomybė. Tai vienodai susiję ir su materialine, ir su dvasine gamyba. Atskirų nacijų dvasinės veiklos vaisiai virsta visuotiniu turtu. Nacionalinis vienašališkumas ir ribotumas vis labiau negalimas, ir iš daugelio nacionalinių ir vietinių literatūrų susikuria viena pasaulinė literatūra.“*

Štai kur šuva pakastas, pasakei pats sau. Visa tai gryna teisybė. Bet ar teisingai pradėjus, teisingai bus ir pabaigta? Žiūrėsime toliau.

Kaip šitą vieną marksizmo pagrindų arba išeities taškų, taip ir daugelį kitų tu išmokai kone mintinai ir tuo stebinai savo kur kas vyresnius, gal ir mokytesnius klausytojus, bet kuriems beveik niekada po tavo paskaitų ar samprotavimų neatsirasdavo klausimų. Iš pradžių tai tave gerokai stebino ir savotiškai džiugino, o vėliau privertė susimąstyti. Kaipgi šitaip? Nejaugi niekam nerūpi, kaip mes keliaujame į rojų ir ką ten rasime? Daug nesukdamas sau galvos, tu vieną gražią dieną pateikei savo seminaro dalyviams kategorišką klausimą: kodėl jūs tokie pasyvūs? nejaugi jums viskas aišku ir ten, kur smalsesniam žmogui turėtų kilti ir ne vienas klausimas? pavyzdžiui, ką jūs galvojate apie tokį Markso pasakymą: „Filosofai tik įvairiai aiškino pasaulį, bet reikalas tas, kad atėjo laikas jį pakeisti“? Tau atsakė tylą. Pedagogai, likimo, prigimties ar atsitiktinumo pašaukti mokyti ir auklėti, dabar tylėjo. Tada tu, užuot juos įkyriai kamantinėjęs, tardęs ar pranešęs *aukščiau stovintiems organams*, kaip tais laikais buvo įprasta ir būtina, parašei pareiškimą atleisti iš mokytojo pareigų ir nuvykai į apskrities liaudies švietimo skyrių. Ne, neatleido – mokytojų badas. „Mes negalime sau leisti, kad ir moksleiviai badautų“, – žiūrėdamas tau į akis, pareiškė Biržų apskrities liaudies švietimo skyriaus inspektorius Kregždė. Ir ne tik neatleido, bet dar užkrovė tau dėstyti ir Konstituciją, su kuria susidūrei pirmą kartą. Tą dieną, grįždamas iš Biržų į Saločius su nauja pedagogine našta ant galvos ir pečių, tu netikėtai pats sau uždavei keistą klausimą: „O ką aš būčiau atsakęs, jeigu manęs kas nors būtų paklausęs, ką galvoju apie tokį Karlo Markso teiginį: „Filosofai tik įvairiai aiškino pasaulį, bet reikalas tas, kad atėjo laikas jį pakeisti“? Uždavei taip staiga ir netikėtai, jog su visu dviračiu atsidūrei giliame griovyje. Visa dar laimė, kad jame nebuvo vandens. Tačiau

priekinis dviračio ratas buvo pavirtęs kone aštuonetuku! Tu spoksojai į tą keistą metamorfozę kaip į kokią stebuklą ar nelemtą išdaigą ir nežinojai, ką dabar daryti. Keliauti toliau ar prisėsti ir pailsėti. Kai šoko ar silpnumo akimirka praėjo, tu pasikrapštei paaušį ir netikėtai pats sau ištarei: „Filosofai tik įvairiai aiškino pasaulį, bet reikalas tas, kad atėjo laikas jį pakeisti.“ Iš-tarei ir kiek laiko vėl nenuleidai akių nuo to skaičiumi 8 virtusio rato. Va-žiuota buvo smarkiai. Bet į ką atsitrenkta? Nejaugi į kokią nematomą sieną ar užtvarą? Ėmei dairytis, tirti, nagrinėti, čiupinėti ir netrukus aptikai kru-viną keli, kuris per didelį plyšį kelnių klešnėje tarsį pats stebėjosi tuo, kas atsitiko. Tu nieko gera nežadančiu žvilgsniu sujungei tą dviračio rato aš-tuonetuką su kruvina žaizda kelnių klešnės plyšyje ir pats nepajutai, kaip nuoskaudą ir pyktį išliejai kalambūru:

– Aštuoniukė, aštuoniukė – velnio nešta ir pamesta sieliukė!

Išliejai, įkvėpei šalto oro ir prisiminei savo egzistencinę taisyklę, kurios laikydavaisi sunkią valandą ir kurią instinktyviai visokiomis aplinkybėmis pritaikydavai: „Jei nori šioje ašarų pakalnėje išgyventi ir neišprotėti, rask laimę ir nelaimėje.“

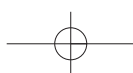
– O kokią laimę aš galiu rasti šitoje nelaimėje? – atsikvošėjęs paklausei savęs. – Pirmiausia pagalvok, ar turi teisę šią nelaimę vadinti nelaime? – Pa-galvojai, susimąstei ir nusispjovei: – Būta čia ko! Nelaime vadinti aštuone-tuką, kai tavoji šeima, paženklinta šiuo skaitmeniu, išsilaikė *in corpore* per visas negandas, yra ne tik nerimta, bet ir nevyriška.

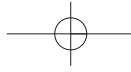
Ir nejudamas net kelio skausmo išsitiesei visu ūgiu.

Kelnės kaip kelnės – jos nebenaujos, per kelius išskydusios, išblukusios. Net ir ta žaizda, kuri iš pradžių painiojo mintis, vertė susirūpinti, iš tikrųjų buvo ne tokia jau baisi, lengvai prijaukinama. Juk nelipsi ant scenos, nesitampysi, nešoksi kazoko ar polonezo.

Susirūpinti tave vertė jau nebe Karlo Markso teiginys, kaip, užuot aiški-nus pasaulį, jį pakeisti, o daug paprastesnis ir žmoniškesnis dalykas – kaip tokiu dviračiu pasiekti mokyklą, tą progimnaziją, kurioje gyvenai ir dirbai, ir iki kurios dar buvo nemažas gabalas kelio.

Tik tada, kai ne tiek stumdamas, kiek ant vieno ir kito peties nešdamas tą suniokotą savo vargšę „Omegą“, tu visai pamiršai kojos skausmą ir kai išvydai ką tik praūžusio karo suluošintą ir šiaip taip vėl sulopytą savo mokyklą, tasai nelemtas Karlo Markso teiginys apie pasaulio pakeitimą, įstūmęs tave į griovį, vėl iškilo tavo sąmonėje. Iškilo grėsmingas, nuožmiai kategoriškas. Gal ir dėl to, kad pastaruuju metu vis atkakliau ir smarkiau pradėjo bruzdėti, maištauti tavo dvasia, kuriai pasidarė ankšta dialektinio ir istorinio materializmo katilė ir kuri vis priekabiau bei kritiškiau, net atvirai nepasitikėdama ėmė vertinti visokius „manifestus“ ir klaidžiojančias po Eu-ropą „komunizmo šmėklas“. O visam tam pagrindą teikė rimtos filosofinės studijos Arpo *Testamento* šviesoje. Todėl ir dabar išvydęs savo varganą mo-kyklą, poilsio ir nusiramavimo oazę, tu, išmetęs iš galvos visus marksus ir jų pretenzijas pakeisti pasaulį, lengviau atsikvėpei, paguldei tą dviratį ant žė-mės, o pats nuleidai pavargusias kojas į griovį. Argi aš neturiu teisės pailsėti, kai kelionė jau kone baigta ir mokykla jau ne už kalnų? Pasiguodei tais žo-džiais ir visa esybe pasinėrei į gėstantį saulėlydį. Ir taip sėdėjai tuščia – be minčių ir jausmų – galva, pasiruošęs vėl pakilti ir baigti tą savo kelionę.

34

Tačiau tave aplenkė Karlas Marksas, šlijęs tau per galvą tuo savo kategorišku it botagu teiginiu originalo kalba: „Die Philosophen haben die Welt nur verschieden interpretiert, es kommt aber darauf an, sie zu verändern.“

Šie žodžiai, ištarti įsakmiu, nepripažįstančiu prieštaravimo balsu, priverstė tave, pakilusį eiti, vėl atsisėsti, nuleisti kojas į tuščią griovį ir kviestis į pagalbą ištisą plejadą kitų filosofų. Jie nesibrangino ir atskubėjo tau padėti. O jų buvo daug ir visokių, pradedant Platonu, Aristotelium ir Demokritu, baigiant Dekartu, Leibnicu, Spinoza, Loku, Hėgelium, Šopenhauerium, Fojerbachu ir Nyče. Ir visi jie tik aiškino pasaulį, patys net nemėgino jo keisti, tik siūlė tai daryti kitiems. Net ir Fojerbachas, kuris žmogaus koncepciją apibrėžė „genialiu“ kalambūru: „Der Mensch ist, was er isst“*.

Ištaręs šį pagarsėjusį kalambūrą, tu pajutai vilkišką alkį. Bet, atrodo, kad tave užvaldė ne tiek fiziologinis, kiek dvasinis alkis, nes netrukus jį nugalėjo nuovargis. Ir tavo akys ėmė merktis. Dar kartą pakartojai tą pragaištingą Markso teiginį, mėginai jį pasvarstyti, bet galvoje ir kojose pajutai tokį silpnumą, jog šonu nuvirtai šalia suluošintos „Omegos“.

(Bus daugiau)

* Žmogus yra tai, ką jis valgo (*vok.*).

STASĖ LYGUTAITĖ- BUCEVIČIENĖ

35

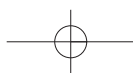
Driežas buvo laimingas

*Driežas
Štai snūduriuoja
Saulėkaitoj
Ant akmens.*

*Driežas laimingas,
Laisvas,
Ramus,
Lyg būtų
Iš pasaulio
Išsivadavęs.*

*Vėjui papūtus
Laikas byra
Ant driežo galvos
Lygiai kaip smėlis.*

*Bet driežas
Nieko nejunta,
Nes driežas laimingas.*

*Vasaros vidury
 Virš upės
 Skraidantis
 Laumžirgis
 Šitaip spindėjo saulėj,
 Šitaip tylėjo,
 Lyg nieko
 Čia nepažintų,
 Lyg būtų atlėkęs
 Iš kito laiko,
 Iš kito.*

Kai ateina ruduo

*Mano naktys,
 Kai ateina ruduo,
 Apsunksta nuo tamsumos,
 Nuo ilgo aušros laukimo.
 Jos glaudžias prie žemės,
 Nes dangus
 Joms per aukštas.*

*Mano naktys
 Apsunksta nuo tylumos,
 Nuo gatvės šešėlių,
 Nuo ilgesio tų,
 Kurie nebegali sugrįžti
 Iš mirties karalijos.*

*Mano naktys,
 Kai ateina ruduo,
 Tokios atšiaurios,
 Neatpažįstamos.
 Lyg būtų nemano.*

*Žuvys
 Iš upės dugno
 Apvaliomis akimis
 Žiūri į lapkričio
 Pilnatį.*

*Žiūri
Be nerimo,
Baimės ar liūdesio.*

*Nes inkštas
Upelio dumblas
Šildo žuvų pilvelius*

Kai tavęs pasiilgsiu

*Tavo siela šįvakar, senele,
Buvo ramiam vandeny,
Tvenkiny,
Kur kažkada seniai
Skalbdavau marškinius.*

*Iš karto ją pamačiau
Po lūgnės lapu.
Kai norėjau prakalbinti,
Ji lėtai
nugrimzdo į dugną.*

*Žinau,
Jinai vėl iškils,
Kai tavęs pasiilgsiu,
Senele.*

*Nakties vėjas,
Kvepiantis pūvančiais lapais,
Blaško
Po rudenio dangų
Šaltas žvaigždes.*

*Kuriai
Laikas nukristi?*

Į mano tylinčią dieną

*Kaimo keliu
Dviračiu atvažiuoja
Užmirštas*

*Mano brolis
Iš savo
Tolimos praeities
Į mano tylinčią dieną.*

*Dulkės pakyla
Iš po dviračio ratų.
Sublizga saulėj,
Po to ramiai nusileidžia
Man ant drabužių,
Plaukų, ant veido.*

*Joks vėjas
Tų dulkių
Nebegali nupūsti.*

*Birželio diena
Traukiasi nuo manęs,
Tolsta
Kaip vaikystėje
Šieno vežimas,*

*Slūksta ir senka
Kaip tvenkinys,
Kur jaunystėj
Mazgojasi kojas.*

*O juk
Ši birželio diena
Yra mano.*

Medis, kurio nevalia nukirsti

*Stovėjo priešais mane
Žydintis medis.
Pilnas vasaros vėjo
Ir visas šlamėjo.*

LAURA SINTIJA ČERNIAUSKAITĖ

39

Prieblandos seserys

Apysaka

Ketvirtadienio rytą Sniegutė pabudo šeštą ir iš karto pagalvojo apie Filomeną. Kaip ji? Ar tik vėl nepradėjo gerti? Mobilusis visą naktį tyliai pragulėjo prie pagalvės.

Ji atsikėlė kaip niekada žvali, išgėrė du kavos puodelius (nors iš karto dviejų niekada negerdavo), ant klozeto dangčio pasidėjusi telefoną paskubom palindo po dušu. Apsirengė ir susišukavo, iki vienuoliktos vaikščiojo po namus pasirengusi bet kada išeiti. Bet telefonas tylėjo. Ant lininio kostiumėlio pasirišusi prijuostę, ji išlygino rankšluosčius. Išsiurbliavo kambarį, nušluostė dulkes nuo fotografijų, palaistė „paleistuvę“ (staiga tas vulgarus pavadinimas jai ėmė patikti). Tvarkydamasi taip, lyg mėgintų kažką sureguliuoti savyje, Sniegutė visą laiką kovojo su noru paskambinti Filomenai. Nedrįso įkyrėti, dar labiau bijojo ją prižadinti. Bet prieš pirmą nerimas, kad Filomena galbūt vėl geria, įveikė baimę, ir Sniegutė, kęsdama nerimo pilve spyglesių, surinko Filomenos numerį.

Ketvirtadienio rytą Sniegutė pabudo šeštą ir iš karto pagalvojo apie Filomeną. *Kaip ji? Ar tik vėl nepradėjo gerti?* Mobilusis visą naktį tyliai pragulėjo prie pagalvės.

Ji atsikėlė kaip niekada žvali, išgėrė du kavos puodelius (nors iš karto dviejų niekada negerdavo), ant klozeto dangčio pasidėjusi telefoną paskubom palindo po dušu. Apsirengė ir susišukavo, iki vienuoliktos vaikščiojo po namus pasirengusi bet kada išeiti. Bet telefonas tylėjo. Ant lininio kostiumėlio pasirišusi prijuostę, ji išlygino rankšluosčius. Išsiurbliavo kambarį, nušluostė dulkes nuo fotografijų, palaistė „paleistuvę“ (staiga tas vulgarus pavadinimas jai ėmė patikti). Tvarkydamasi taip, lyg mėgintų kažką sureguliuoti savyje, Sniegutė visą laiką kovojo su noru paskambinti Filomenai. Nedrįso įkyrėti, dar labiau bijojo ją prižadinti. Bet prieš pirmą nerimas, kad Filomena galbūt vėl geria, įveikė baimę, ir Sniegutė, kęsdama pilve nerimo spyglesių, surinko Filomenos numerį.

Pabaiga. Pradžia 2009 m., Nr. 3

Jungimo signalas nutrūko, tačiau Filomenos balso nesigirdėjo. Sniegutė prabilo pirma:

– Labas rytas...

– Kas čia? – nuskambėjo ragelyje užsimiegojęs Filomenos balsas. – Viešpatie... O Dieve... Kur tu esi?

– Namie.

– Atvažiuosi?

– Taip.

– Dabar, iš karto...

– Taip taip...

Kai Sniegutė įžengė į Filomenos butą, ši tebetysėjo lovoje užsitraukusi iki smakro ne tik antklodę, bet ir lokeną. Dėbsojo į grindis kažkoku visai nauju, susirūpinusiu žvilgsniu.

– Kas ten vakar buvo? – paklausė, kai Sniegutė atsisėdo ant lovos krašto.

– Nieko...

Ant spintelės vandens stiklinėje šnypštė aspirino tabletė.

– Neprišnekėjau šlykštybių?

– Ne, ką tu.

Abejodama, ar tikrai neturi ko gėdytis, Filomena patyrinėjo Sniegutės veidą. Paskui jos žvilgsnis nusileido žemyn ir užkliuvo už Sniegutės batelių.

– Tu nenusiavei batų.

– Tikrai... Tuoju, – Sniegutė nulėkė į koridorių ir nuspyrė batelius po kabyla.

Širdyje buvo giedra, tarytum vakarykščiai įvykiai būtų galutinai išsprendę neaiškumus ir surišę jas į vieną mazgą. Tas bendrumo pojūtis Sniegutėi ypač patiko, juolab kad ir Filomena patvirtino jį reikšdama menkutes pretenzijas dėl batų.

– Bet kodėl aš taip šlykščiai jaučiuosi? – nenuleisdama nuo Sniegutės rūškano žvilgsnio, suniurnėjo Filomena.

Jos žodžiai Sniegutę nustebino ir truputį nuvylė. Atrodė, kad Filomena turėtų jaustis panašiai kaip ji. Atlaidžiai nuleidusi jos nepasitenkinimą, Sniegutė gūžtelėjo pečiais.

– Lyg būčiau per daug priplepėjusi, – nenurimo Filomena.

– Kad tikrai nieko tokio nebuvo, – patikino ją Sniegutė.

Jai net pasirodė, kad galėtų suspausti Filomenos delną primindama jai tą ryšį, kuris užsimezgė tarp judviejų vakar. Bet susilaikė.

Išgėrusi aspirino tirpalą, Filomena paprašė kavos, ir Sniegutė nuėjo į virtuvę užkaisti vandens. Kai grįžo įjungusi elektrinį virdulį, Filomena jau sėdėjo lovoje atsirėmusi į pagalves ir kažką niūriai mintijo.

– Aš ne alkoholikė, – pareiškė, kai Sniegutė tik įžengė į miegamąjį. Ir, sutikusi jos nustebusį žvilgsnį, pridūrė: – Kaip galėjai pagalvoti.

– Nieko tokio negalvojau.

– *Nieko tokio, nieko tokio*, – staiga supykusi, pamėgdžiojo Filomena.

Ji užsiplieskė taip netikėtai, kad puiki Sniegutės nuotaika ėmė aizėti ir trupėtai lyg blogai išdegtas molinis indelis. Pasijuto kalta, jog neįtinka Filomenai, bet nutuokė, kad viskas, ką sakys ar darys, dabar sukels tik dar didesnę jos priešišumą. Filomena buvo aiškiai nusiteikusi kabinėtis. Ta bejėgystė Sniegutėi buvo gerai pažįstama nuo vaikystės. Panašiai jausdavosi su

mama, nekenė vergiškos priklausomybės nuo jos nuotaikų, bet ir nedrįso jai pasipriešinti. Nenorėdama erzinti Filomenos, Sniegutė pasitraukė į virtuvę ir tyliai užplikė kavą. Užtepė kelias prancūziško batono riekes laišos skonio sūriu, iš paskutinių stengdamasi išsaugoti nors šiek tiek tos giedros, kurią atsinešė iš namų. Kai vėl pasirodė miegamajame, Filomena tiesiog užsiuto.

– Kas čia dabar?! – išspitrėjo į padėklą su sumuštiniais.

– Prie kavos...

– Ar aš prašiau ką nors *dar* daryti?..

Sniegutė padėjo padėklą ant spintelės ir, neištarusi nė žodžio, išėjo į virtuvę.

– Iki dvylikos aš nieko nevalgau! – sušuko jai įkandin Filomena. – Ir praščiau mano virtuvėje daugiau neužsiiminėti jokia saviveikla!

Gal jai nepatiko, kad be leidimo lindau į šaldytuvą ir bufetą? – patylikais išsiskaudindama mintijo Sniegutė. Neketino prieštarauti Filomenai ir dėl dvyliktos valandos, iki kurios ši nevalganti – nors buvo jau beveik trys. Bijoję grįžti į miegamąjį ir svarstė galimybę tiesiog mandagiai atsisveikinus išeiti, bet kažkas ją stabdė. Todėl paniurusi stypsojo virtuvėje prie lango ir laukė, kas bus toliau.

Netrukus iš miegamojo atsklido krintančio metalinio padėklo triukšmas, o paskui jį – trumpas, bjaurus keiksmažodis. Sniegutė susigūžė ir valandžiukę padelsė karštligiškai svarstydama, ar jai *ten* eiti.

Nuėjo. Filomena sėdėjo palinkusi į priekį išsitaršiusiais plaukais ir pergalingai žvelgė į ant kilimo nuverstą padėklą. Piktdžiugiškai nusijuokė Sniegutėi, lyg laimėjusi jai vienai suprantamas lažybas:

– Štai kaip galima tave prisikviesti – triukšmeliu.

Sniegutė su siaubu pažvelgė į beprotybės užvaldytas Filomenos akis. Ji nebeatrodė graži – o tik baisi ir pavojinga.

– Ko atskuodei?.. Aš apskritai stebiuosi, kad tu vis dar čia. Kas tave išmokė tarnauti iškėlus uodegą?.. Gal dumk į Turkiją ir pasidulkink su turku, kad įkvėptų pasitikėjimo savimi?

Jos žodžiai nuskambėjo žiauriai dar todėl, kad Filomena jais ciniškai mėgavosi. Nutuokė, kad gelia į skaudžiausias vietas, ir – kad nesulauks atkirčio. Sniegutę paralyžius ištiko. Ji žvelgė į Filomeną ieškodama to grožio, kuris ją iš pirmo žvilgsnio užbūrė, slaptai veikė ir kažką žadėjo, vildamasi, kad jo likučiai dar gali viską išgelbėti. Bet, be raudonų dėmių, raukšlių ir patinimų, Filomenos veide nieko neberado.

– Ką... aš tau padariau?.. – sukuždėjo Sniegutė. – Ką aš tau padariau?..

Filomena atsitokėjo. Persibraukė delnais veidą, lyg mėgintų pabusti.

– Padėk susitvarkyti, – po valandžiukės paprašė jau visai ramiai.

Tačiau Sniegutėi visko buvo gana. Reikėjo išeiti, ilgai ilgai lėkti kur akys veda, išsivaduoti iš siaubingo, paralyžiuojančio nusivylimo. Nepratarusi nė žodžio, ji šmurkštelėjo į koridorių, pasigriebė batelius ir bijodama, kad Filomena ją vysis (ši visai neketino to daryti), nusileido į gatvę. Ten pagaliau apsiavė.

Apimta klaičios būsenos, lyg bustų po narkozės, Sniegutė ilgai ėjo gatvėmis. Bet kuo sparčiau žingsniavo, tuo labiau į ją gėrėsi nuoskaudos nuodai. Nejučia ėlipo į pirmą pasitaikiusį troleibusą. Tolstant nuo centro ją

trumpam išblaiwė mintis, kad, pati nesuvokdama, visą laiką skubėjo pas mamą į polikliniką.

Mama daug metų dirbo medicinos seserimi. Iš pradžių Sniegutė panūdo išlipti, bet nežinia kodėl susilaikė. Išlipo tik poliklinikos stotelėje. Mamos kabineto langai buvo antrame aukšte ir žiūrėjo į kitą gatvę. Vaikystėje, kai Sniegutė po pamokų neperspėjusi užsukdavo pas ją į darbą, mamai tai nepatikdavo. To ji niekada prie gydytojos neparodydavo. Jos skruostuose išryškėdavo griežtos raukšlės, ji išsivesdavo Sniegutę į koridorių ir sausai pasiteiraudavo, ko prireikė. Sniegutė paskubomis kurpdavo pasiteisinimus. Negalėdavo prisipažinti, kad tiesiog pasiūgo mamos, kuri su baltu chalatu tarp nepažįstamų ligonių atrodydavo visai kitokia negu namie. Tokios menkos, egoistiškos apsilankymo priežasties mama būtų nepateisinusi.

Sniegutė sugraibė rankinės dugne slydinėjantį telefoną. Nykštys sustingo ant klaviatūrą įjungiančio mygtuko, viduje kažkas plastelėjo. Kitą akimirksnį pajuto, jog *šitokia* mamai skambinti negali. Paskubom nesugalvojo jokio reikalo. Po dviejų nesimatymo mėnesių ir retų buitinių pokalbių telefonu toks skambutis galėjo sukelti įtarimą. Mama iš karto supras, kad kažkas ne taip. O šito jai negalima atskleisti. Jų šeimoje jausmai nebuvo demonstruojami – toks vulgarus elgesys galėjo tarpti kur nors traukinių stotyje (mamai tai atrodė pati nešvariausia ir pavojingiausia Vilniaus vieta), turguje, kaimo šokiuose, na ir, žinoma, filmuose. Bet jų išblizgintoje svetainėje, kur kabėjo briedžio ragai, jokie jausmai neegzistavo. Įkalintieji savo kūno kalėjimuose turėjo kantriai kęsti izoliacijos šaltį. O Sniegutė dar vakar laikė glėbyje nuostabiai gražią nelaimingą moterį ir, paneigdama motinos tiesas, jautėsi nepaprastai laiminga nuo to fiziškai išreiškiamo ryšio. Nepaisydama šiandienos nusivylimo, kūniškos laimės substancija vis dar iš jos garavo, palengva išstumdamą tamsias paskutinių valandų emocijas.

Sniegutė įsidėjo telefoną ir grįžo pėsčiomis per visą miestą į savo baltą butelį.

Kai įžengė pro duris, suskambo mobilusis. Ekране lyg širdies tvinksniai pulsavo FILOMENA. Sniegutė nujautė, koks bus pokalbis. Ją užplūdo jaudulio banga.

– Timas ką tik sugrįžo, – ragelyje pasigirdo truputį virpantis Filomenos balsas. – Aš tokia bjauri ir nelaiminga... Atleisk man, atleisk man, raganai! Daugiau niekada nespjaudysiu į tavo švelnią *dūšėlę*, gerai?

– Gerai, – sušnibždėjo Sniegutė.

– Žinok, aš tyčia taip dariau...

– Žinau.

– Nesusivaldžiau...

– Nieko.

– Žinau, kad viską man atleidai, bet daugiau niekada neleisk taip su tavi mi elgtis, gerai?

– Gerai.

– Ir ypač *man* neleisk taip elgtis.

Jos, lyg ko dar lūkuriuodamos, patylėjo. Pagaliau Filomena sušnibždėjo:

– Tu esi mano išgelbėtoja, ar žinai?.. Ir Timo... Žinok – ir Timo.

Ji net neįtarė, kaip Sniegutei patinka žodis „išgelbėtoja“. Jis puikiai atitiko vakarykštę nuotaiką – kai spaudė Filomeną prie krūtinės, jusdama, kaip

sklaidosi motinos kerai. Staiga Sniegutė atsiminė Timą, kurį, mintyse atsidavusi vien jo motinai, buvo tiesiog pamiršusi.

– Perduok linkėjimus Timui, – paprašė ji.

– Gerai. Iki rytojaus.

Vakaras buvo išgelbėtas. Priėjusi prie lango, Sniegutė žvilgtelėjo, ką veikia šviesiaplaukis vaikas. Juodu su motina sėdėjo už stalo. Mosuodamas šakute, vaikas jai kažką gyvai pasakojo. Motina vis sulaikydavo ore lakstančią šakutę ir kantriai nuleisdavo ją į vaiko lėkštę. Ji buvo visai jauna, gal net studentė. Kambario gilumoje, atsukęs į langą nugarą, šmėžavo vaiko tėvas. Sniegutė ilgai siurbė į save spalvotą langų animaciją – kaip vujaristas, nusigriebiantis svetimo malonumo dalelę, už kurią nesiruošia mokėti.

Gilus miegas be sapnų kažką išgrynino. Bundant Sniegutę lyg radijo bangos pasiekė suvokimas, jog vakar Filomena vis dėlto peržengė ribas. Filomenos atsiprašymas tik parodė, kaip greitai keičiasi jos nuotaikos. Kas galėjo garantuoti, kad šįryt jos neištiks dar vienas cinizmo priepuolis? Kol išlipo iš lovos, nušlepsėjo į vonią ir atsistojo po dušu, Sniegutės mintyse lyg saulės apšviesta uola iškilo įsitikinimas, kad niekas su ja negali elgtis taip, kaip vakar Filomena. To įsitikinimo šešėlyje glaudėsi nuojauta, jog Filomena darosi Sniegutėi pavojinga. Šito ji kol kas negvildeno. Kartu su uola atsirado baisus nenoras Filomeną matyti, ir kitą akimirką Sniegutė ūmai suvokė, kad niekas ir *neverčia* jos to daryti. Sniegutė tenai daugiau kojos nekels. Ištikta šitos blaivios, paprastutės kaip žaibas ją išlaisvinusios minties, Sniegutė išsoko iš vonios ir paslydusi vos neatsitrenkė kaktą į unitazą. Gerdama kavą ji apsisprendė Filomenai paskambinti (iš pradžių net šito daryti nesiruošė, kad tik neužkibtų už Filomenos balso moduliacijų) ir ramiai, nesigilindama į detales, pranešti, jog „atsistatydina“, o kelių dienų atlygį palieka Filomenai kaip moralinę kompensaciją. Jei toji puls kamantinėti ar įkalbinės likti, Sniegutė tiesiog mandagiai atsisveikins ir padės ragelį. Nuo tokio galimo siužeto saulės ant jos įsitikinimo uolos tik padaugėjo.

Bet Filomenos reakcija ir vėl pranoko vaizduotės ribas. Išklausiusi Sniegutės „apsisprendimą“, ji tiesiog pasiuto.

– Kur tu gyvenai?.. Sakyk, kur?.. Aš pati tuojau atvažiuoju! – ji nešaukė, bet šnypštė.

– Aš... aš negaliu dabar... Todėl ir skambinu.

– Kaip *negali*?.. *Ko* tu *negali*?.. – nebesivaldė Filomena. – Pirmadienį aš išvažiuoju, o tu *negali*?! Ką visa tai reiškia?! Su kuo aš paliksiu Timą?!

– Su Juru, – Sniegutė buvo apmaščiusi šį atsakymą. Ji iš paskutinių stengėsi laikytis apsisprendimo, bet juto, kad Filomenos balsas prakerta jos viliuje plyšius, o per juos atiteka baimė, kaltė ir abejonė.

Filomena nutilo. Pamėgino susiimti ir rasti sprendimą.

– Su Juru aš vaiko nepaliksiu, – ramiau pasakė ji. – Man reikia *tavęs*... Kas atsitiko?.. *Ko* prisigalvojai?.. *Išizeidei, išizeidei*, ką? *Manęs* gali nekęsti, bet pagalvok... apie Timą... Klausyk, aš tau dvigubai sumokėsiu!

Sniegutė apmaudžiai tylėjo. Turėjo pripažinti, kad pasiduoda. Apie piniigus net neišgirdo, bet staiga pagailo Timo.

– Gerai. Pabūsiu su Timu – nuo pirmadienio... Bet šiandien neatvažiuoju, – sumurmėjo taip nusivylusi savimi, kad norėjo iš pykčio verkti.

Filomena patylėjo.

– Gerai, – netrukus visai maloniai pasakė. Ir pridūrė: – Atsiprašau už viską, ką pasakiau ir padariau. Tu nekalta. Tai aš – aš esu neįmanoma...

Pauzė.

– Girdi?..

– Taip, – atsakė Sniegutė.

Abi vėl patylėjo.

– Paskambinsiu sekmadienį, – pagaliau tarė Filomena.

Ir padėjo ragelį.

Šeštadienį Sniegutė pietavo pas tėvus. Sėdėjo ankštoje, buitinės technikos, lentynų ir šiaudinių pintinių prikrautoje seno daugiabučio virtuvėje ir stebėjo, kaip pasirišusi prijuostę ir prispaudusi žylančius kirpčius lankeliu, mama iš kalakutienos faršo modeliuoja maltinius su grybų įdaru. Sniegutė mamos virtuvėje nenoriai šeiminkaudavo, nors iš mandagumo visada pasiūlydavo padėti. Nuo mažų dienų mama sugalvodavo Sniegutei įvairių darbelių, kad ši nesėdėtų dyka ir neįprastų, jog viskas už ją padaroma. Augant darbeliai sunkėjo, tačiau Sniegutė taip ir nepamėgo gaminti valgio. Mieliau nuskusdavo ir sutarkuodavo bulves, išplaudavo indus, iššveisdavo grindis – pasitenkindavo antraeilėmis pareigomis, pagrindinį postą virtuvėje užleisdama mamai.

Stebėdama, kaip mama pirštų galiukais grybšteli smulkintų grybų košės, drėbteli jos į faršo gniutulą ir aplipdo, Sniegutė susigriebė, jog jau kurį laiką žiūri į ją, lyg matydama pirmą kartą. Priešais stovėjo santūri, smulki ir aštri kaip adata senstanti moteris. Nuostabiausia buvo tai, kad jos atšiaurumas Sniegutės daugiau nebeskaudino. Savybės, ištempusios mamos lūpas į griežtą, viskuo nusivylusį brūkšnį, visų pirma pridarė žalos pačiai mamai. Jeigu ši apskritai leido sau dėl ko nors apgailauti. Apie jos širdies gylį Sniegutė nieko nenutuokė. Vaikystėje, išgirdusi tetas šnibždantis, kad mamą guldo širdies operacijai, Sniegutė nusprendė, kad jos širdis sugedo, kaip sugenda nesuvalgytas maistas, ir ją išpjaus lyg pūlinį. Grįžusią iš ligoninės mamą sutiko ypač išsigandusi, apimta bedieviško smalsumo – pirmą kartą regėjo žmogų be širdies. Tiesa, mama neatrodė labai pasikeitusi, iš pradžių gal tik buvo pablyškusi ir ne tokia vikri. Užtat tėtė širdį turėjo. Šioji buvo nerūpestinga, glusčiojo prie visų be atrankos, bet niekur ilgai neužsibūdavo. Ar mama buvo su juo laiminga? Ar mylėjo tą smulką, tyliai išprotėjusį, amžinai savo studentes įsimylintį profesorių?

Sumetusi maltinukus į įkaitintą keptuvę, mama nulupo didelį svogūną ir pasidėjo ant pjaustymo lentos.

– Tai kaip gyveni? Kas naujo? – nepakeldama į Sniegutę akių retoriškai paklausė.

Ji visada pabrėždavo, jog nesikiša į Sniegutės asmeninį gyvenimą, niekada nesismulkindavo, nesmalsaudavo kaip tėvas.

Sniegutė žinojo, kad mama teiraujasi iš įpročio, kad ji seniai susitaikė su tuo, jog Sniegutė jai nieko apie save nepasakoja. Tačiau šiandien ją pagavo ūpas. Trumpai nupasakojo, kaip praleido pirmą atostogų savaitę, kažkodėl nutylėdama, jog su Filomena ne draugauja, bet pas ją dirba.

– Nauji draugai?.. Maniau, kad draugus susirandame iki dvidešimties, –

kaip visada skeptiškai sureagavo mama. Jos tonas užmušdavo bet kokį Sniegutės norą atvirauti, bet šį kartą sugebėjo nekreipti dėmesio.

– Kuo ji užsiima, toji Filomena? Kas ji tokia? – nesulaukusi tęsinio, pasidomėjo mama.

Sniegutė pasakė, kad Filomena yra našlė, augina sūnų ir gyvena iš nuomos verslo, kurį jai paliko vyras.

– Tai Timas – jos sūnus?

– Na taip.

Atrodo, mamai palengvėjo. Staiga ji užsikosėjo, tankiai mirksėdama nusisuko nuo pjaustymo lentos ir sušniurkščiojo – pasitaikė stiprus svogūnas.

– Išsižiok ir kvėpuok per burną, – pamokė Sniegutė.

Mama taip ir padarė. Abi buvo užmiršusios, kad kadaise pati mama išmokė Sniegutę šito triuko.

– Duok man, – Sniegutė perėmė peilį ir baigė pjaustyti svogūną.

Svetainėje prajuko tėvas. Visu garsu pasileidęs televizorių, jis žiūrėjo prancūzišką komediją. Mama komedijų negalėjo pakęsti. Jas žiūrintį tėvą ištverdavo panašiai, kaip ištverdavo jo epizodiškas meiles – su atlaidžia panieka. Paauglystėje jos panieka Sniegutę liūdindavo ir siutindavo, mat širdyje ji gynė tėvą ir tapatinosi su juo. Netgi piktai džiūgaudavo, kai tėvas, vėl įsimylėjęs, imdavo gausiai kvėpintis ir užsimiršęs išsimaišydavo kavą ne šaukšteliu, bet savo raudonu parkeriu (tuo, kuriuo braukydavo studentų kursinius darbus).

– Sniegut... Sniegut, atei – labai geras filmas! – pakvietė iš svetainės tėvas.

– Palauk truputį, mes čia šnekam...

Tėvas neišgirdo, springdamas juoku rėkė toliau:

– Čia apie tokį vagį, su De...finesu!

Jos susižvalgė. Sniegutė pamėgino perimti iš mamos sunkios, nuoskaudas slepiančios paniekos dalį tėvui.

– Nupirksiu jam ausines, kad galėtų sau tyliai žiūrėt, – pasakė ji mamai. Ir, nušveitusi į šalį pašluostę, nuėjo pas tėvą.

Vakare Sniegutė ir šunų grožio salono EURIDIKĖ darbuotojos svečiavosi pas buhalterę priemiestyje. Jos kotedžas nuo kitų tokių pačių, tarytum sukonstruotų iš baltų ir geltonų *lego* kaladėlių, buvo aptvertas tvora. Aplinkui šį rajoną, kiek akys užmatė, driekėsi plynė, o jos pakraštyje greitkelio kurasavo vilkikai. Aptvertame kieme svečiai kepė vištienos kepsnelius, gausiai juos laistydami kas alumi, kas vynu, siurbė kokteilius ir apšnekinėjo bendrus pažįstamus. Į panašius susibūrimus Sniegutė atvykdavo nenoromis, įtikinėdama save, kad privalo neatitrūkti nuo bendradarbių kolektyvo. Pagaliau tūnoti namie su knyga, televizijos programa ir apšviestais kaimynų langais jau buvo gerokai įgrisę. Tą vakarą nuo Sniegutės neatstojo vienas vyriškis, buhalterės vyro draugas, architektas ar inžinierius – Sniegutė neįsidėmėjo. Jis maloniai kvėpėjo ir atvirai ją mergino, jo dėmesys Sniegutei buvo malonus. Po trečio kokteilio ji ėmė įsivaizduoti jį lovoje. Tai nesukėlė pasiūlykštėjimo. Bet kai vyriškis paėmė iš jos rankų stiklą ir suspaudė pirštus, kviesdamas į kotedžo vidų – neišgirdo, ką būtent jis siūlo, – Sniegutė staiga pajuto, kad jo kūnas nenujaučia, ko ji ilgisi, *nenuškaito* jos, ir negali suteikti to,

ko jai trūksta. Ji suglumo, norėjo pasidaryti. Bet tik ištraukė iš jo rankos pirštus. Vyriškis viską suprato teisingai. Tuoju atsitolino, paėmė nuo stalo stiklą ir įsileido į pokalbį su buhalterės vyru. Kažkodėl Sniegutei jo pagailo, bet netrukus apėmė palengvėjimas ir pasitenkinimas savimi.

Sekmadienį Sniegutės butelyje sklandė permainų nuojauta. Visą dieną ji tvarkėsi ir skalbėsi. Su kovingu įkarščiu perrūšiavo knygas ir drabužius, į atskirus maišus sukrovė morališkai pasenusius ir sudėvėtus. Mėgino atpažinti ir ištrenkti lauk praeities fantomais apkrėstus daiktus – jie atsiminė Sniegutę tokią, kokią ši save norėjo užmiršti. Daiktai priešinosi. Meilikavo, prašėsi atgal ir svaidėsi praeiksmiais. Senas kasetinis magnetofonas, nešamas į konteinerį, išūliai kraipė žabtus (Sniegutė nepasidavė), „brangenybių“ skrynelė (springstanti nenešiojamais karoliukais, segėmis ir segtukais) cypavo ir verkšleno, tėtės dovanota medinių šachmatų lentutė, prie kurios kadaise Sniegutę versdavo kasdien sėdėti, į akis šaipėsi, o nubrizgę paauglystės džinsai įtikinėjo, kad permainų nuojauta – tik dar viena iliuzija. Aštuntą valandą vakaro Sniegutė jau buvo saldžiai pavargusi nuo laimėtų kovų, o pralaimėję daiktai sukrauti į maišus prie konteinerio. Bet to dar neužteko. Ji nusilupo prakaitu permirkusius marškinėlius, apsilviko švarius ir nusikėlė nuo antresolės nuotraukų dėžes. Įsileido rūšiuoti nuotraukas, – kurias dės į albumus, kurias rėmins. Tai buvo paskutinis, lemiamas revizijos momentas. Prieš vidurnaktį Sniegutė jau buvo pasirengusi pradėti naują parą ne tik su permainos nuojauta, bet ir su jos įsikūnijimu tikrovėje. Kai klojo patalus, jai toptelėjo, kad visą dieną negalvojo apie Filomeną. Bet sukiliusiai dvasiai stiprybės teikė jausmas, jog Filomena supsto jos gyvenimą kaip švelnus magiškas rūkas. Jo apgaubta Sniegutė tauškė su bendradarbiais, apsipirkinėjo, kuopėsi, gaminosi valgį. Imdama Julios Kristevos knygą, ji suvokė, kad skaityti šiandien negali. Sąmonė kunkuliavo lyg puodas, ji buvo kupina įspūdžių ir naujos, dar nepatirtos gyvenimo tvarkos.

Sekmadienio vakarą Filomena nepaskambino, kaip buvo žadėjusi, bet atsiuntė žinutę: „Laukiam rytoj septintą. Tikiuosi, ne per anksti. Fil.“ Žinutės tonas buvo dalykiškas, bet Sniegutė neskubėjo įsiskaudinti. Galbūt toks buvo Filomenos rašymo stilius. Apskritai Sniegutė nusprendė laikytis nuo jos per atstumą, ignoruoti asmeniškumus, vadinas, ir neieškoti paslėptų prasmų ten, kur jų nėra. Reikėjo pagaliau įjungti blaivų protą ir susidoroti su šituo susižavėjimu.

Kad Filomena išvyksta ir viskas tikrai keičiasi, Sniegutė suvokė tik kitą rytą.

Nors galėjo atsirakinti savo raktu, į duris ji paskambino.

– Atrakinta, – pasakė Filomena.

Ji sėdėjo ant batų dėžės, pasidėjusi ant grindų nedidelį lagaminą ir pasirengusi išeiti. Buvo skoningai pasidažiusi, prie džinsų ant nuogo kūno vilkėjo tą ploną baklažano spalvos švarkelį, ką tik išplauti ir iššukuoti plaukai krito aplinkui veidą dangstydami kažkokią paslaptį. Atrodė dar gražesnė nei praėjusį pirmadienį, kai susitiko pirmą kartą (Sniegutei atrodė, jog nuo tada praėjo bent keli mėnesiai), fosforescavo koridoriaus prieblandoje lyg dujų stulpas. Sniegutė žiojosi paklausti, kur ji išvyksta, bet tuoju susigriebė, kad klausimas neatitinka jos nusistatymo nesileisti į asmeniškumus. Galėjai spėti, jog Filomena yra klestinčios firmos vadovė, pasirengusi skrydžiui į

stažuotę užsienyje. Tik iš jos povyzos lyg nežymus amalas smelkėsi kažkoks *neatitikimas*. Be to, čia ką tik buvo nutrauktas nemalonus pokalbis: Timas paniūręs stypsojo savo kambario tarpduryje, Filomena gniaužė ant kelių kuprinės tipo rankinę. Ji įsmeigė į Sniegutę rimtą, bet kažkokį nutulusį žvilgsnį, lyg stovėtų kitame ežero krante ir žinotų, kad vis tiek nieko neįžiūrės.

– Nieko nekalbėkim... – paprašė. – Pinigai ir instrukcija virtuvėj... Rašiau skubėdama, bet gal įskaitysi... – ji atsigręžė į Timą ir, susilaikiusi nuo pastabos, įdėmiai jį nužvelgė. Tada vėl kreipėsi į Sniegutę: – Gali miegoti mano lovoje, patalynę pakeičiau... Netgi *prašau* joje miegoti...

Sniegutei pasivaideno, kad Filomenos veidu lyg lėktuvo iliuminatoriuje praskriejo debesys.

– Beje, šiandien – Juro diena. Jis laukia jūsų, – pasakė Filomena Timui.

– O batai? – paklausė Sniegutė.

– Batai – su lipdukais... Ko neišmokiau, to neišmokiau.

Valandžiukę koridoriuje sklandė nejauki tylą.

– Kada jūsų laukti? – tyčia sakydama „jūs“ vėl paklausė Sniegutė.

Filomena nuleido akis ir spūstelėjo kuprinėlės segtuką. Šis spragtelėjo ir atsisegė.

– Šeštadienį vakare, – tyliai pasakė, užsegė kuprinėlę ir atsistojo. Prie durų ji stabtelėjo ir dar atsigręžė į sūnų: – Na, Timai...

Šis papurtė galvą ir dingo savo kambaryje. Filomeną tai įskaudino. Ji nusigręžė, mėgindama susiimti, ir kai jau žengė per slenkstį, Sniegutė staiga paklausė:

– Čia darbo reikalai ar atostogos?..

Atrodo, Filomena tikėjosi tokio klausimo.

– Darbo, – atsakė neatsigręždama.

Kaukšėdama kulniukais ji nusileido iki pirmos laiptų aikštelės, bet ten, neįveikusi savęs, trumpam pakėlė akis. Jos žvilgsnis buvo drėgnas, baugštus ir atsiprašinėjantis. Sniegutę persmelkė nerimas. Visą savaitę tiek galvojo apie Filomeną, tiek svaičiojo, o dabar su siaubu suvokė, kad beveik nieko apie ją nežino. Viena ranka laikydama nedidelį elegantišką lagaminą, Filomena nervingai pamojo kita. Mėgino nusišypsoti, bet lūpas sutraukė nervinis tikas. Panaši grimasa kartais iškreipdavo Timo veidą.

– Na, iki... *iki!* – šūktelėjo ji, tarytum maldaudama greičiau baigti šią kankinantį atsisveikinimą. Ir ėmė leistis žemyn.

Sniegutė stovėjo ant slenkščio ir klausėsi Filomenos žingsnių, kol jie susiliejo su gatvės triukšmu.

Timas lindėjo savo kambaryje, nekalbus ir piktas, Sniegutė leido jam išsiširsti. Kai pagaliau kyštelėjo nosį pro duris, Timas iš karto pareiškė norįs matyti Jurą.

Jie išėjo. Šiandien Sniegutė neketino pas Jurą smūksoti. Kai tik Juras atšovė dirbtuvės duris, ji garsiai pasisveikino, stumtelėjo Timą per slenkstį ir tuojau paklausė, kada jį pasiimti. Juras loštelėjo ir uždelsė išreikšdamas šiokią tokią nuostabą.

– Užeikit, – pakvietė jis.

Pabūgusi, kad ją įkalbės, Sniegutė atsitraukė ir ilgai, atkakliai purtė galvą, lyg tai būtų koks magiškai apsaugantis judesys.

– Kaip norit... Baigsim apie keturias, – nusijuokė Juras.

- Apie keturias?.. Ar ne per ilgai?
Juras gūžtelėjo pečiais ir susimąstė.
– Filomena išvažiavo? – paklausė tyliau.
Sniegutė pajuto, kad jam tai svarbu.
– Išvažiavo.
– Aišku... Tai ketvirtą.

Juras tyliai, mandagiai uždare duris Sniegutei prieš nosį. Ji net nespėjo atisveikinti su Timu ir dėl to kažkodėl suspaudė širdį.

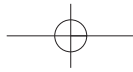
Buvo saulėtas liepos rytas, beveik dešimta valanda, diena turėjo būti karšta. Sniegutė susirado senamiestyje pustuštę kavinę, užsisakė omletą, šviežių apelsinų sulčių ir kavos. Rankinėje ji turėjo Filomenos „instrukciją“ ir nekantravo ją greičiau perskaityti. „Instrukcija“ ją nuvylė. Be chaotiškai sukeverzotų buitinių nurodymų (galėjo nors papunkčiui išdėsyti, pyktelėjo Sniegutė), joje nerado nieko ypatinga. Tiesa, *Post Scriptum* Filomena paliko Juro ir dar kelių draugių telefono numerius. Kol laukė omleto, Sniegutė įsirašė draugių numerius į savo mobilųjį, o Juro – kažkodėl užmiršo. Tada vėl paėmė į rankas ir iš naujo perskaitė Filomenos laišką. Plonas, sunkiai įskaitomas, nervingomis kilpelėmis susisukęs Filomenos raštas ir erzino, ir jaudino. Kelis kartus Sniegutė nesusivaldžiusi pauostė popierių. Jis kvėpėjo tušu ir vos vos – Envy kvėpalais.

Iki ketvirtos Sniegutė turėjo marias laiko. Apžiūrėjo pirmųjų lietuviškų spalvotų nuotraukų parodą Rotušėje, paskui užsuko į knygyną ir dvi batų parduotuves. Batų jai nereikėjo. Tačiau smulkmeniškai apžiūrino avalynę, matavosi ir įsivaizdavo, kaip ją avėtų, su kokiais drabužiais derintų. Pailsusi nuo parduotuvių, užėjo pas pusseserę į biurą. Pusseserė dirbo notarės sekretore, dažnai važinėdavo pas klientus (toks buvo jos darbo stilius). Jei Sniegutė pataikydavo laiku, pusseserė mielai su ja paplepėdavo. Ji buvo šneki ir kalbėdavo tik apie save. Tiesa, kartais susigriebdavo, jog šitaip pliturpti – nemandagu, apsiribodavo keletu mandagių klausimų. Užduodavo juos visada ta pačia seka. Iš pradžių – apie darbą. Paskui – atsargiau: „Kas naujo asmeniniame gyvenime?“ Jeigu Sniegutė atsakinėdavo nenoriai (o šitaip nutikdavo beveik visada), pusseserė, aiškiai pagyvėjusi, vėl nukreipdavo kalbą į savo lankas. Jai amžinai kas nors nutikdavo. Pavyzdžiui, šiandien ji pataikė į išpardavimą optikoje ir įsigijo šį sezoną dar madingus akinių rėmelius. Tą įvykį nupasakojo labai reikšmingai, akcentuodama lemtingo atsitiktinumo svarbą, lyg būtų pirmoji užsiregistravusi klonuotis ar įsigijusi bilietą į Mėnulį.

Sėdėdama ant klientams skirtos kėdės ir viena ausimi klausydama pusseserės, Sniegutė staiga suvokė, kad Filomena *toli*. Suvokimas užpildė ją palėčiukais, lyg kas plona srovele būtų leidęs į Sniegutę nemaloniai vėsų vandenį. Galbūt tai, jog pusseserės gyvenimas ir kalbos Sniegutei niekada nebuvo įdomūs, tik pabrėžė, kokia svarbi ir įdomi jai yra Filomena.

Ryte, Filomenai užsiminus apie Jurą, Sniegutės pilve sudilgsėjo geidulingas smalsumas. Prie Juro dirbtuvės jis paaštrėjo, ir saulės rezhinį sugėlė nerimo adatėlės. Juras dirgino Sniegutės vaizduotę greičiausiai todėl, kad juodu su Filomena kažkada (o gal net ir dabar) buvo artimi. Neregimi Filomenos fluidai, kuriuos ji tarėsi įžvelgianti Juro žvilgsnyje, Sniegutę jaudino ir traukė.

Timo nuotaika buvo akivaizdžiai pasitaisiusi, o lūpos riebaluotos – jie ir

vėl buvo pasigaminę pietus. Juras nebekvietė Sniegutės vidun, tik maloniai mostelėjo ranka ir atsisveikindamas akyliau pasižiūrėjo. Sniegutėi pasivaideno, kad jis išvelgė joje kažką, ką ji stengiasi nuslėpti. Sutrikusi nuleido akis ir nūsikus.

Su Timu juodu užsuko į Sereikiškių parką. Jis pasisupo sūpuoklėse, tada abu nusileido prie Vilnelės – paspoksoti, kaip auklės su vaikais lesina antis.

– Šiandien pas Jurą pagalvojau, kad mama gali negrižti, – žiūrėdamas į vandenį staiga pasakė Timas.

– Kaip kaip?..

– Na, kad negriš. Nulėks nuo kelio ar įsireš į vilkiką, ar..

– Timai, tai baisu.

Juodu patylėjo. Pakrantėje vaikai susipešė dėl bandelės, pasigirdo klyksmas.

– Nešnekėk tokių baisybių, – šiurpdama pakartojo Sniegutė.

Timas staiga pakeitė temą:

– Jūs patinkat mamai, tik negaliu suprasti kodėl.

Sniegutė loštelėjo.

– Jūs netgi nepanaši į mamos drauges... Nors savo draugijų ji irgi nelabai mėgsta.

– O kodėl nusprendei, kad mėgsta mane?

Timas atsargiai dėbtelėjo į Sniegutę ir tuojau vėl nūsikus į upę.

– Juras sako, kad jūs mamai primenat ją pačią.

– Jūs šnekėjotės apie mane?..

– O kas čia tokio? Mudu juk draugai.

Sniegutėi buvo netikėta ir malonu, kad Juras išvelgė galimą jos ir Filomenos panašumą.

– Mama su Juru... pora? – įsidrąsinusi paklausė ji.

Atrodo, ji pakišo Timui naują mintį, nes jis atsakė truputį nustebęs:

– Manau, kad ne... Bent jau ne ta prasme, kokia klausiat. Po tėtės mirties mama remiasi į Jurą.

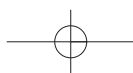
– O tau Juras neprimena tėtės?

– Man?.. – vėl nustebė Timas. – Ne. Jis visai nepanašus į tėtę.

Vakare sukritę ant sofos jie pažiūrėjo du filmus. Pro atvirą langą į svetainę veržėsi gaminamo maisto ir vyniojamo tabako aromatas. Po tvankios dienos vakaro ore lyg atvėstančiame aliejuje vis dar sučirkšdavo ir tuojau išsikvėpdavo dykinėjančių praeivių kalbos. Kad jos neblaškytų, pasileido televizorių visu garsu. Timas tysojo užsikėlęs ant staliuko kojas ir išsižiojęs traukė į save hipnotizuojančius televizijos vaizdus. Keletą kartų Sniegutė „uždarė“ jam burną, o paskutinįjį – „užsiuvo“ įsivaizduojama adata. Į tai Timas atsiliepė šykščiu mirk-telėjimu. Jis jau taip norėjo miego, kad vilkino akimirka, kai teks atsikelti ir sliūkinti valytis dantų. Sniegutė jautėsi panašiai. Jai net pasivaideno, kad amžiaus skirtumas tarp jos ir Timo išgaravo, ir juodu kaip brolis ir sesuo laukia, kol mama grįš iš svečių. Arba – paskambins. Ant sofos Sniegutė laikė mobilųjį. Jai pasirodė, jog Timas taip pat laukia skambučio ir nors Filomena nežadėjo skambinti, atrodė savaiame aišku, kad taip atsitiks. Kadangi pats mobiliojo neturėjo, jo viltys sukosi apie mažą pilką Sniegutės *Nokia*. Šis visą vakarą pragulėjo tarp jų tylus ir užtemęs. Po vidurnakčio išjungęs televizorių Timas sumurmėjo:

– Noriu valgyti.

Sniegutė užtepė jam ant duonos pašteto.

– Tave palydėt iki lovos?

– Dėkui, sauskelnes pasikeičiu pats.

Prieš atsiguldama į Filomenos lovą, Sniegutė išsiuntė jai žinutę: „Diena praėjo gerai. Gulamės. Manau, Timas laukia jūsų skambučio.“ Jau buvo užgesinusi šviesą ir uodė nuo švarių patalų sklindantį skalbiamųjų miltelių kvapą, kai kambario tylą perskrodė žinutės signalas. Filomena klausė: „Jis jau lovoje?“ – „Taip“, – atsakė Sniegutė. „Paskambinsiu ryt ryte. Labanakt.“ – „Labanakt.“ Sniegutė panūdo pridėti Filomenos vardą, tačiau susilaikė bijodama švelnumo ir ilgesio intonacijos, kuri galėjo ją išduoti. Nors Filomenos tonas buvo dalykiškas, galimybė ją prašnekinti priartino, sugražino į miegamąjį. Sniegutė juto, kaip tamsoje atgyja ir įsielektrina Filomenos dėžutės, maišeliai, iš spintos veržte veržiasi drabužiai, stalčiuose šnara nuotraukos, laiškai ir portretų eskizai. Įaudrinta jos daiktų alsavimo mėgino įsivaizduoti, ką dar galėtų Filomenai parašyti ir ką ši atsakytų. Įsivaizduojamos užuominos mezgėsi vaizduotėje lyg gėdingi pumpurai ir išsprogdavo aistringais prisipažinimais. Kažkur čia vis šmėkšteldavo Juro žvilgsnis, kurį užlaikė šiandien atsisveikindamas. Įsisvajojusi Sniegutė pasivertė ant šono ir įsirausė po slidžia filomeniška antklode.

Rytą pusryčiaudama gavo žinutę: „Labas rytas. Paskambinti negaliu, tuojau atsidursiu ne ryšio zonoje. Perduok Timui, kad jį myliu. Būk jam gera. Iki šeštadienio esu ne ryšio zonoje.“ Sniegutė pyktelejo. Tylėdama parodė žinutę Timui. Šis santūriai linktelėjo, atidavė telefoną ir vėl įniko valgyti grikių košę su morkomis. Jos pats užsiprašė, papasakojo, kaip pagaminti – tokią valgę pas Jurą. Sniegutei pagailo Timo, o paskui suėmė apmaudas. Nesvarbu, kad ji apsisprendė įveikti susižavėjimą ir pirma sugražino jų dialogams dalykinį toną. Kaip Filomena galėjo pamiršti, kad vos prieš kelias dienas meldė pagalbos ir verkė Sniegutės glėbyje? Kaip galėjo neįvertinti šilumos, kurią Sniegutė pirmą kartą išdrįso nukreipti ne į pudelį ar jūrų kiaulytę, o į žmogų?.. Nejaugi už tokią drąsą ir atvirumą negaunamas joks atpildas? Atsikračiusi bejėgiškumo, Filomena leido Sniegutei suprasti, jog ši tėra pasamdyta namų šeimininkė, ir toliau elgėsi lyg nedėkinga šaltakraujė *poniutė*. Šią neteisybę Sniegutė priėmė kaip fatališką skriaudą.

Išvarginta apmaudo ir nuskriaustosios išvedžiojimų, Sniegutė vis tiek laukė Filomenos skambučio ar žinios – kažkodėl nepaisydama pareiškimo, jog ši būsianti „ne ryšio zonoje“. Timas taip pat laukė.

Sniegutė pasiskolino iš tėvo golfuką. Juodu su Timu išvažiavo į mišką ieškoti gyvačių, bet aptiko sušaudytų partizanų kapavietę ir žemuogyną. Prisiuogavo tiesiai į pilvą, fotografavo skruzdėles ir į kamuolį susirietusį ežį (tu kartais irgi toks būni, pasišaipė Sniegutė iš Timo) apžiūrėjo rododendry kerus viename botanikos sode. Ieškodami žmonių neapgultų ežerų išmaišė Vilniaus apylinkes, bet išsimaudė Vilnelėje. Timui įsisiurbė dėlė. Sėdėjo balutėlis ant žolės ir kietai suspaudęs lūpas laukė, kol Sniegutė ją atplės nuo blauzdos. Kai ji įmetė dėlę atgal į upę, Timas rimtai pareiškė:

– To man dar nėra buvę.

– Visada būna pirmas kartas.

– Kaip tau atrodo, ar aš įveikiau dėlės baimę?..

– Neblogai laikeisi. Tik kitą kartą dėlę išsilupsi pats!

Timas krūptelėjo ir nusigręžė.

Į jo skruostus pamažu sugrįžo raudonis.

Vieną kartą bevažinėjant jis papasakojo Sniegutei ir apie tą keisčiausią baimę – baimę atidaryti šaldytuvą.

– Supranti, ten, viduje, yra kitas pasaulis... Jis suspaustas ir labai šaltas. Mus skiria durys. Kai jas atidarau, tas pasaulis į mane *padvelkia*, ir jis baisiai *baisus*. Net kai uždarau duris, man atrodo, kad viena mano dalelė ten liko, – Timas pašnairavo į Sniegutę, tirdamas, ar ši ką nors suprato. Ji stengėsi parodyti, kad supranta. – Nežinau, kaip tiksliau pasakyti... Kai šneku, viskas paprasta. Bet iš tiesų – sudėtinga.

– Apie baimę reikia šnekėti, kol ji sumažės ir visai išnyks.

– Tą patį man sakė psichologė. Jūs pažįstamos?

Sniegutė nusijuokė ir papurtė galvą.

Ketvirtadienį ruošėsi eiti į planetariumą, abu pamiršo Jurą. Šis pats paskambino Sniegutei, kai ji ir Timas jau ketino išeiti iš namų.

– Kas nors atsitiko? – sududeno ragelyje girdėtas vyro balsas. Sniegutė nepažino Juro. Nežinojo, kad Filomena jam paliko jos telefono numerį.

– Kam jūs skambinate? – šaltai pasiteiravo.

– Jums, Sniegute.

Ji prikando lūpą, karštligiškai stengdamasi atsiminti, kas čia galėtų skambinti. Pirmasis įtarimas kilo dėl buvusio bendradarbio. Tačiau balsas jo nė trupučio nepriminė. Sniegutei dingtelėjo, kad galbūt skambina koks nors jo įpareigotas draugas.

– Tai Juras. Aš laukiu jūsų.

Tada ji staiga atsiminė:

– Šiandien juk ketvirtadienis!..

Ir atsigrėžė į Timą. Šis pliaukštelėjo delnu per kaktą, bet tuojau ženklais išreiškė nusivylimą – jau buvo užsidegęs eiti į planetariumą.

– Atsiprašau, Jurai. Būsime už dvidešimties minučių.

Šį kartą Sniegutė užėjo į dirbtuvę, nes turėjo išpirkti kalnę, kuri jos visai neslėgė. Priešingai, buvo vėjavaikiškai nusiteikusi. Netgi išdrįso atsisakyti kakavos ir paprašyti kavos. Juras paruošė gardžią kavą su šlakeliu kiaušininio likerio. Jo skonis staiga priminė jai Filomeną. Prie kavos Juras prilaužė juodojo šokolado, padėjo dubenėlį Sniegutei ant kelių ir ėmėsi taisyti Timui kakavos. Gestas buvo draugiškas, žaismingas, gal net intymus.

Filomenai išvykus, Sniegutė ėmė dažniau galvoti apie Jurą. Jo egzistavimas graužė lyg nematomas, bet kažkur čia pat ošiančios jūros jodas. Kažko ji norėjo iš Juro. Galbūt tai buvo geismas, sumišęs su Filomenos geismu, su troškimu užimti jos vietą, patirti jos malonumus. Užsiminusi, kad pažįsta Jurą „lovoje“, Filomena sukėlė Sniegutei naujų asociacijų. Vakaraus, vilgydama Filomenos patalus prakaitu, Sniegutė įsivaizduodavo, kad guli lovoje su Juru. Tie įsivaizdavimai jau buvo tiek ją užvaldę, jog ketvirtadienį atėjo pas jį į dirbtuvę visa įelektrinta. Toji elektra ir lėmė, kad Jurui nevalingai išsprūdo keletas gestų, kurių šiaip nebūtų daręs. Jo gestus Sniegutė pagavo ir sureikšmino, tiesiogiai juos išsiaiškinusi. Nors Juras atrodė svetimas, nesuprantamas ir netgi nepatrauklus, atsiseikino su juo apsalusi nuo geismo. Pirmą kartą pajuto jį tokį gryną, fizišką. Išlydėdamas pro duris, Juras atidžiai nužvelgė Sniegutę.

– Mums reiktų pasikalbėti, – pasakė jis. Atrodo, jo žodžiai tik tiek ir reiškė. Tačiau Sniegutėi pasivaideno, kad juose slypi kvietimas.

– Tikrai? – nejudama, kad flirtuoja, sušnibždėjo ji.

Su Timu jie išnėrė iš šešėlio į gatvę. Sniegutė žingsniavo visai apkvaitusi. Juro žodžius ji priėmė kaip pasiūlymą susitikti, gal net kaip būsimų malonumų pažadą ir, toldama nuo jo dirbtuvės, su kiekvienu žingsniu vis aiškiau suvokė, kad greitai čia sugrįš. Jaudulio vilnys ritosi per kūną ir geizeriais mušė į skruostus, kartais vaidenosi, jog tie jauduliai jau net *ivykė*, ir ji juos tik atsimena.

Vakare, kai Timas įjungė televizorių, Sniegutė išdygo ant svetainės slenksčio ir kaip galėdama ramiau pratarė:

– Turiu trumpam išeiti... Atsigulsi pats?

Iš čia ji matė tik Timo pakaušį ant sofos atlošo.

– O kur tu eini? – grįžtelėjo jis.

– Turiu sutvarkyti vieną reikalą.

Timas neatsakė.

– Pabūsi vienas?..

– Pabūsiu...

– Ačiū. Manęs nelauk, grįšiu vėlai.

Timas dėbtelėjo per petį ir nieko neatsakė.

Sniegutė palindo po dušu, paskui užsipurškė ant drėgnos odos geltonų lyg sakai Envy, kurių likutį rado miegamajame, ir užsitraukė plonytes juodas kelnaites su juostele.

Senamiestis užė, jaunimas plūdo į gatves susipažinti, susivilioti, patirti poravimosi džiaugsmą. Mėlyna prieblanda, pridengdama medžioklės virpulį ir pasiruošusi sugerti meilės išskyras, leidosi į miestą lyg tamsūs bedugniai patalai. Sniegutė skuoste skuodė link Aušros Vartų. Net netoptelėjo prigriebti vyno ar užkandos – ko nors, kas pateisintų vėlyvą apsilankymą. Taip neprotingai rizikavo turbūt pirmą kartą gyvenime. Cakt cakt cakt – skardūs kulnelių dūriai į asfaltą atkartėjo širdies tvaksėjimą. Kažkodėl Sniegutė buvo tikra, kad Juras laukia. Net į galvą nešovė, jog tokį šiltą, eroso pritvinkusį vakarą jis, kaip kiti, gali būti išėjęs medžioklėn.

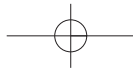
Bet jis stovėjo dirbtuvės tarpduryje ir atsirėmęs į staktą, sukryžiaęs ant krūtinės rankas, rūkė. Paskendęs kažkokiose maloniose mintyse, kurios sušvelnino jo bruožus, pasimėgaudamas traukė į plaučius salsvą, magnetišką nakties orą.

Juodu tą pačią sekundę išvydo vienas kitą. Sniegutė stabtelėjo ir iškaito. Jai dingtelėjo, kad galbūt dabar Juras galvojo apie ją. Jis išpūtė dūmus ir linktelėjo nekeisdamas kūno padėties, nesiruošdamas išnirti iš savo malonių minčių tėkmės.

– Labas vakaras, – pasisveikino Sniegutė ir ėmė leistis laipteliais.

Juras truputį nustebo. Iš pradžių jam pasirodė, kad, kaip senamiestyje dažnai nutinka, Sniegutė tik ėjo pro šalį. Dabar jau nekilo abejonių, jog ji atėjo pas Jurą. Ypač kai stabtelėjo visai šalia, kone įsirėmusi jam į krūtinę, ir, nutvilkiusi karštu dvelksmu, pakėlė į jį patiklų, susijaudinusį žolėdzio žvėrelio veidą. Ji buvo tokia nepanaši į save, tokia įsimylėjusi (Juras tik dabar pamatė), kad apstulbęs keletą žingsnių atsitraukė.

– Jūs pas mane?..

– Sakėt, reikia pakalbėti, – sušnabždėjo Sniegutė.

Juras akimirksnį sumišo. Pasidavęs žavingam jos atėjimo gūsiui, pakvietė į vidų, nors jau nujautė, kad daro klaidą. Viso kito, ką Sniegutės įsimylėjimas buvo laikinai pridengęs, bet kas tūnojo joje kaip narve su daugybe užguitų žvėrelių, Juras nenorėjo matyti, stengėsi kaip nors to išvengti. Jo klaida kerojo lyg besotė piktžolė. Juras matė, kaip Sniegutei svarbu, jog pas ją atėjo. Pagailo jos taip stipriai, kad pats tą jausmą iš pradžių palaikė draugišku rūpesčiu. Tačiau į šį jau smelkėsi ne pats švariausias geidulys, ir Sniegutė jį nesąmoningai kurstė. Norėdamas išlošti laiko ir suimti save į rankas, Juras neskubėdamas ištraukė iš spintelės pradarytą butelį raudonojo vyno ir dvi taures.

– Taip, pasikalbėti reiktų... – pasakė atsisukdamas. Dieną apie tai užsiminė turėdamas galvoje Timą, o ypač – ir tai vertė įsitempti – Filomeną. Sniegutės atsiradimas sukėlė Jurui nerimą. Reikėjo išsiaiškinti, kas ji per viena ir ko tikisi, pagaliau – kodėl Filomenai prireikė Sniegutės, kur ji taip staiga išvyko, kas čia apskritai dedasi.

Sniegutė tebestovėjo prie durų kaip įkalta. Ji laukė ženklo, judesio, leidimo veikti. O Juras lyg gandras žirgliojo po dirbtuvę ilgiausiai nerasdamas vietos, kur pastatyti butelį ir stiklus. Iš tikrųjų jis karštligiškai mėgino susigaudyti, kas čia vyksta ir kaip turėtų elgtis. Pagaliau pristūmė prie sofas medinę taburetę, nuo kurios gabalais luposi žali dažai, pastatė ant jos butelį, taures ir pakvietė Sniegutę sėstis. Ši perbėgo dirbtuvę smulkiomis, dalykiškais žingsneliais, lyg atlikdama karinę užduotį. Nutūpė ant sofas krašto. Vynas jau buvo išpilstytas. Juras su taure įsitaisė prie didelio brėžiniais nukrauto stalo. Jis buvo per toli, ir tas paralyžiuojantis atstumas įsiterpė tarp jų lyg priešas. Sniegutės žvilgsnis blaškėsi pasieniais, ji niekaip neįstengė pakelti akių.

– Kas atsitiko? – tyliai paklausė Juras, nors nujautė, kas vyksta.

– Aš...va... kaip sakiau... pašnekėt atėjau.

Vieną kojytę Sniegutė lyg geluonį atkišo į priekį, o kitą pabruko po sofa. Tas žavus bejėgiškumas visiškai išgrynino Juro geidulį. Dabar jau viskas laikėsi ant plonyčio plauko.

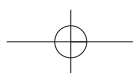
– Apie ką?.. – sušnabždėjo Juras.

Sumišimui atslūgus, Sniegutė staiga padrąsėjo.

– Atsisėskit prie manęs, – paprašė ji.

Juras padėjo ant stalo taurę, keliais gandro žingsniais įveikė atstumą ir atsėdėjo visai arti, pasigręždamas į Sniegutę visu stuomeniu. Sofa nuo jo svorio įdubo. Sniegutė susvyravo, sutikdama tą judesį kaip prisilietimą, ir atsuko Jurui švelnų, užsikerėjusį veidą su virpančiomis lyg lašai akimis. Kelias sekundes jie žiūrėjo vienas į kitą iš arti. Turbūt abu išsigando, kad toks žiūrėjimas gali juos išblaivyti, išsklaidyti kerus ir atidengti tai, ko nei vienas, nei kitas nenorėjo pripažinti. Lyg sprukdami nuo šitos baimės, jie susiglaudė lūpomis, vienu metu praverdami jas gilesniam bučiniui. Plykstelėjo mažytis žaibas.

Toliau, kaip ir reikėjo tikėtis, viskas rutuliojosi ant sofas. Rutuliojosi stailės, be pauzių, per kurias būtų galėję įsismelkti blaivumo šaukliai. Juodu nusirengė, Juras užgulė Sniegutę ir iš karto, neglamonėdamas, į ją įsismelkė. Tai ją nувylė. Bet įkarščio temperatūra, palaikoma vilties, kad įvykių eiga

dar gali pasitaisyti, palaipsniui krito. Jai neskaudėjo, nes jau skuosdama gatvėmis buvo pasiruošusi Jurą priimti. Tačiau dabar Juras elgėsi visai kaip svečias. Nors pati jį paskatino ir išleido, kaulėtas, nepatogus Juro kūnas kažką veikė Sniegutėje visai ne taip, kaip ši tikėjosi, ir nesuteikė laukto malonumo. Dabar ji ypač aštriai pajuto, kad nepažįsta Juro ir – tai skaudino iki ašarų ir siaubingos gėdos – kad jis jos *nemyli*. Sniegutė taip dažnai jausdavosi nemylima, jog dar vienas savanoriškas išsiprievartavimas tarytum nieko nereiškė. Ir vis dėlto jai pasidarė neapsakomai kaktu ir skaudu. Kitą akimirką ji su aukai būdingu bukumu nusprendė, kad nebeliko nieko kito, tik kantriai laukti pažeminimo pabaigos. Neišsiduoti, gal net pasimėgauti savo kokčia bejėgyste. Atrodo, Juras kažką pajuto. Lingavo virš jos nežmoniškai ilgai, švokštė, bet niekaip neįstengė baigti. Pagaliau jis atvirto, išliejo sau ant pilvo ir uždengė balkšvą išskyrų klanėlį delnu, lyg slėptų paskubom nupieštą eskizą.

Valandžiukę jie gulėjo sukaustyti neįtikėtinos tylos. Sniegutė įkvėpė ir atsėdo, grabaliodama ant grindų nukritusių drabužių. Į Jurą negalėjo net pažvelgti. Norėjo kuo greičiau dingti, pasislėpti, sukramtyti ir suvirškinti savo gėdą. O rytoj, kaip kadaise pamokė šnekioji pusseserė, tą gėdą „iškakoti“ ir nuleisti į kanalizaciją.

– Įpilsiu vyno, – pasakė Juras. Sniegutei nereikėjo į jį žiūrėti, kad suprastų, jog jaučiasi kaltas.

– Ačiū, turiu eiti. Timas laukia.

Juras nieko neatsakė. Kol skubėdama rengėsi, visą laiką juto į nugarą įsmeigtą jo žvilgsnį. Užsisėgusi paskutinę sagą, prisivertė atsigręžti ir nepakeldama akių paklausė:

– Apie ką norėjote pasikalbėti?

– Apie Filomeną.

Iš to, kaip Juras ištarė tą vardą, Sniegutė suprato, kad jis ją *tebemyli*. O ji, kvailė paskutinė, ką tik mėgino pakišti jam netikusį Filomenos plagiata.

– Viso gero, – pasakė Sniegutė.

Ji atsistojo ir automatiškai kirto dirbtuvės erdvę. Galvoje kurtinamai užė. Prie durų staiga sustojo, neįstengė atrakinti. Juras užsitraukė kelnes ir nesukubėdamas priėjo padėti. Sniegutė nusuko akis nuo jo ilgų grakščių pirštų, kurie prieš savaitę sukėlė geismą, o dabar atrodė kaktūs. Vieną akimirksnį jai pasirodė, kad delsiantys Juro pirštai nori jos atsiprašyti, bet atsiprašymą Sniegutė iš karto atmetė. Išspruko pro duris, užlėkė laipteliais ir pasileido sutemusia, vasaros šūksnių pilna gatve.

Aš niekada ja netapsiu, niekada nebūsiu net panaši į ją, niekada niekam nebūsiu tuo, kuo Filomena yra Jurui ir visiems, kas į ją pasižiūri! – rydama apmaudo ir gėdos ašaras, murmėjo Sniegutė. Nejuto, kad kalba balsu. Tomis žiauriomis frazėmis save čaižė ir baudė. Paskui ją užpylė dar žiauresnių svarstymų srautas – Filomena minėjo, esą Juras „geras lovoje“. Sniegutė šito apie jį pasakyti negalėjo. Turbūt todėl, kad jai Juras visai nesistengė būti „geras“. Sniegutė atsidavė jam tikėdamasi (ko, tiesą sakant, ji tikėjosi? ne jau vien fizinio malonumo?), kad Juras patvirtins, jog ji gali būti geidžiama kaip Filomena. Bet Juras to nepatvirtino. Jis laukia ir trokšta tik Filomenos. Kodėl tada priėmė Sniegutę, jos nemylėdamas? Nejaugi pasidavė niekingam patino instinktui? O gal – ir tai Sniegutę tiesiog siutino – jam tik *pagailo* jos?.. Nusprendė padaryti paslaugą?.. Viešpatie, kaip visa tai apgailėtina!

Svetainėje tebeveikė televizorius. Gydytojas odontologas, tikras gražuolis, rankose laikė pastos tūtelę ir šypsodamas su vos juntama panieka įtikinėjo, kad jo vertos pacientės turėtų tokią išsigyti. Timas miegojo ant sofos išsižiojęs, šlapiais prie smilkinių plaukais, įsisupęs į Filomenos chalata. Sniegutei suspaudė širdį. Išjungė televizorių ir privėrė langą, pro kurį retkarčiais įsiverždavo naktinio gyvenimo nuotrupos, šūksniai ir kulniukų kaukšėjimas. Uoslę užkliudė nemalonas kvapas. Instinktyviai pauostė pirštus ir nusipurtė iš pasibjaurėjimo, puolė į vonią praustis. Iš pradžių, tramdydama verksmą, gerai išsimuolino rankas, o paskui nusitraukė drabužius, palindo po dušu ir pratrūko balsu raudoti. Jei būtų galėjusi, pemza būtų nusigremžusi odą. Norėjo išsimuiliti, išsidezinfekuoti ir vidaus organus. Visas kūnas buvo subjaurotas, išteptas, išprievartautas. Gaikčiojo po deginamai karštu dušu, kol pasidarė silpna. Pamažu joje vėl ėmė ryškėti Filomena. Jos vienintelės vaizdinys guodė, nuskausmino, lyg lėtai į kraują leidžiama injekcija. Sniegutė jautėsi kaip išdavikė – juk nuėjo pas Jurą tikėdamasi išvogti dalelytę to, ką su juo patiria Filomena. Ir nesvarbu, kad Filomena pati siūlė tai padaryti.

Be Filomenos, šią valandą Sniegutė nieko neturėjo. Išropojusi iš vonios, garuojanti, nusiverkusi, įpuolusi į savigailos transą, išpurtė iš rankinės telefoną, užsidarė miegamajame ir surinko Filomenos numerį. Buvo beveik trys valandos nakties, bet Sniegutė to nežinojo. Neatsiminė ir to, jog Filomena iki šeštadienio žadėjo būti „ne ryšio“ zonoje. Ragelyje monotoniškai aidėjo ilgi signalai. Po kokių trisdešimties sekundžių Sniegutė išgirdo tylų, užsimiegojusį Filomenos „klausau“, ir jis atvėrė tamsoje duris į kitą, stebuklingę, filomenišką tikrovę.

- Filomena, – ji vėl paplūdo ašaromis. – Filomena, tai aš...
- Taip, Sniegute, klausau... Kas atsitiko?
- Ar tu toli?..
- Toli, – atsiliepė Filomena tikrai iš labai toli, lyg šnekėtų ne iš žemės. Lyg skristų lėktuvu per Atlantą ar – dar klaikiau – raketa į mėnulį.
- *Kaip toli? Kur?* – kūkčiojo Sniegutė.
- Tu verki? Kas atsitiko? Kaip Timas?.. Kas nors Timui? – Filomena pamažu išsibudino ir priartėjo.
- Ne, Timas miega. Jam viskas gerai. Tai aš, aš – *man* kažkas darosi...
- Kas darosi?.. Tu girta?.. Ką ten veiki?.. Iš kur skambini?..
- Iš tavo namų... Negeriu, aš *apskritai* negeriu...
- Tai kas pasidarė?.. Negąsdink manęs, gerai?.. Pasakyk, kad Timui nieko neatsitiko...
- Nieko, jam tikrai nieko neatsitiko... Mes čia puikiai gyvename... Bet *man* atsitiko, alio?.. *Man* atsitiko... Filomena, aš *negaliu be tavęs*...
- Kaip kaip? – neišgirdo ar nesuprato Filomena.
- Ar tu... negalėtum sugrįžti? Tiesiog imti ir atvažiuoti? Aš negaliu... taip... telefonu... Atsimeni, kai tau buvo baisu... ir negalėjai paaiškinti... man dabar... panašiai.
- Sniegute... Grįžti negaliu. Duok man Timą.
- Jis miega. Pas mus naktis. Nežinau, kiek valandų, daug... Filomena, *Filomena*, – ji skonėjosi tuo vardu, glamonėjo lyg fetišą. – Tu net neišivaizduoji... tu nesupranti...

– Viskas, užteks... Baikim. Išjunk telefoną ir gulkis, paskambinsiu ryt.

– Filomena, – jai staiga smilktelejo įtarimas. – Kodėl tu sakei, kad iki šeštadienio būsi ne ryšio zonoje?

– Labanakt. Labanakt, – pasakė Filomena ir išjungė telefoną.

Kitą rytą Sniegutė pramerkė akis apimta gėdos ir šleikštulio. Įvyki su Juru jau miegodama išstūmė į giliausius sąmonės archyvus, jis taip ir liks ten dūlėti. Bet pokalbio su Filomena išstumti nepavyko. Nors vakar vyno tik paragavo, jautėsi pagiringa. Timo dar nesigirdėjo. Sniegutė atitraukė naktines užuolaidas ir prisėdo ant lovos krašto, mėgindama visiškai išsibudinti. Paskui susirado mobilųjį ir, sugalvojusi atsiprašyti bei paneigti naktinio pokalbio tikrumą, surinko Filomenos numerį.

Vėl tie patys ilgi, tingūs signalai, atrodo, tyčia erzino, bandė kantrybę ir stengėsi įbauginti savo gūdžiu aidu. Filomena vis dar buvo „ryšio zonoje“, bet nekėlė ragelio. Ką tai galėjo reikšti? Sniegutė ėmė rašyti žinutę. Kelis kartus keitė žodžius. Kreipinį „tu“ ištaisė į „jūs“. Žinutė skambėjo taip: „Atsiprašau, kad naktį prižadinau. Buvau nesava. Tai nesusiję su jumis, užmirškite. Iki malonaus. Snieg.“ Išsiuntusi žinutę, staiga susivokė nieko neužsiminusi apie Timą. Nepatikino, kad vakarykštis jos susijaudinimas nebuvo susijęs su joku nelaimingu įvykiu. Filomenai galėjo pasirodyti, jog Timas jai visai nerūpi. Tiesą sakant, kai emocijų banga Sniegutę imdavo nešti pas Filomeną, jai tikrai niekas neberūpėdavo. Išsiuntė antrą žinutę: „Timui viskas gerai, mu du draugaujame, nebadaujame, daug būname gryname ore.“

Vonioje sušniokštė vanduo. Sniegutė apsidžiaugė išgirdusi, kad Timas jau pabudo. Kažkodėl jautėsi jį nuskriaudusi, bet širdyje ėmė rasti ir būsimos pilnatvės nuojauta. Nebegalvodama apie Filomeną, kelias minutes planavo, ką šiandien pasiūlys Timui veikti, kad abiem būtų smagu. Paskui nevalingai vėl puolė prie to keisto slėpinio, kuris, lyg altorius Filomenai, visą laiką slūgsojo jos sąmonėje. Bet tuojau susivaldė. *Viskas, užteks, daugiau ji man neturi galios*, sumurmėjo Sniegutė ir atsisuko į duris. Pro jas kyštelejo nuo miego patinęs gražus veidelis.

– Labas rytas, – pasisveikino Timas. – Aš jau pabudau.

– Ateinu, – žvaliai atsiliepė Sniegutė.

LIDIJA ŠIMKUTĖ

57

Kažkas išarta

ERELIS PAKYLA
griaučių kolonos
blizga
parparčio žiedo vėjyje

mintis įrėžta
kauluose

PAUKŠČIŲ TAKAS
po nakties dangumi
apšviečia kaimą

kamino dūmai
gludina akmenų šaligatvį

žvynų blizgesys
dengia jūros žoles

langai
nejaučia
kad į juos žiūrima

DEBESYS KRINTA
į jūrą
ir iškyla salomis

*baltos burės
skęsta migloje*

*paukščiai klykia
horizontai išnyksta*

*MAŠINŲ ŪŽESYS
sukelia nuobodulį*

*cementiniai blokai
užtveria karštį*

*išsibarstę palmės
vėsinasi nuo akinančio
blyškaus karščio*

*šešėliai blaškosi
dulkėse*

*tavo nusigrėžimas
nusinešė
mano veidą*

*BUDAPEŠTO GATVĖSE
girdžiu
tavo balsą
kylantį iš tramvajaus
geležies mūšio*

*saulė
persmeigia galvą
kaip bažnyčią
su bokštais*

*PADAVĖJOS ŠYPSENA
paskanina virtus ryžius*

*penkių lapelių prisilietimu
ji pila žalią arbatą
į lotoso puodelius*

*TURGAUS DIENOMIS
žuvys miega ant ledo*

*kiek sykių
tenka apsiversti
belaidojant mirusį
šviesioj metų gelmėj*

nėra amžino laiko

*NUBLUKUSI PALMĖ
girgžda
prie niūraus KGB baro
New Yorko mieste*

*ikrų plaukais moterys
aptemptom žvyninėm
suknelėm pilsto vorką
į neplautas stiklines*

*vyrai stiklo akimis
be marškinių
tatuiruoti
ginčijasi apie gyvenimą*

*tyla kybo
kaip tinklinės kojinės*

*TEN KUR MIESTAI BAIGIASI
– lizdai skrenda*

*grasinati paukščių giesmė
pakyla žolei dainuojant
muzika išliks ilgiau
negu žmonės
ir medžiai*

*IŠTRINKIME ŽODŽIUS
iš atminties*

*kas tolima – yra čia
ko nėra – tas atgimsta*

*įeina į kiekvieną celę
ir augalo gyvybę iš
pirmykščio žiedo garso*

NIJOLĖ KEPENIENĖ

Stiklas

Novelės

Išminties prilešę paukščiai

Pasauly viskas yra surizgę, sumazgyta dūmų virvelėmis ir vėjų kilpelėmis. Štai mano močiutė Eugenija yra uogienių karalienė, ji stovi prie viryklės ir karaliauja, o baltame emaliuotame puode tyliai pukši bruknių su kriaušėm uogienė, žaismingai sproginėja saldūs burbuliukai, šnabždėdami geranoriškus palinkėjimus, nuo kurių nedidelis mūsų butelis virsta šventykla, pačia svarbiausia Žemėje vieta, iš kurios užkeikimai ir palinkėjimai, ir planai, net jų sprendimo būdai, priemonės bei taisyklės, net šių išimtyt saldžiom uogienės garų kilpelėm vinguriuoja pro langą ir užtvindo kiemą, gatvę, miestą ir jo sodus, ir...

Bet taip būdavo anksčiau: močiutė karaliaudavo prie viryklės, senelis eidavo į darbą – į muziejų, kur klasifikuodavo daiktus pagal jų svarbą, mama, et, jai dažniausiai skaudėdavo gražią galvelę, o aš... man tiesiog būdavo leista būti silpno proto berneliu. Aš tyrinėdavau mūsų namus, tuos du kambarėlius, – vienas pailgas, ten sofa, du foteliai ir televizorius, pernelyg reiklus ir diktuojantis žaidimo taisykles, dažniausiai mes jį išjungdavom dar neįsismarkavus, į dar nespėjusį pagauti liepiamosios nuosakos intonacijų, išjungdavom ir nunirdavom kiekvienas į savo minčių klampynėlį; antras kambarys, kone kvadratinis, priklausė močiutei, seneliui ir promočiutei, ten jie bardavosi taip turiningai ir išraiškingai, kad jokie televizijos serialai, jokie koncertai ir vienaip ar kitaip imituojama realybė nepasiekdavo senukų barnių lygio. Iš tų barnių aš sužinojau, jog mes gyvename Saulės sistemoje, jog Žemė apvali, jog magminės, nuosėdinės ir metamorfinės uolienos tapačios kitų planetų uolienoms, jog pasaulinis vandenynas – uždara sistema, kurios

nesusivienijusios pasaulio tautos nesugeba valdyti, et, viską viską, ką žinau apie žemynus ir vandenynus, apie šalis ir politinę planetos padėtį, viską, ką nutuokiu apie moralines nuostatas ir religinius prietarus, sužinojau iš senelių barnių, jie formavo mano literatūrinį, meninį, netgi, drįsčiau teigti, seksualinį skonį. Bet ką aš čia paistau?! Seksualinis skonis. Tokio nėra ir negali būti, nes seksas yra vaisius, egzotiškas, čepsėjo senelis; na jau ne, bet kuris obuolys labiau egzotiškas nei karščiausias seksas, atčepsėjo promočiutė. Aš šventai tikėjau seneliais ir jų barniais, todėl man ir į galvą nebūtų atėję, kad sekso apibūdinimą derėtų vertinti kiek kitaip nei, tarkim, visatos apibrėžimą ar kokios nors estetiškos teorijos apibūdinimą. Seksas yra seksas, vaisius, ir tiek, kiek aštroko skonio, tiesa, gal net kiek nuodingas, nesubrendusiems organizmams nerekomenduotinas. Taip ir pasakiau mamai, ji juokėsi, pavadino mane kvailėliu, paskui užkliuvo už kilimo kilpos, pargriuvo ir užmigo – apgirtus ir geibi, tarsi neprinokęs sekso vaisius. Mano mama. Galėjau žiūrėti į ją valandų valandas, dienų dienas, savaites ir mėnesius, ir metus, ir man niekada nepabosdavo. Gyvenau Rojū, minkštų, kartais gal kiek nekoordinuotų mamos rankų glostomas, turiningų močiutės ir senelio barnių mokomas. Rojus yra Rojus. Rojus priklauso kvailiams. Šią išmintį taip pat močiutė man pasakė.

Tais užčiūčiuotais Rojaus metais Prudencija man parodė stebuklą plonyčiu piršteliu, ak, mačiau visas jo rieveles, vis mažėjančiais apskritimais besisukančias esminio taško link, ir aš supratau, kad vien tas įstabusis Prudencijos pirstelio piešinys įrodo dieviškojo plano buvimą – kito tokio pirstelio niekur nėra. Po trejų, gal penkerių metų buvau priblokštas, kai išsiaiškinau, jog dieviškojo atspaudu visiškas savitumas padeda kriminalistams susekti nusikaltėlių. Visi nusikaltėliai ir jų aukos suklasifikuoti pagal tą dieviškąją atspaudą. Dievo dovana išniekinta. Tąsyk verkiau ir norėjau nusikapoti pirštus, tam netgi nugvelbiau nuo stalo didįjį peilį, kuriuo močiutė Eugenija pjaustydavo mėsą, paskui peilį sąmoningai pamečiau, visada viską pametu sąmoningai, netgi sąmoningai užmirštu pametęs, manau, šitai elgiasi visi, tik neprisipažįsta, močiutė, kelias dienas paieškojusi peilio, nusipirko naują, šįsyk ne tokį didelį ir, manyčiau, prastesnės kokybės, išties, kam mėtyti pinigų daiktams, kurie vis tiek dingsta, bet grįžkime prie penkiametės Prudencijos pirstelio, krapštančio lietaus sudrėkintą, šunų pripėduotą žemę prie jazmino, sprogdinančio pirmus tą pavasarį pumpurus. Žemė mūsų kieme buvo nederlinga, atmiešta smilčių kruopelytėm, šiugždančiom apie tikrąjį buvimą be įsipareigojimų penėti ir sotinti, smiltys visada tokios, kai pirmą sykį nuėjau į paplūdimį, vis tyliai jų atsiprašinėčiau, kad trikdau jų malonią ramybę, bet jos į mane nekreipė jokio dėmesio, net jei išraudavau duobę, joje atsiguldavau ir užsikasdavau, net jei pastatydavau smėlio pilį, aš jų nesutrikdydavau, jos tarsi žinojo, kad pilys subyrės ir nėra ko jomis stebėtis, įdomus tik laikinumas, grynas, šiugždantis ir beprotiškai linksmas.

Beprotiškai linksmas. Ir man šie žodžiai taikomi. Dažnai. Dažniausiai – manęs gailintis. Būna – manim stebintis.

Stovėjau ir žiūrėjau. Beprotiškai linksmas.

Taigi Prudencija prakrapštė žemės luobelę, rausvu nagu įsirausė gilėliu, paskui...

Paskui atsivėrė Žemės akis. Žemė žiūrėjo į mane graudžiai suplotu gelsvu

našlaitėlės žiedu. Žiūrėjo pro stiklinį pensnė. Žiūrėjo įžūliai ir kažkaip nepri-
tariamai.

Kodėl?

Kodėl ir už ką Žemė mane smerkia? – susimąščiau sukdamas akis į šoną. Nepakeliamai sunku stebeilyti į Žemės akį. Ima rodytis, kad, praplėšęs tabu sluoksnį, priartėji prie pačios didžiausios paslapties ir tuoj sužinosi, kodėl Dievas išvarė Adomą ir Ievą iš Rojaus. Visose tose pasakose apie debesyse skendinčią Pažadėtąją Žemę nėra nė krislelio tiesos. Dievas negano debėsėlių po dangaus lankas. Jis nieko apie mus nežino, nes pačiose Žemės įščiose dirba kūriku. Ir ne tik kūriku dirba. Dievas dar ir galvoja. Ne apie mane, ne apie mamą ir ne apie močiutę su seneliu, netgi ne apie prosenelę ir ne apie Prudenciją. Apie mus galvoti jis neturi laiko. Be to, mes asmeniškai nepažįs-
tami.

Dievas galvoja apie tai, kad štai jei gautų atostogų, nė nežinotų, ką per jas veikti.

Taigi Dievas nesiliauja kūrenęs krosnies.

Nesiliauja spoksojęs į mane.

Dabar jis pažįsta mane asmeniškai.

Kokia graudi ironija – jis atmerkė akį, kad susipažintų su savo ganytiniu. Turėjo pamatyti geriausią žmogų, tačiau išvydo mane. Dievo kvailėlį.

– Aš nevertas! – šaukdamas parklupau.

– Kvailuti, tai tik SEKRETAS, – paaiškino Prudencija ir padėjo man atsi-
stoti.

– Tik *sekretas*... Žodis truputį džeržgia, bet šiaip – skambus.

– Na gerai, PASLAPTUKAS, – suirzo Prudencija. – Bet nebūk toks.

Ir ji paėmė mane už rankos, kad aš, stovėdamas priešais Dievo akį, nebi-
jočiau.

Dabar stovėjom dviese.

Nė neabejoju, kad tąsyk Dievo akis matė ir močiutę, tupinėjančią prie vi-
ryklės, ir senelį, rūšiuojantį muziejaus vertybes, ir girtą mano mamą, trokš-
tančią nežinia ką pamiršti, nežinia ką rasti.

– Ji geria iš meilės TAU, – pasakiau įžūliai spindinčiai akiai ir nustebau,
kad tai – šventa tiesa.

O aš iš meilės Prudencijai susirinkčiau visus proto trupinius, savo ir kitų,
svetimų, jei tik žinočiau, kad tai nėra vagystė, – juk tas krosnių kūrikas
kažkada kažkam yra paliepęs: nevak.

Tačiau išminties trupiniai nepavagiami. Jais lesinami paukščiai, ir tiek.

Ropinukės ir laiko baidyklės

Mano mama gerdavo viena. Kartais, sniaukrojančiu balsu traukdama
kokią metalinę baladę, ji laistydavo močiutės alijošius, išsikėtojusius su savo
sveikos gyvensenos filosofija į visas puses, manau, močiutė jų tiek daug augi-
no, kad šie kažkoku paslaptingu būdu auklėtų jos dukrą, pati šiai niekada
nepriekaištaudavo, orumas neleido, bet ką aš, kiemo, ne, mokyklos, gal net
miesto kvailėlis, išmanau apie orumą. Nors ne, miesto kvailėlis – jau solidu,

net šiek tiek oru. Taigi pirmą stiklą, mažytę, visiškai mažutytę senovinę taurelę, kuri veikiausiai net ne alkoholiui, o vaistams gerti buvo skirta, mama pakeldavo prieš šviesą – *nothing else matters*, – tik paskui gurkšteldavo vyšnių trauktinės ir taurelę apvarvėjusiais kraštais pastatydavo į vietą, į siaurutę nišą už trečio alijošiaus. Na štai, taurelė tuščia, liūdna ir susigėdus, bet viltingai drumzlina – rytoj ir vėl bus *nothing else*, ir vėl ji bus pilna. Stebuklas. Niekada nebandžiau išsiaiškinti, kas taurelę pripila, nes tikiu, kad stebuklui turime palikti laisvės ir laiko, kitaip jis neįvyks.

Kad ir mano mama. Manau, ji neturi stuburo. Ne perkeltine ar kokia nors poetine prasme. Ji tarytum nulipdyta iš plastilino, jokio nugarkaulio man niekada nepavyko įžiūrėti, nors kartą ji net paprašė mane nusegti liemenėlę, ir ką gi – per patį nugaros vidurį – griovelis, įduba, jokio nugarkaulio, man net keista, kad esu jos sūnus – visi taip sako, – mano kaulai taigi styro atsikišę, gali mokytis ne tik žmogaus anatomijos, bet ir kaulų sandaros, o ji...

Ji juda kaip ėjikė, sumaniusi pajvairinti žingsnį naujais judesiais. Krypt krypt, nė akimirką nesustoja tiesi, vis sukiojasi, aptakiais rankų mostais pila vandenį ant pasipūtusių alijošių, krypt krypt, maukt, ir antras stiklas – menzūrėlė, pažymėta keliom padalom, – tuojau atsiduria prie jos lūpų, šį sykį skystis žalias, žinau, kvepia mėtom. Ji išsriesdama pasisuka, ir menzūrėlė užsiglaudžia už alijošiaus vaikučio, dar nespėjusio prisisiurbti žemiškiosios puikybės.

Kurį laiką mama žiūri pro langą. Žinau, jos mintyse vyksta kova, bet rankos tiesiog nejučia slysteli už septinto alijošiaus, anemiškai atsišliejusio į lango stiklą, ten pūpso artipilnė ropinukė, užkimšta stikliniu kamšteliu. Šis man kelia didžiausią nerimą, stiklas prie stiklo nepriglunda, tarp kamštelio ir kaklelio lieka tarpas, labai siauras, lašas neišvarvėtų, bet garas, kvaitulingai drumsčiantis ir protą, veržiasi pro tuos plyšelius, kutena šnerves vos juntamu begėdystės tvaiku.

Šįsyk mama atsilaiko. Ropinukė lieka kur buvus, ir anemiškasis alijošius tįsteli aukštyn, jis visomis skaidulomis gerbia šeimnininkės orumą.

Mama apsiauna aukštakulnius ir išeina. Ji dirba. Pozuotoja.

Esu laisva menininkė, mėgsta sakyti mano mama.

Cha cha. Net aš savo menku proteliu suvokiu, kad tas jos darbas ir menas bendra teturi tiek, kiek stiklas su smiltimis, iš kurių yra padarytas.

Baisiausiai nustebau, kai sužinojau, jog stiklas gaminamas iš smėlio, iš tų pabirų nederlingų žemės kruopų, gražiai byrančių pro tarpupirščius. Tie aštrūs kristaliukai prilimpa prie padų, įsigrauzia į visas odos rieveles tarytum saldus cukraus padažas. Beviltiškas padažas. Užtenka palaižyti smėlį.

Tarpdury paskutinįsyk suskambėdavo *nothing else*, ir mama iškaukšėdavo į tą savo *stiklinį* smėlio saldumo darbą.

Paslapčia ją išlydėdavau. Kartais dėl to vėluodavau į pamokas, meluodavau, kad man tereikia į antrą ar trečią pamoką, turėdavau į jas eiti, juk niekas man nesuteikė kokių nors ypatingų išimčių, neišdavė vilko, šeško ar kirstuko balto bilietėlio. Apsimesdavau, kad kuičiuosi savo kambaryje, iš tiesų klausydavausi, ar mama jau eina, ar neskimbčioja ropinukė į molinį anemiškojo alijošiaus vazoną.

Ji žingsniuoja *stikliniu* šaligatviu, kurio sudėtis, kai pagalvoji, labai mažai tesiskiria nuo ropinukės ar bažnyčios vitražų – net graudu. Iš to graudu-

mo imi matyti kiaurai šaligatvį. Ten, po mamos kojomis, – amžina pagunda. Kvaitulio versmės.

Samanė, viskis maišosi su pieno upėm, atplaukusiom iš liaudies dainų, ir grybienu, dar nevirtusia anei rudmėsėmis, anei baravykais; brendžio ežerai, konjako versmės, jų šokolado saldybės, vos vos prisidengusios popierėliais, pagaliau – vyno, šampano fontanai, jų purslai aptaško mamos kulkšnis.

Ji eina. Caksi krištolo kurpaitės į *stiklinį* šaligatvį.

Kodėl krištolo kurpaitės?

Visos princesės avi krištolo kurpaitėm. O mano mama – princesė. Žinau, vakare, nusiplūkusi nuo įtampos, neišvengiamos, kai valandų valandas sėdi priešais negailestingą dailininko žvilgsnį, juk nėra jame nei meilės, nei užuojautos, kūną varsto tik aštrus stiklinis vyzdys, skaidantis karališką motinos išdidumą į miriadus vaivorykščių, blankiai šviečiančių jai po akimis, ant žastų arba kaklo. Kartais tiems dailininkams pavyksta nulupti nuo mamos odos gal tūkstantį vaivorykščių – tų tviskančių apdarų, bet nuoga ji niekada nelieka. Prisidengia *stiklu*, ropinukėmis ir butelaičiais, taurėmis ir menzūrėlėmis, kurių išgertas turinys ima žilpinti akis ir neleidžia įžiūrėti šviesios ateities.

Namo sugrįžta jau ne princesė. Jau karalienė. Ir jos kurpaitės jau ne stiklinės. Tai minkštos atlasinės šlepetaitės, siuvinėtos perlais ir atminties inkliuzais stiklo briaunotuose induose.

Ji apkabina mane. Sako:

– Myliu tave, mano vaikelį.

Ir sutraška perdien tarp mūsų sustingęs *stiklas*, bet gal tik nerimo le dokšnis, kuris varva radioaktyviais lašais. O gal tik ašarom. Krištolinėm.

Ilgesys kala geležį

Mama gerdavo iš meilės Dievui. Viskas, kiekvienas veiksmas, sakydavo, randasi iš meilės arba iš jos stokos.

Stokos tais metais nejautėme. Dievo buvo tiek daug. Mama vis keldavo akis į dangų. O aš žinojau – Dievas gyvena požemiuose. Ir visai nesvarbu, kas tau atvėrė akis, parodė tiesą – tegu ir maža mergaitė pirščiuku prakrapštė žemės luobelę, nuvalė stiklą, už kurio žydėjusi našlaitė pažvelgė į tave skaudžiu Dievo žvilgsniu.

– Jis, sėdėdamas ten, tamsybėse, nežino apie mus, ir jei ne Prūdės *sekretai*... – kalbėjau aš mamai.

Bet mama kaip visada nukreipė šneką nuo Dievo į kasdienybę.

– Nevadink Prudencijos šitai negražiai. Rūtai nepatiktų...

Ir ji išsitiesė ant lovos, atsivertė kažkokį romaną, ak, ne, dabar ji kankina filosofines knygas, mat mano, kad yra tuščia ir neprotinga, įsivaizduoja, jog tos filosofinės knygos prikirs jai į galvą kažkokios absoliučios išminties, negincijamų tiesų. Vis tat Rūtos, Prudencijos mamos, pramanai. Mūsų mamos – lituanistės. Abi bestudijuodamos įsimylėjo Sąjūdžiui prijaučiančius vyrus, deja, abu jie buvo vedę, tik mažumėlę apsvaigę nuo ūmai atsivėrusios laisvės perspektyvos, laisvę, pasakojo mama, galėjai jausti tekant gyslomis.

Laisvė, tarytum sūkuringas, žiedadulkių pritvinkęs pavasario oras, kuteno šnerves, ir atrodė, kad jokie suvaržymai nebeįmanomi. Taigi aš ir Prudencija gimėme tiesiog iš laisvės, galima sakyti, esame kolektyvinės laisvės vaikai.

Na, mano ir Prūdės tėveliai greit atsipeikėjo ir sugrįžo į savo šeimas, o mūsų mamytės... Ak, jos saugojo laisvę kaip vienintelę tikrą vertybę. Jos neįrodinėjo tėvystės, nepiršo tiems vyrams nei savo atžalėlių, nei mergiškai svaigios savo meilės. Jos išsaugojo laisvę. Trapesnę ir už stiklą. Todėl itin saugotiną.

Bet grįžkime prie meilės Dievui.

Kartais aš galvoju, kad Dievas yra mano motina, tai yra, kad mano motina ir yra Dievas. Įsivaizduoju, kaip ji atsisėda dailininko dirbtuvėje, arba auditorijoje pilnoje studentų, apsirengusi ar nuoga, tai neturi jokios reikšmės, Dievui nereikalingos drapanos, nors mes Jį aprenėme pagal savo skonį; ji atsisėda ir atsiveria *stiklu*, pro kurį gal net geriau matyti, nes tai ypatingas *stiklas*, kiekvienas pro jį mato savaip: vieni regi ypač ryškius kontūrus, antiems – atvirksčiai, vietoj kontūrų mirga vaivorykštės, tretiems vaizdas deformuojasi, padidėja akys ar kitos kūno dalys, jos apauga žvynais ar plunksnom, et, jie visi stengiasi pragremžti *stiklą*, visaip tupinėja, markstosi ir kečia į viršų nykščius, ieško kažkokios esmės ir dieviškumo, kai tuo metu mama nieko neslepia, ji tiesiog yra, tegu už *stiklo*, bet...

Motina gėrė iš meilės Dievui. Gal ir negalėčiau to beatodairiškai tvirtinti, jeigu iš kasdienybės dulkių ir žiedadulkių, iš visų piestelių ir kuokelių, iš Paukščių Tako būčiau supratęs, jog yra koks nors kitas objektas, vertas tegu ne beatodairiškos meilės, tegu tik laikino susidomėjimo, bet jo nebuvo, ir mama vis kilnojo pilnas ir artipilnes stiklines už tą Aukštybių Nepasiekiamąjį.

– Jis tave matė, mam. Prūdė prakrapštė žemės pluta, o iš ten pažvelgė Dievo akis, tiesa, truputį abejingai.

Aiškinau jai, kaip išmaniau, bet ką aš, silpno proto bernelis su perdėm savotiška vaizduote, galėjau įrodyti.

– Kvailuti tu mano, kvailuti, – pakedeno man plaukus mama ir nuplaukė link alijošių giraitės, kur tarp vazonėlių stovėjo ropinukės bei menzūrėlės su antpilais ir kitais švelniai žudančiais skysčiais.

Tada – nežinau kodėl – man ir kilo mintis nusivesti mamą į metalo muzikos koncertą. Ar ten namų šeimininkės tarškina samčiais į puodus? – pajuokavo mama. Nevykusiai, beje, pajuokavo, pati žino, kad metalistai pareina iš gerojo ir teisingojo pragaro, už kurio anas nieko apie mus nenutuokiantis gelmių dievas kala savo vienatvę. Jis geras kalvis, tasai NeHefaistas, mus visus apkerėjęs nepagydoma gelmių vienatve, kartais spokso į mus pro vaikų piršteliais prakrapštytas akis našlaitėlemis ir naiviomis saulutėmis, tarytum, išvydęs tą mūsų vienatvę, įstengtų ką nors pakeisti. Taigi toji ilgaplaukė NeHefaisto svita, pamatiniai ar tiesiog archeologai mėgėjai, metaliniais gitarų dūzgesiais pragrėžia žemės pluta, išblaško vienatvę, toji aprūdijusiais ginklais armija savo ritualiniais galvų purtymais kartais ją, tą, kurios vardo daugiau neminėsiu, nubaido.

Taigi, atėjome mes į tą koncertą. O ten Volteras – Voltis, juodais kaip smaila plaukais ir vaikiškai jusliomis lūpomis, visą vakarą rėkalojęs darbą šlovinančius sūkius, po koncerto kažką sušnabždėjo mamai į ausį. Nežinau ką, nes netikiu tuo, ką ji drabužinėje man atkartoję:

– Gyventi – tolygu dirbti. Darbas yra žmogaus gyvenimas. – Dar pridūrė: – Tai jis, Volteras, pasakė.

– Na taip, mama. Ne šitas Volteras. Kitas.

Bet argi tai svarbu? Šitas ar kitas? Volteras yra Volteras. Ir mama metė gerti. Nustojo ir alijošius laistyti, ir šie, kažkaip keistai cukruodamiesi, vyto.

Ropinukės ir kiti skysčiams bei biriems produktams sukurti *stiklai* gaišo nuo troškulio.

Tada ir supratau, kad Dievas yra. Ilgisi tavęs pačiame pragarėlio vidury. Ilgėdamasis kala geležį.

Į ką panašūs mylimosios keliai?

Pirmą sykį Prudenciją pamačiau, kai man buvo penkeri. Ir jai tiek pat. Pamačiau apgamėlį virš jos lūpos, panašų į žvaigždutę, o gal prilipusį trupinį, gadinantį lūpos kontūrą, taip ir norėjosi ranka jį nubraukti, bet net tada, būdamas penkerių, neišdrįsau to padaryti. Nuo to laiko – ogi prabėgo jau dvylika metų – kasdien kovoju prieš begalinį gaivališką norą palytėti Prūdės apgamą, bet žinau, kad aš šioje kovoje – net ne karys, negalėčiau įsakyti rankai pakilti. Kai esu šalia Prūdės, mano kūną valdo ne mano smegenų centrai ar dar kokie nors mano veiklą organizuojantys įtaisai, valdymą tuoj pat perima Prūdės vidinis senatas, prezidentas ar net karalius, nežinau, aš nežinau, kokia jos vidinė valdymo forma, šiaip ar taip, ji tobula, ir aš besąlygiškai kapituliuoju.

Tądien, būdamas penkerių, pamačiau ir jos odą, tą švelnesniu už švelnumą pūkeliu pasidengusią gynybinę sieną, saugančią nuo svetimųjų žvilgsnių, žodžių ar kitokio kokio nors įvertinimo vidinius Prudencijos miestus, dykumas ir atogrąžų miškus. Ji girdi savo paukščių čiulbesį ir savo medžių šlamėsį, upių čiurlenimą, net žuvų giesmes. Ji viską žino, nežinodama nieko, viską iškalba tylėdama.

Prudencija atsisėdo ant vaikiškos kėdutės, – mudviem vaišes mamos buvo padėjusios ant atskiro mažo stalelio, tarsi batų dėžės, – ir patempė kojų pirštus kaip besimankštinanti balerina ar gimnastė.

Aš kone pravirkau. Nelabai galėčiau paaiškinti kodėl, tik ūmai visas ankstesnis mano pasaulis subyrėjo. Ir ačiū Dievui. Jaučiausi jame lyg už stiklo. Visas tas mano ankstesnis pasaulis buvo stiklinis, net grindys buvo tik stiklo čiuožykla, kur neišgirsi lentos girgždesio ar kinivarpos krebždesio, lango stiklas, tarsi kokia plėvė, viską iškreipdavo, tonus ir pustonių paryškindavo, ką jau kalbėt apie žmones, šie tiesiog gyveno stiklo skafandruose, juose šypsodavosi, kartais juokdavosi, kartais verkdamo, bet iš tiesų nei jie džiaugdavosi, nei jie kentėdavo, šypsenų ir verksmų buvo tik išmokė, žinojo, kada susijuokti, kada išspausti ašarą, ir kai kartais jie suklysdavo, atsakydavo ne į tą klausimą, arba ne laiku rankomis suplodavo, na...

Visa tai subyrėjo.

Girdėjau, kaip dūžta stiklas. Tarsi varpeliai toli toli, balzganose priešaušrio ganyklose skambėjo.

Paviršiai, nepadengti stiklu, šiurkštūs. Kai braukiau plaštaka per stalą,

panašų į batų dėžę, šiek tiek padengtą laku, jatau skausmą, nes stiklo, aiškios ribos tarp gyvenimo ir manęs, nebebuvo, čiuopiau suaižėjusį laką ir žliumbiau, kriokiau veršelio balsu, cypiau kaip uodegą į spąstus įkišusi pelė, žagsėjau kaip promočiutė, suspringusi penkis didžkukulius, bet vis dar nepasisotinusi, nes užmiršo, tiesiog užmiršo, kad valgė. Kas tam vaikui? – apspito mane mamos viešnios, tos lituanistės, pasiklydusios tekstuose ir jų parašėse, bet tų viešnių čia nė nebuvo, tik dabar supratau, kad jos sudurstytos iš žodžių ir banalių frazių, kasdien reikia perrašyti išsitrynusias teksto vietas, jog moteriškės vėl būtų matomos, ir mano mama, kurios taip pat nebebuvo, bandė mane parašyti dailiraščiu, net išrado naują raidžių rašymo būdą, kaligrafijos ir encefalogramos tarpinį variantą, beje, kartais aplaistomą ašaromis.

Ir štai – dvylika metų aš gyvenau be *stiklo*.

Dvylika skaudžių metų.

Dvylika žmogiškų metų.

Dvylika – kai pagalvoji, velnioniška daugybė dienų. O valandų... O jau minučių ir stebuklingų praregėjimų, tų grynuolių, kurie lieka laiko rėtyje ir atmintyje. Iš tiesų tos atminties labai jau nedaug, ir pragyventų ar nugyventų metų skaičius neturi nieko bendra su atmintim, ta truputį lipnia ir klampia medžiaga, kurios, žinau, metams bėgant lieka vis mažiau ir mažiau. Štai mano močiutė Pranciška, gimusi pačioje Antrojo pasaulinio karo pradžioje, vis dar bando tą senkančią atmintį išsaugoti, pavyzdžiui, kadaise Pranciška lankė baleto studiją, tai dabar sukasi ir sukasi ant puantų priešais veidrodį, bet atmintis graudžiai išvarva per ausis, per nosį, išteka ašaromis ar kaip nors kitaip, na, jos neliaka. Gal ir graudu. Bet štai mano promočiutė Elžbieta, gimusi per Pirmąjį pasaulinį, atmintį seniai modifikavo į kur kas patvaresnę ir modernesnę medžiagą – salsvoką dujų mišinį, kurį kasdien naują susikuria. Elžbieta vieną dieną su smulkiausiom detalėmis pasakoja apie dvarą, kuriame augo kaip žirnis šilku išklotoj ankšty, kitądien jau riečia istorijas apie baudžiauninkės dalią arba jos, juodaodės Afrikos dukros, plukdymą laivu per Atlanto vandenyną į dangoraižių pridygusią Ameriką, visi laikai čia susiplaka į salsvą dujų mišinį – tiesiog gyvenimą be pradžios ir pabaigos, kartais net ir be skonio, be kvapo.

Ne.

Tik *stiklo* pluta paslepia skonį ir kvapą. Prašmatni perregimybė.

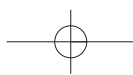
Toji mergaitė dvylika metų vedė mane per tradicijų brūzgynus, stūmė per būtinybės tiltus, pakibusius virš bedugnės, kurioje – nežinia kas, gal žydintys sodai, gal viską praryjantys kriokliai. Kartą – kaipsyk mūsų klasė šventė Kalėdas, mamytės, aplipusios L raide suremtus suolus, triauškino sausainius užsigerdamos drungnais plepalais – ji, Prūdė, parodė man pliką keliuką. Nusivedė mane į viršutinę laiptinės aikštelę, pakėlusi sijonėlį, nusmaukė žemyn pėdkelnes ir parodė.

– Žiūrėk, argi jis nepanašus į kūdikėlio veidelį? – paklausė.

Neišsyk atsakiau. Ne, į kūdikio veidelį jis man nepasirodė panašus, tik į bandutę, į kurią įkepta didelė soga ar medinė kaladėlė.

– Ne, nepanašus, – pagaliau, atitraukęs akis nuo tobulo glotnaus kauburėlio, išstėnėjau.

– Gaila, kad nepanašus, – nusivylė Prūdė. – Mama žurnale perskaitė, kad moterų keliukai turi būti panašūs į kūdikių veidelius.

– Tu ne moteris, – pasakiau. – Iki moters tau gal dar milijonas šuoliukų.

Į šiuos mano žodžius Prūdė neatsakė, tik pridėjo delną prie stiklo. Ant jo atsispaudė drėgnas kontūras. Mažasis pirštelis buvo truputį kreivas. Juokin-gas toks.

Ir šįsyk, prabėgus tiekai metų, ji užsivedė mane į viršutinę laiptų aikš-tele. Priglaudė ranką prie stiklo.

– Ar žinai, Pranciškau, ką reiškia būti įsimylėjusiam?

Jos pirštelis vis dar buvo kreivas. Tai teikė vilčių. Bet keliai. Abu jos ke-liukai, aptempti permatomomis kojineėmis, žvelgė į mane ką tik gimusių dvy-nukų veideliais.

– Ne, nežinau, – pasakiau ir nuėjau traškančiu ledu.

Ir vėl žemėje stoji ledynmetis.

Aukso žuvys po ledu.

Ir du maži apgamėliai, pabrėžiantys kūdikėlių – keliukų glotnumą.

Radvilų komoda

Galėčiau papasakoti ir apie tas laimingas dienas, kai *stiklas* neskyrė manęs nuo gyvenimo. Įstabiausios dienos, nėra ką sakyti – daiktai, augalai ir net gyvūnai gyvena tavyje, vieną rytą, žiūrėk, nubundi iliustracijoje maty-to tigro širdimi ir norisi murkti iš pasitenkinimo, bet kažkodėl riaumoji, drumsti savo ir kitų ramybę; arba išsiruoši į mokyklą, bet pareit neįstengi, esi pavirtęs alijošium, aplinkui stiklinės ropinukės ir taurės – įdomu, kas pripylė į jas kalbų ir apkalbų vyno ar kokio kitokio skysčio su dar klampes-nėm sakinių konstrukcijom, kurios lūžinėja, trupa, kur papuola krinta galū-nės, priesagos, priešdėliai ir visokios dalelytės. Dabar ir vėl viskas apsi-traukė stiklu, mano žodžių jau nebeįskiepysi rožei, nebepražys ji deminuty-vais ir dainų priedainiais, nebeatlapnos iš kokios nors arabų pasakos liūtas, nebepastvers, nenusineš į svajonių tyrus, kurmis, ne, mano vaikystės vien-akė žiurkė nenuneš mano verksmingų minčių požemių dievui, dar smarkiau kalančiam geležį.

– Juoktis sveika, – promočiutė Elžbieta kalbina komodą, bet aš jau nebe-girdžiu komodos kikenimo, ūmai pamatau, kad mano promočiutė pavirto į nužydėjusią pienę, ak, kurį laiką veikiausiai visus dvylika metų aš nevadi-nau jos Širdingąja Elžbieta, kaip promočiutės draugės buvo įpratusios ją šaukti.

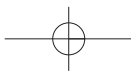
– Širdingoji Elžbieta, kodėl tavęs nelanko nei Michalina, nei Liudvisė? – klausiu iš savo *stiklo* bokšto, bet jau ir pats žinau atsakymą, žinau ir tai, kad šis pasaulis keistai sutvarkytas, netgi, sakyčiau, žiauriai, nors mirtis galbūt ir yra gražiausia, ką Dievas sukūrė.

– Juokis, – Širdingoji Elžbieta atsigrėžė į mane. – Juoktis sveika. Gausėja vitaminų, ląstelienu pasimasazuoja.

Mes dar ilgokai kalbėjomės.

– Žuvų taukai geriau nei poliravimo skystis, – sako promočiutė Elžbieta.

– Viskas vėl apsitraukė *stiklu*, – atsakau aš.

– Ir man ausy kažį koks pagaliukas. Ne, nemanau, kad išsprogs pumpurai, – šlama šilko lūpom Širdingoji Elžbieta.

– Prudencijos kėliai panašūs į kūdikių veidelius, – sakau aš. – Dvynukai, ir tiek.

– Ne, viršutiniame stalčiuje nelaikau dryžuotų kojinių, viršutiniame mano stalčiuje padėti geresnės kokybės pramanai, – kikeną promočiutė Elžbieta, jos pasmakrės raukšlė kreta, o kaklo raukšlėlės, apsvijusios ausis, šoka, šokdina pečius ir alkūnes, riešus ir visut visutėlius pirštėlius.

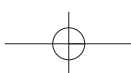
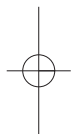
– Na, pasijuokėm, užteks. Dabar man baletų pamoka, apauk, – ir ji atkiša kaulėtą kojytę, tokią beveik stiklinę, su persišviečiančiom kraujagyslių deltom, užtvankom ir šliuzais.

Apaunu promočiutę baletiniais bateliais, jų kaspinus vynioju, vynioju apie trupantį *stiklą*, kol lieka tik įkvėpimas ir drugelių šokis, skrydis per laiko tarpeklis ir metų kalnynus.

– Ir aš taip norėčiau, – sakau. – Pakilti ir išskristi iš šitos sulaukėjusios *stiklo* šalies.

– Tau dar ne laikas, – atsako promočiutė Elžbieta. – Juk tu tik Radvilos Rudojo pavainikis, o aš – jo motina.

Ką gi, gerai. Šiandien mes – Radvilos. Pabandysim šitame kaip stiklas trupantčiame laike susikurti lopinėlių jaukaus pramano.

Irina

*Prisimenu mūrinių namą
ir ilgą alėją, ji leidosi kiemo pavėsiu,
kur dar nešienauta žolė rugpjūtį suželdavo
ligi pat kelių. Tai čia ir išvydau Irinos kūną,
išdrikusį tarp dagių, vabzdžių, buko šakų – ir pasaulis,
švelniai sulėtinęs eigą,*

*įsiliejo į jos krūtinės virpantį ritmą ligi
visiško užsimiršimo. Šypsena palaiminga.
Teberegiu atminty tos švelnios kulkšnies vaizdą (taip vos
paraudusi*

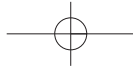
*nuo sandalo dirželių)
ir tą baltą šlaunį, beveik dainuojančią,
suglumusią dėl vėjo, sušniokštusio netikėtai.*

*Dveji metai prabėgo nuo tolaik.
Ir vėl vasara, kaustantis metas,
užvaldęs visus judesius, net ir pačius paprasčiausius.
Jos kūnas subrendęs, ji užsiauginusi dar ilgesnius plaukus
(taip pasakyta man buvo) ir pašėlimą, na taip,
mano šėla jau numalšus, išsisklaidžius po šitiek daiktų ir
žodžių.*

*Vyras esu išsiauklėjęs, vienas
vis dažniau pasvajojantis
apie mūrinių namą
ir ilgą alėją,
besileidžiančią pavėsinga ir šalta vietove,
negrižtamai.*

Claudiu Komartinas – rumunų poetas, gimęs 1983 m. Bukarešte. Jo pirmoji poezijos knyga pelnė prestižiškiausias premijas už debiutą, o antroji buvo apdovanota Rumunijos akademijos Poezijos premija. Jis redagavo literatūros žurnalą „versus/m“ (2005–2007), šiuo metu dirba kaip vertėjas, verčia literatūrą iš prancūzų, italų ir švedų kalbų. C. Komartino poezija skelbta įvairiose tarptautinėse antologijose.

Poetas dalyvavo organizacijų „Literature Across Frontiers“ ir „Lietuviškos knygos“ surengtose tarptautinėse vertėjų dirbtuvėse, kurios vyko Druskininkuose 2008 m. spalį.

Black Butterfly

71

*visai nebenoriu galvot apie žmones
jų meilę ir juodą drugelį
išskėtusį sparnus
ant paralyžiuoto gimnasto kaktos*

*išbūna ten ištisas dienas
švelnus jo akių žvilgsnis
suleidžia savo straubliuką į švelniausius audinius
ir džiaugiasi kaip vaikas*

*suleidžia straubliuką ir juokias
suleidžia straubliuką ir juokias*

po svaiginančia saule.

Vertė VLADAS BRAZIŪNAS

Juoda plaštakė

*atsisakau galvoti apie žmones
jų meilę – plaštakė juoda
išskleidus sparnus
ant paralyžiuoto gimnasto kaktos*

*ten ji leidžia dienas
į akis švelniai žvelgdama
siurbtuku smeigdama į minkščiausius audinius
ir džiaugias savim kaip vaikas*

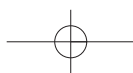
*įsmeigia siurbtuką ir juokias
įsmeigia siurbtuką ir juokias*

apakinta saulės.

Rumunijos keistuolis

Ki Young-In

*lankiaus ten, kur žmonės darbuojasi net per miegus
pamilau geltonodę –
jai buvau tik keistuolis iš kito pasaulio:*

*poliglotas čigonas, kurio gerklinis balsas dūdena
tamsoje vaiduokliško miesto,
su dešimt milijonų robotų.*

*kai nustojau maldaut šilumos ir supratimo,
pakėliau save nuo žemės it budistų legendoj
mano kūnas pakibo trumpam virš bedugnės
su neono šviesom ir regimaisiais kabeliais*

*ir visa akimirksniu sudegė
pavirto į pelenus akyse,
aptemdytose aistra ir beprotybe,
tarytum senoviškuos nebyliuos filmuos,
kur manekenai pamėgdžioja žmonių gestus ir įpročius.*

Vertė SONATA PALIULYTĖ

Dienoraštis

„<...> dabar mirtis pradėjo ne tik, kaip sakoma, sklaidyti virš kiekvieno galvos, bet ir žvilgčioti į jų namus bei kambarius ir stebilytis į veidus. <...> Galėjai išgirsti, netgi prasilenkdamas gatvėse, kaip žmonės prašo Dievo malonės per Jėzų Kristų ir sako: „Esu vagis, esu svetimautojas“, „Esu žmogžudys“.

(Danielius Defoe. „Maro metų dienoraštis“)

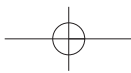
1

*slystu be garso pro žvilgsnių voratinklius
šalia manęs klupteli žmogus ir išlieja
espreso puodelį ant savo aksominio kostiumo
grakštūs judesiai tamsių automobilių signalai kaukiančios
sirenos*

*kyla į balsų kalvą šiltame ore
skylėtame kaip rėtis nuo nesuskaičiuojamų veidų ir rankų
ištiestų link psalmės nepasiekiamos klausai*

2

*pamišę paukščiai nardo virš tavo pečių pravertais snapais
ištisi pulkai metas link laimę žadančio asfalto
ir tu kiekviename žingsnyje išgirsti kažką naujo
visi kalba skubėdami prakaituoja veidai perkreipti įsiūčio
žeria be perstojo žodžius į liepsna tvoskiančias krosnis
tarsi dirbtų su didingu tekstu tarsi didžiulio lokomotyvo katile
nuolat gaustų suspausta materija*

3

*bėgi apsuptas tūkstančio alkanų burnų kauksmo
susirietęs tarsi popierius gatvės liepsnoje
netrukus vieną iš mūsų sutraiškys
liks kaulai kremzlės ir mėsos režiai
mes slinksime toliau tirtantys išsekę pusgyviai
kai televizijos galvos praneš kad nėra jokių blogų naujienų
įgudęs operatorius filmuos šunis išgąsdintus reginių
ištisas rujas prašančias budelio pasigailėti
kai šis malonės kirviu skros išretėjusį orą
sijodamas sudegusius veidus ir rankas
be perstojo, nepalikdamas vilties išsigelbėti*

*Kas raitos skausmuos labiau už tave?
Kas kenčia,
kas savo mirties valandą
yra aklesnis, išdidesnis, labiau pamišęs?
Pragaištis darbuojas tavo kauluos ir nėra būtybės po saule,
kuri išgelbėtų tave.*

*Aprimus kosuliui riaugsi ir bezdi pasimėgaudamas, galbūt
manai, kad šitaip tavo kūnas atsikrato ligos
ir tolsta nuo mirties.
Ar yra kas visą gyvenimą save mylėjęs labiau
negu tu, tėt?
Mūsų sielvartas palaiko tavo gyvastį.*

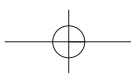
*Kai buvai ten, kur niekas negalėjo surasti, mylėjau tave.
Šešias dienas
tavęs ieškojo Faleštyje, Glincenyje ir Jegorovoje,
kol aptiko kažkur griovyje.
Septintąją, kai tave pargabeno, buvai jau beveik išsiblaivęs.
Keikei mus ir mušei Olgą, kuriai tau nesant suėjo ketveri –
visa mano meilė subyrėjo ir nuėjo vėjais.*

*Dabar jauti, kaip linksmai plaučiuose šoka mirties lerva.
Bet vis užklumpu tave berūkanti, kai pasijunti geriau,
o aitrus tavo kūno skleidžiamas
skreplių, pūlių ir deguto kvapas
man tėra liūdesio ir lėto
dūlėjimo aromatas.*

Vertė EUGENIJUS ALIŠANKA

73

CLAUDIUS KOMARTIN. Eilėraščiai

Panelė Perl

Novelė

Iš prancūzų k. vertė RAMUTĖ RAMUNIENĖ

I

Iš tikrųjų keista mintis šovė man tą vakarą į galvą pasirinkti karaliene panelę Perl!

Kiekvienais metais Trijų karalių švęsti aš vykstu pas seną savo draugą Šantalį. Kai buvau dar vaikas, mane pas jį veždavosi tėvas, artimiausias jo draugas. Šitą tradiciją pratęsiau ir laikysiuosi tikriausiai jos tol, kol būsiu gyvas, ir tol, kol šiame pasaulyje bus bent vienas Šantalis.

Šantalių, beje, labai savotiška būtis; Paryžiuje jie gyvena taip, tarsi gyventų Grase, Ivto ar Pont-a-Musone.

Turi namą su nedideliu sodeliu prie Observatorijos. Jaučiasi čia jaukiai, kaip provincijoje. Apie Paryžių, tikrąjį Paryžių, nieko nežino, nieko nenu-tuokia; jie taip toli, taip toli nuo jo! Tačiau kartais iškyla į kelionę, į ilgą ke-lionę anapus tiltų. Ponia Šantal „išsiruošia į didįjį apsipirkimą“, kaip sako-ma šeimoje. Štai kaip ruošiamasi „į didįjį apsipirkimą“.

Panelė Perl turi nuo virtuvės spintų raktus (baltinių spintos yra pačios šeimininkės žinioje), taigi panelė Perl praneša, kad baigiasi cukraus atsar-gos, nebėra konservų ir kad maiše, kuriame laikoma kava, jos ne kažin kiek belikę.

Taip perspėta apie gresiantį badą, ponია Šantal peržiūri produktų liku-čius pasižymėdama užrašų knygelėje. Paskui, apščiai primarginusi ją skait-menimis, pasineria į ilgus apskaičiavimus, po to – į ilgus svarstymus su pa-nele Perl. Jos vis dėlto pagaliau susitaria ir nusprendžia, kiek kurio produk-to reikia, kad užtektų trims mėnesiams: cukraus, ryžių, džiovintų slyvų, ka-vos, uogienių, konservuotų žirnelių, pupelių, omarų, sūdytos ar rūkytos žuvies ir t. t., ir t. t.

Po šių apskaičiavimų paskiriama diena pirkiniams, jos sėda į fiakrą su

bagazine ant stogo ir išvažiuoja pas solidų bakalėjininką anapus tiltų, į naujus kvartalus.

Ponia Šantal ir panelė Perl visą šią paslaptinę kelionę yra kartu ir grįžta vakare išvargusios, nors vis dar susijaudinusios, kračia karietaite, kurios viršus apkrautas ryšuliais ir maišais tarsi koks krovinių vežimas.

Šantalių supratimu, Paryžius kitoje Senos pusėje – tai nauji kvartalai, kvartalai, užgyventi keistų žmonių – triukšmingų, ne itin padorių; dienomis jie dykinėja, naktimis lėbauja, o pinigus mēto vėjais. Vis dėlto retkarčiais šeima nuveža dukteris į teatrą – į *Opéra Comique* ar į *le Français* teatrą, kai pjęsę rekomenduoja Šantaliu skaitomas laikraštis.

Šantalių dukterims šiandien vienai – devyniolika, kitai – septyniolika metų; tai dvi gražios merginos, aukštaūgės, skaisčiaveidės, labai gerai, per daug gerai, taip gerai išauklėtos, kad jūs net jų nepastebite, kaip dviejų dailių lėlyčių. Man niekad neateitų į galvą mintis atkreipti akis į paneles Šantal ir imti apie jas suktis; jūs vos drįstate jas užkalbinti, tokia jos dvelkia nekaltybe, net su jomis sveikindamasis beveik bijote pasielgsias nederamai.

Na o tėvas – žavus žmogynas, labai apsišvietęs, labai atviras, labai nuširdus, bet užvis labiausiai mėgstantis tylą, ramybę, rimtį; norėdamas gyventi pagal savo užgaidą – apsnūdusiame sąstingyje, – jis smarkiai prisidėjo prie to, kad šeima sustabarėjo. Ponas Šantalis daug skaito, mielai įsileidžia į pokalbį ir lengvai sugrunda. Gyvenimas be ryšių, be bendravimo su žmonėmis, be konfliktų įdirgino ir įjautrino jo epidermį, jo sielos epidermį.

Ir vis dėlto Šantaliai turi pažįstamų, bet jų skaičius ribotas, – rūpestingai parinktų tarp kaimynų. Taip pat jie pasikeičia dviem trim vizitais per metus su toli gyvenančiais giminaičiais.

Na o aš vakarienėjau pas juos rugpjūčio penkioliktą ir Trijų karalių dieną. Man tai tokia pat pareiga, kaip Velykų komunija katalikams.

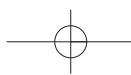
Rugpjūčio penkioliktą pakviečiami dar keli draugai, bet per Tris karalius aš esu vienintelis svečias.

II

Taigi šiais, kaip ir visais kitais, metais švėsdamas Tris karalius atvykau vakarienės pas Šantalius.

Kaip įprasta, išsibučiavau su ponu Šantaliu, ponia Šantal ir panele Perl, iškilmingai pasisveikinau su panelėmis Luiza ir Polina.

Mane apibėrė daugybė klausimų: apie bulvarinius įvykius, apie politiką, apie tai, kaip viešoji nuomonė žiūri į Tonkino reikalus, ir apie mūsų deputatus. Ponia Šantal, apkūni dama, kurios visos mintys man atrodo keturkampės kaip tašyti akmenys, paprastai bet kurias kalbas apie politiką užbaigdavo šiuo sakiniu: „Visa tai geruoju nesibaigs.“ Kodėl visada vaizdavausi, kad ponios Šantal mintys keturkampės? Nežinau, bet visa, ką ji sako, mano galvoje įgauna šią formą: keturkampio, didžiulio keturkampio su keturiais simetriniais kampais. Yra žmonių, kurių mintys man visada rodosi apvalios ir rieda it žaidimo lankeliai. Vos tik toks žmogus pradeda kokį sakinį, pasipila, rieda, lekia dešimtis, dvi dešimtys, penkios dešimtys apskritų minčių – didelių ir mažų, jos veja viena kitą iki pat horizonto. Kitų žmonių mintys smailios... Pagaliau nesvarbu.

Susėdome prie stalo taip kaip visada; vakarienė pasibaigė be jokio įdomesnio pokalbio.

Desertui buvo patiektas Trijų karalių pyragas. Kiekvienais metais karaliumi tapdavo ponas Šantalis. Nežinau, ar būta tokio tolydinio atsitiktinumo, ar šeimos sutarimo, bet pupą pyrago riekyje neišvengiamai rasdavo ponas Šantalis; jis paskelbdavo karaliene ponią Šantal. Todėl apstulbau, kai viename pyrago kąsnyje sukandau kažką labai kieto, vos nenusilauždamas danties. Atsargiai ištraukiau tą daiktėlį iš burnos ir pamačiau mažą porceliano lėlytę, ne didesnę už pupelę. Iš nuostabos aiktelėjau: „Ai!“ Visi sužiuro į mane, o ponas Šantalis plodamas rankomis šuktelėjo:

– Gastonas! Gastonas! Tegyvuoja karalius! Tegyvuoja karalius!

Visi choru pakartojo:

– Tegyvuoja karalius!

Paraudau iki ausų, kaip dažnai parausta žmonės be niekur nieko, kvailokomis aplinkybėmis. Sėdėjau nuleidęs akis. Laikydamas dviem pirštais fajanso grūdėlį, stengdamasis juoktis ir nežinodamas, nei ką daryti, nei ką sakyti. Staiga Šantalis pridūrė:

– Dabar reikia išrinkti karalienę.

Čia aš visiškai suglumau. Galvoje man vienu akies mirksniu smilktelėjo tūkstantis minčių, tūkstantis prielaidų. Ar jie nori, kad aš išrinkčiau vieną iš pnelių Šantal? Ar ne šitaip tikisi priversti mane pasakyti, katra jų man labiau patinka? Ar nėra tai atsargus, diskretiškas, nežymus tėvų bandymas pastūmėti mane į vedybas? Visuose namuose, kur yra suaugusių dukterų, visada šmėscioja mintis apie vedybas, pasireikšdama visomis įmanomomis formomis, prisidengdama visais pavidalais ir griebdamasi visų įmanomų priemonių. Mane pagavo kraupi baimė, kad pakenksiu sau, taip pat begalinis drovumas, turint omenyje tokią atkakliai ceremoningą ir neprieinamą pnelių Luizos ir Polinos laikyseną. Pasirinkti vieną jų kitos nenaudai man pasirodė taip sunku, kaip pasirinkti tarp dviejų vandens lašų; be to, mane baisingai trikdė baimė įsivelti į istoriją, kai mane prieš mano valią tyloomis apvedsins tokiais santūriais, tokiais nepastebimais ir ramiais būdais, kaip šitas nieko nereiškiantis karališkas titulas.

Bet staiga man švystelėjo išganinga mintis ir aš ištiesiau simbolinę lėlytę panelei Perl. Iš pradžių visi nustebo, paskui tikriausiai įvertino mano santūrumą ir taktą, nes pašėlo ploti šaukdami:

– Tegyvuoja karalienė! Tegyvuoja karalienė!

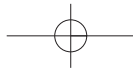
O ji, vargšė senmergė, visiškai sutriko; drebėjo ir lemeno:

– Ne... ne... ne... tik ne aš... maldauju... tik ne aš...

Ir tada aš pirmą kartą gyvenime kitaip pažvelgiau į panelę Perl ir susimąščiau, kas ji per žmogus.

Buvau įpratęs žiūrėti į ją šiuose namuose, kaip mes žiūrime į senus audiniu trauktus krėslus, ant kurių sėdime nuo vaikystės, niekada jais nepasidomėdami. Kurią nors dieną, nežinia kodėl, gal todėl, kad per jų sėdynę nuslysta saulės spindulys, staiga tariate sau: „Žiū, bet juk šis baldas labai įdomus!“ ir sumetate, kad jo medinė dalis – menininko darbas, o apmušalas – nuostabus. Niekados nebuvau atkreipęs dėmesio į panelę Perl.

Ji gyveno Šantalių šeimoje, štai ir viskas; bet kodėl? Kokiomis teisėmis? Tai buvo aukšta, liesa moteris, kuri stengėsi likti nepastebėta, bet anaipol

nebuvo bet kas. Su ja visi elgėsi draugiškai, geriau negu su ekonomė, bet ne taip kaip su giminaite. Dabar ūmai suvokiau daugybę niuansų, dėl kurių iki šiol nesukau galvos! Ponia Šantal ją vadino: „Perl.“ Merginos: „Panele Perl“, o Šantalis – tik panele, galbūt su didesne pagarba negu jos.

Ėmiau ją stebėti. Kiek jai metų? Keturiasdešimt? Taip, keturiasdešimt. Ši mergina nebuvo sena, ji save sendino. Šis pastebėjimas mane netikėtai pribloškė. Panelė Perl šukavosi, rengėsi, puošėsi juokingai, bet vis dėlto anaipatol neatrodė juokinga – tiek joje buvo natūralaus, įgimto žavesio, pridengto, rūpestingai užslėpto žavesio. Iš tiesų keista būtybė! Kaip aš iki šiol nebuvau geriau į ją įsižiūrėjęs? Ji nešiojo keistą šukuoseną su smulkiomis senatviškomis iš tikrųjų komiškomis garbanėlėmis; o po jos plaukais, sušukuotais Nekaltos Mergelės stiliumi, matėsi aukšta tyra kakta, išvagota dviem gilomis raukšlėmis, dviem raukšlėmis, bylojančiomis apie ilgus liūdnius išgyvenimus, paskui didelės mėlynos akys, švelnios, tokios drovios, tokios baugščios, tokios nuolankios, nuostabios akys, išsaugojusios naivumą, kupinos vaikiškos nuostabos, jaunatviško jausmingumo, taip pat sielvarto, kuris, nugrimzdęs jose, sušvelnino jas, bet jų nesudrumstė.

Veido bruožai buvo smulkūs ir subtilūs, tai buvo vienas tų veidų, kurie užgęsta nespėję nusidėvėti ar nuvysti nuo gyvenimo vargų ar didelių išgyvenimų.

Kokia graži jos burna! Ir kokie gražūs dantys! Bet atrodo, kad ji nedrįsta šypsotis!

Ir aš staiga palyginau ją su ponia Šantal! Aišku, panelė Perl pranoko ją, pranoko šimtą kartų, buvo subtilesnė, iškilesnė, didingesnė.

Mano stebėjimo rezultatai mane apstulbino. Draugija pilstė šampaną. Aš ištiesiau ranką karalienės link, pakeldamas tostą už jos sveikatą ir palydėdamas jį dailiai sukurptu komplimentu. Ji panorė – aš tai pastebėjau – prisidengti veidą servetėle; paskui, kai prisilietė lūpomis skaidraus vyno, visi sušuko:

– Karalienė geria! Karalienė geria!

Ji apsipylė raudoniū ir paspringo. Visi nusijuokė; bet aš supratau, kad šiuose namuose ji labai mylima.

III

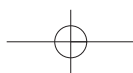
Vakarienei pasibaigus, Šantalis paėmė mane po ranka. Tai buvo jo „cigaro valanda“ – šventa valanda. Jeigu būdavo vienas, surūkyti jį išeidavo į gatvę; jei turėdavo pietums svečių, kopdavo su svečiu į biliardinę ir rūkydavo žaisdamas. Tą vakarą Trijų karalių proga biliardinė buvo pakūrenta; mano senasis draugas pasiėmė savo lazda, plonutėlę lazda, rūpestingai ištrynė ją kreida ir tarė:

– Tavo eilė, berniuk!

Mat jis sakė man „tu“, nors buvau jau dvidešimt penkerių metų; bet jis matė mane, kai buvau dar visai mažas vaikas.

Taigi žaidimą pradėjau aš; man pavyko keli karamboliai; keletą kamuolių prašoviau pro šalį; bet kadangi mintis apie panelę Perl tebešmėsciojo man galvoje, staiga paklausiau:

– Pasakykite, pone Šantali, panelė Perl – jūsų giminaitė?

Nustebęs jis liovėsi žaidęs ir žvilgtelėjo į mane.

– Kaip? Tu nežinai? Nežinai panelės Perl istorijos?

– Ne.

– Tėvas tau niekad jos nepasakojo?

– Ne.

– Va tai tau! Keista! Šimts kalakutų! O juk tai tikrų tikriausias nuotykis! – Jis nutilo, paskui vėl prašeko: – Ir jau tikrai neįtikėtinas dalykas, kad ši klausimą tu man užduodi šiandien, Trijų karalių dieną!

– Kodėl?

– Ak, kodėl? Klausyk. Štai šiandien, Trijų karalių dieną, suėjo keturiasdešimt vieni metai, lygiai keturiasdešimt vieni metai. Gyvenome tada Rojujile-Tore, prie tvirtovės pylimo; bet pirmiausia, kad gerai suprastum, turiu tau paaiškinti, kokia buvo mūsų namo situacija. Rojuji statytas ant šlaito ar tiksliau – ant kalvos, iškilusios virš didžiulės lygumos. Turėjome ten namą su nuostabiu kabančiu sodu, kurį laikė ore senos gynybinės sienos. Taigi namas stovėjo mieste, gatvėje, o sodas buvo iškilęs virš lygumos. Gale slaptų laiptų, iškirstų storose sienose, visai kaip romanuose sode buvo varteliai, išeinantys į laukus. Pro šiuos vartelius ėjo kelias, o ant vartelių kabojo didelis varpas, nes kaimiečiai, kad nereikėtų daryti lanksto, pro juos pristatydavo savo produktus.

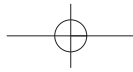
Įsivaizduoji vietovę, ar ne? Tai štai. Tais metais prieš Tris karalius snigo visą savaitę. Atrodė, pasaulio pabaiga. Kai eidavome ant pylimo pasižiūrėti lygumos, šita beribė balta baltutėlaitė platybė, ledinė platybė, blizganti, tarsi laku padengta, stingdė mums kraują gyslose. Regėjos, kad gerasis Dievulis supakavo žemę ir ruošiasi padėti ją į palėpę su kitais dingusiais pasauliais. Tikrai sakau, reginys buvo labai liūdnas.

Tuo metu gyvenome visi kartu, šeima buvo didelė, labai didelė: tėvas, motina, dėdė, teta, du mano broliai ir keturios pusseserės, gražios mergytės; aš vedžiau jauniausiąją. Iš visos šitos giminės gyvi dar esame trys: mano žmona, aš ir mano svainė, gyvenanti Marselyje. Šimts griebtų, kaip išsibars-to šeima! Kai pagalvoju, šurpas nukrato! Buvau tada penkiolikos metų, nes šiandien man penkiasdešimt šešeri.

Tai štai ruošėmės švęsti Tris karalius ir buvome linksmi, labai linksmi nusiteikę! Svetainėje susirinkę laukėme vakarienės, kai staiga mano vyresnis brolis Žakas pasakė: „Jau gal dešimt minučių lygumoje kaukia šuo, turbūt paklydo vargšelis.“

Jis dar nespėjo užbaigti sakinio, kai suskambo sodo varpas. Jo garsas buvo sodrus kaip bažnyčios varpo, kurį išgirdęs prisimeni mirusiuosius. Visi krūptelėjo. Tėvas pašaukė tarną ir liepė nueiti pažiūrėti, kas atsitiko. Laukėme jo gūdziai tylėdami; galvojome apie sniegą, užklojusį visą žemę. Grįžęs tarnas užtikrino, kad nieko nematyti. Šuo vis dar be paliovos kaukė, o jo kauksmas nei tolo, nei artėjo.

Susėdome prie stalo, bet buvome šiek tiek susijaudinę, ypač jaunimas. Viskas ėjo sklandžiai, kol padavė kepsnį; čia staiga vėl suskambo varpas tris kartus iš eilės, pasigirdo trys ilgi garsūs dūžiai, kurių virpesys perbėgo visų mūsų kūnais net iki pirštų galiukų ir kurie mums užėmė žadą. Mes suakmenėjome žiūrėdami vienas į kitą, iškėlę šakutes klausėmės pagauti kažkokios antgamtiškos baimės.

Pagaliau prabilo mama: „Keista, kad antrąsyk paskambino po tokio ilgo tarpo; neikite vienas, Batistai, kuris nors ponų jus palydės.“

Iš už stalo pakilo dėdė Fransua. Tai buvo tikras Herkulis, labai didžiavęsis savo jėga ir nieko pasaulyje nebijojęs. Tėtis jam tarė: „Pasiimk šautuvą. Nežinia, kas ten gali būti.“

Bet dėdė pasiėmė tik lazdą ir išėjo su tarnu.

O mes likome sėdėti tirtėdami iš siaubo ir nerimo, nei valgydami, nei kalbėdami. Tėtis bandė mus raminti. „Pamatysite, – tarė jis, – tai bus koks nors elgeta ar praeivis, pasiklydęs sniegynuose. Paskambinęs pirmą kartą ir pamatęs, kad niekas neatidaro, bandė susirasti kelią, paskui, kai nepavyko, grįžo prie vartelių.“

Mums pasirodė, jog dėdė negrįžta visą valandą. Pagaliau jis pasirodė, įtūžęs, plūsdamasis: „Nieko ten nėra, velniai griebtų, kas nors papokštavo! Nieko, tik tas prakeiktas šuo, staugiantis už šimto metrų nuo tvirtovės sienų. Jei būčiau pasiėmęs šautuvą, būčiau jį nudėjęs, kad užsičiauptų!“

Mes vėl kibome į valgi, bet visiems buvo neramu: jautėme, kad tai dar ne galas, kad kažkas įvyks, kad varpas vėl tuoj suskambės.

Ir jis suskambo lygiai tą akimirką, kai ėmėme raikyti Trijų karalių pyragą. Vyrai visi kartu pašoko. Dėdė Fransua, jau truktelėjęs šampano, pareiškė, kad JĮ nugalabys, pareiškė taip įtūžęs, jog mama ir teta puolė jį raminti. Tėtis, nors labai ramaus būdo ir nevysiškai sveikas (jis vilko koją nuo tada, kai susilaužė ją krisdamas nuo arklio), savo ruožtu pasakė, kad nori sužinoti, kas ten, ir kad eis su kitais. Broliai – vienam jų buvo aštuoniolika, kitam – dvidešimt metų – nubėgo atsinešti savo šautuvų; kadangi manimi niekas nesidomėjo, čiupau šratinį karabiną ir pasiryžau taip pat prisidėti prie ekspedicijos.

Mes kaipmat iškilome. Tėtis ir dėdė žengė pirmi, lydimi Batisto, nešančio žibintą. Iš paskos sekė mano broliai Žakas ir Polis, aš spūdinau paskutinis, nepaisydamas mamos maldavimų, ji su seseria ir mano pusseserėmis liko stovėti namo tarpduryje.

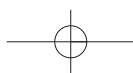
Prieš valandą vėl buvo pradėję snigti, medžių šakos buvo nugultos sniego. Eglės linko nuo šito sunkaus blyškaus apdangalo ir panėšėjo į baltas piramides, milžiniškas cukraus galvas; o pro pilką smulkių, tankių snaigių šydą tamsoje vos ne vos bolavo liaunesni krūmokšniai. Snigo taip tirštai, kad nieko nebuvo matyti per dešimt žingsnių. Bet kelią prieš mus aiškiai nušvietė žibintas. Kai pradėjome leistis įvijais laiptais, iškirstais gynybinėje sienoje, aš iš tiesų išsigandau. Man pasivaideno, jog kažkas žengia paskui mane; jog tuoj pat sugriebs už pečių ir nusineš; ir aš panorau grįžti; bet dėl to reikėjo pereiti per visą sodą ir aš neišdrįsau.

Išgirdau, kaip atsidaro varteliai į lygumą; paskui dėdė vėl ėmė plūstis: „Velniai griebtų, jis ir vėl paspruko! Tegul tik šmėsteli kad ir jo šešėlis, aš to rupūžės gyvo nepaliksiu.“

Kraupu buvo žiūrėti į tą lygumą, arba tiksliau – jausti, kad ji prieš tave, nes jos nebuvo matyti; matėsi tik begalinis sniego šydas – viršuj, apačioj, priešais, dešinėje, kairėje, visur.

Dėdė vėl prašneko: „Žiū, šuo ir vėl kaukia; parodysiu jam, kaip aš šaudau. Vis šiokia tokia nauda.“

Bet mano tėvas, kuris buvo geraširdis, tarė: „Verčiau eikim ir paimkim tą

vargšą gyvulėlį, juk jis kaukia iš bado. Tas bédulis loja šaukdamasis pagalbos, kaip nelaimėje atsidūręs žmogus. Eime.“

Ir mes patraukėme per tą šydą, per tą tirštą, tolygų snėgį, per tas putas, kurių buvo pilna naktis ir oras, kurios sruvo, pleveno, krito ir tirpdamos stingdė kūną taip, tarsi būtų jį deginusios, kiekvienu mažų baltų snaigių prisilytėjimu sukeldamos aštrų ir staigų skausmą.

Klimpome ligi kelių į šitą minkštą baltą masę; norėdami žengti, turėjome labai aukštai kelti kojas. Juo mes artėjome, juo šuns kauksmas garsėjo, stiprėjo. Dėdė suriko: „Štai jis!“ Sustojome, stebėdami jį, kaip tai daroma naktį susidūrus su priešu.

Aš nieko nemačiau; tačiau pasivijau kitus ir išvydau šunį – didelį, juodą aviganį ilgais gaurais ir vilko snukiu – baisų ir fantastišką; jis stovėjo gale ilgo šviesos ruožo, kurį metė ant sniego žibintas. Nejudėjo; nutilo ir žiūrėjo į mus.

Dėdė tarė: „Keista, jis nei eina prie mūsų, nei bėga. Man baisiai norisi paleisti į jį kulką.“

Tėtis tvirtu balsu atsakė: „Ne, reikia jį pasiimti.“

Čia mano brolis Žakas pridūrė: „Bet jis ne vienas. Šalia jo kažkas yra.“

Iš tiesų už jo kažkas stovėjo, kažkas pilkas, ko neįmanoma buvo įžiūrėti. Visi atsargiai žengė į priekį.

Matydamas, kad mes einame link jo, šuo atsitūpė. Jis neatrodė piktas. Greičiau buvo patenkintas, jog žmonės juo susidomėjo.

Tėtis priėjo tiesiai prie šuns ir paglostė jį. Šuo palaižė jam rankas; ir mes pamatėme, kad jis pririštas prie vežimėlio rato, savotiško žaislinio vežimėlio, įvynioto į tris ar keturias vilnones antklodes. Atsargiai nuėmėme šias antklodes, ir kai Batistas prikišo žibintą prie vežimėlio durelių, vežimėlio, kuris priminė riedančią būdą, pamatėme viduje miegantį kūdikį.

Buvome tokie apstulbę, kad neįstengėme nė žodžio ištartti. Tėtis atsigodėjo pirmas, o kadangi buvo auksinės širdies ir truputį perdėtai jausmingas, padėjo ranką ant vežimėlio stogelio ir pasakė: „Vargše pamestinuk, mes priimsime tave į savo šeimą!“ Ir liepė mano broliui Žakai stumti šį rastą vežimėlį priešais mus.

Tėtis balsu galvodamas vėl prabilo: „Tai meilės vaikas, jo vargšė motina paskambino į mano duris šią Trijų karalių naktį Dieviškojo Kūdikėlio atminimui.“

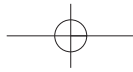
Jis vėl sustojo ir nakties tamsoje visu balsu į keturias dangaus puses sušuko: „Mes jį priglaudėme!“ Paskui, padėjęs ranką savo broliui ant pečių, sušnabždėjo: „Kas būtų buvę, jei būtum šovęs į šunį, Fransua?“

Dėdė neatsakė, bet patamsėse plačiai persižegnojo, nes buvo labai religingas žmogus, nors ir pagyrūnas.

Šunį atrišome, jis bėgo įkandin mūsų.

Ak, koks mielas buvo mūsų grįžimas namo! Pirmiausia gerokai pavargome, kol užkėlėme vežimėlį laiptais, iškirstais pylime, į viršų, kol paskui nuri-denome jį į vestibulį.

Kokia juokinga, patenkinta ir suglumusi buvo mama! O mano keturios mažosios pussės (jauniausiai buvo šešeri metai) panėšėjo į keturias višteles, apspitusias lizdą. Pagaliau iškėlėme iš vežimėlio vis dar miegantį kūdikį. Tai buvo kokių šešių savaičių mergytė. Ir jos vystyklusose radome dešimt

tūkstančių frankų auksu, taip, dešimt tūkstančių frankų! Tėtis padėjo juos į banką kaip būsimą jos kraitį. Vadinasi, tai ne vargdienių vaikas... galbūt kurio nors didiko ir neturtingos miestietės... ar gal... galvoje mums kirbėjo šimtai prielaidų, bet niekas niekada nieko nesužinojo, niekada nieko... niekada nieko... Niekas neatpažino ir šuns. Jis buvo ne vietinis. Šiaip ar taip, tas ar ta, kuri triskart paskambino prie mūsų vartų, turėjo gerai pažinoti mano tėvus, jeigu juos pasirinko.

Štai kaip panelė Perl, būdama šešių savaičių, įžengė į Šantalių namus.

Beje, „panele Perl“ mes ją pavadiname vėliau. Pirmiausia pakrikštijome ją „Mari Simona Kler“. Kler turėjo būti jos pavardė.

Mūsų sugrįžimas į valgomąjį su šita atsibudusia mažyle, žiūrinčia į žmones ir šviesas miglotomis, mėlynomis ir drumzlinomis akimis, turėjo tikrai atrodyti keistokas.

Vėl susėdome prie stalo, ir kiekvienas gavo Trijų karalių pyrago riekę. Karaliumi tapau aš ir išsirinkau karaliene panelę Perl, kaip ką tik padarėte jūs. Tą dieną ji vargu ar nutuokė, kokia jai atiteko garbė.

Taigi mergaitė buvo priimta į šeimą ir joje išauklėta. Ji užaugo; prabėgo daug metų. Buvo miela, švelni, paklusni. Visi ją mylėjo, ir mes būtume ją bjauriai išlepinę, jei mama nebūtų sukliudžiusi.

Mama mėgo tvarką ir laikėsi luomų hierarchijos. Ji sutiko elgtis su mažąja Kler kaip su savo pačios sūnumis, tačiau reikalavo, kad mus skiriantis atstumas būtų aiškiai jaučiamas ir padėtis aiškiai apibrėžta.

Todėl, kai tik mergaitė įstengė suprasti, papasakojo jai jos istoriją ir atsargiai, netgi meilčiai įteigė mažylei, kad ji yra jų įdukterė, priimta į šeimą, bet iš tiesų – svetima.

Kler suprato šią padėtį su ypatinga nuovoka, stubinamu instinktu; gebėjo užimti ir išlaikyti jai skirtą vietą taip taktiškai, taip žaviai ir taip meilčiai, jog mano tėvą graudindavo iki ašarų.

Net ir mamą taip sujaudino šitos mielos ir lipšnios būtybės karštas dėkingumas ir drovus prisirišimas, kad pradėjo vadinti ją „dukrelė“. Kartais, kai mažylė padarydavo ką nors gero, delikataus, mama pakeldavo akinius ant kaktos – tai visada reiškė, kad ji susijaudinusi, – ir kartodavo: „Betgi šita mergaitė – perlas, tikras perlas!“ Šis vardas prilipo mažajai Kler, ji taip ir liko mums panele Perl.

IV

Ponas Šantalis nutilo. Jis sėdėjo ant biliardo stalo, tabalavo kojomis, kai-rėje rankoje sukiojo kamuoliuką, o dešine glamžė skudurėlį, kuriuo buvo nutrinami nuo grifelinės lentos taškai ir kuri mes vadinome „kreidiniu skudurėliu“. Truputį paraudęs kurčiu balsu kalbėjo dabar pats su savimi, paskendęs prisiminimuose, pamažėle klaidžiodamas po tolimą praeitį ir senus įvykius, bundančius jo mintyse, – taip mes klaidžiojame po seną šeimos sodą, kuriame augome ir kuriame kiekvienas medis, kiekvienas takas, kiekvienas augalas, dygūs bugieniai, kvapūs laurai, kukmedžiai, kurių raudonos ir sul-tingos uogos susimaigo tarp pirštų, pažadina kas žingsnis koki nors smulkų praeities įvykį, vieną tų nereikšmingų ir mielių širdžiai įvykių, sudarančių mūsų būties pagrindą, jos esmę.

O aš stovėjau prieš jį, atsilošęs į sieną, pasirėmęs ant dabar nebereikalingos biliardo lazdos.

Minutę patylėjęs, jis kalbėjo toliau: „Sudegtum, kokia ji buvo graži, kai jai buvo aštuoniolika... grakšti... tobula. Ak, gražioji... gražioji... gražioji ir geroji... šaunioji... žavioji mergina!.. Jos akys buvo mėlynos... vaiskios... tyros... tokių aš niekad nebuvau matęs... niekad!“

Jis vėl nutilo. Aš paklausiau:

– Kodėl ji neištekėjo?

Jis atsakė ne man, o atsiliepė į nuskambėjusį žodį „neištekėjo“.

– Kodėl? Kodėl? Nepanoro... nepanoro. O juk turėjo trisdešimt tūkstančių frankų kraičio... ir piršosi jai ne vienas... o ji nepanoro! Tuo metu ji atrodė kažkokia liūdna. Tai buvo tada, kai aš vedžiau savo pusseserę, mažąją Šarlotę, savo dabartinę žmoną, su kuria buvau prieš šešerius metus susižadėjęs.

Žvelgiau į poną Šantalį ir man regėjos, kad įsibroviau į jo sielą, ūmai įsibroviau į vieną tų tylių ir žiaurių dramų, vykstančių dorose, tyrose, neprikaištingose širdyse, tose uždaroje ir neįžvelgiamose širdyse, kurių nepažino niekas, netgi tie, kurie yra nebylios ir nuolankios tų dramų aukos.

Ir staiga kurstomas akiplėšiško smalsumo ištariau:

– Vesti ją turėjote jūs, pone Šantali.

Jis krūptelėjo, pažiūrėjo į mane ir pasakė:

– Aš? Vesti – ką?

– Panelę Perl.

– Kodėl?

– Nes mylėjote ją labiau už savo pusseserę.

Jis žvilgtelėjo į mane keistomis išplėtomis, išsigandusiomis akimis, pas-kui pralemeno:

– Aš ją mylėjau?... Aš?... Kaip? Kas tau sakė?..

– Po šimts pyptkių, tai aišku kaip dieną... ir jūs tik dėl jos taip ilgai atidėiojote vedybas su pussesere, kuri laukė jūsų šešerius metus.

Jis paleido iš kairės rankos kamuoliuką, abiem rankom čiupo „kreidinį skudurėlį“ ir, įsikniaubęs į jį, prapliupo raudoti. Verkė jis beviltiškai ir juokingai, tuo pat metu akimis, nosimi ir burna – taip liejasi vanduo iš kempinės, kai ją suspaudžiame. Kosėjo, spjaudė, šnypštė į skudurėlį, šluostėsi akis, čiaudėjo, vanduo tekėjo visomis jo veido raukšlėmis, gerklėje gurgėjo, tarsi jis būtų skalavęs gerklę.

Aš išsigandęs, susigėdęs norėjau sprukti ir nebežinojau, ką sakyti, ką daryti, ko griebtis.

Staiga laiptuose nuaidėjo ponios Šantal balsas:

– Ar tuoj baigsite rūkyti?

Atidaręs duris šūktelėjau:

– Taip, taip, ponija, – tuoj nusileisime.

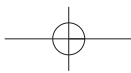
Paskui prišokau prie jos vyro, sugriebiau jį už alkūnių ir tariau:

– Pone Šantali, mielas drauge Šantali, klausykite, jus šaukia žmona, atsitokėkite, tuoj pat atsitokėkite, reikia leistis žemyn, atsitokėkite.

Jis sumikčiojo:

– Taip... taip... einu... vargšė mergina!.. Einu... pasakykite, kad tuoj ateisiu.

Ir jis ėmė sąžiningai šluostytis veidą skudurėliu, kuriuo dvejus ar trejus

metus buvo nutrinami įrašai grifelinėje lentoje; pagaliau pasirodė jo veidas – pusiau baltas, pusiau raudonas, kakta, nosis, skruostai ir smakras išterlioti kreida, o akys paburkusios, dar pilnos ašarų.

Paėmiau jį už rankų ir nutempiau į jo kambarį vapėdamas:

– Prašau atleisti, pone Šantali, labai prašau atleisti, kad jus įskaudinau... bet... aš nežinojau... jūs... jūs suprantate?

Jis suspaudė man ranką.

– Taip... taip... gyvenime esti sunkių akimirkų.

Paskui panardino veidą į dubenį. Kai nusiprausė, man pasirodė, kad jis dar negali viešai pasirodyti; bet čia man toptelėjo į galvą mažutė gudrybė. Matydamas, jog jis sunerimęs žiūri į save veidrodyje, tariau:

– Užteks pasakyti, kad jums į akį įkrito dulkelė, ir galėsite verkti visų akivaizdoje kiek tinkamas.

Jis iš tiesų nusileido žemyn nosine trindamas akis. Šeima sunerimo; kiekvienas puolė ieškoti krislelio, kurio, žinoma, nerado, ir pripasakojo panašių atvejų, kai reikėjo kviesti gydytoją.

Aš, prisėdęs šalia panelės Perl, žiūrėjau į ją kamuojamas deginančio smalsumo, smalsumo, kuris virto kančia. Iš tiesų kažkada jos veikiausiai būta labai gražios, akys buvo švelnios, didelės, ramios ir taip plačiai atmerktos, kad ji, atrodė, niekada jų neužmerkia, kaip kiti mirtingieji. Jos apdaras buvo truputį juokingas, tikras senmergės apdaras, ir darkė jos išvaizdą, bet nedarė jos negrabia.

Man rodėsi, kad skaitau joje, kaip ką tik skaičiau pono Šantaliio sieloje, kad regiu šitą nuolankų, paprastą ir atsidavusį gyvenimą nuo pradžios iki galo; bet jaučiau poreikį, kankinamą poreikį paklausinėti ją, sužinoti, ar ji taip pat jį mylėjo; ar ir ji kaip jis iškentėjo tą ilgą, slaptą, skausmingą kančią, kurios niekas nemato, kurios niekas nežino, niekas neįspėja, bet kuri prasisiveržia naktimis tamsaus kambario vienatvėje. Žiūrėjau į ją, mačiau, kaip po palaidine krakmolytu antkrūtiniu plaka jos širdis, ir svarsčiau, ar ši romi tyra būtybė dejavo kas vakaras įsikniaubusi į drėgną minkštą pagalvę ir rauduoja karštligiška blaškydamasi po deginančią lovą.

Ir jai tyliai, kaip daro vaikai, laužydami brangų žaisliuką, kad pamatytų, kas jo viduje, tariau:

– Jeigu jūs būtumėte ką tik pamačiusi verkiantį poną Šantalį, ar jums būtų buvę jo gaila?

Ji krūptelėjo:

– Kaip? Jis verkė?

– O taip, verkė!

– Kodėl?

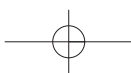
Ji atrodė labai susijaudinusi. Aš atsakiau:

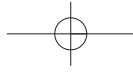
– Dėl jūsų.

– Dėl manęs?

– Taip. Jis pasakojo man, kaip kadaise jus mylėjo ir kokia jam buvo kančia vesti ne jus, o savo dabartinę žmoną...

Man pasidingojo, kad jos išblyškęs veidas sukrito, jos akys, visada atvertos ramios akys staiga užsimerkė taip stipriai, jog, atrodė, užsivėrė amžiams. Ji nuslydo nuo kėdės ir susmuko ant grindų tyliai, iš lėto kaip nukritusi šerpė.

Aš sušukau:

– Gelbėkit! Gelbėkit! Panelė Perl apalpo!

Ponia Šantal ir dukterys puolė prie jos ir kol visos ieškojo vandens, rankšluosčio ir acto, aš čiupau skrybėlę ir sprukau.

Žengiau plačiais žingsniais, sukrėsta širdimi, graužiamas sąžinės ir gailesio. Ir kartu jaučiausi patenkintas; man atrodė, kad atlikau kažką pagirtina ir būtina.

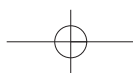
Svarsčiau: „Ar aš pasielgiau teisingai, ar neteisingai?“ Jie nešiojo tiesą širdyje, kaip nešiojama kulka užsivėrusioje žaizdoje. Ar nebus jie dabar laimingesni? Dabar jau per vėlu iš naujo išgyventi kankynę, bet dar yra laiko prisiminti ją su gauduliu.

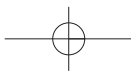
Ir galbūt ateinantį pavasarį, kuri nors vakarą, sujaudinti mėnulio spindulio, nukritusio pro medžių šakas ant žolės prie jų kojų, jie susiims už rankų ir, suspaudę jas, prisimins visą tą užgniaužtą žiaurią kančią; taip pat galbūt šis trumpas kontaktas paskleis jų gyslomis truputį to niekada jų nepatirtu virpulio ir dovanos jiems, šitiems akimirką prisikėlusiems negyvėliams, įtaigų ir dyviną to svaigulio, tos beprotybės pojūtį, kuris vienu krūptelėjimu suteikia įsimylėjėliams daugiau laimės, negu kiti patiria per visą gyvenimą!

Versta iš:

Guy de Maupassant. CONTES CHOISIS.

Paris: Albin Michel

Apie rašytojų drąsą ir laisvę keistis

2008-ųjų knygos

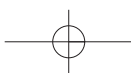
1. Pirmiausias, paprasčiausias ir konkrečiausias klausimas: kas jums praėjusiais metais tapo literatūrinio gyvenimo įvykiu? Atrodo, išibėgėja proza, pagaliau atsiranda tikrų ir gerų romanų. Ar tokių randate? Ką perskaitėte tiesiog savo malonumui – ne dėl profesinės pareigos – ir pasilikote asmeninėje bibliotekoje bei patarėte perskaityti kaimynui?

2. Ar neatrodo, kad mūsų literatūriname gyvenime dažnai būna „daug triukšmo dėl nieko“? Nauja knyga pristatoma kaip didžiausias įvykis, nelyg visų skaitančiųjų šventė, o po mėnesio kito ji taip pat lengvai ir neskausmingai pamirštama, nes ją užgožia dar naujesnės knygos pasirodymą lydinti euforija. Tas reiškiny, primenantis komercinį „new brand“ efektą, juk stiprėja? Visa tai būtų gerai, nes literatūros pasaulis darosi intensyvus, bet ar per šį triukšmą nepažiūrimi tylūs, tačiau išliekantys kūriniai, „gilių šulinių paslaptys“? Bet gal visas šis foninis triukšmas ir nesibaigiančios sensacijos yra puiki trąša tikrai literatūrai, geras „mėšlas“ tarpiti subtiliesiems kūrybiniam sumanymams? Juk labai gerai, kad yra kasmetinė knygų mugė, geriausių knygų rinkimai (nors juose išrenkami ne kūriniai, bet vardai), įvairios literatūrinės premijos?..

3. Man atrodo, kad kai kurie mūsų žinomi autoriai visiškai išsisėmė ir ima rašyti literatūrą ne iš savęs, ne nuo savęs, bet tiesiog perrašinėti istoriją, pasirinkdami pikantiškesnius ar komerciškai patrauklius tos istorijos puslapius. Kai kurie žymūs mūsų kultūros bei istorijos vardai tampa pelninga knygų rinkos preke. Beletrizuota istorija, biografijų eksploatavimas – ar tai visada sąžininga?

4. Kuo brangesnės knygos, tuo didesnė baimė ima, kad busi apgautas... Ar kelia pasitikėjimą mūsų autoriai ir ypač – vertimai? Atrodo, kad auksinės literatūros ir bestselerių fondai nepaprastai išsipūtė, išpampo. Taip pat ar galima pasitikėti mūsų literatūrine spauda? Kiek ji vis dar aktuali, įdomi ir nukreipianti skaitytoją teisinga linkme?

5. Greta tikros literatūros į knygų rinką mikliai iššoka visokios naujo tipo kny-

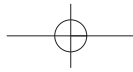
gos, kurias rašo žurnalistai ir bet kurių kitų sričių veikėjai. Jų novatoriškumas, rašymo drąsa, nauja tematika (kultūros, sociologijos reiškinių perkėlimas į beletristiką), be abejo, džiugina – mūsų knygų pasaulis vis didesnis. Bet vėl – ar tai neužgožia svarbiausios literatūrinės arterijos? Ar tai nėra tik sensacijų troškulio patenkinimas, rašančiųjų reagavimas į vartotojiškos skaitančiųjų masės išaugimą? Kūrybos impulsu nūnai tampa ir paties rašančiojo psichikos problemos, įvairūs jo kompleksai, kurie tiesiogiai atsispaudžia tekste, nepaisydami jokių literatūrinių konvencijų ir niekaip neparodydami rašančiojo talento (apie jį šiandien mažiau siai kalbama). Randasi patologinės literatūros reiškinių, kurie, didžiai mano nuostabai, spaudoje taip pat sutinkami kaip kūrybinis laimėjimas, kaip unikali autoriaus saviraiška bei jo drąsa! Ant kokios bangos visa tai išplaukia? Koks čia reklamos vaidmuo? Ir ar nereikia tai estetinių kriterijų erozijos? Be viso kito, mūsų literatūroje jaučiu išūlumo antplūdį, kuris kyla ir su naujaisiais kūrybos reiškiniais, ir su kūrybinių aptarimų – diskusijos pradeda panėšėti į anoniminių interneto žmogystų keliamą triukšmą. Ypač kai lietuvių literatūrą puola visokie entuziastingi „revoliucionieriai“, kurie patys nieko jai nesugeba duoti.

6. Kokia dabar yra kritika? Ar ji spėja srautui iš paskos? Aš pats, deja, imu nepasitikėti mūsų profesionalių kritikų geranoriškumu ir kompetencija – man yra tik keli vardai, kuriais galiu pasikliauti ir rimtai skaityti jų rašymus. Daugelio tekstai man atsiduoda arba akademinė konjunktūra, arba rodo žmogišką ribotumą, „sprendimo galios“ silpnumą. Dar blogiau su jaunais recenzentais, kurių skubotais subjektyviais rašiniais užpildomi literatūrinės spaudos puslapiai. Pasitaiko ir tokių recenzijų, kur per visą „paklodę“ nepasakoma nė vienos konstruktyvios minties, nė jokio pagrįsto vertinimo. Pigiai moka, pigūs ir rašiniai. Kaip negali akla pasitikėti prekybos centrų specialistais ar televizijos reklama, taip ir meno žinovais, nes jie gali būti suinteresuoti, arba tiesiog nekvalifikuoti. Ar literatūroje ir kritikoje sąžinės kriterijų laikote svarbiu?

7. Koks dabar yra mūsų poezijos pasaulis po Sigitos Gedos? Kiek dar turėsime laukti panašaus masto talento, o gal jau mūsų lyrikos horizonte ryškėja, švinta nauja žvaigždė? Skaitydamas respublikiniam jaunujų filologų konkursui pateiktą kūrybą (kasmet apie šimtą jaunų žmonių), turiu gerų nuojautų ir vilties. Visi kiti, atrodo, jau parašė, ką galėjo.

AUŠRA JURGUTIENĖ

1. Smagu, kad į pirmą paprastą klausimą šiais metais irgi nesunku paprastai ir konkrečiai atsakyti – literatūrinio gyvenimo įvykiu drąsiai pavadinčiau Danutės Kalinauskaitės knygą „Niekada nežinai“. Jau pats knygos pavadinimas skamba provokatyviai patraukliai, – ar mes optimistiškai galvosime apie vadinamosios žinių visuomenės laikus, ar pesimistiškai dūsausim apie šiuolaikinę krizę. Šia knyga dalijausi ir su savo intelektualiomis bičiulėmis, ir su gimnaitėmis. Vadinasi, joje atspėta ir pasakyta kažkas labai svarbaus. D. Kalinauskaitės prozos pasakojimai taip stipriai išgyventi ir taip gerai apgalvoti, jog per akylai atrinktas konkrečias detales ir personažus labai autentiškai it kokia-

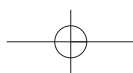

me romane veriasi visuminis posovietinės Lietuvos vaizdas. Kitas patrauklus dalykas, egzistenciniam gyvenimo myriop aprašymui surasta labai žmogiška, ironiška ir vertybiškai angažuota pasakotojos intonacija, kuri savo atitraukto žvilgsnio blaivumu, oria laikysena (intelektualia introspekcija) primena Giedros Radvilavičiūtės prozą. Tokiai knygai parašyti, matyt, tik talento įdomiai pasakoti nepakanka, reikia dar kažkokio moralinio jausmo, atsakomybės, tikėjimo savo darbu. Tik tai gali rašytoją apsaugoti nuo totalaus komercinio slėgio, madų, reitingų ar premijų vaikymosi, pigaus pataikavimo skaitytojui. Nors komercinis vartotojiškumas nedaro išimčių jokiai humanitarinei veiklai (jei kasmet nekepsi knygų, nešmėžuosi žurnaluose ar televizijoje, tai išvis nebūsi), išlieka prasmingos ir tam tikros rašymo tylos pauzės, kurios leidžia rašančiam išsaugoti darbo rimtį ir susikaupimą, o jo skaitytojams susikurti stipresnę lūkesčio intrigą. Labai netoli šios knygos yra Kęstučio Navako, surimtėjusio, filosofiškesnio ir įdomesnio, „Du lagaminai sniego“. Labai stiprios naujos Aido Marčėno ir Rimvydo Stankevičiaus poezijos knygos, Grigorijaus Kanovičiaus romanas „Šėtono apžavai“, intriguojanti, žaismingai ironiška (su Borato humoro intencija) kultūrų sąveikas tirianti Paulinos Pukytės knygutė „Netikras zuikis“. Galima būtų išvardyti dar bent dešimt gerų naujų lietuviškų knygų, bet juk reikia padėti ir tašką.

2. „Daug triukšmo dėl nieko“? Jūs ir klausiate, ir kartu atsakote, todėl belieka tik viskam pritarti. Tikrai literatūrinis gyvenimas, kaip ir tikrasis, deja, buvo ir bus netvarkingas, dažnai tenka nagus graužtis susižavėjus netikrais blizgučiais, pražiopsojus tylų tikrą daiktą. Tai jausdami literatūros žaidimo dalyviai instinktyviai, kad nepakriktų ir nebūtų sutraiškyti kultūrinių įvykių ir pramogų mėsmalėje, jungiasi į oficialias ir mažiau oficialias gruputes, kad palaikytų vienas kitą. Kapitalizmas galiausiai į Lietuvą sugrįžo su laisvės džiaugsmu ir kančia. Vienas totalitarinės visuomenės pabaigos ženklų – leidyklų ir knygų gausa, kuri daugelį mano kolegų, pripratusių prie sovietinės leidybinės produkcijos griežtos apskaitos ir kontrolės, iš pradžių tiesiog nuoširdžiai piktindavo. Suprantu jų pasibjaurėjimą populiariosios literatūros estetiniu menkumu, bet tam aš visada turėjau savaip suregztą atsakymą: tegul rašo, kas tik nori, kad tik negertų ir nesizudytų.

O gausėjant leidybinei produkcijai, matyt, natūralu, kad juntama ir sustiprėjusi leidybinė reklama, ir konkurencija. Nematau nieko bloga, jei leidykla gerai dirba savo darbą, o keliamas reklamos triukšmas dėl knygų mano ausiai visada buvo malonesnis už visų kitų reklamų. Knygų mugėje *non stop* rengiami naujų knygų vieši pristatymai galbūt kai kam gali turėti maginės ar hipnozės galios (iš seniau prisimenu, kaip mugėje it dievaitis buvo pristatinėjamas F. Beigbederis, sėkmingai komerciškai rašantis prancūzų autorius), bet asmeniškai aš tam darausi abejingesnė ir todėl neturiu susidariusi jokių konkretesnių įspūdžių. Tikrieji literatūrinio gyvenimo tvarkos sargybiniai tebėra viešai besireiškiantys rašytojai ir kritikai, kad ir kaip netobulai recenzuodami knygas, skirdami įvairias premijas ir sudarinėdami geriausių knygų sąrašus. Jei sugebėsime atviriau prisipažinti, kad mūsų geidžiama bei steigama literatūriniame gyvenime tvarka negali išvengti kvailysčių ir imsimes dėl jų aktyviau diskutuoti, gal tai turės kokios didesnės naudos? Gal tada labiau pavyktų suprasti, kad jokios darnios ir ausiai malonios vienos nuomonės, vertinant literatūrą, nėra ir negali būti?

3. Apie literatūros ir istorijos ryšius. Išties šiuo metu ne tik Lietuvoje, bet ir kitų šalių literatūrose yra sustiprėjęs dėmesys istoriniams pasakojimams ar ži-

nomų istorinių pasakojimų perpasakojimų versijoms. Kai kas tai sieja su post-modernizmo tendencijomis ir aiškina remdamiesi švytuoklės principu – kaip perėjimą nuo sudėtingos estetiškos modernios literatūros raiškos prie žmogiškai paprastesnės ir aktualesnės literatūros. Dėmesys vadinamajai kasdienybės istorijai, kai kiekvienas gali tapti savo giminės, gatvės, miestelio ar kaimelio istoriku ir kada daugelis narsiai imasi memuarų ar autobiografijos žanro rašymo, man atrodo patrauklus. Atminties istorijos, Europoje nuo XIX a. peržengusios dvaro vartus, jau seniai tapo apsišvietusios demokratinės visuomenės požymiu. Posovietinėje visuomenėje jos tarsi atrandamos iš naujo ir atlieka, be pažintinės, savotišką psichoterapinę funkciją. Žinoma, silpnesnės istorinės tematikos knygos neišvengia neskoningo rašančiojo susireikšminimo, praeities gražinimo ar pikantiškų faktelių rankiojimo dėl komercinės sėkmės. Vis dėlto Lietuvoje labai trūksta visapusiškai giliai kultūros asmenybę pristatančių monografijų ar memuarų, nes vis dar vyrauja paveldėta kultūrinių mitų ir simbolių kūrimo tendencija. Nuo bendro apie istorinės pakraipos literatūrą kalbėjimo pereinant prie konkretesnio, norėtusi pažymėti kelias įsidėmėtinas knygas: Audronės Girdzi-jauskaitės „Atminties salos“, Aušros Marijos Sluckaitės-Jurašienės „Egziliantės užrašai“, „XX amžiaus žmogus: Aleksandro Štromo portretai“. Nenuostabu, kad iškart kaip paklausūs užsirekomendavo nauji istoriniai romanai: Kristinos Sabaliauskaitės „Silva rerum“ ir Sigitio Parulskio „Murmanti siena“, abu išleido leidykla „Baltos lankos“, kuri demonstruoja gerą komercinę orientaciją ir labai aktyvią leidinių reklamą. Norisi pasidžiaugti tokiu gražiu Kristinos debiutu. Jos romanas apie baroko laikų Lietuvos gyvenimą su istoriškai gausia įdomia medžiaga tikrai vertas pagyrimo. Tačiau, mano nuomone, jis yra šiek tiek pergirtas, nes personažų charakteriai ir siužetas, sudarantys istorinio romano stuburą, yra blankoki. Bet jei pirmosios knygos sėkmė neapsuks autorei galvos, iš jos gal galima tikėtis įdomių istorinės tematikos knygų. S. Parulskio romanas „Murmanti siena“, kuriame per vienos šeimos trijų kartų atstovus aprašyta visa ilga dvidešimto šimtmečio Lietuvos istorija ir kuris turi stiprią simbolinę sienos įvaizdžio įkrovą, pasirodė kaip galingas projektas. Nors čia daug įdomių dalykų, dialogai ir personažai kur kas gyvesni nei Kristinos romane, bet knyga daro ne visai malonų, kaip minėjau, leidybinio projekto, skirto gal net labiau užsienio nei savai rinkai, įspūdį. Kriščiau S. Parulskio naują romaną vertinti norėtusi todėl, kad neabejoji jo talentu, o kiekvienas rašytojas jau pats turi spręsti savo rašymo prasmės klausimą. Jūsų kritiškus žodžius apie istorijos perrašinėjimą pačia blogiausia prasme, pasinaudodama Virginijaus Gasiliūno nuomone, galima būtų priskirti Užurkos istorinių romanų serijai.

4. Knygos, vydamosi europines kainas, brangsta, todėl nežinia, kas labiau mus apgaudinėja, ar jų, ar mūsų atlyginimų finansinė išraiška. Apie naujausius vertimus, kaip ir apie originalią literatūrą, nieko apibendrintai pasakyti nenorėčiau, juolab kad neturėjau laiko išsamiau su verstine literatūra susipažinti.

Galėčiau paminėti tik tuos kelis atsitiktinai perskaitytus vertimus, kuriuos norisi pavadinti skambesniu kultūrinio įvykio vardu: J. K. Hiusmanso „Atvirkščiai“, F. Nietzsche's „Žmogiška, pernelyg žmogiška“, Nikos Kazandzackio „Paskutinis gundymas“, visad laukiu W. Gombrovicziaus ir J. L. Borgeso kūrybos vertimų, intriguojantys leidyklos „Kitos knygos“ vertimų leidiniai, tikriems literatūros gurmanams skirta LLTI senosios literatūros vertimų serija (Diktis Kretietis. „Apie Trojos karą“; Daretas Frygas. „Apie Trojos žlugimą“; Jokūbas Voraginitis. „Aukso legenda, arba Šventųjų skaitiniai“). Aišku, pasitaiko ir pras-

tų, nepelnytai išliaupsintų prekių su blizgančiais arba, kaip Balys Sruoga rašė, „prostituciniais viršeliais“. Apskritai vertėtų bendruomenė visuomeniniu aktyvumu, intelektualumu, profesiniu reiklumu ir brandumu kelia didelių simpatijų.

Nežinau, ar jau taip būtina kuo nors, taip pat ir literatūrine spauda, labai pasitikėti ir ką nors kreipti teisinga linkme. Tai iš Apšvietos ateinantis kilnūs paprotys, kai buvo svarbu nurodyti neklystančius autoritetus, sektinus pavyzdžius ir apšviesti tamsią, ką tik iš baudžiavos išbridusią liaudį. Bet ar nesinorėtų socialinę ir kultūrinę atskirtį visuomenėje mažinti demokratiškesniais būdais? Nei per daug kvailinant, nei fetišizuojant skaitytoją? Todėl dabartinės literatūrinės spaudos egzistavimo faktą vertinu ramiai, kaip būtiną kultūrinio komunikavimo erdvę ir veidrodį, kur suplaukia įvairiausios nuomonės, – ir geros, ir piktinančios, ir prajuokinančios – bet visa tai ir yra viešo mūsų literatūrinio gyvenimo veidrodis. Blogiausia būna tada, kai literatūriniai leidiniai tampa nuobodūs. Iš kultūrinės spaudos, kuria nepasitikédama pasitikiu, pasiimu man reikiamą informaciją ir įsidėmiu kai kuriuos tiek protingus, tiek kvailus vertinimus.

5. „Prekymetis, mugė mėgsta visa tai, kas marga ir pigu, ir prekymečio vyriausias pradas – kuo garsiau rékti. Todėl prekymety vyriausias doros ir grožio kriterijus – skatikas“, – taip prieš devyniasdešimt metų literatūros žurnale „Skaitymai“ dėstė B. Sruoga. Pacitavau jį todėl, kad dažnai mūsų kalbos apie vartotojų visuomenę atrodo tokios, tarsi būtume ką tik iš medžio nulipę. Jau seniai ji egzistuoja kaip nepaneigiamas faktas, todėl klausimas tik vienas: kokį asmeninį santykį su ja aš nusistatau, o tų santykių ar vaidmenų, kaip savo teorijose įrodinėja sociologai, yra nelabai ir daug – pataikūno, mokytojo, tragiko, maištininko, ironiko, juokdario, esteto, atsiskyrėlio, aukos... Jūsų klausime taip pat girdžiu ne visai malonią tarsi gynybinę poziciją, kurią išprovokuoja alternatyvusis knygų skirstymas į „tikrąją literatūrą“ ir „visokio naujo tipo“, kurią išleidžia aktyvesni žurnalistai, o ypač žurnalistės. Būkime atlaidesni „visokio naujo tipo“ žurnalistų kūrybai jau vien dėl to, kad sovietmečiu finansiškai užtikrintas rašytojo profesionalo gyvenimas yra seniai pasibaigęs, ir nežinia, kada už kurio naujai iššokusio žurnalisto pečių gali sušmėžuoti Ernesto Hemingway'aus šešėlis. Išties žurnalistai geba rašyti socialiai angažuotą vadinamąją fakto, anksčiau sakėm, publicistinę, literatūrą, kuri visada buvo ir yra paklausi. Nežinau, ar „skaitytojų masės“ didinimą verta vadinti šios literatūros neigiamybe? Kritiškiau vertinti žurnalistinę literatūrą norėtusi tada, kai socialinio aktualumo sąskaita paviršutiniškai, bet sensacingai pateikiami visuomenės skauduliai. Todėl joje tampa labai svarbi etinio jautrumo problema. Tačiau nesinorėtų kasti to pačio iš sovietmečio paveldėto griovio tarp socialiai angažuotos ir vadinamosios estetiškos literatūros. Tokia priešprieša kelia labai daug įtarimų. Nes geroje literatūroje estetiškumas yra neatsiejamas nuo socialumo. Pastaruoju metu galima pastebėti tarsi madą – literatūroje ir literatūros kritikoje simuliuoti socialiniu aktualumu, neturint pakankamai nei įžvalgumo, nei drąsos visuomenei aktualias problemas iškelti ar ištirti. Kita vertus, pavojingas ir priešingas literatūros literatūriškumo, užsižaidimo poetizmų gražumynais pavojus. Kartais net stebiesi kai kuriais prozininkais, gebančiais labai gražiai, bet nuobodžiai rašyti. Kodėl jų klausia taip apkurtusi gyvenimo tikrovei?

O kūrybiniu impulsu tampančios rašančiųjų psichikos problemos, jei pasitiktume psichoanalitikais, tikrai nėra tik dabartinės literatūros problemos (iš romantizmo perimtas ir A. Schopenhauerio išgarbintas bepročio genijaus kultas kaip priešprieša buržua praktiškumui nėra pasitraukęs iš kultūrinės pasąmo-

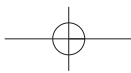

nės). Svarbu, kaip rašančiajam pavyksta savas problemas sublimuoti ir kokius meninius pasakojimus ar eiles sukurti.

Estetinių kriterijų erozija – neišvengiamas faktas, nes literatūra ir gyvenimas kas minutę nežinia kur istorijos keliais ritasi, o kriterijai, it Gedimino stulpai, stovi vietoje. Galima tam nepritari, šventai garbinant estetinius kriterijus ir aimanuoti nerandant jų verto meno. Bet gali ištikti ir kitas dalykas: atsiranda naujas menas, bet seni kriterijai jam netinka (apie tai daug ir įdomiai yra parašęs vokiečių fenomenologas W. Iseris, aptardamas XIX ir XX a. literatūros pokyčius). Tai gerai paliudija ir romano žanro istorija. Amerikiečių filosofas R. Rorty teigia dar rūsčiau tikroviškus, gal net pavojingus ir ne visai džiugius dalykus, kad tiesos mes teturime tiek, kiek sugebame jos įteigti. Panašiai galvojant, ir literatūros turime tiek, kiek ji sugeba save įteigti, kiek priverčia mus savimi patikėti? Vytautas Kavolis yra rašęs apie pliuralios (liberalios?) XX a. kultūros vaizdinį, reikalaujantį tolerancijos skirtingiems reiškiniams, kurios labai stokoja neseniai iš totalitarizmo išėjusios visuomenės. Akivaizdus nepakantumas kito nuomonei (iš čia ir atsirandantis vienu nesaikingas liaupsinimas, arba kitų kategoriškas atmetimas žaidimėlio *taip ir ne* forma) parodo, kad mūsų santykiuose vis dar pernelyg dominuoja emocinis pradas ir kad labai stokojame intelektualiesnio analitinio vertinimo patirčių. Todėl ir mūsų kalboms apie literatūrą vis dar svarbesnė pseudodiktatūrinė estetiškai ir etiškai teisingos kūrybos direktyva. Ji atgraso savo klasicistiniu juoda–balta dualizmu, primityviu moralizavimu – tikru sovietinės mąstysenos paveldu. Kas vertinant svarbiau, – ar savais kriterijais griežtai sijoiant nužudyti naujus svarbius reiškinius, ar, vertybiškai realiatyvistiškai nusi-dedant, palikti juos gyvus? Literatūros kritika sukelia nemažai pesimistinių nuotaičių, bet, man regis, svarbesnis tam yra ne aimanavimo, tačiau realaus darbo atsakas, juolab kai išeina tokios knygos kaip Aido Marčėno „Būtašis kartinis“ ar Laimanto Jonušio „Rūmas virš bedugnės“.

6. Mūsų dienų kritika? Tai toks sudėtingas klausimas, į kurį keliais žodžiais sunku atsakyti. Mes įpratę į kritiką žiūrėti kritiškai: arba kaip literatūros genijus aptarnaujantį, antraeilį, parazitinį žanrą, arba kaip į kokią ideologinę moralinę instanciją, diktatoriškai pakilusią virš visos literatūros (gal dėl tokio bjauraus įvaizdžio LLTI kasmet sudarinėjami geriausių knygų sąrašai sulaukia ne visai draugiškų komentarų internete?). Prie šių dviejų galime pridėti dabar vis labiau besiplečiančią, komerciniams interesams tarnaujančią reklaminę kritiką. Nė viena pozicija nėra patraukli. Visi ilgisi „normalios“ kritikos, kuriai rūpi ne pavyti ar pralenkti literatūrą, o partnerystės ir dialogo su kūryba santykis. Tik taip randasi gera kritika. Tačiau sąžiningam kritikui, be literatūrinio talento, reikalingos ir elementarios gyvenimo saugumą bei orumą garantuojančios sąlygos. Anksčiau kritikui gyventi trukdė ideologinė cenzūra, dabar reikalas paprastesnis: nei garbės, nei pinigų. Vis dar daugeliui labai sunku viešumoje sąžiningai kritiškai mąstyti ir laisvai vertinti, nes vis dar vertinamas Platono kaip draugo, o ne tiesos poreikis. Todėl ir lieka arba visagalė reklama, arba kritikos simuliacija, arba retos sąžiningos – bet kokios svarbios ir reikalingos! – jos apraiškos. Kartais net imi pagal sąmokslo teoriją įtarti, kad galbūt toks literatūros kritikos menkumas ir menkinimas kam nors yra naudingas? Kritikos kokybei gerinti reikalingos ne tuščios kalbos, bet labai konkretūs, jau seniai išsakyti ir visiems gerai žinomi veiksmai ir darbai. O sąžinė kritikai reikalinga kaip bet kokiam kitam žmogaus darbui – kūrybai, statybai, gydymui ir pan., jei tik jis nori savo pradėtą darbą gerai atlikti.

7. Po Sigito Gedos pasaulis nykesnis, savo kūryba jis nuolat kėlė klausimus,

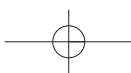

stebindavo, džiugindavo ir piktindavo, neleidavo ramiai gyventi. Jis neatskiriamas nuo mano gyvenimo – su juo kaip filologijos studentė ir literatūros tyrėja subrendau, su Vytauto Kernagio įdainuota jo poezija užaugo mano vaikai. Jis suformavo labai platų estetinio lūkesčio horizontą, kurio fone vyksta šiuolaikinis naujausios literatūros suvokimas. Bet kiekvieno reikšmingo rašytojo išėjimas turėtų kelti ne rezignaciją, o įpareigoti mus geriau pažinti jo kūrybą ir didinti profesinės atsakomybės pojūtį. Kultūros, meno ir sociologijos institute birželį jau rengiama jo kūrybai skirta konferencija. Neabejoju, kad panaši konferencija bus surengta ir LLTI. Kadangi tenka dirbti ir su studentais, tarp kurių yra labai kūrybingų žmonių, ir ypač su tikrai įdomiais filologijos specialybės doktorantais bei doktorantėmis, apokaliptinių nuotaikų nejaučiu, tik atsakomybės skausmą.

JŪRATĖ SPRINDYTĖ

Pirmiausia išvardysiu tas 2008 m. prozos knygas, kurios buvo įdomios, pastebimos, gan novatoriškos, sąlyginai kokybiškos ir žyminčios vienokią ar kitokią gairę konkretaus autoriaus kūryboj: Danutės Kalinauskaitės „Niekada nežinai“, Sigito Parulskio „Murmanti siena“, Audronės Girdzijauskaitės „Atminties salos“, Renatos Šerelytės „Mėlynbarzdžio vaikai“, Lauros Sintijos Černiauskaitės „Benedikto slenksčiai“, Petro Dirgėlos „Jauno faraono vynuogynuose“, Kęstučio Navako „Du lagaminai sniego“, Leonardo Gutausko „Daiktai“, Kristinos Sabaliauskaitės „Silva rerum“, Liutauro Degėsio „Kitaip nei kitaip“. Gailiuosi neperskaičiusi Raimondo Kašausko „Laukimo“ ir Grigorijaus Kanovičiaus „Šėtono apžavų“, jie turbūt papildytų sąrašą. Atskaitos taškas šiemet man buvo konkretaus pasakojimo tonacija: nenervinga, nepašaipei, neprasčiokiška, ne perdėm šmaikštaujanti ir orientacijos nepraradusio, nekompleksuoto pasakotojo laikysena. Tiesiog labai normalus, ramus kalbėjimas, pagarba Kitam (tiek personažui, tiek skaitytojui), tolerancija, ramybė ir išmintis. Foną ar kontekstą šiems kūriniams sudarytų moterų romanai apie plaštakes ir pelenes (Dalius Jazukevičiūtės „Dviejų mėnulių baras“, Anetos Anros „Katinas Temzėje“, Janinos Survilaitės „Vartai Nr. 3“, Irenos Buivydaitės „Padovanok man savaitgalį“) bei dar vienas kitas neišrankiai auditorijai skirtas prozos veikalėlis, kurį teko skaityti.

Šįkart nežadu „apdainuoti“ kiekvienos minėtos knygos ir, deja, nesugebėsiu svariai atsakyti į „Metų“ redakcijos klausimus. Jie taiklūs, turiningi ir net pernelyg išsamūs – formulotėse iškart slypi atsakymai, kuriems tegali entuziastingai pritarti: taip, taip, taip! Konstatuojami literatūrinio lauko faktai neginčijamai teisingi. Esama situacija susiklostė labai logiškai. Baigę tarybines mokyklas dar prisimena kertinę tezę apie bazę ir antstatą (baziniai materialūs dalykai nulemia dvasinius). Juk tai ne tiek marksizmo, kiek materializmo kategorijos, ir dabar materija posovietinėje erdvėje yra lemianti jėga. Šiaip ar taip, kultūra sovietmečiu buvo antstato vietoje. Regis, nė nepastebėjome, kaip jau pirmuoju Nepriklausomybės dešimtmečiu kultūra persidisllokavo į ekonomiką. O ekonomistų lozungas – žinom kainą, nežinom vertės. Ir dar jie žino reklamos, viešųjų ryšių naudą. Visi „triukšmai dėl nieko“ keliami skatinant pardavimą, o ne rūpinantis literatūros turtėjimu, kokybe, originalumu, nacionaline specifika ar panašiais „mažmožiais“, kurie gal tik neštų nuostolius. Jo didenybė Interesas pamynė Verdybės garbę. Ir kitaip jau nebus. Gaila, kad vėl sulaukėme laiko, kai talentas –

nebeegzistuojantis dydis kaip ir socrealizmo doktrinoje. Išmokęs rašyti žmogus įsivaizduoja galįs kurti. Pirmokė kolegės dukra, grįžusi iš šiurmetės mugės, ėmėsi rašyti knygą. Tėvai smagiai skatino šią kūrybiškumo kibirkštį, žadėdami visa tai atspausdinti kompiuteriu ir „publikuoti“ namudiniu variantu. Ne, ima verkėti mažylė, noriu, kad išleistų „Alma littera“! Nežinau, kiek Skaitymo metų edukaciniai projektai padėjo žmonėms vėl atrasti knygas, tik akivaizdu, kad autorinės ambicijos buvo ir tebėra skatinamos ant kiekvieno kampo. Pranašingai rima-vo Vladas Šimkus: „Ar maža gyvenimas temų pakišo? / Linkiu tik sėkmės / Ir kūrybinio šišo.“ Matau vienintelę menką išeitį – daug ir garsiai kalbėti apie geros literatūros statusą atitinkančius kūrinius ir jų autorius, juos išskirti iš rašliavos srauto dažnais citavimais ir premijomis (tai gana sėkmingai daroma, o premijuotus rašytojus pastebi ir platesnė publika) bei viešoje erdvėje formuoti vertybines nuostatas, kad gero lygio knygą skaityti yra prestižo reikalas.

Bet čia atsiranda kita bėda – visuomenė jau praranda „klasikinius“ skaitymo įgūdžius, skaitytojai nebesugeba adekvačiai suvokti teksto, ypač sudėtingesnio. Skaitoma gal ir ne visai mažai, bet kokie prioritetai? Ar nebus taip, kad Paulo Coelho Lietuvoje turi daugiau gerbėjų, nei visi lietuvių rašytojai kartu sudėjus? Ar kuris nors rašytojas bandė įsivaizduoti, kiek jis turi potencialių skaitytojų be savo artimųjų rato ir poros kritikų, na, dar kelių kraštiečių (jei prozos knygos veiksmas dislokuotas gimtinėje ir skaitytojas turi galimybę išsniukštinti prototipus)? Ar knygos nerašomos į tuštumą? Supaprastinti tekstai, prisistatantys kaip literatūra, ima formuoti (gal jau ir suformavo) pigų jaunesnės kartos estetinį skonį ir negebėjimą įkirsti normalios meninės kokybės. Pasiremsiu vienu pavyzdžiu – daug dėmesio sulaukusia D. Kalinauskaitės knyga „Niekada nežinau“, nes į ją esu geriausiai įnikusi, kiekvieną iš devynių apsakymų skaičiau keliskart (knyga išrinkta į skaitomiausių penketuką, gavo Rašytojų sąjungos ir Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto premijas, tad teko šiek tiek domėtis suvokėjų atsiliepimais žiniasklaidoje). Nustebino, kad D. Kalinauskaitės kūryba laikoma „depresyvia“, mat autorė daug rašo apie senatvę, ligas, negražų kūną, senų žmonių slaugą, mirtį. Bet kažkodėl išsprūsta, mano galva, svarbiausias dalykas: nelinksmas praradimų koncentratas yra tik tematizuojamas objektas, o juk esmė slypi pasakotojos santykiyje su tuo objektu. Pasakojama su autorefleksiška ironija, distancija, be sentimentų ir savigailos ir be jokių depresyvumo implikacijų. Iš visų praradimų išeinama sustiprėjus ir godžiai trokštant toliau siurbti gyvenimo syvus, pasaulis skleidžiasi kaip gundantis visavertiškai BŪTI, buvimo konstantą iškeliant aukščiau netekčių ir bet kokio TURĖTI. Praradimai moko nepateikti sąskaitų, nekaltinti, nezyzti, o matyti Dievo pasaulio grožį ir turtingumą, kuris egzistuoja pats savaime ir sau. Kai pasakotoja, lankydamosi Tunise, užčiuopia šiurkščios vilnos pledą, kandančios vilnos faktūra jai padvelkia vaikyste ir švysteli gelbstinti mintis: „Tu nieko nepraradai, nes šioje žemėje tau niekada niekas ir nepriklausė“ (p. 108). Praradimo pamoka steigia egzistencinę dimensiją (egzistencinę ne dėl ribinių situacijų), kurioje yra ir „namai po namų“, ir „laikas, kuris neturi laiko“. Ypatingas jos prozos reljefiškumas skleidžiamas per išradingai sumetaforintas empirines detales, bet kažkas – neatpažindamas metaforų – ima ir pavadina tai „smulkmeniškumu“ ir „buities vaizdeliais“. Kitas kritikas dūsauja, kad D. Kalinauskaitės knygoje per daug giminių, daiktų, faktūrų, nesvarbu, jog pasakotoja pabrėžia: jai pasaulis esąs „ne kontūrinis, o tūrinis“. Visos žolės ir daiktai čia turi konkrečius vardus ir istorijas, taip plečiasi pažinimas (septintokai LTV laidoje „Tūkstantmečio vaikai“ nesugeba atsakyti, koks lapas didesnis – varnalėšos ar gysločio, nors jų anatomi-

jos ir fizikos žinios yra puikios). Tūriai dabar nepaklausūs, duokit plokštumėlių, paviršėlių, lakių lengvų brūkšnelių! Dar sugebama suvokti, apie KĄ pasakojama, bet KAIP – jau ne. Neišlavintas žvilgsnis labai daug ko nemato, konstatuoja L. Degėsys savo esė knygoje. Bet kas tą žvilgsnį lavina? Viename forume istorikė Ingė Lukšaitė skaitė pranešimą apie kultūros kaitos ir tęstinumo galimybes. Nors ji kalbėjo apie XVII amžių, universalus teorinis modelis tinka bet kuriems laikams. Įsiminė jos frazė, kad rimtoms ir pozityvioms permainoms kultūroje turi būti „intelektualinė parengtis“ arba, anot Arvydo Šliogerio, „kritinė masė“. Skurstame, lėkštėjame, banalėjame – tai ko galime tikėtis? Literatūroje nebevertinamas profesionalumas. Palengvintų variantų paklausa perša mintį, kad situaciją keičia ne tik rinkodaros mechanizmai, bet ir pokyčiai suvokėjų sąmonėje. Keisčiausia, kad prie literatūros susinimo prisideda net tokios institucijos kaip Kalbos inspekcija, varžydama rašytojų ir vertėjų laisvę – plokščias tekstas jai priimtinesnis už sodrų. Kas, jei ne rašytojas, dar gali savo noru likti vienu pagrindinių ir pasaulio, ir kalbos pilnatvės sergėtojų?

Jau kelerius metus pastebiu tendenciją, kad lietuvių prozoje grįžtama prie paprastesnio pasakojimo, linijinės laiko slinkties, siužetiškumo, dėmesio personažo charakteriams. Pirmiausia šaunanti į galvą priežastis – persisotinta gurmais naratyvais (nuo psichologinių subtilybių iki pataloginių ekscesų), pasiilgta „duonos ir vandens“, kažko jaukaus ir žmogiško. Tas procesas Vakaruose jau seniai įsibėgėjęs; pvz., kaip liudija britų romano žinovai, atgimsta neorealizmas, pasiilgstama mimezės, stabilumo, skaidrumo. Antai ir Lietuvoje vieno personažo romaną nuo 2003 m. puoselėja Romualdas Granauskas (jau parašė tris tokio žanrinio tipo kūrinius). L. S. Černiauskaitės romanai „Benedikto slenksčiai“ traktuotinas kaip *bildungsromano* modelis, kaip pozityvo ilgesys, savikūros pavyzdys, kuris jauniems žmonėms turi rūpėti. R. Šerelytės romane, savitai rekonstruojančiame sovietmetį, veikia trys personažai, tačiau jie kalba kaip vienas. Šiandien kritikui atrodo nebepadoru užsiminti apie tokį anachronizmą kaip pasakojimo technika. Daugelyje kūrinių medžiaga menkai struktūruojama (nes struktūra yra tvarka, kurią reikia išmanyti). Brandaus amžiaus skaitytojoms D. Jazukevičiūtė tiražuoja audringas vienos moters gyvenimo istorijas, skirtinguose kūriniuose varijuodama tik kūrinių anturažą, o kone dešimtimis debiutuojančios jaunos autorės propaguoja hedonistinį mergužėlių gyvenimo būdą seriale „Seksas ir miestas“ stiliumi (snobizmo viršūnė – „Katinas Temzėje“). Vieno personažo romaną sukonstruoti (ir perskaityti) lengviau nei panoraminį ar polifoninį, ir jam parašyti reikia mažiau sąnaudų. Autorius varžo įsipareigojimai leidykloms (nuo metų iki trejų), laisvo laiko stoka, nenoras ir (ar) negebėjimas studijuoti dokumentinės medžiagos, jei rašoma ne iš autentiškos patirties (juk tai elementariausia). Populiarėja šeimos ir giminės romanai. Lengvai tampama ir savo įvaizdžio (nebūtinai paties susikurto) įkaitu – į tradicinę epiką pasukęs S. Parulskis kone boikotuojamas kaip neva išdavęs skeptiškojo ironisto amplua. Jo buvusiems gerbėjams nesvarbu, kad šimtmečio Lietuvos paveiksle ieškoma universalesnio vaizdo. Sveikinu rašytojų drąsą ir laisvę keistis.

Šiuo metu įdomiausia skaityti memuarus ir kritikos veikalus, niekad nenusivili ten randamos informacijos kiekiais. A. Girdzijauskaitės „Atminties salos“ buvo ta knyga, kurią labiausiai norėjosi dovanoti, o D. Kalinauskaitės „Niekada nežinai“ ir taip visi graibstyte graibstė. Nuo 2005 m. apsakymas ir novelė vis ryžtingiau atsikovoja pozicijas iš esė, kuri aiškiau diferencijuojasi į viešąsias problemas nagrinėjančią publicistiką (L. Degėsys), arba į grožinę literatūrą (K. Navakas).

Pastarųjų metų prozoje įžiūriu turbūt neišvengiamą tendenciją – paprasti-

nant pasakojimą artėti prie popliteratedūros standartų ir taip likti skaitomu rašytoju. Imu įtarti, kad tie standartai gali veikti jau ir nesąmoningai, taigi žengtas žingsnis į kompromisą su masine kultūra, kurios spaudimą išties sunku atlaikyti. Apmaldžiausia, kad per prastą literatūrą žmonių galvose įteisinami stereotipai – ir suprimityvinta meno samprata, ir riboti mentaliniai reikalavimai.

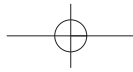
LAIMANTAS JONUŠYS

1. Tokio įvykio, kaip 2007 m. pabaigoje pasirodęs Andriaus Jakučiūno romanas „Tėvynė“, pernai gal ir nebuvo, bet turbūt įvykiu lietuvių prozoje galima laikyti lyg ir grįžimą prie „tikrų ir gerų romanų“. Visų pirma tai romanai su epiniu užmoju – Sigitos Parulskio „Murmanti siena“ ir Kristinos Sabaliauskaitės „Silva rerum“. Nuo ankstyvos jaunystės man keistai ir įtartina skambėdavo, pvz., tokia frazė: „Ten jis (tarkim, koks Thomas Mannas) rinko medžiagą savo būsimam romanui.“ Regis, medžiaga meno kūriniui turi plaukti iš sielos versmių, o ne iš archyvų ir bibliotekų. Nors ir dabar sakyčiau, kad dažniau man geriausių įspūdį padaro inspiracinio, o ne objektyvistinio postūmio literatūra, viskas nėra taip paprasta, ypač stambiojo žanro, romano, atveju. Tuo labiau, kad visada yra sveikintina literatūros įvairovė.

Pastaruosius du dešimtmečius lietuvių literatūroje ryškiai reikėsi asmenine patirtimi grįsti prozos kūriniai, iš dalies konfesiniai, jų parašyta visokio lygio, bet taip pat ir labai gerų – nuo Jurgio Kunčino „Tūlos“ iki S. Parulskio „Trijų sekundžių dangaus“, jau nekalbant apie beletrizuotą eseistiką. Taip pat parašyta įdomių ne asmeniškų atverties, bet originalios vizijos kūrinių (R. Gavelio, R. Kasparavičiaus, L. Gutausko, H. Kunčiaus, M. Ivaškevičiaus, D. Kajoko), o realistinės linkmės proza, nors ir buvo rašoma, dažniausiai išeidavo blankoka. Ir štai dabar „Silva rerum“ stebina dar ir tuo, kad tai autorės literatūrinis debiutas, o romanas tiesiog profesionalus (tai, tiesa, nebūtinai aukščiausias kūrinio pagyrimas, bet čia jau būtų ilgesnė kalba). Vakaruose tokio pobūdžio istorinių romanų, giminės istorijų kuriama daug, pas mus tai jau buvo išėję iš mados.

Pagal šį kontekstą paminėtinas ir Lauros Sintijos Černiauskaitės romanas „Benedikto slenksčiai“ – nors epinio užmojo čia nėra, bet yra panašus į tradicinį pasakojimą ir artumas kitam senam literatūros tipui – jausmų ugdymo, arba tapsmo, romanui. Be šių trijų romanų, prie geriausių metų prozos knygų (neišskirdamas iš visų šešių kurios nors vienos ir, aišku, nieko nenustebindamas) priskirčiau dar ir Danutės Kalinauskaitės „Niekada nežinai“, Kęstučio Navako „Du lagaminus sniego“ ir Renatos Šerelytės „Mėlynbarzdžio vaikus“.

2, 4, 6. Euforinis, dažniausiai reklaminius triukšmas yra reiškinys, einantis pas mus iš Vakarų, bet didesnę intensyvumą, matyt, pasieks tik ateity. Nors yra pavyzdžių, ateinančių tiesiai iš užsienio, kai knyga pateikiama kaip karšta naujiena, kaip graibstyti naujovė. Imama karštligiškai skubėti – prieš kelerius metus viena mūsų leidykla gyrėsi, kad ispanų autoriaus Javiero Sierros romaną vertė iš rankraščio (Vakaruose tai kartais daroma) ir ši knyga pas mus išėjo anksčiau negu Amerikoje. Tada radijo laidoje sakiau, kad tikriausiai po dvejų metų tas romanas bus pamirštas ir pas mus, ir Amerikoje. Panašiai ir atsitiko, nors romanas nėra visai prastas, tikrai geresnis už „Da Vinčio kodą“ (regis, šio

sėkmės įkvėptas). Šitaip skubant tarsi pripažįstama, kad knyga turės vienadienę vertę. Bet leidyklos yra pelno siekiančios įstaigos ir natūralu, kad jos tai daro.

Pas mus išeina gyva gausybė vertimų. 2007 m. Lietuvoje išleista apie 870 verstinės grožinės literatūros pavadinimų knygų (praėjusių metų duomenų nemačiau, bet turbūt jie panašūs) – skaičius stulbinantis, netgi turint galvoje, kad čia įtraukta ir vaikų literatūra, ir pakartoti leidimai. Paskaičius reklamines anotacijas tų knygų viršeliuose išeitų, kad didelė jų dalis yra šedevrai. Štai čia, žinoma, ir pasigendame aktyvesnio literatūros kritikų ar šiaip nepriklausomų vertintojų dėmesio. Veriasi mūsų kultūrinės spaudos trūkumai: parašyti recenziją – darbo daug, o atlygis simbolinis. Vis dėlto „Literatūroje ir mene“, „Šiaurės Atėnuose“ ir kitur paplitęs trumpų apžvalgų žanras daug ką sustato į savo vietas – ypač kai rašo išlavintą pajautą turintys mūsų rašytojai. Nelieta nepastebėti ir tylėsi, sensacijos nežadantys romanai, kaip norvego Pero Pettersono „Vogti arklius“ – šio ir vertimas į lietuvių kalbą pelnytai įvertintas premija.

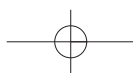
Taip, „auksinės literatūros ir bestselerių fondai nepaprastai išsipūtė, išpampo“. Neretai išsipučia (fiziškai) ir pačios knygos, o kartu ir jų kainos. Tai yra knygos-plytos, leidžiamos tiems, kurių pilna pinigine, bet tuščios lentynos. Šitaip išpūstas Iris Murdoch romanai „Juodasis princas“ (tikrai ne vienadienės, o išliekamosios vertės kūrinys) jau gruodžio mėnesį, kai dar nebuvo „drakonizuoti“ mokesčiai, kainavo 46 litus.

3. Dėl istorijos eksploatavimo jau užsiminiau pradžioje – manau, kad mūsų rašytojai galėtų daugiau įnikti į istoriją, to mes dar stokojame. Nors turime labai dramatiškų ir įdomių savo istorijos laikotarpių, bet romanistams čia dar daug galimybių pasireikšti. Išskirtiniais atvejais tai gali būti ir ne mūsų istorija – štai jau turime pirmą lietuvišką romaną iš senovės Romos istorijos, ir labai sėkmingą (A. Jakučiūno „Servijaus Galo užrašai“). O dabar pasirodė jau minėtas K. Sabaliauskaitės romanai iš XVII a. Lietuvos istorijos.

Biografinės ir autobiografinės knygos, kaip galima spręsti iš retų pavyzdžių, turi didelę paklausą, o pasiūla Lietuvoje dar menka. Žinoma, komercinis eksploatavimas čia turbūt bus neišvengiamas – žadinamas ne visada sveiko skaitytojų smalsumo. Manau, kad čia ateičiai „šviečiasi“ gana derlinga komercinė dirva leidėjams ir autoriams. Vakaruose ši tendencija jau darosi kiek iškreipta. Mes apie savo mirusių rašytojų asmeninį gyvenimą dar linkę kalbėti su veidmainiškais nutylėjimais (veidmainiškais todėl, kad tarpusavyje pasišnekame apie viską, o viešai ištariame tik pjedestalo vertus apibūdinimus), vis dar bandome palaikyti tikėjimą, kad talentingas autorius, menininkas gyvenime visada būna doras ir taurus. Vakaruose nukrypta į kitą kraštutinumą. Gerų rašytojų biografijos kartais skaitomos godžiau negu jų knygos. Apie minėtąją I. Murdoch po mirties pasirodė kelios biografijos (vienoje buvo teigiama, kad ji guldavo į lovą vos ne su kiekvienu pasitaikiusiu vyru), labai kandžių biografijų išleista ir apie kitus anglų rašytojus – Johną Fowlesą, Kingsley Amisą. Jos ne vieną paskatino pasidaryti išvadą, kad didieji talentai yra tokie pat žmonės kaip mes, tik blogesni.

5. Literatūrinė kūryba dabar nėra vien tik tam amatui, arba tai misijai oficialiai palaimintųjų užsiėmimas. Ir tai gerai, nes visada gali atsirasti netikėtų įdomių autorių, ateinančių į literatūros sodą iš visokių daržų, lankų ar kalnų. Savaiame suprantama, plūsta ir niekalo iš visų pašalių. Vienas, gana margas, srautas yra komercinio apetito pažadintas – jis gana lengvai atpažįstamas.

Bet yra ir kitas, tarkim, klastingesnis srautas, nes jo skleidėjai kartais būna gana geranoriški ir kaip tik nusistatę prieš komercializavimą. Šio politizuoto,

kairuoliško, anarchistinio srauto mes gana ilgai nematėme, nes turėjome tam atsparų barjerą – sovietinę literatūros ir apskritai meno vulgaraus ideologizavimo patirtį. Dabartinis jaunimas šio imuniteto kartais jau nebeturi, todėl gali lengvai pasiduoti agresyvioms geranoriškų teisuolių, isteriškų svieto lygintojų ir radikalių politikierių manipuliacijoms. Dailėje tas meno politizavimas jau matomas, nors nėra dominuojantis. Manau, tai netaps esmine problema, tačiau tokie „revoliucingi“ vertintojai, kaip Castor & Pollux bei visa ta negausi, bet triukšminga kompanija, yra prisiėmę įžūlaus meno politruko vaidmenį.

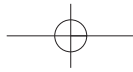
SOLVEIGA DAUGIRDAITĖ

1. Metų įvykių ne tiek mažai. Danutės Kalinauskaitės „Niekada nežinai“ – visų pirma tuo, kad toji knyga išvis pasirodė. Tarybiniais laikams einant į pabaigą, pradėjau dirbti „Moksleivio“ žurnale, Danutė sėdėjo gretimame kabinete ir, atrodo, net buvo mano viršininkė (vadovavo kultūros skyriui ir turėjo vieną pavaldinę – mane). Pirmąją knygą jau buvo išleidusi, augo Justytė. Paskui daugiau ar mažiau, realiai ar virtualiai vis bendravom. Kiek mačiau, visus dvidešimt metų nedaužė galvos į sieną, kad „nesirašo“, sunkiai dirbo juodą ir nedėkingą darbą – redagavo sudėtingas knygas, vertė, buvo smalsi skaitytoja, kino žiūrovė... Net nežinau, kas mane labiau žavi – ši moteris ar jos kūryba, turbūt viskas kartu. Aplink labai daug noro „būti profesionaliais rašytojais“, leidyklų spaudimo „greičiau, greičiau“ aukų: nuovargis, kartojimasis, skuba. Rašytojų dalis daug laimėtų, jeigu sugebėtų kurį laiką pamiršt literatūrą, išeit pasėdėt ant atsarginių suolelio.

Dar džiaugiasi Kristinos Sabaliauskaitės „Silva rerum“. Vertinu šią debiutinę knygą ypač dėl gražios kalbos ir epochos pažinimo. K. Sabaliauskaitė yra autorė, rašanti ne „iš savęs“, o iš kultūros išmanymo, nors matau kai kur ir siužeto banalumą, ir dar visokių priekaištų galėčiau prilasioti, bet man šios knygos privalumai persveria trūkumus. Epochos, net visai nesenos, pažinimo klaidos man atima daug skaitymo malonumo. Man nepriimtina, kai žmonės neva realistiniuose kūriniuose net apie sovietmetį prikaišioja detalių, kurios išduoda buities nepažinimą. Tarkim, romanistas rašo, kad į mišrainę tarybiniais laikais dedami konservuoti kukurūzai (žirneliai buvo „deficitas“, o kukurūzų konservų išvis nebuvo), o romanistė dėsto, esą Mongolija buvo pirmoji šalis, iš vergovinės (turėtų būti – feodalinės) peršokusi į socialistinę santvarką, ir pateikia tai kaip sovietinį lozungą... Gal tuo ir patraukia Leonardo Gutausko „Daiktai“, kad daiktai turi istorijas, kurias pasakojant neklystama. Tiesa, kad ištęsta, kad sentimentalai, bet yra kažkas, kas šį romaną skaitant paliečia.

Esu Paulinos Pukytės skaitytoja, žaviuosi jos humoru, pastabumu, lakoniškumu. „Netikras zuikis“ man atrodo intelektualiai bei sąmojinga esė ir „minidramų“ knyga.

Skaitydama pernykštes knygas, sau buvau susikūrusi „pusės knygos“ kriterijų: jeigu pusė paskaitoma, laikau knygą vykusia. Iš „pusinių“ populiariosios literatūros knygų minėčiau Andrės Eivaitės detektyvą „Naktis prekybos centre“ (paustraštė: „Įkaitų drama“). Būta gražiai parašytos dokumentikos (Audronės Girzijauskaitės „Atminties salos“), kartais erzino autorių egocentrizmas (nuo Laimos Sruoginytės „Lenino galvos ant padėklo“ iki Algimanto Baltakio „Gimiau pačiu laiku“). Minėčiau dar knygą apie Jurgą Ivanauskaitę „Jurga“: bent pusę jos

perskaičiau su malonumu, ypač išskirčiau Audriaus Beinoriaus straipsnį, kuriam analizuojamas Jurgos santykis su budizmu ir Rytai.

Iš poezijos debiutantų knygų išskirčiau Gvido Latako rinkinį „Kol išsisir varniukai“. Asmeninėje bibliotekoje stengiuosi kuo mažiau visko laikyti, nes žinau, kaip bjauru tampyti knygas kraustantis. Juoba nežinau, ar jos bus įdomios mano vaikams. Ką skaityčiau savo malonumui, nemėginu spėlioti, nes dirbu Šiuolaikinės literatūros skyriuje ir viską, prie ko prisiliečiu, kaip karalius Midas verčiu privalomąja mokslinė produkcija ar bent jos kontekstais.

2. Atrodo. Bet „daug triukšmo dėl nieko“ yra senas reiškinys. Nereikia painioti leidyklų reklamos kampanijų su literatūriniu gyvenimu. Kaip triukšmingai knyga paleidžiama į rinką, priklauso nuo leidyklos vadybininkų. Žinoma, specialistai neturėtų prarasti sveikos nuovokos. Iš pastarųjų metų keistenybių minėčiau entuziazmą, kai buvo pristatyta Dalios Jazukevičiūtės „Anarchistės išpažintis“, kokios pakilios buvo recenzijos. Su kiekvienu nauju jos romanu entuziazmo mažėjo, mažėjo...

3. Norėčiau konkretesnio klausimo: kas tie „kai kurie“ išsisėmę autoriai? Gyvenam mažoj šaly, vieni kitus pažįstam ir esam susiję, bet ar dėl to turim kalbėt puse lūpų?

4. Pasitikėti negalima niekuo. Yra gerų vertėjų ir juos branginančių leidyklų, yra prastesnių. Taip pat – ir recenzentų. Kino pasaulyje pasitikiu Živilės Pipinytės skoniu, literatūros kritikoje tokių neprašaunančių pro šalį nežinau.

5. Rimtų priežasčių skambinti pavojaus varpais nematau. Panašūs procesai, jeigu gerai suprantu klausimą, Lietuvoje vyksta jau dvidešimt metų.

6. Tiesa, kad kritika silpnoka, nes nėra kas ją rimtai rašytų. Nepaveldėjom, anot Virginios Woolf, savo kambario ir 500 svarų per metus, turim užsidirbti kasdienę duoną – iš kritikos šiuo metu Lietuvoje nepragyvensi. Vis dėlto sąžinė nėra vienintelis svarbus dalykas vertinant kūrinius: jei žmogus sąžiningas, bet neturi skonio ar neišprusęs?

7. Literatūros procesui svarbūs ne tik didieji vardai. Nors S. Geda buvo labai gyvybingas autorius, sugebėdavęs pats save „dekonstruoti“, svarbiausios jo knygos, mano supratimu, parašytos jau senokai, jos veikia literatūrą nepriklausomai nuo to, gyvas autorius ar miręs. Lietuvoje yra puikių autorių, kurie tarsi nepastebimi, nes jokių skandalų – žmogiškų nei literatūrinių – nekelia.

Džiaugiuosi, kad populiarius aktorius Rolandas Kazlas atrado sau Vladą Šimkų. Gal ta proga ir dar kas jį prisimins. Šio poeto reikšmė nėra suprasta nei įvertinta.

VALDEMARAS KUKULAS

Atrodo, mažne viską, ką apima „Metų“ klausimai, skaitei, kartais gal net ir daugiau, o kai reikia, neprisimeni nieko, vėl kniaubiesi į sąrašus, žiūri, kas ir kaip recenzuota, kas iš principo nutylėta, ir tai daugmaž viską pasako apie mūsų literatūros šią dieną: pačią literatūrą lyg ir turime, lyg ir neblogą, bet nėra rašytojų, kurių kūrybą nuolat sektume, kurių kūrinių lauktume ir kuriuos papras-

čiausiai mylėtume. Yra kažkokia bendra masė, kurioje jau net tendencijų, pakraipų nebeįmanoma nusakyti, o tuo labiau – įvardyti. Visi tarsi išmokę gerai rašyti (postmodernizmo kriterijus: nėra tiesiog gerų poetų, yra terminas – pakankamai geras poetas), visi tarsi pakankamai geri rašytojai, bet apie kūrinio gyvybę, jo jėgą, sugestiją ir paveikumą jau seniai nebekalbame, nes tai būtų įžaidimas „pakankamai geram autoriui“. Ir kai klausiama apie atsirandančius gerus romanus, tegaliu atsakyti, kad, išskyrus R. Jakučiūno „Tėvynę“, tokių romanų aš neskaičiau. Jei turimi galvoje L. S. Černiauskaitės ir R. Šerelytės pakankamai gerai įvertinti romanai, nesiginčysiu, bet pasakysiu, kad juos sunku skaityti vien jau dėl kalbos: nebėra įgimto kalbos jausmo, todėl kalbos grožis, gal tiksliau būtų pasakyti – jos dekoras kuriamas dirbtinai, per jėgą, ir metafora, metaforiškas kalbėjimas skamba jau ne kaip originalios pasaulėmatos ženklas, o kaip prasto vertimo segmentai. Dėl siužetų, pasirinktos poetikos principų nesiginčysiu: tiesiog sveikinu, kad L. S. Černiauskaitė sumanė parašyti klasikinės sandaros kūrinį, o R. Šerelytė nuo šio siekio niekada ir nebuvo nutolusi. Kita vertus, nei siužetas, nei epinė kūrinio struktūra nieko negarantuoja: antai kaip uraganas į prozą įsiveržusi D. Jazukevičiūtė iš pradžių daug žadėjo ir kol rėmėsi savo asmenybės autentika, natūraliu poetinės kalbos tekėjimu ir savo charakterio intonacijomis, tol buvo įdomi ir intriguojanti („Anarchistės išpažintis“), o kai ėmėsi pasakojimo, siužeto, iškart „pasiplovė“ („Dviejų mėnulių baras“). Todėl šiame kontekste minėtinas pats netikėčiausias, iš kitokios erdvės atėjęs romanas – T. Četrausko „Dangiškasis kinematografas“. Daug kas sakys, kad tai ilgametės vertėjo patirties padiktuotas kūrinys, ir tai bus tiesa, bet užtat visi dirbtiniai, susigalvoti teksto kūrimo principai čia lieka formaliajame, struktūros lygmenyje, o kalba lieka nesuvaržyta, išlaisvinta. Šiaip jau su kalba geriausiai sutaria smulkiųjų žanrų kūrėjai – apsakymų knygos „Niekada nežinai“ autorė D. Kalinauskaitė ir eseistas K. Navakas („Du lagaminai sniego“). Įdomu, kad švari, autentiška kalba tarsi savaime atveria ir filosofinę potekstę, ir psichologinę gelmę, ir gal todėl kai kas D. Kalinauskaitės apsakymus vadina esė, o K. Navako esė novelėmis: ten, kur veriasi esmė, žanrinės skirtys ir atskirtys nieko nebereiškia.

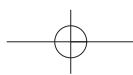
Taigi vieną savo „literatūrinio gyvenimo įvykį“ jau paminėjau – tai A. Jakučiūno „Tėvynė“. Greta statyčiau dvi poezijos knygas – R. Stankevičiaus „Laužiu antspaudą“ ir S. Stacevičiaus „Ne ėriukai nakty“. Abi jos turi gana panašią priešistorę: kad išleistų savo „Antspaudą“, R. Stankevičius turėjo parašyti kelias normalias – nei geras, nei blogas – knygas (dabar ir jis pats prisipažįsta, kad iki šiol rašė daugiausia remdamasis svetimais, tegu ir gerais pavyzdžiais), ir šlovė tiems, kurie jau jose sugebėjo įžvelgti šiandieninį poetą. Dar klaidesniais keliais į savo „Ėriukus“ ėjo S. Stacevičius: jis leido ne šiaip vidutinės knygas – „Vals-tiečių laikraščio“ leidykla yra išleidusi tiesiog blogų jo knygų, autoriaus laimė, kad niekas neskubėjo jų nei pastebėti, nei recenzuoti. Galbūt ir dėl to, kad nebuvo kas numuša autoriui ūpo apskritai kurti, ir sulaukėme jo „Juodosios“, o dabar – „Ne ėriukai nakty“. Šalia šių dviejų originalių eilėraščių rinkinių į geriausiųjų, reikalingiausiųjų lentyną dėčiau pomirtinę R. Buroko rinktinę „(ne)-gyvenimo fragmentai“ ir taip pat pomirtinę A. Ambraso eilėraščių, dramų, prisiminimų knygą „Žeme, nepalik mūsų“. Abi knygos kažkaip gražiai susiliečia, susišneka, versdamos bent apytikriai kalbėti apie neišsipildžiusią laisvų poetų nelaisvoje šalyje kartą ir besiformavusią, bet taip ir nesusiformavusią jos poetiką – kaip reta šviesią, gamtišką, grindžiamą vien išgyvenimo ir pasaulėmatos pustoniais, vos juntamais ir atpažįstamais vaizdiniais. Įdomu, kad šiaip jau lyg ir oficialiai saugiai gyvenęs A. Ambrasas sistemai galėjo būti daug pavojingesnis

(todėl ir jo pirmoji knygelė buvo tokia plona, susitraukusi), negu visų ujamas ir persekiojamas R. Burokas, rašęs nieko neįžeidžiančius meilės ir gamtos eilėraščius. Dar įdomiau, kad vienas ano meto gyvenimo absurda realizavo Koridoriaus teatro scenoje, o kitas absurdo dramą kūrė iš savo gyvenimo. Ir suvaidino ją iki galo. Kaip konceptualus paminklas šioms dviem pomirtinėms knygoms galėtų būti suvokta K. Subačiaus sudaryta anksti (iki keturiasdešimties metų) mirusių poetų antologija „Lyg įžanga į Reguiem“: niekada neįsivaizdavau, kad Lietuvoje yra tiek daug neišsipildžiusios, neparašytos poezijos ir kad J. Janonis, Z. Gėlė, E. Steponaitis ir V. Daunys sudaro tik menką jų dalį. Tai knyga, pribloškianti gal labiau ne tekstais, o visos mūsų poezijos likimiškumu, dramatiškos skirties nuojautomis ir išsipildymais.

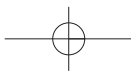
Visa kita – jau fonas, ir nors nepritariu formuluotei, kad žinomiausieji mūsų autoriai „jau parašė, ką galėjo“ (kol poetas gyvas, niekada niekas nežino, ką jis parašys, pvz., ar kas tikėjosi, kad A. Žukauskas tik ir tepradės rašyti senatvėje), vis dėlto jie nieko ir nenustebino. Nepaliaujamai intonaciškai keičiasi Just. Marcinkevičius („Naktį užkluptas žaibo“), bet iš naujo peržiūrėdamas, ką jo knygoje pasižymėjau, ties kuo labiausiai suklausau, imu įtarti, kad ironiškėjančioje, groteskiškėjančioje jo poetinėje aplinkoje vis labiau pasiilgstu senojo Just. Marcinkevičiaus, jo šviesos, švaros ir tylios filosofinės gelmės (eil. „Sena obelis“). Mirties savaip nušviesta paskutinė A. Maldonio knyga „Už saulėlydžio“: tai eilėraščiai, skirti skaityti jokiū būdu ne jaunam ir jaunatviškai lengvabūdiškam skaitytojui ar kolegai (kaip, beje, ir Just. Marcinkevičiaus). Nebesuprantančiam elementarių, bet kertinių žodžių prasmės bei reikšmės, tuo labiau bus nesuprantama likimiška, himniška anų eilėraščių intonacija. Gerai, kad dvidešimto amžiaus lietuvių literatūros lobyno bibliotekoje pasirodė J. Degutytes rinktinė: ji dar labiau užmiršta, negu gyvi jos bendraamžiai ir bendražygiai (džiugu, kad ėmė rodytis jaunų autorių apie šią poetę straipsnių). Beje, savo estetiniais ir etiniais siekiais prie šios kartos poetinio salyno šlietūsi ir filosofo J. Balčiaus knyga „Ir kaip akmens tyła“, tik gaila, kad ją aptariant pirmiausia ir bus kalbama apie intencijas, siekius, tikslus. Tai tikrai tauri, plačiai aprėpianti poezija, gyva savo intonacijos autentiškumu, natūralumu, bet – nekreipianti jokio dėmesio į poetinę raišką, formą. Tauriausios, giliausios ištarmės rimuojamos kaip banaliausioje estradinėje dainoje.

Visada rizikinga rašyti apie apibrėžtą poezijos ar šiaip meno saviraidos laikotarpį, nes tuomet neišvengiamai svarbesni tampa tegu ir laikinesni, bet paveikesni, labiau emociškai motyvuoti kriterijai (naujumo, netikėtumo ir pan.). Todėl jei metų lyderiais išsirinkau R. Stankevičiaus ir S. Stacevičiaus rinkinius, tai dar nereiškia, kad blogas knygas išleido K. Navakas (rinktinė „Stalo sidabras“), G. Grajauskas („Eilėraščiai savo kailiu“), A. Marčėnas („Šokiai“). Tiesiog dabar G. Grajauskas kaupiasi tam, ką K. Navakas jau peršoko, t. y. rinktinei, ir būtų keista, jei, neužbaigęs vieno savo kūrybos etapo (o gal jis jo niekada ir neužbaigs), jis imtų esmingai keistis. Kita vertus, nesikeičiantis, gana monotoniškas poetas, savo poetiką jau įtvirtinęs skaitytojų sąmonėje ir pasąmonėje, neturėtų taip gausiai leisti knygų, kaip tai daro G. Grajauskas: eilėraščių matrica vis sparčiau dyla ne tik pačioje kūryboje, bet ir skaitytojo atmintyje. Tas pat pasakytina ir apie A. Marčėną: jau vien tai, kad knygą galima sudaryti nuosekliai pagal eilėraščių parašymo datas, kelia abejonių. Vadinasi, jokio vidinio konceptualumo čia ieškoti net neverta, nes jo ir nesiekta, nors šiaip – ko nereikalaujame iš eilėraščių, privalome reikalauti ir sulaukti iš eilėraščių knygos. Užtat kaip netikėtai išnyra J. Kalinauskas su savo vienuoliktąja knyga „Miego meistras“. Gal kad niekad niekas iš šio autoriaus nesitikėjo jokio racionalaus moralinio ar

estetinio mosto, konceptualesnio gesto, dabar tiesiog nustebina knygos konceptualus nekonceptualumas ir vientisumas. Ir – ažūrinis eilėraščio vaizdinis piešinys. Tai esmingai nuo ankstesniųjų skirtinga knyga, ir gaila, kad ji mažai aptarta, beveik neįvardyta (tiesa, jau parašęs šį tekstą „Šiaurės Atėnuose“ perskaičiau puikų Just. Kubiliaus straipsnį apie tris vėlyvasias J. Kalinausko poezijos knygas: įvardijama, kas tarsi ir neįvardijama, apibūdinama, kas sunkiai leidžiasi apibūdinamas). Meninio vaizdo efemeriškumu prie J. Kalinausko šlietūsi G. Bleizgio „Giedanti tuštumon kariuomenė“: tai „autorius nervais grojanti“ poezija ir jos kokybiniai apibūdinimai priklauso vien nuo skaitytojo pasitikėjimo autoriumi. Būna taip, kad nepasitikėjimas kultūrine autoriaus laikysena skaitytojo sąmonėje niekais paverčia net autentiškiausią, jautriausią poetinį tekstą. Norėtūsi beveik neminėti, apeiti A. Balbieriaus „Formų knygą“, bet jei turėsime galvoje, kad nenusisekusią knygą parašė šiaip jau neblogas poetas, toks paminėjimas bus gal ir atleistinas. Keista, kad įsipareigojimas (jau pačiame pavadinime) formai taip laužo, racionaliai „išlanksto“ net A. Balbieriui įprastus lyrinius gamtos eilėraščius. Nežinau, kam įsipareigojusi A. Žagrakalytė („Visa tiesa apie Alisą Meler“), bet nei poetinis žaismas, nei ironiškas kalbos fejerverkas norimo rezultato nepasiekia: knyga taip ir lieka tuščio žaidimo, tuščių spalvotų burbulų pūtimo scena. Tiesa, knygos pabaigoje įdėta kokia dešimtis intymių „asmeninių“ eilėraščių, atrodo, kaip tik nuo jų ir turėjo prasidėti knyga. Ir tęstis jų tonacija bei intonacijomis.

Kokie laimingi būtų praėjusių metų debiutantai, jei knyga „Heterų dainos“ poezijoje nebūtų debiutavusi šiaip jau ne debiutantė G. Kazlauskaitė! Galinga poetinė fantazija ir itin stiprus vidinis dramatisms branduolys sukuria tobulą eilėraščio struktūrą, o vidinių įtampų ir kompleksų kupinas turinys kuria papildomas, ne vien estetines sugestijas. Tiesa, knygelė labai plona, ir kai antrame skyriuje aptinki kelis eilėraščius, kuriuos būtų galėjusi parašyti ir N. Miliauskaitė, ūmai suvoki, kad su šia knyga G. Kazlauskaitė kaip poetė galbūt ir baigiasi, kad galbūt ji paprasčiausiai dabar neturi eilėraščių, kuriais galėtų pakeisti anuos sekimus, ir toliau skaitysime jau vien G. Kazlauskaitės eseistiką, literatūros kritiką ir galbūt vėl prozą (autorė pirmiausia ir debiutavo apysakomis). Pagal potencialas nuo G. Kazlauskaitės galėjo neatsilikti ir M. Milašius-Montė (knyga „Lioj!“), bent jau iš periodikos buvau susidaręs visai kitoki šio poeto vaizdą, nei sutikau knygoje. Atrodo, sudarinėjant rinkinį bandyta eiti paprastėjimo, skaidrėjimo keliu, atsisakant sunkiasvorio mąslumo, komplikotų lyrinių intonacijų, ir eita turbūt teisingai, bet patekta į kolektyvinio kalbėjimo zoną: taip, kaip M. Milašius-Montė, poetiškumą šiandien įsivaizduoja daug kas, tad ir rezultatas daugeliu atvejų būna panašus. Itin atidaus įsiklausymo laukia A. Riebzdaitytės eilėraščių rinkinys „Beribė“. Ne iš pirmo karto jis atsivėrė ir man, ilgai nesisekė rasti jos intonacijų rakto, bet kai suradau, patikėjau visais nereikšmingais, tarsi atsitiktiniais autorės potyriais, pastebėjimais, nes tai – vientisa, nedaloma. Pasidavus bendrai knygos sugestijai, nebe taip į akis krinta ir silpnesni eilėraščiai (sutelkti knygos viduryje). E. Ignatavičiaus knyga „Laikinųjų reikalų patikėtinis“ intriguoja pirmiausia tuo, kad tai diplomato poezija (aliuzijos į J. Baltrušaičio, I. Šiniaus, J. Savickio likimus). Be to, įdomu, kaip vaduojamasi iš klampaus „Svetimų“ liūno. Knyga įdomi, subtiliai niuansuota, bet – tik tiek. Man regis, tie eilėraščiai, išskaidyti nedidelėmis publikacijomis, skambėjo įtaigiau. Ir G. Latakas atrodė įdomesnis publikacijose, negu knygoje „Kol išsiris varniukas“. Jo eilėraščiuose daug rupios vaizdo faktūros (nebūtų dailininkas!), intonacija griežta, kartais tarsi net grasinanti (tai mūsų lyrikoje nauja), daug dėmesio skiriama formaliajai eilėraščio

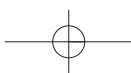

pusei. Bet paradoksalu: kol kas neįsivaizduoju, kad iš šių savitų eilėraščių būtų galima sukurti vientisą savitą poetinį pasaulį. Silpniausias tarp praėjusių metų debiutantų man pasirodė T. Taškauskas – jo knyga „Audrapaukščio monologas“ pernelyg racionali, pernelyg „padaryta“, pernelyg visų ir niekieno. Tiesa, kiekviename eilėraštyje sugalvojamas koks nors netikėtas minties posūkis, nelauktas metaforos „apvertimas“, bet fonas vis vien lieka nuobodus ir pilkas. Žodžiu, tai knyga apie nuobodulį, verčianti ir mane nuobodžiauti.

Tragiška poezijos vertimų padėtis. Įsivaizduoju, kaip užsienio autorių verčia jauna filologė, gerai išmananti kalbą, bet neturi jokių poetinio eiliavimo įgūdžių, – natūraliai išsina pavyzdinis pažodinis eilėraščio vertimas, kurį skaitant privaloma girdėti dar ir originalo balsą. Bet niekaip nesuprantu, kaip šiuo keliu nueina patys poetai, kuriems kalbos klausia yra tiesiog privaloma. Visa, ką iš klasikinio fondo išvertė S. Geda, teks kada nors versti iš naujo. Visa, ką išvertė J. Mečkauskas-Meškela, teks kada nors versti iš naujo. Bijau suklysti, tačiau įtariu, kad ir K. Platelio poezijos vertimų laukia toks likimas (bent jau E. Poundo – tai tikrai). Dabar skaitau J. Mečkausko-Meškelos verstą P. Eluard'o eilių tomelį ir stebiuosi: kas liko iš plastiško, itin subtilių intonacijų poeta! Verčiama semantika, žodžių reikšmės, bet ne prasmės, visiškai apleidžiant poetinę formą, o juk kaip tik joje dažnai ir slypi visa poezija. J. Mečkauskas-Meškela vertimus pri-griozdina nesuskaičiuojamą galybę būdvardinių daiktavardžių, kurie su mūsų poezija itin sunkiai susišneka.

Dabar kelios pastabos dėl konkrečių anketos klausimų. Taip, knygų recenzavimą, literatūrologinę viso proceso refleksiją pakeitė pompastiški knygų pristatymai ir, baisiausia, patys autoriai dažnai šventai tiki tuo, kas per pristatymus apie juos bei jų knygas sakoma. Bet nieko nepadarysi: kritikų liko nedaug, knygas recenzuojančios mergaitės dar tik mokosi metodologijų taikymo gudrybių, tad apie aiškesnius estetinio vertinimo kriterijus šiandien net kalbėti drovu. Didieji dien-raščiai neįsileidžia ne tik profesionalios kritikos, bet ir elementarios anotacijos, – o ir anksčiau tas anotacijas rašydavo patys leidyklų darbuotojai. Jiems reikia įvykio, o pristatymas – jau įvykis, ir bent šitaip kūrėjas patenka į populiariosios spaudos puslapius. Todėl menininkai, trokšdami savo knygų pristatymų, pasiduoda bufonadai, pramogų šou, klounadai ir pan. Kita vertus, čia galime įžvelgti ir kai kurių būsimo literatūrinio gyvenimo ženklų. Neatsitiktinai tas pats jau minėtas E. Ignatavičius stebisi, kad pas mus dar leidžiamos solidžios klasikų knygos, vyksta klasikiniai literatūros vakarai ir poezijos skaitymai. Vakarų Europoje jau seniai poezija gyva tiek, kiek ji įsilieja į muzikos, kino, teatro erdves, kiek virsta nauja medija, nauju performansu, ji reikalinga tik kaip fonas garsui, judesiui, spalvai. Per Poezijos pavasarius mes galime prisiziūrėti kaip tik taip savo kūrybą pristatančių svečių. Reklaminiai knygų pristatymų šou mus irgi pratina prie tokios ateities. Tuose pristatymuose kalbantys kritikai, kolegos suformavo absoliučiai naują literatūros kritikos žanrą, kurį pavadinčiau ritualinės kritikos vardu: gražių žodžių ir gražių apibūdinimų sekos, už kurias nereikia atsakyti ir po kuriomis nebūtina pasirašyti. Beje, šio žanro rudimentai jau smelkiasi ir į profesionaliąją kritiką. Tad ruoškimės – bent jau taip stoisškai, kaip savo „Pažadėtoje žemėje“ formuluoja Just. Marcinkevičius: nežinau kokia, bet dvidešimt pirmame amžiuje mūsų poezija bus kitokia. Dabar pamažu aiškėja, kad tas kitoniškumas bus susijęs su pramoga, atrakcija, reginiu. Skaudu šitai suvokti, nes taip bus palaidota pati meno esmė, bet ir literatūrą kuria tik žmogus. Deja, tik žmogus.

Parengė REGIMANTAS TAMOŠAITIS

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ

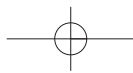
Salomėja ir Jurga: likimo kūryba

Netikėta yra ši jungtis: Salomėja Nėris ir Jurga Ivanauskaitė. Bet neatsitiktinė.

Yra gyvenimų, kuriuose išvelgiame pasikartojimus, sutikimus – atitikimus, pasikartojimus, lyg kokius grįžimus. Tarsi nežinoma kosminė sąmonė žaistų savo įstabius žaidimus likimais, dramom, viltim, meile, tikėjimu. Žmonės pakeičia vieni kitus, bet palieka skausmą, baimę, valios pastangas išsilaikyti ir kūrybos malonę, suteikiančią dvasiai didžiausią laisvę ir sunkiausius įpareigojimus. Vairiai atsitraukia nuo tėvų – per arti – vaikaičiai kartais vėl priartėja prie senelių; jau atsiradęs tarpsnis, kuriame galima susitikti. Žmonių istorijos, asmeninės ir visuomeninės, yra gyvoji bendrosios istorijos ir kultūros istorijos ląstelė. Kiek pajėgiame suvokti žmogaus gyvenimą, tiek suvokiame ir istoriją bei kultūrą, neatskiriamai susiraizgiusius jų darinius. Pastovius ir kintančius, tik nepastebimai, iš vidaus, ir staigiai, skausmingai griūvančius. Pastovesnių, tik iš vidaus kintančių laikų žmonės skiriasi nuo griūtis, katastrofas išgyvenančiųjų. Moters sąmonė ir pastovumą, ir kitimą, juolab griūtį, atspindi visuotiniau, galbūt – kosmiškiau; gimdymu, o ir negimdymu, nepatekimu ten, kur prigimties turėtų būti nuvesta, ji dalyvauja pirminėse ir kartu aukščiausiose būties struktūrose, per smelktose atsinaujinančios energijos.

Kokiu būdu ryškus kūrybingos moters likimas persirašo kituose likimuose, kaip toji ypatinga giminytė gali būti atpažinta?

Impulsas: pastebėjau, kad Salomėjos Nėries ir Jurgos Ivanauskaitės gimimo dienos arti viena kitos: 14 ir 17 lapkričio, tas pats Zodiako ženklas, rūstaus Skorpiono. Siūlas pradėjo vyniotis: abi tegveno trumpai, per trumpai kūrybai – Salomėja 41-erius, Jurga 45-erius metus. Abiejų gyvenimai apgaubti paslapties; kažko, kas dalį žmonių verčia atsitraukti (Salomėjos politinė „išdavystė“, Jurgos – tariamos ar tikros moralinės pražangos, ypač romane „Ragana ir lietūs“), ir kas nenugalimai traukia, pritraukia, skatina grįžti, svarstyti, bandyti suvokti. Suvokti, kas yra tai, su kuo susitinkame, kokius ženklus regime, girdime. Ir Salo-

mėjos, ir Jurgos likime yra kažkas, ką bandome apibūdinti kaip išskirtines galias, *raganiškas*. Ragana, raganystė – ir Salomėjai, ir Jurgai; ne tik iš šalies taikoma, bet ir jų pačių prisiimama kaip intensyvaus, stipriai veikiančio moteriškumo lemtis, kurios neįmanoma išvengti.

Ar Jurga kada domėjosi Salomėjos Nėries kūryba, ar ją skaitė? Tikriausiai – ir ne tik mokyklinės programos kūriniais. Iš mažens gyveno kultūros ir knygų apsuptyje; Halinos ir Kosto Korsakų, Salomėjos vienkarių, gana artimų pažįstamų dukraitė. Kartų požiūriu, Jurga ir Salomėjai – dukraitė. Senelių gyvenime atsiveria tai, kas vaikaičiams gali būti įdomu, – ne tik kaip atodangos, bet ir sąlyčiai, sąskambiai, atitikimai, kurie atpažįstami kaip artimi, kaip tai, kas pasikartoja nežinomo dėsningumo principu.

Salomėja Nėris lietuvių kultūroje veikia vis dar aktyvaus ir aktyvuojamo archetipo būdu. Toks archetipas pasiekia sąmonę ir tarsi tiesiogiai „nevertojamas“. Archetipuose glūdinčios galios žmonių yra kristalinamos ir ardomos – dekonstruojamos, perkeldinėjamos į kitas sritis. Veikia kaip simbolinės metonimijos. Ir net kaip sąmonės matricos, ne tik teigiamo, bet ir neigiamo krūvio. Salomėja Nėris savo kūryba yra ir ten, kur jos tiesiogiai nėra. Kūrybingos, kuriančios moters sąmonėje iki dabar Salomėjos likimas atpažįstamas kaip išbandymų būdai, rizikos keliai, pripažinimo ir atmetimo formos. Tad ir Jurgos Ivanauskaitės sąlyčiai su Salomėja Nėrim – ne tik sąmoningi, bet ir spontaniški, *nuotrupiški*. Neabejotinai Jurga apie Salomėją kažką girdėjo ir iš santūraus, daug žinančio, bet maža tepasakančio K. Korsako ir iš poetei palankios H. Korsakienės, parašiusios vienus pačių įžvalgiausių atsiminimų „Veiduose ir likimuose“ (1982) – su iškalbiu moteriškumo akcentu pokalbyje:

„– Sakyk, sese, kokį kremą veidui vartoji? – ir susiėmusi abiem delnais veidą, sielvartingai pridūrė: – Toks nualintas mano veidas, toks sugrubęs, net baisu.

Dabar ir aš atkreipiau dėmesį į tai, kad jos veido oda atrodė nesveika: bekraujė, papilkėjusi, tarsi pelenų sluoksniu apnešta.

Išsiėmusi iš rankinuko veidrodėlį, Salomėja ilgai tyrinėjo save, liūdnei palinguodama galvą. Šiek tiek pasigražinusi – papudravusi pablyškusius skruostus ir prigludinusi pernelyg kukliai sušukuotus plaukus, – jaudindamasi pasakė:

– Dabar eisiu pas Milę. Po karo dar jų nemačiau. Kaip jie sutiks mane?

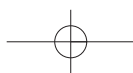
Pirmame mūsų namo aukšte gyveno profesorius V. Mykolaitis-Putinas, ne per seniausiai atvykęs iš savo žmonos tėviškės. Jų aplankyti tą vakarą ir išsiskubino Nėris⁴¹.

Po karo – laikas ir žmonių patirtis yra perkirsta, padalyta. Buvę artimi, yra nutolinti, nutolę. Prisiskyrę ar tik priskirti skirtingoms stovykloms. Mažajai Ingridai, būsimajai Jurgos mamai, Salomėja padovanoja paprastutį vėjo malūnėlį. Veiksmas vyksta tame pačiame name, tame pačiame bute, kur vėliau Jurga ir gyveno.

Greičiausiai tą kartą Salomėja Nėris paliko Putinui savo rinkinio „Prie didelio kelio“ mašinraščio egzempliorių.

K. Korsako vaidmuo Salomėjos Nėries likime nevienareikšmis, pirmiausia sietinas su „Trečiu frontu“ ir straipsniu „Pasukimas kairėn“ (1931), kuriame, nepaisant visų ideologizuoto vertinimo tendencijų, aiškiai pasakyta, kad ligtolinė Salomėjos Nėries kūryba buvęs vienas ryškiausių puslapių naujojoje lietuvių literatūroje. Neabejotina, kad bendravęs su Salomėja ir karo metais, jutęs, supratęs jos desperacines nuotaikas, jis žinojo apie poetę daugiau ir skaudesnės

⁴¹ Korsakienė H. Veidai ir likimai. – Vilnius: Vaga, 1982. – P. 47.

tiesos, negu pasakė; K. Korsakas medžiagą apie Salomėją Nėrį laiko savo seife, – taip sakė Vytautas Kubilius, jau parašęs monografiją „Salomėjos Nėries lyrika“. Prisiminimuose, užrašytuose Vlado Žuko, K. Korsakas pamini gavęs Salomėjos Nėries laišką, kuriame ji kalbėjusi apie savižudybę, perdavęs Justui Paleckiui, pasisekę palengvinti poetės gyvenimą².

Pasikeitus aplinkybėms, Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, prasidėjo kultūros žmonių laikysenų pervertinimas: ne tik Salomėjos Nėries, K. Korsako, Antano Venclovos. Ir kaip reta taikaus inteligentiškumo H. Korsakienė buvo gana šiurkščiai kritikuojama. Jurgai, mylimai senelių, jų augintai, Sąjūdžio gynėjai ir veikėjai, turėjo būti nelengva tokius dalykus suderinti. Ji ne kartą pabrėžė, koks didelis autoritetas jai buvo Tomas Venclova, iš tiesų supratęs ją, parašęs gražių laiškų, padėjęs patarimais dėl kelionės į Tibetą. Tomas to laiko Lietuvoje aukštą padėtį užėmusių kultūros žmonių aplinkoje buvo pirmasis maištininkas. Maištininkas sūnus. Jurgą dėl jos maištingų pažiūrų ir provokatyvių laikysenų K. Korsakas ne kartą perspėjo, kad jai busi „kaip Tomukui“. Jurga rengė pokalbį su Tomu ir norėdama su juo pasiaiškinti kai kuriuos abiem bendrai svarbius dalykus. Dalykus, liečiančius ir Salomėją Nėrį, ir ją pačią, išskylančius iš pačių būties šaknų.

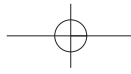
Ar žmogaus gyvenimas yra išsemiamas visiems matomų dalykų, ar lieka kažkas nepasiekiamo, paslaptingo, sunkiai ieškomo, trumpam atrandamo ir vėl prarandamo? Salomėjos sąmonė buvo smelkte persmelkta paslapties jautimo, tikėjimo ir maldos poreikio. Jis niekada neišnyko, nors ir buvo aplinkybių užgožtas, užslėptas. Ribos – nuo ekstaziškojo 1925 metų pavasario įrašo dienoraštyje (1925. V. 7): „Klūpau aš Amžinosios Saulės nušviestoj maldykloj. O mano siela danguj gyvena ir beribiam džiaugsmo plasnoja. Ir nežinau aš savo džiaugsmo puotos pradžios nei galo. Ir rodos man, jog amžina saulė mano sieloj bus ir amžinas žydrutis pavasaris ją apsupa, ir amžinu saulėtu ir ramiu šventadieniu visas pasaulis pavirs, ir amžinai skambės dangaus muzika, ir amžinai plastės širdis (angelų sparnais) didžiojoj ekstazėj.“ Dar toli iki asketiškojo „Tolimo sapno“ (1943): „Ir man be galo graudu – / Malda širdy netilpo. / Vargonai gaudė, gaudė... / Ir žvakės tirpo, tirpo...“ Kelias nuo ekstazės iki askezės.

Angelas, sapnas – ir Jurgai svarbūs, gal net pamatiniai įvaizdžiai, dažnai ir simboliai. Jiems priklauso ir *kaukė*. Jurgos kūryboje kaukės tema išplėta kaip viena esminių, išvedanti į kitas sritis – pirmiausia į dailę, apskritai į vizualiosios vaizduotės sferas. Salomėjos Nėries jaunystės vaizdiniuose pasaulis – *kaukių balius*. „Mano broliai visi su kaukėmis ir tarytum kažkokiam užburtam rūke paskendę“ (įrašas dienoraštyje, 1925. III. 7). Būti savim, vadinas, būti be kaukės. Egzistenciškai giliausia situacija – su Dievu, priešais Dievą: „Mano Dievas ir aš... Mano Dievas gailėstingas, liūdnas ir be galo geras, ir aš nuodėminga, nužeminta ir tikra, be kaukės. Aš be kaukės, nors ir nuodėminga, ir keista, bet esu protingesnė ir mano Dievui daug geriau patinku“ (1927. VII. 28).

Jurgos religinių ieškojimų skalė itin plati. Artimiausioj aplinkoj pinasi katalikų, reformatų linijos, indiferentiška laikysena. Krikščionių Biblija iš senelio (gal dar iš Mykolo Biržiškos) bibliotekos, budizmas, davęs ir vardą, vėliau grįžimas į katalikybę. Bet visuose religiniuose keliuose Jurga pirmiausia ieškojo savęs, savo santykio, atsakymo, kurio laukė, – pusiausvyros, šviesos spindulėlio, jei ne nušvitimo.

„Ar šiuolaikinis Vakarų žmogus gali būti religingas ir ką Jūs laikote tikėjimo

² Žukas V. Kostas Korsakas. Prisiminimai. – Vilnius, 2005. – P. 93.

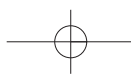

esme?“ – klausė Jurga T. Venclvos. Atsakymas atitinka Jurgos Ivanauskaitės pasaulėvokos ašį, artimai susiliečiančią ir su Salomėjos Nėries jausena – tikėjimas neišvengiamas dėl būties likučio, kitaip neaprepiamo ir nepaaiškinamo: „Etikoje, istorijoje, pačioje pasaulio sandaroje yra ir visada bus „likutis“, kurio deterministiškai paaiškinti negalima. Nepaaiškinamas, pavyzdžiui, nei didvyriškas pasiaukojimas, nei siaubingas nusikaltimas. Esti *sacrum* sfera – jos dalis (bet tik dalis) yra, pavyzdžiui, tie sankirtos taškai arba mirksniai, apie kuriuos jau kalbėjau [gimimas ir mirtis – *V. D.*] *Sacrum* sferai priklauso ir laisvė. Tikėjimo esmė laikyčiau pagarbą *sacrum*³. Šventumo, šventybės jautimas, troškimas, siekimas, ieškojimas, ilgam sutelktas į simbolinę Šambalą, yra Jurgos dvasinės energijos tekėjimo pagrindinė kryptis. Ji jautė, kad tai apskritai svarbiausias žmogaus klausimas. Žmogaus šviesa, kurią nors retai, bet galima pajusti savyje nors kaip skaidrumą, jei ne kaip *nušvitimą*, iš šventumo, iš *sacrum*, bendresnio negu atskiros religijos, tikėjimai.

Reflektuodama savo kūrybą ir santykį su visuomene, Jurga teisingai spėjo, kad jos kūryboje „daugelį šokiruoja ne „akiplėšiškos“ sekso scenos, tačiau erotiškos buvimas šalia religinio matmens“⁴. Šia mintim Jurga yra atskleidusi vieną giliausių moterų kūrybos paslapčių. Ir Salomėjos Nėries (kiek vėliau ir Birutės Pūkelevičiūtės) kūryboje erotinis bei religinis matmuo susiliečia ir netgi peršmelkia vienas kitą. „Ragana ir lietus“ kaip kūrinys yra ir struktūriškai šia jungtimi paremtas. Net ten, kur meilė, erotika yra priešinama religijai, religinis išgyvenimas pasirodo ir neigiamu pavidalu. Bet išgyvenimo nebūtų, jis neiškiltų sąmonėje, jei nebūtų religinio įprasminimo. Religija savo esme yra kosminė, žemiškojo gyvenimo požiūriu, ji visada transcendencija. Gilioji erotika, kūniškoji meilės patirtis iškelia kūną iš įprastų laiko ir vietos situacijų – tai buvimas *kitur*, patyrimas to, kas kitais būdais nepasiekiamas. Kalba teperima tik dalį šios energijos, bet jos yra maitinama ir girdoma, kai tik ima kilti virš kasdieniškojo slenksčio; intensyviausiai – lyrikoje. *Kūniškosios meilės ekstazė* – taip J. Ivanauskaitės kūryboje apibūdinama aukščiausia erotinė patirtis. „Aistra, pasiekusi aukščiausiąjį palaimos tašką, staiga virsdavo savo pačios priešybe: absoliučia, visa apimančia ramybe, tobula pusiausvyra, Pradžią pradžios tyruma. Kūnai, susilieję ir netekę savųjų ribų, tarsi visai išsisklaidydavo, tapdavo tuo, kas jų esmė esti – gryna dvasia. Tai būdavo daugiau nei dviejų žmonių dvasia, daugiau nei visos žmonijos dvasia, daugiau nei viso, kas gyva, dvasia, daugiau nei pasaulio dvasia, daug daugiau. Jų susijungimo taške plakė visatos širdis, mirkčiojo Dievo akis, o gal ne Širdis ir ne Akis, tik didžiausias, kosminiu kūrimo ir griovimo ritmu pulsuojantis Slėpinys, tik viso to, kas esti ir nesti, amžina Siela“, sako romane „Sapnų nublokšti“ (2000, p. 267). Kūniškosios meilės ekstatinė poetika – savičiausias J. Ivanauskaitės prozos stilistikos bruožas; kalba čia yra lanksčiausia. Ir labiausiai sąskambinga Salomėjos erotiniam atvirumui – dieno-raščiuose juk tiesiogiai kalbama apie save („Bet aš nieko nebijau, galiu kiekvienam drąsiai pasakyti, kad mes – vyras ir žmona, be kunigo palaiminimo, kad aš nėščia, kad rudenį gimdysiu ir t. t.“ (prasitariama ir apie *kitus* vyrus; kupiūruotas įrašas dienoraštyje 1935. IV. 8). *Raganiškumas* suvoktas kaip likimo žymė eilėraštyje „Kliedėjimas“ („Karšta, karšta. – Laužas dega, / Žemė dega po manim. / Minios šaukia, minios klykia: / Mirtis raganai! Ugnin!“ (1927. X. 25). Tobuliausiai raganiškoji jausena išreiškta eilėraštyje „Sudeginkit mane“. *Raganiškumas* sub-

³ Ivanauskaitė J. Švelnūs tardymai. – Vilnius: Tyto alba, 2005. – P. 279.

⁴ Jurga [Ivanauskaitė]. Atsiminimai, pokalbiai, laišakai. – Vilnius: Tyto alba, 2008. – P. 532.

limuoja slaptas ir labai aukštas erotines patirtis, permatomai pridengtas kosminiais vaizdiniais:

Bučiavo žemę vasaros dangus – –
O žemė nuotaka saldžiai sapnavo.
Ir tolimosios žvaigždės dainavo meilę mūs, –
Ir mūsų žvaigždės akys laime spinduliavo.

Kosminis jausmas yra kelias, kuriuo sąmonė siekiasi apimti pasaulį, suvokti mirtį ir nemirtingumą. Vienoje minties atkarpoje susiduria abi programos. Mirties visagalybė: „Išsisklaidysim kaip tie dūmai, išnyksime nirvanos žydrume – kai išdegs gyvenimo ugnis.“ Ir čia pat – nemirtingumo apoteozė: „Medžiaga nemirtinga. Bet kažkas dar lieka be medžiagos. Žmogus nori, kad liktų. Kad liktų jo asmenybė, jo individualybė nemirtinga. Nemirtingoji siela.“ Taip Salomėja svarsto 1935. XI. 24 dienoraščio įrašė; rašo *nubudusi*, nors žemiškai, nuodėmingai. Jurgos „Viršvalandžiuose“ nesunku rasti artimo mąstymo pėdsakų, tokio pat svyravimo tarp mirties ir nemirtingumo: „Kaip tik todėl nebijau mirties, nes absoliučiai tvirtai žinau, kad iš šio vis dažniau man suteikiamo, bet kūniškumo ir žmogiškumo teberibojamo džiugesio kada nors išnersiu į nežemišką šviesą, laisvę ir tobulą palaimą. Nudžiugau panašų liudijimą radusį pas Czesławą Miłoszą“⁵.

J. Ivanauskaitės ekstatinė poetika, pasirodanti romanuose, išveda į eilėraščių (eilėraščiais ji ir pradeda), į sąmonės *šokį* („Šokis dykumoje“), į susitikimą su jautriausia – ritmine – kalbos programa. „Šokis dykumoje“ – eilėraščių *pasirodymas* sąmonėje; iš pradžių eilėraščiai slepiami – kaukė, kita autorystė.

Eilėraščiai *liejasi* – nesuvokiama jų kryptis: *iš manęs, o gal į mane*. Poetinės identifikacijos kryptys, artimos Salomėjai Nėriai: „Vienuolė sulaužiusi įžadus / ragana nužiūrinti juodu žvilgsniu...“; „Nesušlapdama kojų bėgu vandeniu / iki kelių nugrimztu į akmenį...“ Atskira – tibetietiškoji vaizdinija, bet staiga „kapi-nyne netoli Lhasos“ išnyra *vilkė*, bandanti pasiguosti, ir trapi jungtis vėl atsiranda. Kitas poetinės kalbos etapas, kiti *ėjimai*, bet artima lieka labai aukšta *ekstazės* būseną, iš kurios kalbama:

Dangūs į mane įsilieja
medituodama
apkabinu žemę
išsilydau ekstazėje
tik nėra tavęs

Klystume poetes sustatydami greta pagal kalbinės pasaulio pajautos ir išraiškos galias. Salomėjos Nėries lyrikos unikalumas yra nepasiekiamas. Kūrėjai ir kūrėjos varžosi (jei varžosi) pagal skirtingas programas. Lyginimo prasmė – sąlyčiai, sąskambiai, atitikimai. Jurga tibetietiškoji vaizdinija daug kur tik pridengia grynąją lyrikos nervą, *plevenimą* (ar blaškymąsi) tarp vilties ir nevilties, džiaugsmo patirties ir mirties nuojautos, tarp vienatvės ir šilumos pasiilgimo, reiškiamo moteriškosios jausenos kalba. Salomėjos Nėries „Leisk man prie ugnelės pasišildyt, – / Nevaryk į vieškelio audras!“; Jurgos Ivanauskaitės: „Kas mane sutiks / tuščiame kelyje į niekur / kas mane sušildys / svetimame negyvėlių

⁵ Ivanauskaitė J. Viršvalandžiai. – Vilnius: Tyto alba, 2007. – P. 94.

mieste?“ Ciklinė egzistencija, rytietiškoji Jurgos *samsara* iš esmės atitinka salomėjišką *diemedžio* ar *šilkalapio uosio* poetinę iliuziją, už kurios slypi amžinojo pasikartojimo viltis.

Ekstatinė poetika yra ir kūrybinės energijos akumuliacijos būdas – ir todėl lyrika kalba į priekį, aplenkdamą gyvenimą. Ir Salomėja, ir Jurga yra pranešusios apie savo būsimybę. Iš Jurgos Ivanauskaitės tarsi ir netikėtai, o viduje dėningai atsiradusios lyrikos „Šokis dykumoje“ atsidalija prataka–pratasa, kuria kažkas esmingo nusikelia ir į „Odę džiaugsmui“, į paskutinius kūrybinės energijos išlydžius.

Jurgai pakako kalbos mąstymui, romanui, eilėraščiui, pakako klausos sudėtingoms kalbinėms partitūroms atlikti. Bet ji neturėjo tokio kalbinio absoliutumo kaip Salomėja, kurios sąmonė lietsi prie pirminių kalbos versmių. Bet absoliuti klausia labai retas dalykas. Net muzikoje – yra muzikų, sėkmingai kuriančių ar muziką atliekančių ir be absoliučios klausos. Dar: Jurga gerai mokėjo kitas kalbas – piešimo, dailės, puikiai jautė kino specifiką, galimybes. Salomėja (taip pat neblogai piešė, bet šių sugebėjimų neugdė) veikė giliu kalbiniu sąmonės intensyvumu, kalbos juvelyrika. Jurga – ekstensyviųjų galimybių kūrėja. Ir jos žodinė kalba yra organizuota *plakato* (Jurgos kaip grafikos specializacija) principu, raiškiaus, plataus potėpio, veikiančio bendra ekspresija.

Įdomus Jurgos kūrybinės biografijos faktas, užsimintas Dailės instituto bendramokslų ir dėstytojų, – silpnas vadinamasis akademinis (tikslusis) piešinys. „Jurga turėjo man iki šiol nesuvokiamą gebėjimą neišmokti vadinamojo akademinio piešimo: jai nepavykdavo išgauti erdvės ir formos efekto pieštuku ar dažais ant balto arba nebalto popieriaus lapo. Išmokti piešti pagal tuos kanonus gali beveik kiekvienas, žinoma, jeigu nori“⁶, – sako Rasa Janonytė. Galima atsargi paralelė tarp gerai valdomo akademinio piešimo ir gerai ar net itin tikslingai tvarkomos žodinės kalbos. Ir viena, ir kita Jurgai sekėsi sunkiau. Imliose, gabiose prigimtyse slypi koks nors nesuvokiamas barjeras – kas kitiems (beveik kiekvienam to norinčiam) yra palyginti lengvai prieinama, joms yra neįveikiama, „neišmokstama“. Salomėjai neįveikiamas barjeras buvo elementari mokyklinė matematika.

Turi būti riba, kad būtų beribė; ir Salomėjai, ir Jurgai beribis vaizduotės pasaulis; tik vienos itin smulkių potėpių, kitos – stambesnių dydžių, didesnių apimčių, platesnių horizontų. Abiejų akcentai – *kalnai*, kaip aukštųjų dvasinių patirčių horizontai. Abiejų – gamtos jutimas, gėlės, augalo sodinimas – lyg tiesioginis lietimasis prie gyvybės šaknų. Greta Salomėjos *alyvų, vyšnių, diemedžio* įsitvirtina Jurgos *pakalnutė* (nuo „Pakalnučių metų“ iki pasikartojančio piešinio, bendriau, svarbiau negu tik vaizdinio motyvo), apskritai augalų, augalijos motyvas. Savitasis Jurgos pasaulėjautos aspektas – sodinimas, laistymas, prižiūrėjimas ir lapų, žiedų džiovinimas, jų naudojimas ir piešiamų angelų „rūbams“; lyg viso gyvybės ciklo kelio daugkartinis ėjimas sąmonėje.

Artimi prigimtiniai Salomėjos ir Jurgos branduoliai skaidėsi ir skleidėsi skirtingomis aplinkybėmis, pagal kitokius kontekstus. Jurga nepatyrė politinės prievartos, nors su ideologine konjunkture susidūrė. Jos ankstyvoji kūryba, nors ir spausdinama, neatitiko oficialių kanonų. Pasikeitus laikui, dėl davatkiškų moralės kriterijų, įgijusių galią kai kuriose valstybės struktūrose, Jurgą skaudžiai palietė niekinama pažiūra į kūrybą, ypač į „Raganą ir lietų“. Girdėjo priekaištų dėl savo tekstų „nepadorumo“, dėl senelių „kalčių“, dėl rusų tautybės tėvo.

⁶ Jurga. – P. 90.

Abiejų kūrėjų likimų jungtis pastebime ir intymumo–viešumo sankirtoje. Ir Jurgos prigimtinis drovumas, atskirumas, uždarumas buvo išbandomas jai sunkiai pakeliamo viešumo; netgi viešumo, kuriame buvo ir manipuliacinių priemonių – dėl arogancijos, juodų ar itin ryškių drabužių. Kai jau buvo žinoma, skaitytojų pamėgta, verčiama į kitas kalbas, Jurgai buvo priekaištaujama dėl „garsumo“, dėl nepelnyto publikos, skaitytojų dėmesio. O jai pačiai atrodė, kad yra apeinama kritikos: „Ignoruojama, žinoma, jaučiuosi“⁷. Salomėjos Nėries panaši reakcija: „Taip bjauriai mane puola kritika, iš anksto nusistačiusi peikti“, – įrašė dienoraštyje (1935. XII. 15). Tik žvelgė kiek blaiviau, manydama, kad kritika iš dalies turi tiesos. Jurga nepripažino, kad kritika dėl kalbos pamatuota, jei literatūra vertinama kaip kalbos menas.

Kitas klausimas – bendresnio pobūdžio: kiek reiklumas kalbai yra taikytinas visiems. Aukštasis dabartinės lietuvių prozos gūbrys yra suformuotas kalbos meistrų: J. Apučio, R. Granausko, V. Juknaitės, B. Vilimaitės; visi jie susiję ir su literatūros tradicijomis. Jurga priklauso jau kitam literatūros tarpsniui, net jo pradžiai. Teksto posūkis į vizualumą, „kiniškumą“ reiškia ir kitos – ne grafiškai filigraniškos, o ryškiai plakatiškos – kalbos galimybių ieškojimą, literatūros daugiakalbiškumą, skirtingų medijų sandūrą.

Salomėjos Nėries „Anksti rytą“ yra ryškus posūkių taškas lietuvių lyrikoje: individuali universaliųjų ir moteriškųjų prasmų kalbinė sublimacija. Jurgos Ivanauskaitės „Pakalnučių metai“ (1985), „Mėnulio vaikai“ (1988), „Kaip užsi-Auginti baimę“ (1989) ryškiausiai pažymi skirtingų epochų sandūrą jautriausioje visuomenės dalyje – jaunų žmonių sąmonėje, patiriančioje, išgyvenančioje dvasinę krizę. Jurgos Ivanauskaitės *tarp* ir svarbiųjų kūrinių pavadinimuose – tarp „Pakalnučių metų“ ir „Pragaro sodų“ (1992). Kartu su Ričardo Gavelio „Jauno žmogaus memuarais“ (1991) susidaro skvarbus, savitas jaunos sąmonės analizės spektras, ryškėja vertybinės duobės. Jauna Salomėja Nėris, jaunesnė už Jurgą, miršta dvasinės krizės situacijoje, sumaišytame gyvenime, kuris iškreipia ir jos paskutinių metų kūrybos vaizdą. Žvelgiant iš tos patirties, kurią savo *viršvalandžiais* sukaupe Jurga, atvirai, išskirtinai drąsiai harmonizavusi esmines savo patirtis, Salomėjos Nėries paskutinių gyvenimo mėnesių egzistencinė duobė atrodo dar gilesnė ir baugesnė. Einant laikui vis labiau atrodo, kad ir ta poetės patirties duobė archetipizuojasi – apčiuopiama akivaizdybė, kas gali atsitikti žmogui, kaip gali susiklostyti aplinkybės.

Pratęsiant sąskambių temą, vėl grįžkime prie Jurgos pokalbio su T. Venclova. Vienas jam pateiktas klausimas tiesiogiai liečia Salomėją Nėrį ir jai bent kurį laiką artimą Antaną Venclovą: „Ar vis dar susilaukiate priekaištų dėl savo tėvo Antano Venclovos? Kaip vertinate neseniai Lietuvoje viešai nuskambėjusias nuomones, kad Salomėja Nėris dėl savo politinių pažiūrų turėjo būti sušaudyta?“ (vienas iš tokios nuomonės autorių – Laimantas Jonušys). T. Venclovos atsakymas: „Sakoma, kad Salomėja Nėris privalėjo būti sušaudyta „pagal to meto įstatymus“. Gal ir taip, bet įstatymai, kurie pasmerkia poetą už jo eilėraščius, tegu ir patį velnią garbinančius, yra laukiniai, nesiskiria nuo bolševikinių ar nacistinių ir turi būti nedelsiant pakeisti. Tai, kad buvo sušaudytas Vytautas Montvila, tegu ir ne toks žymus poetas kaip Nėris – neabejotinas nusikaltimas. <...> Žinoma, Nėris, Montvila ir kiti padarė didelę klaidą. Apie jos priežastis, pobūdį ir pasekmes galima būtų ilgai kalbėti (daugelis dalykų čia nėra vienareikšmiai). Bet dabar į visa tai nesigilinsiu. Panašią klaidą padarė, pavyz-

⁷ Ten pat. – P. 507.

džiui, Ezra Poundas, prisidėjęs prie nacių propagandos (tokių rašytojų buvo ir pas mus, tik dabar dažnas linkęs sakyti, kad tai „iš patriotizmo“ ir „vardan nepriklausomybės“). Už tai amerikiečių teismas jį nubaudė kalėti. Šiandien tas sprendimas paprastai laikomas per griežtu, tokius dalykus linkstama palikti paties rašytojo sąžinei“.

Atsakymas neabejotinai atitiko ir J. Ivanauskaitės pozicijas: tokius dalykus palikti paties rašytojo sąžinei. Iš patirties žinojo, kaip tai nelengva, matė, kaip palyginti anksti, pajutęs vis labiau veržiantį ideologinį gaubtą bei stiprėjančią beprasmybę („Darosi tiesiog slogu!“ – rašė 1973 m. dienoraštyje), rezignavo jos senelis, profesorius, akademikas, ilgametis Lietuvių kalbos ir literatūros instituto direktorius Kostas Korsakas. „Paskutinius dešimt gyvenimo metų jį kankino klaiki depresija, kuri vis gilėjo ir gilėjo. Jis ir mirė tarsi nuo absoliučios nevilties, nes nebevalgė, nebevaikščiojo, nebemiegojo, nebegyveno, o tik egzistavo“⁸. Dramatiška situacija – ir nebūtinai dėl kokių didesnių kalčių, o dėl prigimties, sąmonės jautrumo, dėl neatitikimų tarp to, ko siekta, ir kas įvyko.

Iš sąmonės jautrumo kyla ir padidinta mirties baimė; mirtis nuolat dalyvauja sąmonės turiniuose. Salomėja iš pat jaunystės mirties pernelyg arti prisitraukta.

Devyniolikos metų ji meldėsi mirčiai kaip vienintelei paguodai: „Tik man, o dieve, tik man tuščias ir nykus pasaulis... Ir aš lyg tremtinė amžinai ir begaliniai ilgėsiuos savo tėvynės ir skaudžioj vienumoj skęsiu... Ką pikta padariau jums, broliai, kad vengiate manęs?.. Kodėl man gailitės mažiausios kibirkštėlės, kad mano sielos tamsumas nušviest? Ateik, ateik, šaltoji mirtie... Ateik, pasigailėk manęs, išliuosuok iš tos užkerėtos vienumos. Ateik, mirtie, vienintele mano paguoda, prispaušk mane stipriai prie savo krūtinės ir sutriuškink tą žemės kevalą – mano kūną, kur mano siela kalėjo...“ (įrašas dienoraštyje 1924. X. 15). Salomėja Nėris sukūrė intymios poetinės maldos formą – kreipinio, anafornio kartojimo, daugtaškio. Jurgos maldos, išrašytos ant Angelo rūbo (pirmą kartą eksponuota 2005-aisiais), remiasi ir Salomėjos maldos ontologija: „Angele Sarge, būk su manimi dabar ir mano mirties valandą, amen, amen, amen, būk su manim, kai vėl gimsiu, kai vėl gyvensiu, kai vėl mirsiu, būk su manim, būk su manim, būk su manim, būk su manim, būk su manim, būk su manim, būk su manim, būk su manim, būk su manim, būk su manim, būk su manim“⁹. Salomėja meldžiasi į mirtį iš jaunystės, iš provokacijų, kurias iškelia stipri energija; Jurga jau stovi ant grėsmės slenksčio – Angelo Sargo meldžia apsaugos: „...nuramink, suteik man vilties, nuskraidink toli toli, ten, kur nėra mirties!“

Jurgos Ivanauskaitės refleksijose, atsakymuose, pagaliau ir kūryboje susitinkame su įvairiais mirties klausimais. Motinos nuomone, „mirties paslaptis ir „prisijaukinimas“ domino ją visą laiką, užėmė svarbią vietą jos kūryboje. Paskutiniaisiais gyvenimo metais pažvelgusi mirčiai tiesiai į akis, Jurga stengėsi rasti savo atsakymą į amžiną klausimą apie laikinos žemiškos būties prasmę ir paskirtį¹⁰. „Viršvalandžiai“ – unikali knyga, sunkiausio žmogaus atvirumo, atvirumo po maišto, maištavimo, puikybės ir jos pagundų. Jurga šaukėsi dvasinių autoritetų, jų rado praeityje ir dabartyje. Galėjo susitikti ir Salomėją Nėrį, jos vėlyvasias frazes, nuotrupas, ištartas pro ašaras: „Ko vidurnakčiais tykiai kūkčioji? / Temdoma mirties šešėlių įkyrių“; „Aš matau tik saulėleidį / Kruviną kruviną...“; „Virkdō vėjas Vėlinių vėles. / Vasarėlė mirė per anksti...“

⁸ Ten pat. – P. 520.

⁹ Ten pat. – P. 674.

¹⁰ Ivanauskaitė J. Viršvalandžiai. – Vilnius: Tyto alba, 2007. – P. 7.

Iš atsiminimų apie Jurgą, iš jos reakcijų, minčių, refleksijų susidaro įspūdis, kad Salomėja Nėris nuolat buvo jos artumoje – kaip kažkas savaiminio, lyg ir nereikalaujančio atskiro dėmesio, permąstymo.

Birutės Mar, aktorės, poetės, sukūrusios spektaklį apie Salomėją Nėrį, liudijimai iš 2005-ųjų: „Po kelių dienų, per tą patį „Poezijos pavasarį“, ji atėjo į „Poetę“ (monospektaklį apie S. Nėrį, kurį vaidinau Rašytojų sąjungos salėje). Buvo susirinkę nemažai rašytojų, Jurga sėdėjo pirmoje eilėje. Mačiau jos akyse ašaras. Po spektaklio, kaip įprasta, visi rinkosi į gretimą užkulisių kambarėlį pabendrauti; Jurga priėjo ir pasakė, kad negalėjo sulaikyti ašarų („...tas Salomėjos likimas – apie mane...“). <...> Vėl prisiminiau mūsų pokalbį po spektaklio „Poetė“ – Jurga paprašė darsyk pacituoti jai lig tol negirdėtas keturiolikmetės gimnazistės Salomėjos dienoraščio eilutes, skambėjusias spektaklio pradžioje: „Gyvenimas žmogaus yra sunkus kelias, kurio vienoje pusėje gili bedugnė, barjeru atskirta nuo kelio; kitoje – aukštas kalnas, kurio viršūnė dangų siekia... Žmogus eina tuo keliu, prisilaikydamas barjero, kad neįkristų bedugnėn, ir keliauja aplinkui kalną, tik pažvelgdamas į jo viršūnę. Jam ir galvon neateina, kad tai naudinga būtų kopti į kalną... į tokį pavojų... juk galima nukristi ir žūti... Ir keliauja sau žmogelis, kol neateina ton pačion vieton, iš kurios išėjęs buvo. Ir miršta, lyg būtų visai negimęs.“¹¹

Taip, neįmanoma nesuklusti girdint: visai jauna Salomėja žinojo esminę žmogaus gyvenimo alegoriją – jo kelio tarp bedugnės ir kalno alegoriją; žinojo tai, ką – tikriausiai jau irgi žinodama – Jurga troško ir patirti: ir tiesiogine prasme pereiti keliu tarp bedugnės ir aukšto kalno, ne kartą jos kelionių knygoje minimas ir vaikščiojimas *aplink kalną* (aplink šventąjį Kailašo kalną Tibete).

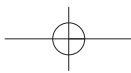
Įsiklausyti vertas prasarimas: „...tas Salomėjos likimas – apie mane...“ Ir sureagavimas į jaunos Salomėjos dienoraščio mintį apie žmogaus gyvenimo kelią su bedugnės ir aukšto kalno įvaizdžiais.

Į ką Jurga sureaguoja, į ką įsiklauso su ašaromis akyse? Į Salomėjos Nėries, moters kūrėjos, likimą. Į likimą kaip riziką, į gyvenimą kaip į rizikos momentų eilę. Į dramatišką visko nutrūkimą – viršūnėje, o gal dar ir ne.

Gyvenimo rizikingumą labiausiai sustiprina kūryba. Bet kūryba kaip žmogaus *pašaukimas* yra prigimties dalykas. Žmogų iš tiesų kažkas *pašaukia* daryti tai ir tai – piešti, rašyti, kurti muziką ar kiną. *Pašaukimo* sąvoka ateina iš Biblijos: pirmasis, bet dar ne lemtingas ženklas – daug pašauktų, bet maža išrinktų. Moters *pašaukimas* kūrybai iki šiol komplikutesnis nei vyro. Salomėja Nėris savo moteriškąją lemtį yra išgyvenusi sudėtingai ir dramatiškai; ir kurdama, ir mylėdama, ir skaitydama Schopenhauerį: „Deja, aš esu moteris – jo niekinamoji, mindžiojamoji, žmogaus vardo nevertoji moteris. Kodėl taip, jei taip iš tikrųjų yra, kodėl tokia nelygybė? Tvėrėjau! Kodėl taip, kodėl, argi tu būtum neteisingas? Ieva nelaimingoji, gundytoja paliko mums keistą prigimtį ir nuodėmingą vardą“¹². Pasakodama Solveigai Daugirdaitei apie K. Korsako bibliotekoje buvusią J. Skvirecko verstą Bibliją, Jurga sakė, kad jos kalba nepaprastai gražiai skambanti, o Dievas ten tebevadinamas „Sutvėrėju“, o ne žmogiškai, pernelyg žmogiškai – Kūrėju; ir Salomėjos – Tvėrėjas, ne Kūrėjas. Tame pačiame pokalbyje Jurga pamini, kad pasirodžius pirmajai knygai „Pakalnučių metas“, Vaidotas Daunys pasakęs, kad būdama vyru su tokia fantazija ir kūrybiniu potencialu tikriausiai daug ko pasiektų, bet kadangi esanti moteris, tai vargu bau... Ta frazė

¹¹ Jurga. – P. 352–356.

¹² Nėris S. Raštai. – T. III. – Vilnius: Vaga, 1984. – P. 259.

ilgam įstrigusi, nors kaip moteris rašytoja ir nejautusi konflikto su kuriančia ar vertinančia vyrija¹³. Salomėja Nėris kaip rašytoja irgi nebuvo vyrų diskriminuojama; problemos iškildavo kitu būdu, kad ir „Trečio fronto“ spąstų, o pagaliau ir 1940 metų situacijų; poetė buvo „medžiojama“ ir tą tiksliai pastebėjo jos išvalgioji draugė H. Vilčinskaitė. Jurgos laikas jau buvo kitas, ir jos moteriškumas buvo saugesnis. Bet problemas ji jautė, ir nuo 1988-ųjų, Lietuvoje keičiantis situacijai, dalyvavo organizacinėje moterų judėjimo veikloje, prisidėjo steigiant Vilniaus universiteto Moters studijų centrą. Kalbėjo drąsiai ir be išlygų; visuomenėje stinga noro suprasti moterį. „Šio nesupratimo atramos taškas, beje, retai kada svarstomas spaudoje, bet – visada dominuojantis vyriškuose pokalbiuose, yra toks: moteris griebiasi kūrybos tik gyvenimo parklupdyta ar galutinai sužlugdyta, tik nusivylusi, tik nebegalėdama savęs niekur kitur (t. y. – šeimoje) realizuoti“¹⁴.

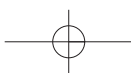
Jurga Ivanauskaitė gynė moters ir vyro lygiateisiškumą bei lygiavertiškumą. Meilė ir kūryba yra keliai, kuriuose vyrai ir moterys susitinka nedarydami vieni kitiems nuolaidų nei išlygų. Jei susitinka.

Kūrybos savitumas išlieka, prasitęsia kuriuo nors būdu patvirtinamas. Jurga Ivanauskaitė, nors tai iš karto ir atrodo neįtikėtina, patvirtina Salomėjos Nėries likimą kaip kūrybos priežastį bei pasekmę.

Tik kūryboje likimas yra priežasčių ir pasekmių lydinys.

¹³ Jurga [Ivanauskaitė]. – P. 508–509.

¹⁴ Ivanauskaitė J. Moters individualizmas Lietuvoje // Metmenys. – 1990. – Nr. 58. – P. 173.

Požiūriai

1. Šiomet minime Lietuvos vardo tūkstantmetį. Kokias mintis žadina Lietuvos nueitas kelias? Koks ir kas esu aš, lietuvis, dabar?

2. Kokie esame Europos kultūroje ir literatūroje? Ar turime dvasinių resursų būti saviti, įdomūs patys sau ir kitiems? Ar pačios Europos dvasia tebėra didinga?

3. Kultūrinis ir visuomeninis konformizmas. Ar šis reiškinys mums dar aktualus?

HENRIKAS ALGIS ČIGRIEJUS

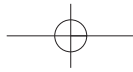
1. Tūkstantis metų. Tai daug ar nelabai daug, ar, ko gero, visai mažai? Štai turime nedidelį kišeninio kalendoriaus lapelį, kuriame – visos 365 metų dienos, skaičiukai nedideli, bet, kad juos išžiūrėtum, didinamojo stiklo nereikia, užtenka plikos akies. Kalendoriuko kortelė telpa ant delno. Metai. O šimtmečiui reikėtų šimto tokių lapukų, tie vėl paprastai tilptų ant paprasto mokyklinio suolo stalelio. Einant toliau – tūkstantmečiui jau prireiktų dešimties stalelių. O tie vėlgi lengvai lengvai nesigrūsdami stovėtų vienoje klasėje.

Vienoje kokios nors pradinės mokyklos nedidelėje klasėje prieš mūsų akis visos visos tūkstantmečio dienos.

Žinoma, šitas „eksperimentas“ teorinis – iš kur tu gausi tokių kalendoriukų nuo 1009-ųjų ligi šių metų. Tačiau čia nei akių dūmimas, nei triukas.

Kažkur ne per seniausiai skaičiau – viena pilietė stebisi, kad mes dabar taip smarkiai, su tokia pompa minime šitą datą. Ar to taip jau labai reikia? Mes, krikščioniška šalis, minim krikščionio nužudymą! Kas čia dabar – Kaino triumfas?

Tai kad ne – juk mes minim ne Šventojo Brunono nužudymą, o savo vardo pasirodymą, pirmąjį tokį prisistatymą. O kad tai atsitiko nelabai maloniom aplinkybėm, ką begalime padaryti.

Mūsų protėviai matė – ateina. Ko gi dabar tas ateina, mūsų dievus niekin-damas, ar tik neseka paskui jį žvanginantys aštriom geležim? Atsarga gėdos nedaro, tai ir stuktelėjom kiek stiprėliau. Panašiai kaip ir tie prūsai, kurie, anot Jono Aisčio,

Adalbertą Vaitiekų nugalabijo,
Atėjusį sudrumst tylos...

Slogi nuojauta, deja, pasitvirtino – su tokiom geležim į mūsų kraštą ėjo ir ėjo, plūdo ir plūdo.

Na, tiesą sakant, ir mes patys buvome ne angelai, kitados buvom ir mes *vikingai ant žirgų...* Tokia mat jau ta istorija – kokia valstybė kada nors išsivertė be mirties padargų.

Tolokai nujojusiems iš toliau reikėjo ir parjoti. Šaunūs buvome, bet istorija mums vėliau pateikė vis dėlto per dideles sąskaitas.

O kad šiandien galim minėti Lietuvos tūkstantmetį, tai ačiū ne šveitriems kardams, bet šiaudinei pastogei ir *žaliajai bruknelei, nuo speigų apšarמושiai*. Taigi ačiū Žodynui ir jo riteriams – baudžiauninkams, rašytojams, kalbininkams. Turėjom tokių riterių, tai kas, kad kai kurie avėjo tik vyžom ar naginėm. Šian-dien tai žino kiekvienas mokinukas, bet būtų gerai, kad to nepamirštų ir vado-vaujančios galvos. Ir ar taip jau labai reikia mums čia, savo krašte, taip sparčiai „anglėti“?

Sakom, kad esam krikščionys, na taip – bažnyčių daug. Net ir mažiausiame miesteliūkšty, kur *vištos karkia palangėm*, rasi kokį prakilnų stilių ar bent jo atšvaitą. Bet kaip ten dėl to *krislo brolio aky*?

Prancūzai, nors ir per karus ar revoliucijas nukraujavę, visada žinojo ir žino – jie liks prancūzai; vokiečiai, nors ir nugalėti, nors ir padalyti, visada liks. O ką daryti mums? Kai jau tiksejo laikrodis, tuoj tuoj pasiruošęs užbirbint apie pa-baigą, apie išnykimą ar po „draugiško“ plėšraus paukščio sparnais, ar po kūju ir pjautuvu.

Bet mes neišnykom. Prancūzai ir vokiečiai, anglai ir ispanai bei visi kiti di-dieji gal turėtų nusiimt prieš mus gražias savo skrybėles.

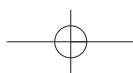
Na taip jie gal ir padarytų, tik kad tas Interpolas kartais tuose kraštuose labai paieško mūsų. Vaizdelis nekoks.

Šiandien yra taip, kaip yra. Sovietmečiu, su draugais susiėję, sakydavom – nepriklausomybė aukščiau visko! Ji vis tiek vieną kartą ateis, imperijos juk ne amžinos, jos kaip ir skorpionai nugaišta nuo savo nuodų. Gal to ir nebereikia, bet aš visą laiką dar ir dabar kartoju – nepriklausomybė svarbiausia. Turėkim tik ją, o bjaurius svilėsius, tas kvailas *skersai ar išilgai dryžuotų kelnių* partines ambi-cijas iš savo namų vis tiek išpūkstysim. Jei ne šiandien, tai rytoj. Pagaliau – poryt.

Toks linksmas pažįstamas man sako: „Gal tai kiek ir juokinga, bet aš, kai tik iškeliu koją į miestą, stengiuos eiti taip, kad galėčiau užmesti akį į pilies bokštą ir ten plevėsuojančią vėliavą. Na, tokią ne visai pagal heraldikos taisykles, bet m ū-s ū.“

Rimti čia dalykai.

Taigi pirmąjį tūkstantmetį išlaikėm, su vargais, su negandom, su padaliji-mais, su okupacijom, bet išlaikėm. O kas bus toliau? Įžengę į antrąjį, ar įžengsim (ar mūsų ainiai įžengs) į trečiąjį? Jei tik kas šito mūsų pasaulio juokaudamas neišspogdins. Kas bus su kalba, juk būsime tik tol, kol gyva bus kalba. O gal didy-

sis mūsų žodynas glūdės, dulkės tik akademių bibliotekų lentynose, tik retkarčiais kokio nors filologo atsiverčiamas. Ar bebus kitiems, o ir mūsų ainiams beįdomus Donelaitis ar Vaižgantas, Vienuolis, Maironis, Nėris... Juk jau ir šiandien mokyklose daug kas nesupranta, ko ten ta Veronika ėjo skandintis...

Ką gi daryti su šių dienų raštais ir rašteliais?

Ne, tokios pesimistinės mintys toli nenuves, geriau:

Nuo pat jaunystės mane priešai puolė,
Bet nieko man nepadarė (Ps 129).

2. Pasaulis – paradoksų buveinė. Nuo moralinių ligi politinių bei istorinių. Štai kad ir mes – gyvendami Europoj, geografiniame jos centre, turime į tą Europą veržtis. Šitiek laiko buvom nežinomi. Kaip koks juodas humoras – jaunas anglas, paklaustas, kas yra Lietuva, atsakęs, kad gal tai kokia kopūstų rūšis... Vieno ir dar jauno žmogaus nuomonė gal nieko nereiškia, bet visai į ją nekreipt dėmesio irgi negalim. Beje, panašių atsakymų yra tekę išgirst ir daugiau. Dvidešimtam amžiui einant į pabaigą.

Žinoma, elitiniai Europos sluoksniai – kitas reikalas.

Europa kaip Europa, ji persisotinusi visokių gėrių ir grožių, bet kokie reikalai mūsų gryčioje?

Ir prieš Mažvydą ir dainavom, ir šokom, pasakas sekėm, trumpom patarlėm išsakinėjom galias mintis, kitų kraštų meistrai mums padėjo prisistatyti bažnyčių ir rūmų, bet kol nepasirodė spausdintas žodis, kol neišbėgo į baltąjį lauką juodos avelės, kultūros pilnatvės nebuvo.

Knygos, pirmiausia jos! *Katekizmo prastais žodžiais* pasaulio ir Europos mes nenustebinom, kur jau čia. Bet mes 1547 m. sausio 8-ąją privalome gerbti netgi labiau negu 1009-ųjų kovo 9 d. Tai dar viena gimimo data.

Arba vėl – tai jau kiek vėlesni laikai, bet vis tiek dar mūsų kultūros aušra. Štai Strazdelis, kai, sakykime, dabar mes, tik išleidę pirmąsias savo knygeles, tuoj lekiam į miestą, tuoj pas draugus ieškoti garbės, taigi Strazdelis ar jojo ant savo kuino, tą išsikinkęs iš plūgo, per tamsoj ir baudžiavoj paskandintus kaimus su savo *Giesmėm svietiškom ir šventom*, – va tik jūs pažiūrėkit, tik jūs pažiūrėkit, ką čia aš dabar surašiau! Viskas čia nauja – *Ecce nova sunt omnia*.

Nejojo. Bet kas čia pagaliau gali žinoti – linksimų plaučių, rodos, buvo šitas poetas, šitas kunigas samdinys.

J. W. Goethe tuo metu galynėjos su „Faustu“.

Bet kuklių mūsų literatūros relikvijų – dviejų, deja, smarkiai jau defektuotų „Giesmių“ egzempliorių – vieno Mažvydo, kito Universiteto bibliotekoje – tegul mums pavydi ir prancūzai, ir anglai, ir tie, kurių knygų lentynos lūžta nuo neįkainojamų foliantų bei manuskriptų.

Kai tik prisimenam tuos pageltusius mūsų lapelius, negalime nesuprasti – laimingi žmonės ir mes.

Tų lapelių šviesa neapšviečia Europos kultūros viršukalnių, bala nematė, bet kaip jaukiai, kaip drąsindami šviečia mums. Ir joks čia egoizmas, joks pasigyrimas.

Niekas neieško bėdų, nesiveržia nei į vargus ir rūpesčius. Bet kai negandos žmogų ištinka, jis tada ir pasirodo, kas esąs iš tikrųjų. Baudžiavos, padalijimai sovietmetis. Šis mums buvo ypatingas išbandymas. Kiek vidinės laisvės ir pajėgų mes turėjom. Juk ir tada tame „tautų draugystės“ lagery kūrėme europinio lygio literatūrą. Ne mano čia mintis, šitai teigia literatūrologai.

Ir štai nuo tada iki dabar toje literatūroje – akistata su rūsčiu gyvenimu, bet

ir ramus humaniškumas, neleidžiantis pernelyg prasiveržti nuoskaudai bei kartėliui, o tuo labiau sentimentalizmui ar deklaracijai, pro ausis nepraėję krikščionybės priesakai, pagaliau ir tai, kas išgirsta ir iš stoikų, ir net iš epikūriečių.

Nepapirkti liudytojais liudijo ir tebeliudija apie savo nepakartojamą metą.

Taigi imkit ir skaitykit – imkit Aputį, Granauską, imkit Strielkūną, Kajoką, Gutauską, Šlepiką, Martinaitį, Gedą, Vaičiūnaite, Marčėną, Juknaitę, Stankevičių...

O jei gražų ir teisingą žodį užgoš civilizacijos – tos didžiausios kultūros draugės – pramanai ir kaprizai, tai užgoš. *Ne mūsų reikalas, Jonai, ar ne? Likimas?*

Su likimu kaip ir su laiku tai nepasiginčysi. Tik nereikia likimo erzint prastom dainuškoms.

Ir dar. Ar tik nereikėtų mums prisiminti, kad vos ne visi esame žemdirbių palikuonys. „Tu, mano žemdirbe dvasia“, – taria M. Martinaitis. O žemdirbys, taigi tasai kaimietis – žmogus kantrus ir darbštus, nesitaško ašarom. Bet svarbiausia – kaimo Jurgio tu neapgausi sakydamas: „Va tau naujas, gražus gražus drabužis, kurio nemato tik visiškas kvailys. Va!“ Gudrių siuvėjų dabar daug, ir Europoje, ir pas mus.

Ar Europos dvasia tebėra didinga? Ar didinga kaip kitados, ar priblėsusi, ar perdėm sumaterialėjusi, man sunku atsakyti. Tik visi mes ne viena ausim jau girdėjom apie *Europos saulėlydį*. Ar taip iš tikrųjų yra? Kažin. Bet kad ir kaip ten būtų, žinom visi – ji mūsų kultūros krikštamotė. Mes vis dar gerbiam krikštamotes. Net kartais ir pasiligojusias.

3. Konformizmas – nieko labai doro nereiškiantis žodis. Tu įeini į direktoriaus kabinetą su savo nuomone, išeini su jo. Įvyko draugiškas nuomonių pasikeitimas. Toks draugiškas, kad sunku ir apsaityti.

Vis dėlto šitą sąvoką reikėtų kiek diferencijuoti. Ar esi konformistas dėl savo kišenės, karjeros ar dėl kitų etikos požūriū abejotinių dalykų, ar turi savo politiką? Politika, kuri iš tavęs plėšte išplėšiama, išprovokuojama. Tau reikia išlikti, išlaukti.

Tiek metų žaidėm žaidimą, kuris mums buvo primestas. Būtume nežaidę, šiandien neminėtume ir Lietuvos tūkstantmečio.

Kaip gera badyti pirštais į konformistus šiandien.

Esu apie tai kalbėjęs, bet dabar imsiu ir pasikartosiu. Kartą sovietmečiu vienas žinomas mūsų poetas, tarsis papriekaištaudamas, kad niekas nenori rašyti tarybinių eilėraščių, Rašytojų klubo salėje gana garsiai šūktelėjo: „Tai ką? Kas mės šitą mėšlą?!“ Ar sąmoningai, ar ne jam išsprūdo „mėšlas“. Na, tuomet pagalvojau – tavo šičia mėšlidė, tai tu ir mėšk. Bet dabar tai aš puikiai jį suprantu, dar daugiau – jam aš turiu būti dėkingas. Jis dirbo smirdantį darbą, kad nereikėtų smardintis man.

O Dainų šventės. Sovietmečiu jos vykdavo tomis dienomis, kai mes, kaip sakoma, būtume turėję sėdėti, apsirengę ašutinėmis, o galvas apsibarstę pelenais. Bet ne – mes dainavom ir šokom. Ir gerai darėm. Prisistatę „perkūnsargių“ – dainų apie komunizmą, partiją ir kt. – dainavom apie savo kraštą. „Lietuva brangi“, „Kur giria žaliuoja“... Vilnius tomis dienomis ūždavo ir šlamėdavo – jis tada tikrai būdavo panašus į švarią Lietuvos sostinę. Nusikaltimų ir tų tomis dienomis įvykdavo mažiau.

Ir tos Dainų šventės dabar jau, žinoma, apsivaliusios, yra reikšmingas ir garbingas mūsų kultūros paveldas, reiškinys, kuris tikrai gali stebinti Europą.

Štai prasideda dalyvių eiseną nuo Katedros aikštės Gedimino prospektu ir toliau į Vingio parką. Kol Katedros aikštė ištuštėja, praeina net dvi valandos Sic!

Pats fiksavau. Vis pasižiūrėdamas, ar nestovi čia kur kokie užsienio turistai, ar nemato, kas čia dabar daros. Stovi.

Veizėk, sviete nusiminęs,
Kas ten šiaurėj atsitiko –
Lietuvos senos giminės
Pražuvime sveikos liko.

Manau, kad to konformizmo, tos savotiškos melo atmainos, buvome paliesti visi. Be abejo, ne vienodai smarkiai – ne ant vienu visuomenės pakopų stovėjom. Tiesa, ta pati pasaka ir dabar.

Bet koks nors rigoristas, žiūrėk, tuoj išsižvejos iš „Filosofijos istorijos chrestomatijos“ graiką Chrisipą: „...vienas melas nėra didesnis už kitą melą. Mat ir tas, kuris yra nuo Knobo už šimto stadijų, ir tas, kuris tėra už vieno stadijo, abu lygiai nėra Knobe.“ Gal nederėtų garbiems senovės žmonėms prieštarauti, bet taip norisi. Nagi ne lygiai, vis dėlto gal nelygiai.

Yra dar vienas konformistinis atspalviukas: „Cit, susiedai, nėra ko pykt – reikia tankiai susitikt...“

Ir dar yra sąžinė. Tik vieniems ji – paprastas gėdos dėl neteisingo ar negarbingo poelgio jausmas, o kiti mano, kad tai paties Dievo balsas žmoguje. Gėdą mes galim išverti, ne pirmas kartas, bet kaip kitu atveju?

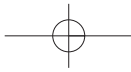
Štai plūsta baisinga antikultūra (ypač per audiovizualinius menus), kuri nėra kiek negeresnė už polonizacijas, rusifikacijas, germanizacijas. Stovi baisingas monstras ir šypsos – o man tai naudinga!

Galiu save pagirti už susivaldymą, kad netrenkiu taburete ar dar kokiu sunkiu daiktu į televizorių, tą „durnadėžę“, o tik išjungiu, bet niekaip negaliu – už tylėjimą. Juk nieko nedarau, kad sustabdyčiau tą bjaurią chamizmo, cinizmo, vulgarizmo, smurto propagandos kloaką, beje, atplūstančią ir iš tos pusės, iš kur kadaise tekėjo mums saulė – iš Vakarų. Paprasčiausiai neišmanau, nuo ko čia dabar ir pradėti. Gal nenoriu būt panašus į žvirbliukštį, kuris, siūdamas prieš atsigrūdantį buldozerį, čirškia – apdujėli, ar nežinai, kad *žolėje pilna namų!*..

Tai tokios tokelės.

JONAS JACKEVIČIUS

1. Savo atsakymuose norėčiau vengti tiesią mintį slepiančių akademinų išvedžiojimų. Iš karto prisipažinsiu – esu euroskeptikas ir nors balsavau už stojimą į Europos Sąjungą, dabar atgailauju ir barstau savo galvą pelenais. Buvau apkvailintas kaip ir ne vienas lietuviškas runkelis, nes nemaniau, kad stojame į besiplečiančią imperiją, kurioje man, kaip ir kitiems, bus diktuojamos privalomos politinės, etinės ir – netiesiogiai – net estetinės nuostatos. Apie tai mažčiau, stebėdamas, kaip tuščiai lekia į orą milžiniški pinigai, visiems masinės informacijos kanalams iškilmingai trimituojant apie Vilniaus – Europos kultūros sostinės – ir Lietuvos vardo tūkstantmečio metų pradžią. Beje, manyčiau, kad dažniausiai žiniasklaidoje vartojamas pasakymas „vardo tūkstantmetis“, bet ne paminėjimo tūkstantmetis, klaidina, nes Lietuvos vardas, be abejo, egzistavo anks-

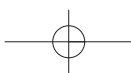
čiau, negu buvo užrašytas mums nedraugiško metraštininko. Niekas oficialiai neišdrįso pasakyti, o gal taip ir nemano, kad tas „šviesų spektaklis“ buvo milijonus kainavęs absoliutus kičas. Priminimas apie panašius renginius kitose solidžiose sostinėse neįtikina, nes vargšės Europos miestų minia jau seniai yra apkvailinta pigaus skonio gausybe reginių. Vilniuje žioplių minios stumdėsi užkimštose Katedros aikštės priegose, gatvėse ir beveik nieko nematė, išskyrus šviesos ir raketų pliūpsnius, o renginio organizatoriai buvo žadėję, kad šviesų spektaklio metu bus meniškai papasakota mūsų krašto istorija. Prisiminus tokią šventinių metų pradžią, lieka tik nemalonus nusivylimo nuosėdos ir nuo triukšmingos vibracijos padidėjusios mūsų tautos šventovės – Vilniaus arkikatedros – sienų plyšių žaizdos.

Ir dar – pastaruju metu, kai protus pradėjo kutenti pasitikėjimo krašto valdžia, socialinės atskirties ir šalies likimo sunkmečio laikais klausimai, pasigirdo vienas kitas balsas: gal tai, kad prieš tūkstantį metų kažkuri iš baltų genčių nužudė ateivį, negerbiantį jų protėvių papročių, buvo pirmas negailestingas atsakas mus prievartaujančiai Europai? Ar nesureikšminame paties paminėjimo fakto, kaip ir noro bet kokia kaina būti „europiečiais“? Man asmeniškai – archajinės baltiškos mūsų kalbos, mitologijos, genetinio ryšio su savo tėvynės gamta ir kosmosu ištakos – žymiai įspūdingesnės ir brangesnės, negu svetimšalio raštininko paliudijimas apie įvykį, kuris, atrodo, mūsų istorikų interpretuojamas gana vienpusiškai.

Nežinau, ar tokius tūkstantmečio ir kultūros sostinės renginius būtume planavę, jeigu būtume numatę artėjantį sunkmetį, tačiau, be abejonės, joks skepticizmas neturi kliudyti siekiui kuo geriau pasirodyti pasauliui ir norinčiai mus praryti Europai. Mūsų kultūrinis savitumas – esminė išlikimo sąlyga, o visuomenės, kultūros žmonių priedermė – aktyviai dalyvauti lietuviškos tapatybės paieškose, kurti šalies įvaizdį ir kontroliuoti tuos, kurių rankose mūsų šventinių metų programos ir pinigai.

Iki šiol, ko gero, mums dar neaišku, kas esame – gal „lietuviškų barbarų“, plėšusių savo kaimynus, gal tolerantiškų, gamtą ir kosmosą garbinusių baltų palikuonys, o gal ir tie, ir tie – vienu metu. Kiek esame Rytų, kiek Vakarų vaikai – taip pat nėra aišku. Viena neginčijama tiesa – Lietuvos nueitas kelias per mūsų minimą tūkstantį metų – didingas ir nepakartojamas, tačiau tik mūsų pačių sąmonėje susiformavęs istorinis mitas bus esminė tautos ir valstybės išlikimo sąlyga. Kodėl mitas? Ogi todėl, kad istorijos mokslas renka faktus, juos sintetina, interpretuoja, tačiau remiasi taip pat rašto šaltiniais, kurie irgi yra interpretacijos. Remiantis archeologine daiktine medžiaga, taip pat tenka spėlioti. Laikas sudėlioja įvairių istorikų tyrinėjimų mozaiką – ir atsiranda didingi istoriniai mitai, kuriais didžiuojasi graikai, anglai ar prancūzai, nors realioji kiekvienos epochos būseną – išdavystės, žudynės ir kraujo upės. „Drebu, skaitydamas istoriją“, – tai eilutė iš H. Radausko eilėraščio. Taigi gal mūsų Vytautas ir buvo, anot istoriko, šunsnukis, tačiau tokie buvo ir Aleksandras Makedonietis, Timūras, Napoleonas ir kiti didieji. Objektivaus istoriko susitikimas su Vytautui paminklą stačiais kaimiečiais, manau, geruoju nesibaigtų.

Ar mes tikrai esame tokie vakariečiai, kokiais nori mus padaryti kai kurie politikai ir kai kurie istorikai? Kodėl dažnai užmirštame Mindaugo, Gedimino ir Vytauto Lietuvą, nuostabią unikalų baltų mitologiją, papročius, etiką, ypatingą tautinę toleranciją, o drauge ir milžinišką bizantinės kultūros įtaką mūsų kraštui? Ar todėl, kad carinė priespauda ir sovietinis laikas suformavo iracionalią Rytų baimę, ir mes pasakymą „lux ex oriente“ tapatiname su Rusijos grėsme? Ar

iš tiesų Lietuvos ir Lenkijos unija mus padarė tikrais vakariečiais ir ar tai – aukščiausia ir neginčytina vertybė? Kartais fantazuuju – gal daug ką paaiškintų lietuviškų genų tyrimai, naudojant naujausius šiuolaikinio mokslo metodus. Esu įsitikinęs, kad paaiškėtų, jog esame ir šiek tiek totoriai, ir šiek tiek slavai, ir dar kažkas. Gal ateities mokslas tai ir nustatys, ir tada bus galima sužinoti, kas ir kada darė įtaką mūsų sąmonei, kokie pasąmoniniai archetipai ten karaliauja, gal geriau suvoksime, kad Rytų įtaka – reikšminga ne tik mums – pačioje Europoje kartais pamirštama, kad arabai Pirėnų pusiasalio žmonėms suteikė ne tik elementarių mokslo žinių, bet ir išmokė praustis, o Rytuose Konstantinopolis buvo didelė atsvara Romos barbarybei.

2. Europos istorija – kruvini karai tarp tautų ir valstybių, kurios dabar yra tos pačios Europos Sąjungos arba, jei norite, – būsimos imperijos dalys. Europos valstybės yra tarsi lygios, tačiau kai kurios jų – lygesnės. Tačiau ir tos valstybės, kurios kartais sugeba kitoms primesti savo valią – ne visada visagalės. Jos – labai priklausomos. Ar visi numanome nuo ko? Ogi nuo Baalo – aukso veršio, – to paties, kurį vergiškai garbino Mozės gentainiai, kai jis nulipo nuo kalno akmens plokštėmis su Dievo įsakymais nešinas. To veršio galybę pajutome ir mes – ypač dabar – spėliodami apie miglotą ateitį. Štai ir visa pasaka. O kas gi tada ta mistinė didinga Europos dvasia? Atrodo, vienintelis bendrumas, jungęs Europą, – krikščionybė ir Dešimt Dievo įsakymų. Tiesa, nors tų Dievo įsakymų istorijos eigoje ir ne visada buvo laikomasi, tačiau tai prilygo kultūros ideologijai. Tokia, matyt, ir kitų religijų prigimtis. Tačiau šis istorinis krikščioniškų vertybių pamatas, kuriant Europos Sąjungos Konstituciją, buvo atmestas. Europos visuomenė šiuo metu visai sekuliari, net diskutuoti paprasčiausioje kompanijoje apie krikščioniškas vertybes – blogo tono ženklas. Taigi kas dar vienijo Europos kultūrą? Tikriausiai per kiekvieną laikotarpį skirtingų lyderiaujančių imperinių darinių šviesiausių protų kūryba, jų humanistinės ir ne visai humaniškos idėjos, skirtingai veikiančios atskirų šalių istoriją. Tos istorijos vertybinių relikvų ieškočiau tik knygoje, taip pat klajodamas po Europos paveldo – antikinio pasaulio – griuvėsius, po muziejus, po tuštėjančias romanines, gotikines ar barokines bažnyčias, arba klausydamas praėjusių šimtmečių muzikos. Na o moderniosios Europos „dvasia“ – tai susvetimėjimas, vartojimo ir beprotiškiausios reklamos suvešėjimas, popso kultūros kičas ir t. t. Ar pastebėjote, kad pasikeitė net žmonių išvaizda: saldi dantis rodanti šypsena ir bejausmis žvilgsnis, labai lygūs, išpuoselėti ir panašūs vidurinės klasės, arba valdininkų veidai, unifikuotas moterų makiažas, kuris dengia veidą taip, kad jį sunkoka vėliau išskirti minioje, sudėvintas *chamo* ir agresoriaus tipažas reklamoje ir gyvenime. Sakysite – yra dar elitinė kultūrinė erdvė. Na taip – prašom: jei dailė – šaltos komercinės konstrukcijos, noras šokiruoti ir kuo brangiau parduoti, jei muzika – nervų karas konkurse, technizuotas akrobatiškas tempas, jei literatūra, teatras, kinas – begalinis kapanojimasis juslių pasaulyje, siur- arba hiperrealizmas, kur visi klykia ir draskosi. Tokioje realybėje atsiduria ir mūsų gaudžiai kaimietiškos arba agresyviai miestietiškos literatūros kūrėjai. Esu įsitikinęs, kad lietuvių literatūros bei kitų menų kūrėjų talentai gali išlepintus vakariečius daug kur pranokti, tačiau mūsų autoriai, norėdami būti išgirsti, Europai priversti siūlyti tik į popkultūros pusę linkstančią produkciją. Žinoma, yra ir išimčių.

Tai kurgi tie mūsų dvasiniai resursai? Pirmiausia – apie kompleksus. Tikra tiesa, tuo metu, kai vakariečiai skaitė lotynų bei graikų autorius, o vėliau kūrė literatūrą ir filosofiją, neturinčią analogų pasaulyje, lietuviai net metraščius rašė

senąją baltarusių kalbą, o savąją literatūrą sukūrė, švelniai tariant, – smarkiai pavėlavę. Gal mes darome klaidą, atsisakę tų savo šalies protų, kurie manė esą lietuviais, bet rašė ir kalbėjo kitomis kalbomis? Gimtąja ir tik gimtąja kalba kuriamos literatūros prioritetas visoje Europoje buvo perspektyvus prieš šimtmetį, tai buvo svarbu atkuriant ir mūsų valstybę, kurią net Adomas Mickevičius matė tik praeityje. Dabar, atsisakydami pasenusių stereotipų, turime šansą susigrąžinti prarastą, bet mums priklausantį kultūrinį palikimą. A. Bučys neseniai išleistoje knygoje „Barbarai vice versa klasikai“ mūsų literatūros ištakas nukelia net į Mindaugo laikus! Kita vertus – lietuvių dvasinė stiprybė yra tautosakoje, mitologijoje, senojoje liaudies muzikoje, kalbos lobyne, liaudies ornamentikos koduose. Moderniosios struktūralistikos ir lingvistikos „specai“ mano, kad šiuose lobiuose gali slypėti archajiškiausios Europos istorijos paslaptys.

Vienintelė, iš pirmo žvilgsnio labai utopiška, išlikimo Europos tautų katilė viltis – Lietuvos jaunoji karta. Ta karta, kurią dabar žaloja alkoholis, narkotikai, kuri blaškosi, žūsta keliuose, žudosi, kuri ieško laimės užsieniuose, kuri nebetiki romantiškais savo tėvų ir senelių kliesdais, tačiau netikėtai tampa kiečiausiais pragmatikais, šaltais tik naudos siekiančiais skeptikais, prisitaikėliais, kartais atsisakančiais net normalaus gyvenimo malonumų vardan naudos, karjeros ir pinigų. Vis dėlto jie nešioja genus, kuriuose užkoduota mūsų tautos ateitis. Greta jų – vitališkiausiųjų – ir tie jauni žmonės, kurie yra lyg ir šalia žiauraus laikotarpio, – tai smalsuoliai, kuriems tiesiog įdomu gyventi, kurie tampa į jokių standartus netelpančiais vizionieriais, mokslininkais, menininkais, keliautojais, vienuoliais, kunigais, arba lieka tiesiog paprastais niekuo nesidominčiais nevykėliais, užmirštais ir niekam nežinomais. Istorija moko, kad kokybinio virsmo stebuklas įvyksta, arba neįvyksta – nelygu, kokie genai ar kita mums nežinoma energija slypi žmonėse, be to, verta priminti, kad dalis naujosios kartos yra, taip manoma, nepaprasti – „indigo“ vaikai. Panašioje kryžkelėje turbūt yra atsidūrusi ne tik Lietuva. Kiekvienos tautos intelektualams tenka ypatinga atsakomybė puoselėti naujosios kartos kūrybiškumą, siekti, kad modernioje visuomenėje informacijos gausa neslopintų galimybes savarankiškai ir kritiškai mąstyti. Mokymo kokybė vis dar lieka mūsų šalyje problemiška. Net mokantis užsienio kalbų gramatika kalama į galvą mechaniškais testais, neskaitomi ir neanalizuojami klasikų tekstai – nei grožiniai, nei moksliniai, kartais net mokantis gimtosios literatūros nediskutuojama, o tik atsakinėjama į klausimus, dažnai – tik raštu. Daug kas mano, kad testai – pats pažangiausias mokymo būdas. Kyla įtarimas, kad kažkas tyčia slopina savarankiško mąstymo įpročius. O gal tai tik mada ir pedagoginių programų kūrėjų bukaprotiškumas?

3. Sovietmečiu daugelis išmoko prisitaikyti. Ar tuometinis konformizmas buvo absoliutus blogis – iki šiol diskutuojama. Net ir tuo atveju, jeigu prisitaikymas prie aplinkybių padėjo per sovietmetį tautos daliai išsigelbėti nuo visiško dvasinio arba fizinio sunaikinimo, konformizmas lieka nemalonus žodis, įvardijantis negarbingo elgesio stereotipą, prisitaikymą, prieštaraujantį sąžinės balsui. Kiek konformizmo liko mūsų laikais? Ar šių dienų konformizmas – sovietinės praeities liekana, ar mutavusi naujųjų laikų naujovė?

Daug kas, siekdamas karjeros ir pinigų, tampa konformistu. Klasikinis konformistas yra melagis. Meluoja iš baimės arba siekdamas naudos. Ar šių laikų Lietuvos demokratinėje visuomenėje žmonės gali bijoti sakyti tai, ką galvoja? Pasirodo, taip, daug kas, bijodami neįtikti darbdaviui, neatskleidžia savo pažiūrų. Pavyzdžių nereikia toli ieškoti. Beveik visi mūsų žiniasklaidos kanalai yra įvai-

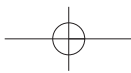
rių finansinių magnatų nuosavybė, o juose kalbantys arba rašantys žurnalistai neliečia temų, netinkančių vienai ar kitai grupei, nekalbina kitaminčių. Kartais gali atrodyti, kad Lietuvos viešojoje erdvėje atsirado netgi savotiška intelektualinė nomenklatūra – vis tie patys, ant rankos pirštų suskaičiuojami teisininkai, filosofai, sociologai, politologai – tokiu būdu užsakovams lengviau užtikrinti, kad nebus generuojamos kokios nors naujovės, o naujovių baimė – tai prisi-taikymas prie situacijos, kuri visuomenei ne visada yra naudinga.

Man baisiausia, kai konformizmo bacilos įsibrauna į jaunų žmonių sąmonę. Deja, tai dažnai atsitinka ne tik dėl netinkamų šiuolaikinės šeimos tradicijų, kur jaunas žmogus dažnai gauna pirmąsias savanaudiškumo pamokas. Ir nevykusios mokyklinės programos, ir negabūs pedagogai būsimes Lietuvos ateities kūrėjus paverčia konformistais ir melagiais. Dažnai kalbuosi su savo kolegomis – literatais ar šiaip humanitarais – ir nustembu, kad ne visi žino, jog daugumai Lietuvos vaikų lietuvių literatūros pamokos yra pačios nemėgstamiausios. Gerų pažymių, samdantis net privačius mokytojus, siekiama tik todėl, kad kitaip neįmanoma įstoti į aukštąsias mokyklas. Nelabai mylimos ir istorijos pamokos. Taip yra ne vien dėl to, kad jaunuoliai dažniausiai svajoja būti ekonomistais, teisininkais, vadybininkais. Arba tikisi, kad įgytos žinios ir diplomai padės rasti prestižinį darbą ir apsigyventi užsienyje. Viena priežasčių – visokių nevykusių reformų įdiegtas mokymas, jau minėtų testų rinkiniai ir literatūrinių tekstų fragmentų vadinamosios „interpretacijos“, kai raštu reikalaujama vienintelio atsakymo, kur nelieka vietos diskusijai. Cituoju R. Ozolą: „Dabar vietoj rišlaus savarankiško bylojimo – fragmentiška interpretacija. Pats jos pobūdis yra sate-litinis. Be to, dezintegruojantis vidujybę, nes nukreipia ne į visumą, o į detales. Taip pačioje vaiko gelmėje vykdoma jo robotizacija. <... > Bet iš tų pastangų išaugs neregėto žiaurumo karta“ (R. Ozolas. „Paskui greičiausia pelną“, Vilnius: Diemedis, 2008, p. 67). Kai toks dirbtinumas ir nuobodybė traktuojami kaip lite-ratūros gelmių pažinimo džiaugsmas – jaunuolis supranta, kad melas gali už-tikrinti sėkmę.

Tapti gudriais prisitaikėliais padeda ir nuostabus suaugusiųjų patyrimas: bet kokia proga mūsų postsovietinėje erdvėje skamba kalbos, nerealiai vaizduojan-čios tikrovę, tarytum perrašytos iš sovietinių vadovėlių. Tekstuose, už kuriuos rašomi pažymiai, jaunuoliai „palieja“ jausmingą vandenėlį apie gilius visuo-menės idealus, nuostabią tautos istoriją, apie ypatingą meilę tėvynei, o namie keikia mokytojus, juos prievartaujančią mokyklą ir svajoja apie rojų svetur.

Netikiu, kad veidmainystė ir prisitaikymas – vien sovietinių laikų palikimas. Atminkime, dabartiniai trisdešimtmečiai karjeristai nepriklausomybės atkūri-mo pradžioje buvo dešimtmečiai vaikučiai ir yra tikrų tikriausi „tautinės mokyk-los“ augintiniai.

Nenorėčiau, kad mano atsakymai į klausimus būtų suprantami kaip prieš-prieša bet kokioms permainingoms ar beprasmis skeptiškas niurzgėjimas. Nors praradome didelę nepriklausomybės idealų dalį, turime džiaugtis, kad už kito-nišką nuomonę niekas nesodina į cypę, o kadangi daug bėdų susikuriame patys, lieka viltis – gal kada praregėsime.

JURGA ŽASINAITĖ

Švietėjiška savivoka XVIII a. Lietuvos ir Lenkijos periodikoje

Įvairiuose istoriniuose bei literatūriniuose tyrinėjimuose XVIII a. periodiniams leidiniams aptarti yra skiriamos vos kelios užuominos. Paprastai apsiribojama vienu kitu, dažniausiai neigiamu vertinimu: esą tai menkaverčiai, vieno do turinio, neturėję ypatingos reikšmės kultūros procesui leidiniai. Panašios nuostatos stokoja argumentuoto pagrindimo ir tėra tik tezės, nematant jokio reikalo į jas gilintis.

Pirmasis laikraštis Lietuvoje „Kuryer Litewski“ pasirodė 1759 m. Vilniuje¹. Tuo metu tai buvo vienintelis periodinis leidinys, kurio spausdinimui suteikta karaliaus privilegija. Šis laikraštis, leidžiamas lenkų kalba, išeidavo kartą per savaitę. Jį spaudai rengė jėzuitai. „Kuryer Litewski“ turėjo ir įvairių priedų: „Wiadomości Literackie“ (1760–1762), „Gazety Wileński“ (1761–1764), „Wiadomości Cudzoziemskie“ (1762). Uždarius jėzuitų ordiną, „Kuryer Litewski“ perėjo į privačias rankas, o 1789 m. ir visai sustojo šio laikraščio leidyba².

Lenkijoje pirmasis laikraštis buvo išleistas 1661 m., o antroje XVIII a. pusėje vien Varšuvoje periodinių leidinių buvo priskaičiuojama netoli šešiasdešimties (visoje Lenkijoje būta apie devyniasdešimt). Reikšmingiausias to meto viešosios nuomonės formuotojas³ buvo žurnalas „Monitor“, leidžiamas pagal londoniško

¹ Lietuvių enciklopedija. – T. 13. – Boston: Lietuvių Enciklopedijos I-kla, 1991. – P. 393.

² Po septynerių metų pertraukos „Kuryer Litewski“ vėl buvo pradėtas leisti. Nuo 1796 m. du kartus per savaitę jis pasirodydavo Gardine, o nuo 1797 m. persikėlė į Vilnių. Nuo 1833 m. „Kuryer Litewski“ leistas dviem kalbomis – rusų ir lenkų. 1840 m. buvo pakeistas laikraščio pavadinimas: lenkiškoji dalis vadinosi „Kuryer Wileński“, o rusiškoji – „Vilenskij Vestnik“. Po 1863 m. sukilimo dėl griežtos rusinimo politikos lenkiškoji dalis buvo panaikinta. Tad iki 1915 m. buvo leidžiama tik rusiškoji – „Vilenskij Vestnik“, kuri atvirai deklaravo priešingą nusistatymą lietuvių tautiniam judėjimui ir propagavo lietuviškos spaudos draudimą (žr.: Lietuvių enciklopedija. – P. 394).

³ Viešosios nuomonės formavimui įtakos turėjo ir tai, jog daugelis turtingų provincijoje gyvenančių žmonių, nepasitenkindami spaudoje pateikiama medžiaga, Varšuvoje išlaikydavo nuosavus korespondentus, privalėjusius laiškais pranešti savo globėjams paskutines naujienas bei paskalas. Tuo metu taip pat atsirado nauja institucija, padėjusi skliti žinioms ir įvykių vertinimams, – kavinė. Baigiantis antrajai XVIII a. pusei, Varšuvos gyventojai buvo ne tik gerai infor-

„Spectator“ pavyzdį. Šis Pranciškaus Bohomoleco redaguojamas žurnalas pasirodė 1765 m. ir ėjo maždaug du dešimtmečius. Tai buvo moralistinis leidinys ir kartu pirmasis literatūrinis žurnalas Lenkijoje⁴.

Švietėjiškos sąmonės formavimosi procesas turėjo įtakos interesų ir akiračio plėtrai. Imama domėtis kitų šalių naujais išradimais. Štai XVIII a. gamtos mokslams, medicinai ir technikai Europoje tapus reikšmingu tyrinėjimo objektu⁵, jų svarba aptariama ir to meto lenkų kalba leidžiamuose periodiniuose leidiniuose: „Politinėse žiniuose paminėtas gudraus laikrodininko iš Paryžiaus išradimas sukėlė mūsų nemenką nustebimą ir smalsumą. Tas nagingas amatininkas stengėsi perteikti pasaulio planetų sukimąsi ir taip meistriškai aną mechanizmą sukonstravo, jog vienas jo tvarkingas apsisukimas didžiųjų planetų sukūrius tolygiai atspindi“⁶. Atkreiptinas dėmesys, jog laikrodžiai XVIII a. buvo laikomas vienu iš svarbiausių (šalia garo mašinos, sukėlusios XVIII a. pabaigoje technikos revoliuciją) šimtmečio išradimu. Anot U. Im Hofo, laikrodžio „mechanika jau tuomet buvo labai tiksli, kuri turint buvo galima tiksliau paskirstyti laiką ir, vadinasi, jį geriau išnaudoti“⁷.

Suvokus, kad Žemė sukasi apie saulę, Žemė nustojo būti visatos centru. Taip atsivėrė kelias reliatyvumo pripažinimui, kuris, beje, nebuvo lengvai pasiekiamas. G. Galilėjus, pagrindęs ir išplėtojęs heliocentrinę M. Koperniko teoriją, buvo Bažnyčios pasmerktas tylėti⁸. Ne tik Romos, bet ir kitos bažnyčios, tvirtai laikėsi senjo astronominio mokymo. Ne išimtis ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje bei Lenkijoje. Turint omeny faktą, jog Ciuricho cenzūra buvo atmetusi 1721 m. Ciuricho gydytojo ir gamtos tyrinėtojo Johanno Jakobo Scheuchzerio išleistoje knygoje „Jobo gamtos mokslas lyginant su šiandieniniu“ kai kuriuos M. Koperniko teorijos svarstomus aspektus (t. y. jam buvo įsakyta išbraukti visas vietas, kuriose paliesta M. Koperniko teorija⁹), aptariamuose periodiniuose leidiniuose pasirodę svarstymai apie šiuos dalykus atrodo ištis nauji ir pažangūs: „Filosofai pagal tai skirtingai visatą formuoja ir dėl to nevienodai sistemą aiškina. Pats žodis „sistema“ reiškia tvarkingą planetų ir žvaigždžių išsidėstymą, kuris anksčiau buvo nematomas, nes nežinota apie amžiną jų sukimąsi. <...> Iš pradžių Ptolomėjus sistemą savo aiškino. Po jo sekė Klaudijaus Ptolomėjaus gudrūs mokymai. Galiausiai visų žinomas Kopernikas savo darbais maišatį, papiktinimą ir džiaugsmą sukėlė“¹⁰.

Švietimo centras iš pradžių buvo Europoje, tačiau europiečiai suvokė, jog pasaulyje gyvena ne tik jie. Pasaulis tapo universalus ir jį reikėjo universaliai suvokti. Didysis medikas, gamtos tyrinėtojas ir filosofas Albrechtas von Halleris 1755 m. teigė: „Niekas taip nepadeda atsikratyti išankstinio nusistatymo, kaip pažinimas daugelio tautų, kurių papročiai, įstatymai, požiūriai yra skirtingi. Tos skirtybės, įdėjus truputį pastangų, moko mus atmesti tai, dėl ko žmonės nesutaria, ir laikyti gamtos balsu tai, dėl ko visos tautos tarpusavyje sutinka. Kad ir kokie laukiniai, šiurkštūs yra salų, išsimėčiusių Ramiajame vandenyne, gyven-

muoti ir aistringai besidomintys politika, bet, palaikydami progresyvias idėjas, kartu su jakobinų gerbėjais sudarė galingą ir itin reikšmingą politinę jėgą (žr.: Miłosz Cz. Lenkų literatūros istorija. – Vilnius: Baltos lankos, 1996. – P. 178).

⁴ Miłosz Cz. Lenkų literatūros istorija. – P. 177.

⁵ Im Hof U. Švietimo epochos Europa. – Vilnius: Baltos lankos, 1996. – P. 167.

⁶ Wiadomości Literackie / Kuryer Litewski. – Wilno. – 1761. – Nr. 3.

⁷ Im Hof U. Švietimo epochos Europa. – P. 170.

⁸ Ten pat. – P. 168.

⁹ Ten pat. – P. 168.

¹⁰ Wiadomości Literackie // Ten pat. – Nr. 3.

tojai, kad ir kokia tolina grenlandiečiui Brazilija arba Gerosios Vilties kyšulys, svarbiausi prigimties teisės principai yra bendri visoms tautoms. Nieko neižeisti, kiekvienam pripažinti, kas jam priklauso, tobulai atlikti savo pašaukimą, – štai kelias į garbę, kuriuo žengė senieji romėnai, Deivio sąsiaurio pakrančių gyventojai ir hotentotai¹¹. Domėjimasi svetimomis kultūromis skatino ne tik krikščioniškasis humaniškumas, bet ir Švietimo amžiaus, trokštančio visa, kas nauja, smalsumas bei moksliniai interesai. Norėta kuo daugiau žinoti apie visą pasaulį, publikuotos įvairios, kartais toli nuo realybės esančios istorijos: „Didžiai gerbiama metraštininkai tvirtino, kad esti Indijoje žmonių šuniškomis galvomis; taip pat pilna ciklopus tik su viena akim. Pasakojama, kad senovės egiptiečiai buvo apdovanoti net keturiomis akimis“¹². Kitos tautybės ir kultūros žmonės vertinti pagal bendrus žmogiškumo kriterijus: „Ir vis dėlto nė vienas Azijos kraštas neįstengia pasiekti visoms tautoms būtino žmogiško padarumo“¹³.

Itin populiarūs tampa pranešimai apie tolimų kraštų įvairias vietas¹⁴. Stengiamasi tiksliai apibrėžti jų geografinį išsidėstymą, nusakyti aptariamą vietos specifiką, apibūdinami gyventojai, nurodomas tikslus jų skaičius: „Nyderlanduose esti vešlūs, tankiai susispaudę kalnai. Jie tęsiasi nuo šiaurinės Olandijos ir Zelandijos pusių. <...> Amerika tokia plati ir įvairiatautė. Šiuose kraštuose ne mažiau kaip du šimtai penkiasdešimt milijonų piliečių gyvena. Afrika yra daug mažesnė. Tai vieta, pilna laukinių, kurie nesudaro nė šimto milijonų. Azijoje, kaip žinoma, keturi šimtai milijonų gyvena“¹⁵. Spausdinamos ištraukos iš mokslinių tyrinėjimų, greta pateikiant moralistinius, didaktinius komentarus: „Iš tiesų įdomi ir vertinga yra knyga „Gamtos mokslai“ apie Lenkijos Karalystę, LDK ir joms priklausančius kraštus. Joje autorius skatina prisiminti garbingą Tėvynės praeitį, budina ją mylinčius ir dėkingumą saugančius, tuo svetimoms tautoms parodydamas, jog didelė ir garsi mūsų šalis buvo ne tikrai neaprepiamu vietovės platumu, bet ir prie Aukso Laisvės buvusiu aukso ir kitų brangiųjų metalų gausumu, miškų, įvairiausių žvėrių, margiausių gėlių savitumu ir daugybe“¹⁶. Atrodo, knyga tampa ne tik praktiškų patarimų ar „tikėjimo tiesų“ šaltiniu – ji ir tautos praeities sergėtoja.

Suskantama rūpintis savo šalies autonomiškumu ir, sakytume, prestižu svetimų tautų akivaizdoje. Iškeliamos garbingos praeities formos, raginama jomis sekti, kartu neužmirštant (ar naujai sužinant) kitų kraštų vertingos patirties: „Persai, auklėdami savo vaikus, būna ypač stropūs ir pareigingi. Tai turėtų žinoti tėvai, kurie akylai savo meilę vaikams dalija, nesusimąstydami apie tokio poelgio ydingumą. Štai koks buvo jaunuomenės auklėjimas spartiečių Kretos saloje. Tos salos karalius nusprendė, kad jaunimas turi būti auklėjamas ugdant juose jautrumą bei nuoširdžią atjautą. Gyvenimas jų buvo griežtas, tačiau aiškus ir prasmingas“¹⁷.

¹¹ Im Hof U. Švietimo epochos Europa. – P. 194.

¹² Wiadomości Literackie // Ten pat. – Nr. 1.

¹³ Wiadomości Literackie // Ten pat. – Nr. 6.

¹⁴ Iš pradžių žinių apie šių nepaprastų šalių įvairovę gauta iš jėzuitų ir kapucinų misionierių raportų, vėliau – iš kelionių pranešimų, kurių XVIII a. vis daugėjo. Apskritai XVIII a. apie egzotiškus kraštus buvo sukaupta tiek žinių, kad buvo galima pradėti jas sistemškai aiškinti ir analizuoti. Tikrieji keliautojai tyrinėtojai vis dažniau leisdavosi į atkampiausias vietas, kur dar nebuvo įsikūrę europiečiai. Tokių kelionių pranešimai buvo tapę mėgstamiausia literatūra, egzotiškumas – mada netgi formuojant interjerą ir veisiant sodus (žr.: Im Hof U. Švietimo epochos Europa. – P. 191).

¹⁵ Wiadomości Literackie // Ten pat. – Nr. 1.

¹⁶ Wiadomości Literackie // Ten pat. – Nr. 1.

¹⁷ Wiadomości Literackie // Ten pat. – Nr. 17.

Švietėjiškoji paskata ugdyti visapusiškai išprususį žmogų reiškėsi ir raginiuose dalyvauti to meto kultūrinėje veikloje, pavyzdžiui, teatro vaidinimuose¹⁸. Kaip vieną iš švietimo metodų, teatrinę veiklą akcentuoja ir „Kuryer Litewski“ priedas „Wiadomości Literackie“: „Argi mažai dėl gero auklėjimo duoda įvairūs teatriniai pasirodymai? <...> Jaunuomenė mokosi įtaigesnio iškalbos meno, įgyja daugiau drąsos ir proto pasitikėjimo, mokosi visokiausių meno gudrybių bei gražaus elgesio manierų, sužino, kaip tramdyti geismus ir ydingas aistras“¹⁹.

Ne viename iš aptariamų leidinių aprašomos garsių žmonių gyvenimo istorijos turėjo ir didaktinį aspektą – supažindinti su minimų autorių literatūrine, moksline veikla ir iškelti tai kaip pavyzdinį, sektiną dalyką, formuoti skaitančiojo vertybių (jas ne vienoje vietoje pabrėžiant) sampratą: „Ezopas buvo tikra savo amžiaus pažiba. Net didis Karalius su džiaugsmu priėmė iš jo vertingų kūrinų dovaną. <...> Garbingas Epikūras troško, idant mokslo vardas kiekvienam žinomas būtų, kad tiek vergas, tiek laisvas žmogus vienodai pajustų mokslo didybę“²⁰.

Žymių žmonių biografijos, dažnai publikuojamos periodiniuose leidiniuose, imponavo ne vienam daugiau išprususiam skaitytojui. Greičiausiai jos buvo žinomos ar bent girdėtos ir lietuvių didaktams. Tokią nuostatą galima susidaryti, pavyzdžiui, A.Tatarės knygoje „Pamokslaj iszminties ir tejsibes“, kur reiškiamas stebėjimasis žmogaus kūrybos galia, prilyginama Dievo veiklai: „Tai yra tikra teisybė: žmogus su savo razumu gali sulaikintie perkūną ir ledus, iš dangaus ant iškados žmonių puolančius, per tai žmogus yra karaliu visų stvėrimų“²¹.

Geriausiomis sielos galiomis laikomas protas ir valia; išmintinga valia privalo visame kame rasti saiką ir naudą. Nuosaikumas pasiekiamas ribojant asmeninius poreikius, skatinant savidrausmę bei slopinant aistras, kurioms baroko amžiuje buvo duota didelė laisvė. Išvermingumas turi nugalėti vangumą, pasitikėjimas savo jėgomis turi įveikti nesėkmes. Visa tai buvo orientuota į šviečiamosios programos užduotį – ugdyti aiškiai, logiškai protaujantį, šaltakraujiškai drąsų bei gerai apgalvojantį savo veiksmus žmogų. Tokio auklėjimo paveiktas asmuo turėjo būti dalykiškas, išsivadavęs iš tradicinių vaizdinių, aistringos ortodoksijos ir baroko entuziazmo: „Civilizuotų kultūrų filosofija moko, kaip privalome kontroliuoti bei tramdyti savo aistras, kaip liūdesy bei skausme elgtis, kaip išsaugoti tai, kas yra vertinga, ir, atvirksčiai, tai, kas kenkia, sunaikinti“²².

Vienas iš svarbiausių veiksmų, lėmusių švietėjišku atžvilgiu tobulo žmogaus formavimąsi, buvo savo praeities, savo tautos istorijos žinojimas. Istorijos moks-

¹⁸ Lenkijoje vienas iš aktyviausių teatrinės veiklos iniciatorių buvo žurnalo „Monitor“ redaktorius Franciszekas Bohomolecas. Jis rūpinosi ne tik šiuo leidiniu, bet ir kūrė realistines komedijas. F. Bohomolecas surado sąjungininką – karalių Stanislovą Augustą Poniatovskį, kuris, be kitų sugebėjimų, mokėjo anglų kalbą ir įsakė pastatyti W. Shakespeare'o statulą savo rūmų kieme tarp kitų didžiųjų teatro žmonių statulų. Karaliaus iniciatyva 1765 m. buvo įsteigtas minėtas žurnalas „Monitor“ ir nuo tada jo numeriuose vis dažniau buvo spausdinama publikacijų bei įvairių nuomonių. Tyrinėtojų yra pripažįstama, jog 1765 metai yra profesionalaus lenkų teatro pradžia. „Monitor“ leidėjas ir nuolatinis bendradarbis F. Bohomolecas į šio žurnalo puslapius įtraukė nemažai komiškų, satyrinių personažų: tai ir girtuokliai, pernelyg patiklios, dažnai į komiškas situacijas patenkančios „poniutės“, beviltiškai įsimylėję riteriai ir kt. Kai kuriuose leidiniuose pateikiami atskiri šių personažų dialogai, pvz., „Pokalbis jaunuolio su dama apie išpažintį“, „Šventa išpažintis vienos jaunos panelės“ (žr.: Miłos z Cz. Lenkų literatūros istorija. – P. 184).

¹⁹ Wiadomości Literackie // Ten pat. – Nr. 17.

²⁰ Wiadomości Literackie // Ten pat. – Nr. 15.

²¹ Tatarė A. Pamokslai išminties ir tejsybės / Sudarė V. Vanagas. – Vilnius: Vaga, 1987. – P. 81.

²² Wiadomości Literackie // Ten pat. – Nr. 4.

las, kadaise buvęs tik dalis retorikos, skirtos didingam karaliui šlovinti, dabar pradedamas suvokti kaip mokslas apie žmogų ir jo elgseną amžių tėkmėje. Greta iki tol viešpatavusios antikos istorijos iškyla savos Tėvynės istorija. Nuo 1729 m. leidžiamame „Kuryer polski“²³ spausdinama Lenkijos istorija, t. y. iki pat šio leidinio paskutinio numerio pasirodymo yra supažindinama su įvairiais krašto istoriniais įvykiais ir pateikiami atskirų autorių vertinimai bei paaiškinimai. Laikraštyje „Kuryer Warszawski“²⁴ 1763 metų 105-ame numeryje pristatomi Lenkijos ir Lietuvos karalystės herbai bei vėliavos. Įdomus šiuo požiūriu yra 1791 m. pasirodęs leidinys „Kuryer Petersburgski“²⁵. Jame yra skyrelis „Maskvos istorijos paveikslas“ („Obraz historyczny Moskwy“), kur kalbama ne tiek apie pačios Maskvos istoriją, o daugiau akcentuojami įvykiai, susiję su Lietuvos ir Lenkijos likimu²⁶. Tai taip pat yra atsakas į brošiūrą „Atidengta kaukė“ („Maska odkryta“). Čia polemizuojama su teiginiais, kurie rodo palankumą Rusijai, bei nesutinkama, jog prūsų tauta, palyginti ją su rusais, esti tik niekingi pavergėjai: „Su dideliu džiaugsmu perskaičiau „Atidengtą kaukę“. Šloviniu autoriaus stropumą, šloviniu kilnų, vertą dorą Lenko užsidegimą. Tačiau tą garbingumą užtemdo vienas ypatingas autoriaus nusistatymas, kuriuo jis nenukrypdamas seka. Šios brošiūros autorius prūsus regi juodžiausiomis spalvomis, o Maskvą, atvirkščiai, iškelia ligi dangaus aukštybių. Be menkiausios nuoskaudos pritariu, kad prūsas yra piktas ir nedoras, tačiau šimtus kartų blogesnė ir klastingesnė pasirodo Maskva“²⁷. Apeliuojama į valstybės piliečio savivoką, savo krašto istorijos pavyzdžiais įspėjama apie netolimos prapulties grėsmę: „Pilietiškas rūpestis, kuriam kiekvienas, kuris garbingu Lenko vardu vadinasi, neabejingas esti, ragina apie tai kalbėti. Žinoma yra ne tiktai Lenkijoje, bet ir visoje Europoje, kad Lenkas didelę gėdą ir panieką po svetimųjų jungu patyrė. Netrukus sulauksime lygiai tokio pat meto, kada vidinis krašto pakrikimas, absoliuti anarchija pradėjo pataikavimų, veidmainystės ir visiško pasileidimo epochą“²⁸. Deklaratyviai akcentuojamas lenko, kaip asmens, žinančio, vertinančio savo tautybę, pozicija. To paties meto lietuviškuose tekstuose priklausymas lietuvių tautai dar nėra plačiau reflektuojamas. Apskritai sąvoka *lietuvis* reiškė ne lietuvių tautos narį, bet

²³ Pirmasis laikraščio „Kuryer polski“ numeris išleistas 1729 m. gruodžio 21 d. Išeidavo kartą per savaitę. Leidėjas – Janas Naumańskis. Paskutinis šio leidinio numeris išėjo 1731 m. kovo 12 d.

²⁴ „Kuryer Warszawski“ pradėtas leisti nuo 1761 m. Ėjo iki 1763 m.

²⁵ Kuryer Petersburgski czyli intrygi Moskiewskie od panowania Jana Olbrachta czyli Alberta ciągnące się a przerwane pod panowaniem nayiaśnieyszego Stanisława Augusta (Peterburgo kurjeris, arba Maskvos intrigos nuo Jono Albrechto ar kitaip Augusto valdymo, kuris truko iki šviesiausiojo Stanisłavo Augusto atėjimo į valdžią). – Warszawa, 1791.

²⁶ Kalbama apie XVIII a. pradžioje susidariusią situaciją, kai 1706 m. visa Lenkija bei didelė Lietuvos dalis buvo užimta rusų. Petras I čia skelbėsi esąs lenkų bajorų laisvių gynėju. 1707 m. iš Saksonijos į Lenkiją grįžęs švedų karalius Karolis XII privertė rusus vėl pasitraukti iš Lenkijos ir Lietuvos, bet jį Petru I ties Poltava 1709 m. sumušus, rusų kariuomenė vėl grįžo į Lietuvą ir Lenkiją. Neigiamai vertinama Lenkijos karaliaus bei Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Augusto II veikla. Jis, padedamas rusų, 1709 m. vėl grįžo į kraštą (kadangi, įsiveržus švedams, vietoj jo buvo paskirtas Stanislovas Leščinskis). Tačiau Lietuvos–Lenkijos bajorai nebenorėjo jo pripažinti valdovu ir reikalavo, kad Petras I atitrauktų savo kariuomenę. 1710 m. Varšuvoje buvo sušauktas seimas, kuris, gąsdinamas netoli stovinčios rusų kariuomenės, buvo priverstas priimti visus Augusto II ir caro reikalavimus ir pripažinti Augustą II Lietuvos–Lenkijos valdovu. Minimame leidinyje svarbią vietą užima ir caro Petro I bei Prūsijos karaliaus Fridricho Vilhelmo 1719 m. įvykęs susitarimas bendrai prižiūrėti Lietuvos–Lenkijos tvarką. Rusijos ir Prūsijos kišimasis į Respublikos reikalus nuo tada truko ligi pat valstybės žlugimo.

²⁷ Obraz historyczny Moskwy // Kuryer Petersburgski. Ten pat. – P. 9.

²⁸ Ten pat. – P. 5.

Lietuvos valstybės gyventoją, nors ir ne visada lietuvių tautybės. Todėl lietuviu save vadino ir tikrasis lietuvis, ir sulenkėjęs lietuvis, ir Lietuvoje gyvenąs gudas arba lenkas bajoras, tuo norėdamas pabrėžti, kad jis yra Lietuvos valstybės pilietis ir naudojasi Lietuvos piliečio teisėmis. Kai Lietuvos bajorai sulenkėjo, pradėti net painioti, ypač santykiuose su užsieniu, Lietuvos ir Lenkijos vardai, į Lietuvą žiūrima kaip į bendrą Respublikos, trumpai vadinamos Lenkija, sudėtinę autonominę dalį. Beje, patys Lietuvos bajorai buvo už tradicinę unijinę Lenkijos ir Lietuvos valstybę arba bent jau už autonominių buvusios LDK statusą Lenkijos valstybėje. Įdomus šiuo požiūriu Lietuvos bajorijos patriotizmo sampratą liudijantis dokumentas – „Lietuvių katekizmas“, rastas vieno 1863 m. sukilimo organizacijos nario bute Minske. Jame yra tokie klausimai ir atsakymai: „Ar tu lietuvis? Lietuvis iš Dievo meilės; Kas yra lietuvis? Tas, kas tiki laisve ir laikosi Statuto [turimas omenyje Lietuvos Satutas, galiojęs iki 1840 m. – J. Ž.]; Be ko negali gyventi lietuvis? Be laisvės ir vienybės su lenkais“²⁹.

Žvelgiant iš tokios perspektyvos galima teigti, jog *tautinės priklausomybės, tautinio patriotizmo* sampratos pamažu formuojasi Vakaruose (konkrečiu atveju Lenkijoje, iš kurios sklis ir į Lietuvą), orientuodamos susipratusius piliečius sekti Švietimo epochos programa: „O Lenkai! Bičiuliai mano! Mylėkite Dievo Apvaizdą, kad 1791 metų Gegužės 3 dieną didžiom pastangom, energija ir narsiu heroizmu Šviesiausiajam Stanislovui Augustui, mūsų Tėvynės Tėvui, bei teisingam Seimui vadovaujant, Tėvynė mūsų padarė galą Maskvos kišimuisi ir intrigoms. Toks valdžios nuosprendis mus, Lenkus, padarė laisvus ir gerbiamus visoje Europoje. Tegu širdis jūsų nuožmų kerštą, degusį tuomet, kada grėse įžūlus ir negailestingas išpuikusios ir galingos Rusijos užpuolimas, sujungia su santarve ir gera valia. Tačiau saugokitės fanatizmo, intrigų, išdavysčių ir klastingų pažadų, kurie vos neįsiveržė ir nepaleido tarp jūsų savo mirtinų nuodų. Jie sumaišytų jums protą, atimtų laisvės, kurią šiandien ragaujate, troškimą, sunaikintų jus pačius, prievarta ir smurtu uždėdami nelaisvės jungą“³⁰. Fiksuojamas ir paties kalbančiojo „aš“, pateikiant ne tik tam tikras skaitančiajai auditorijai skirtas nuorodas (plg. su religinių raštų doroviniais pamokymais), bet ir savo įnašą formuluojamiems siekiams įgyvendinti: „Aš esu dalelė savo Tėvynės ir saugau ištikimybę bei pagarbą Jos didybei. Kaip tikras Lenkas skiriu šį darbą Jai, smulkiai išdėstydamas visas klastingos Maskvos, kuri mus nuo Augusto II laikų savam junge laikė, intrigas“³¹.

Iš pateiktų pavyzdžių galima daryti išvadą, kad antroje XVIII a. pusėje periodiniai leidiniai skleidė Švietimo epochos propaguojamas idėjas. Jie pateikdavo ne tik naujienas, pranešimus iš viso pasaulio, bet ir postulavo politines, patriotines idėjas. Šiuose leidiniuose spausdinti straipsniai apie teisingą jaunuo-
menės auklėjimą, garbingą savo krašto praeitį, svetimų šalių pažinimą tuo metu buvo gana nauji ir pažangūs. Regima pastanga reflektuoti turimas vertybes, akcentuojamas individualus, nebe bažnytinius ar kitais autoritetais grįsto mąstymo ugdymas, apeliuojama į skaitytojo savišvietą bei saviauklą, turinčią teikti ne tik moralinį pranašumą, bet ir praktinę naudą. Norėta „apšviesti“ žmones įtikinamais argumentais, viliantis, jog, išsiveržę iš ortodoksijos nuostatų, jie taps įžvalgesni ir ims vadovautis savo protu.

²⁹ Aleksandravičius E., Kulakauskas A. Carų valdžioje XIX amžiaus Lietuva. – Vilnius: Baltos lankos, 1996. – P. 24.

³⁰ Obraz historyczny Moskwy // Kuryer Petersburgski. Ten pat. – P. 10.

³¹ Ten pat. – P. 9.

VIKTOR E. FRANKL

Žmogus prasmės akivaizdoje

Iš vokiečių k. vertė AUSTĖJA MERKEVIČIŪTĖ

Kiekvienai epochai būdinga sava neurozė, kiekvienai epochai reikia savos psichoterapijos.

Šiandien, kitaip nei Freudo laikais, susiduriame ne tiek su seksualine, kiek su egzistencine frustracija. Šiandien, kitaip nei Adlerio laikais, tipišką pacientą kamuoja ne tiek nevisavertiškumo, kiek beribės beprasmybės jausmas, kurį lydi tuštumos pojūtis, – kaip tik todėl kalbu apie egzistencinį vakuumą*.

Štai vieno amerikiečio studento laiškas man, pacituosiu iš jo tik porą sakinių: „Čia, Amerikoje, mane visur supa bendraamžiai, beviltiškai ieškantys būties prasmės. Vienas mano geriausių draugų neseniai mirė kaip tik todėl, kad tokios prasmės išvelgti neįstengė.“ Mano paties patirtis Amerikos universitetuose – šiaip ar taip, iki šiol vien JAV skaičiau paskaitas 129 universitetuose ir bendravau su jų studentais, – ši patirtis liudija, kad cituota laiško vieta reprezentatyvi, ji atspindi vyraujančią nuotaiką ir gyvenimo pojūtį, būdingą šiandienos akademiniam jaunimui.

Ir ne tik jam. Kalbėdamas apie suaugusiųjų kartą, apsiribosiu Rolfo von Eckartsbergo tyrimo duomenimis – apklausus Harvardo universiteto absolventus, baigusius universitetą prieš dvidešimt metų, paaiškėjo, kad, nepaisant sėkmingos karjeros ir, atrodytų, laimingo gyvenimo, daugelis šių žmonių skundėsi visiškos beprasmybės jausmu.

Vis daugėja požymių, kad beprasmybės jausmas plinta. Šiandien tam pritaria ir psichoanalitinės orientacijos kolegos, ir marksistai.

Iš marksistinių sluoksnių pakanka paminėti dr. Vymetalą, buvusį Olmiutco

* Frankl V. E. Pathologie des Zeitgeistes. – Wien: Franz Deuticke, 1955.

(Olomoucko, ČSSR) universitetinės klinikos vyriausiąjį gydytoją, kartu su kitais Čekoslovakijos ir Vokietijos Demokratinės Respublikos autoriais atkreipusį dėmesį į egzistencinės frustracijos apraiškas komunistinėse šalyse ir į tai, kad toms apraiškoms įveikti būtinos naujos terapinės priemonės.

Reikėtų paminėti ir Klitzkę, amerikiečių profesorių, dėstantį viename Afrikos universitete, neseniai straipsnyje „Students in Emerging Afrika“ („American Journal of Humanistic Psychology“) paliudijusį, kad egzistencinis vakuumas vis dažnesnis ir trečiojo pasaulio šalyse, bent tarp akademinio jaunimo. Už panašią nuorodą dėkojame ir Josephui L. Philbrickui („A Cross-Cultural Study of Frankl's Theory of Meaning-in-Life“).

Klausiamas, kaip aiškiau tokį egzistencinio vakuomo plitimą, paprastai pateikiu trumpą formulę – kitaip nei gyvūnui, instinktas žmogui nebesako, ko jam *reikia*, kitaip nei ankstesnių laikų žmogui, tradicija jam nesako, ką jis *privalo*, – galų gale, regis, jis apskritai nežino, ko iš tikrųjų *nori*. Todėl arba nori tik to, ką daro kiti, – štai jums konformizmas, arba daro tik tai, ko iš jo nori kiti, – štai jums totalitarizmas*.

Vis dėlto neturėtume pamiršti ir trečio padarinio, būtent specifinių neurozinių susirgimų, kuriuos pavadinau „noogeninėmis neurozėmis“**. Noogeninė neurozė skiriasi nuo neurozės siauresne žodžio prasme, t. y. psihogeninio susirgimo *per definitionem*, tuo, kad ją sukelia ne įprastiniai kompleksai ir konfliktai, o sąžinės konfliktai, vertybių kolizijos ir *last but not least* egzistencinė frustracija, kartais pasireiškianti ir neuroziniais simptomais. Jamesui C. Crumbaugh, Misisipės psihologinės laboratorijos vadovui, esame dėkingi už testą (PIL, arba „Purpose in Life-Test“), kurį jis sukūrė kaip tik tam, kad diagnozuodamas galėtų atskirti noogeninę neurozę nuo psihogeninės (testą galima įsigyti adresu: *Psychometric Affiliates, Post Office Box 3167, Munster, Indiana 46321, USA*). Atlikęs kompiuterinę gautų duomenų analizę, jis padarė išvadą, kad noogeninę neurozę iš tikrųjų galima apibūdinti kaip naują ligos paveikslą, ne tik diagnozės, bet ir terapijos požiūriu griaunantį tradicinės psichiatrijos ribas.

Nustatyti noogeninės neurozės dažnumą pagal statistikos tyrimus mėgino Niebauer ir Lukas (Viena), Buckley (Vorčesteris, Masačusetso valstija, JAV), Werneris (Londonas), Langenas ir Volhardas (Tiubingenas), Prillas (Viurcburgas), Popielskis (Lenkija) ir Nina Toll (Midltaunas, Konektikuto valstija, JAV). Visų testų duomenys rodo, kad apie 20 proc. neurozių priskirtinos noogeninėms.

Galų gale, siekdama tiksliau nustatyti egzistencinę frustraciją, kad prirėkus galima būti įsikišti ne tik terapijos, bet ir profilaktikos tikslais, Elisabeth Lukas sukūrė naują testą, vadinamąjį „Logo-Test“***.

Statistikos duomenys liudija, kad antra pagal dažnumą amerikiečių studentų mirties priežastis (po autoavarijos) – savižudybė. Negana to, nepavykusių mėginimų nusizudyti skaičius dar penkiolika kartų didesnis.

Turiu vertingų statistikos duomenų, kurie gauti apklausiant šešiasdešimt

* Diana Young, Berklio universiteto disertantė, remdamasi testais ir statistika nustatė, kad beprasmybės jausmas daug dažnesnis tarp jaunų žmonių nei tarp vyresnių. Tai kaip tik patvirtina mūsų teoriją apie tradicijos netektį kaip vieną iš dviejų beprasmybės jausmo suvešėjimo priežasčių; pagal šią teoriją jauniems žmonėms būdingas tradicijos išsivadėjimas *neišven-giamai* sustiprina beprasmybės jausmą.

** Frankl V. E. Über Psychotherapie. – Wiener Zeitschrift für Nervenheilkunde. – 1951. – Nr. 3. – P. 461.

*** Lukas E. L. Zur Validierung der Logotherapie. Žr.: Frankl V. E. Der Wille zum Sinn. – Bern: Hans Huber, 1972.

mėginusių žudyti Aidaho valstijos universiteto studentų; į klausimą, kokie buvę jų savižudybės motyvai, 85 proc. atsakė nebematę gyvenime jokios prasmės; iš jų 93 proc. buvo fiziškai ir psichiškai sveiki, materialinės sąlygos irgi buvo geros, santyčiai šeimoje – puikūs, be to, šie studentai aktyviai dalyvavo visuomeniniame gyvenime ir negalėjo skųstis savo akademiniais rezultatais. Manau, kalbėti apie kokius nors nepatenkintus poreikius tikrai negalima. Kaip tik todėl turime savęs paklausti, kaip apskritai įmanomi tokie bandymai žudyti, kuo ypatinga žmogaus būklė (*condition humaine*), kad jis mėgina žudyti, nors visi kasdieniai jo poreikiai patenkinami. Tai galima suvokti tik tuo atveju, jei žmogui – bent tol, kol jis lieka žmogumi, – būdingas siekis atrasti ir įgyvendinti savo gyvenimo prasmę. Logoterapinė motyvacijos teorija nusako šį reiškinį sąvoka „valia siekti prasmės“*. Žinoma, iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad, priskirdami žmogui tokią valią, pervertiname ją, užkeliamo ant pernelyg aukšto pjedestalo. Šiame kontekste visada prisimenu savo skraidymo mokytojo iš Kalifornijos žodžius: „Panorėjęs skristi į rytus pučiant šoniniam vėjui iš šiaurės, negaliu skristi tiesiog į rytus, nes vėjas nuneštų mano lėktuvą į pietryčius; nukreipęs jį į šiaurės rytus, iš tikrųjų skrendu į rytus ir nusileidžiu ten, kur noriu nusileisti.“ Ar ne taip nutinka ir žmogui? Priimdami jį tokį, koks yra, padarome žmogų blogesnį. Priimdami tokį, koks turi būti, padarome jį tokį, koks gali tapti. Tiesa, tai ne mano skraidymo mokytojo, o Goethe's žodžiai.

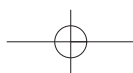
Yra vadinamoji „giluminė psichologija“ (pati save taip vadinanti). Tačiau kur toji „aukštumų“ psichologija**, į kurios akiratį patektų ir valia siekti prasmės? Šiaip ar taip, valios siekti prasmės neįmanoma atsižadėti tarsi kokio pageidavimo, romaus ketinimo, gražios svajos. Kalbame veikiau apie save įgyvendinančią pranašystę (*self-fulfilling prophecy*), – taip amerikiečiai vadina darbinę hipotezę, galų gale patvirtinančią tai, ką buvo numaćiusi. Mes, gydytojai, susiduriame su tuo kas dieną, per kiekvieną priėmimą. Pvz., matuojame pacientui spaudimą ir nustatome, kad šis siekia 160. Jei į paciento klausimą, koks jo kraujo spaudimas, atsakysime „160“, tai anaipol nebus tiesa, nes pacientas susijaudins ir spaudimas bemat šoktels iki 180. Pasakę, kad spaudimas iš esmės normalus, tikrai neapgausime paciento, jis lengviau atsidas, prisipažins bijojęs apopleksijos, tačiau, matyt, ši baimė buvusi be pagrindo; jei dar kartą pamatuotume kraujo spaudimą, jis iš tikrųjų būtų nukritęs iki normalios reikšmės.

Negana to, paaiškėjo, kad koncepciją „valia siekti prasmės“ galima verifikuoti empiriniais būdais. Paminėsiu tik Crumbaugh, Maholicką („Ein psychometrischer Ansatz zu Viktor Frankls Konzept der „noogenen Neurose““, žr.: Nikolaus Petrilowitsch. „Die Sinnfrage in der Psychotherapie“, Darmstadt, 1972) ir Elisabeth Lukas, kurie bandė kiekybiškai įvertinti valią siekti prasmės ir sukūrė atitinkamus testus; dešimtys šiais testais grindžiamų disertacijų patvirtino logoterapinės motyvacijos teorijos validumą.

Nenorėdamas pernelyg išsiplėsti, ne viską dabar išsamiai aptarsiu. Vis dėlto negaliu nutylėti *ne mano* mokinių tyrimo rezultatų. Amerikos švietimo tarybos ataskaita, pateikianti 189 733 studentų iš 360 universitetų apklausos rezultatus, vargiai leidžia abejoti valia siekti prasmės kaip specifine žmogiška motyvacija: 73,7 proc. apklaustųjų pareiškė, kad labiausiai norėtų „pasaulėžiūros, kuri padarytų gyvenimą prasmingą“. Arba pažvelkime į Nacionalinio psichinės sveikatos

* Frankl V. E. Der unbedingte Mensch. – Wien: Franz Deuticke, 1949.

** Frankl V. E. Zur geistigen Problematik der Psychotherapie. Žr.: Zentralblatt für Psychotherapie. – 1938. – Nr. 10. – P. 33.

instituto ataskaitą: apklausus 7948 studentus iš 48 aukštųjų mokyklų paaiškėjo, kad dauguma (78 proc.) norėjo „atrasti savo gyvenimo prasmę“.

Taigi suprantama Josepho Katzo iš Niujorko valstybinio universiteto pranašystė, kad naująją ir pramonę išiliesiančio personalo bangą dominis tik tos profesijos, kurios teikia ne vien pinigų, bet ir prasmės pojūtį.

Savaime suprantama, ligonis pirmiausia trokšta pasveikti, vargšas – prasi-gyventi („O, jei būčiau turtingas“, – traukia pienininkas iš „Anatevkos“*). Tačiau akivaizdu, jog abudu to trokšta tik tam, kad galėtų gyventi taip, kaip jiems atrodo prasminga, kad galėtų įgyvendinti savo gyvenimo prasmę!

Kaip žinoma, Maslow skyrė žemesnius ir aukštesnius poreikius ir manė, kad būtina aukštesniųjų poreikių patenkinimo sąlyga – žemesniųjų poreikių patenkinimas. Prie aukštesniųjų poreikių jis priskiria ir valią siekti prasmės, net apibūdina ją kaip „pirminę žmogaus motyvaciją“. Tačiau tai reikštų, kad gyvenimo prasmė žmogui parūpsta tik tada, kai jam gerai sekasi („pirma eđalas, paskui moralė“). Tačiau mūsų – psichiatrų – patirtis tam prieštarauja, mes nuolat turime progos įsitikinti, kad gyvenimo prasmės poreikis, pats klausimas apie gyvenimo prasmę kyla kaip tik tada, kai žmogui blogiau nei kada nors anksčiau. Tai liudija mūsų mirštantys pacientai, liudija išgyvenusieji koncentracijos ir karo belaisvių stovyklose!

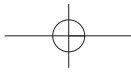
Antra vertus, prasmės klausimą sukelia ne tik žemesniųjų poreikių frustracija, bet ir šių poreikių *patenkinimas*, tarkime, „gerovės visuomenėje“. Veikiausiai neapsiriksimė manydami, kad šis tariamas prieštaravimas patvirtina mūsų hipotezę, kad valia siekti prasmės reprezentuoja motyvaciją *sui generis*, nei kil-dintiną iš kitų poreikių, nei aiškintiną jais (šitai empiriniais metodais įrodė Crumbaugh ir Maholickas, taip pat Kratochvilas ir Planova).

Čia susiduriame su esminiu antropologiniu fenomenu, būtent žmogaus egzistencijos savęs transcendavimu! Šia sąvoka noriu nusakyti tą aplinkybę, kad žmogaus būtis visada peržengia save, orientuodamasi į ką nors, kas savo ruožtu nėra ji pati, – į prasmę, kurią reikia įgyvendinti, ar į kitą žmogišką būtį, kurią pasitinkame mylėdami. Tarnaudamas reikalui arba mylėdamas kitą asmenį, žmogus realizuojasi pats. Kuo labiau jis atsiduoda savo uždaviniui, kuo labiau atsiduoda partneriui, tuo labiau jis yra žmogus, tuo labiau tampa savimi. Taigi iš tikrųjų realizuotis jis gali tik tiek, kiek pamiršta save, kiek nepaiso savęs. Ar tai neprimena akies, kurios geba matyti priklauso nuo to, kad akis nemato pati savęs? Kada akis šiek tiek mato save? Deja, tik tada, kai serga – sirgdamas katarakta, matau debesėlį, – taip suvokiu susidrumstusį lęšiuką. Kamuojamas glaukomos, matau vaivorykštės spalvų drignę aplink šviesos šaltinius, – tai mano glaukoma. Atitinkamai pažeista, ribota ir mano geba matyti pasaulį.

Dabar reikėtų paminėti vieną (iš devyniasdešimties) empirinių rezultatų, už kuriuos esame dėkingi poniam Lukas – objektyviai išmatavus garsaus Vienos pramogų parko Praterio lankytojų egzistencinės frustracijos lygį paaiškėjo, kad jis žymiai didesnis už vidutinį (Vienos gyventojų egzistencinės frustracijos vidurkis bemaž nesiskiria nuo tų reikšmių, kurias nustatė ir paskelbė amerikiečių ir japonų autoriai). Kitaip tariant, paaiškėjo, kad itin ieškantis malonumų ir pramogų žmogus iš tikrųjų patiria valios siekti prasmės – taigi „pirminio“ poreikio, pasak Maslow, – frustraciją.

Kalbėdamas apie tai, kaskart prisimenu vieną amerikiečių anekdotą. Žmogus

* „Anatevka“ – J. Steino, J. Bocko ir S. Harnicko miuziklas pagal Š. Aleichemo romaną „Pienininkas Tevjė“ (*vert. past.*).

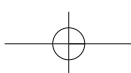
sutinka gatvėje namų gydytoją, kuris pasiteirauja apie paciento savijautą. Paaiškėja, kad pacientas pradėjo neprigirdėti. „Tikriausiai per daug geriate“, – sako gydytojas. Po keleto mėnesių jie vėl susitinka gatvėje, gydytojas pakėlęs balsą vėl teiraujasi apie paciento savijautą. „Oi, – sako šis, – nereikia taip šaukti, aš vėl puikiai girdžiu.“ – „Matau, nustojote gerti, – sako gydytojas, – puiku, ir toliau taip elkitės.“ Po kelių mėnesių: „Kaip gyvuojate?“ – „Atleiskite, ką sakėte?“ – „Klausiu, kaip gyvuojate?“ Pagaliau pacientas supranta. „Na, matote, vėl blogiau girdžiu.“ – „Tikriausiai vėl pradėjote gerti?“ – „Žinote, – paaiškina pacientas, – iš pradžių gėriau ir blogai girdėjau; paskui nustojau gerti ir girdėjau geriau; tačiau tai, ką išgirdau, buvo kur kas blogiau už viską.“ Galime tvirtinti: žmogus, nematantis gyvenime prasmės, kurios siekdamas taptų laimingas, mėgina susikurti laimės pojūtį, *apeidamas* prasmę, ir tam neretai pasitelkia chemiją. Iš tikrųjų laimės pojūtį, kuris normaliu atveju apskritai yra ne žmogaus tikslas, tik šalutinis reiškinys, pasiekus tikslą, – šį šalutinį reiškinį, šį „efektą“ galima „pagauti“, ir etilo alkoholis leidžia tai padaryti. B. A. Makis, Karinio jūrų laivyno alkoholikų reabilitacijos centro direktorius, konstatuoja: „Dirbant su alkoholikais dažnai paaiškėdavo, kad individui atrodo, jog gyvenimas prarado bet kokią prasmę.“ Viena mano mokinė iš San Diego Jungtinių Valstijų tarptautinio universiteto atliko tyrimus, kurių rezultatus paskui apibendrino disertacijoje; ji įrodė, kad 90 proc. jos tirtų lėtinio alkoholizmo atvejų buvo susiję su beprasmybės jausmu. Tad suprantama, kodėl, dirbant su alkoholikais grupinės logoterapijos metodais, orientuotais į egzistencinės frustracijos panaikinimą, Crumbaugh pavyko pasiekti geresnių rezultatų nei kontrolinėse grupėse, taikant tradicinius terapijos metodus.

Tas pat nutinka ir sergant narkotine priklausomybe. Pasak Stanley'io Krippnerio, narkotinė priklausomybė 100 proc. susijusi su beprasmybės jausmu. T. y. visi apklausti narkomanai į klausimą, ar jiems viskas neatrodo beprasmiška, atsakė teigiamai. Viena mano disertantė, Betty Lou Padelford, taip pat Sheanas ir Fechtmanas nustatė, kad egzistencinė frustracija tarp narkomanų dvigubai dažnesnė nei kontrolinėje grupėje. Tad suprantama, kodėl logoterapiją taikantis narkomanų reabilitacijos centro Kalifornijoje vadovas Fraiseris užregistravo ne įprastus 11 proc. pasveikimo atvejų, o net 40 proc.

Pagaliam šiame kontekste reikėtų pacituoti Blacką ir Gregsoną iš Naujosios Zelandijos, kurie teigia, kad kriminalinių nusikaltėlių egzistencinės frustracijos lygis kur kas aukštesnis už vidutinį. Nenuostabu, kad reabilitacijos centre Kalifornijoje su jaunais nusikaltėliais dirbančiam ir logoterapijos metodus taikančiam Barberiui vidutinį recidyvų skaičių pavyko sumažinti nuo 40 iki 17 proc.

Dabar galime žengti dar vieną žingsnį – savo svarstymus ir samprotavimus apibendrinti visos žmonijos lygmeny, t. y. paklausti, ar nereikėtų panašiai persiorientuoti ir gvildenant taikos problemas. Ši sritis jau daugybę metų siejama tik su agresyvių potencialų problematika, ir kol kas dar niekas nesiryžo atsižvelgti į žmogišką matmenį. Tačiau įžengus į šią perdėm žmogiškų fenomenų matmenį, kuriame tik ir įmanoma aptikti tokius fenomenus kaip valia siekti prasmės, gali paaiškėti, kad agresyvumą – ne gyvūno, bet žmogaus agresyvumą – galų gale skatina ar net apskritai sukelia kaip tik pažeista valia siekti prasmės, taigi egzistencinė frustracija ir vis labiau plintantis beprasmybės jausmas.

Žmogiškų fenomenų matmenyje tiesiog neaptiksime tokios agresijos, kurios tam tikras kiekis spauštų vožtuvą ir verstų mane, jos „bejėgę auką“, dairytis objektų, į kuriuos galėčiau ją nukreipti, „reaguoti“. Kad ir kokios būtų biologinės ir psichologinės agresijos ištakos, žmogišku lygiu aš ją panaikinu (pasak He-

gelio), paverčiu visiškai kitkuo – žmogišku lygiu aš *neapkenčiu!* Neapykanta, kitaip nei agresija, yra intencionali, nukreipta į kažką, ko nekenčiu.

Neapykanta ir meilė – žmogiški fenomenai, nes jie intencionalūs, nes žmogus kaskart turi pagrindą ko nors nekęsti ir ką nors mylėti. Kalbame būtent apie pagrindą, ne apie agresijos ar seksualumo priežastį (psichologinę ar biologinę), kuri veiktų „iš už žmogaus nugaros“ ar „per jo galvą“ (biologinę priežastį demonstruoja, pvz., W. R. Hesso eksperimentai – jo elektrodai, „įsodinti“ į katės smegenų požievį, sukeldavo gyvūnui pykčio priepuolius).

Tačiau būtume neteisūs manydami, kad pasipriešinimo nacionalsocializmui dalyviai buvo savo „agresyvaus potencialo“, daugmaž atsitiktinai nukrypusio į Adolfą Hitlerį, aukos. Iš tikrųjų jų kova buvo nukreipta anaip tol ne prieš jį, o prieš nacionalsocializmą, kaip sistemą. Jie priešinosi ne asmeniui, bet „dalykui“. Tik tais atvejais, kai galime būti „dalykiški“ šia prasme, esame iš tikrųjų žmogiški. Kai taip orientuodamiesi į „dalyką“ įstengiame dėl jo ne tik gyventi, bet ir mirti.

Kol gvildename taikos problematiką, interpretuodami tik ikižmogišką agresijos fenomeną ir neanalizuodami žmogiško neapykantos fenomeno, tol bet koks tyrimas šioje srityje bevaisis. Kad ir kiek įtikinėtume žmogų, kad jis valdomas mechanizmų ir impulsų, jis nenustos nekęsti. Šis fatalizmas neleidžia suvokti, kad kaskart, kai elgiuosi agresyviai, svarbūs ne galbūt manyje glūdintys mechanizmai ir impulsai, bet tai, kad aš esu nekenčiantysis, taigi reikia ne pateisinimo, o atsakomybės.

Šnekos apie „agresyvius potencialus“ savo ruožtu skatina norą juos kanaliuoti ir sublimuoti. Tačiau elgesio tyrėjai nustatė – mėginant agresiją nukreipti į nepavojingus objektus (pvz., televizoriaus ekranas), iš tikrųjų ją tik provokuojame, dar labiau įsitvirtina kaip refleksas.

Sociologė Carolyn Wood Sherif paneigė plačiai paplitusią nuomonę apie tai, kad sporto varžybos yra karo pakaitalas be kraujo – stebint tris paauglių grupes uždaroje stovykloje paaiškėjo, kad kaip tik sporto varžybos sustiprino, užuot sumažinusios, jų tarpusavio agresiją. Įdomiausia, kad stovyklos gyventojų tarpusavio agresiją šluote nušlavė vienas įvykis – tąsyk jaunuoliai turėjo sutelkti jėgas, kad ištrauktų molėtame kelyje įstrigusį vežimą, kuriuo į stovyklą buvo gabenami maisto produktai; „atsidavę uždaviniui“ – sunkiam, tačiau prasmingam, – jie tiesiog „pamiršo“ savo agresiją.

Kaip tik čia matau būdą vaisingai gvildinti taikos problematiką, užuot be perstojo atrajojant šnekas apie agresyvius potencialus, nes ši sąvoka tik įtikina žmones, kad prievarta ir karas – tai jų lemtis*. Regis, agresyvūs impulsai iš tikrųjų suveši egzistencinio vakuumo aplinkybėmis.

Visa, kas yra teisinga, kai kalbama apie nusikalstamumą, tinka ir seksualumui: *tik susidėjus egzistencinio vakuumo aplinkybėms, seksualinis libido suveši*. Ši hipertrofija vakuumo aplinkybėmis skatina neurotiškas seksualines reakcijas. Tai, ką anksčiau sakėme apie laimę ir jos, kaip „efekto“, pobūdį, nemažiau teisinga kalbant apie seksualinį malonumą: *kuo labiau žmogus siekia malonumo, tuo labiau šis išsprūsta*. Klinikinės patirties dešimtmečiai teikia man drąsos

* Šią tematiką aptariau kitoje vietoje („Existentielle Frustration als ätiologischer Faktor in Fällen von aggressivem Verhalten“, Festschrift für Richard Lange zum 70. Geburtstag, Berlin: Walter de Gruyter, 1976), todėl čia apie ją tik užsimenu ir perduodu žodį Robertui Jay Liftonui, tarptautiniam šios srities ekspertui, kuris knygoje „History and Human Survival“ rašė: „Žmonės labiausiai linkę žudyti, susidūrę su prasmine tuštuma.“

tvirtinti, kad dažniausiai potencijos ir orgazmo sutrikimus sukelia kaip tik ši reakcijos schema, – seksualumas sutrinka, kai tampa sąmoningo ketinimo ir dėmesio objektu. Kuo labiau dėmesys nukreipiamas nuo partnerio į patį seksualinį aktą, tuo labiau šis nukenčia. Tai regime visais tais atvejais, kai mūsų pacientai vyrai pirmiausia stengiasi pademonstruoti potenciją, arba pacientės moterys labiausiai suinteresuotos įrodyti sau, kad iš tikrųjų geba patirti visišką orgazmą ir apskritai nėra frigidiškos. Ir vėl tikslu tampa tai, kas normaliu atveju tėra „efektas“ ir turi likti „efektas“, jei nenorime jo sunaikinti.

Dar labiau situaciją komplikuoja tai, kad šiandien seksualumas veši egzistencinio vakuumo aplinkybėmis ir globaliai. Susiduriame su seksualine infliacija, kuri – kaip bet kokia kita infliacija, taip pat ir pinigų rinkoje – neatsiejama nuo devalvacijos. Seksualumas nuvertinamas tiek, kiek jis nužmoginamas. Juk žmogiškas seksualumas nėra vien seksualumas, tai daugiau nei grynas seksualumas, nes žmogišku lygiu jis išreiškia neseksualius, asmeninius santykius (šiuos santykius galima subrukti į Prokrusto lovą klišėmis „suvaržyti siekiai“ ar „grynos sublimacijos“ tik tais atvejais, kai mieliau atsižadama realybės nei populiarų supaprastinimų, kuriuos ta realybė paneigia)*.

Kaip tik tie, kuriems terūpi seksualinis malonumas ir pasitenkinimas, turėtų būti tiesiog gyvybiškai suinteresuoti savo seksualinius kontaktus pakreipti taip, kad santykiai su partneriu peržengtų vien seksualumo ribas, taigi kilstelėti juos į žmogišką lygmenį. Žmogiškame lygmenyje seksualumas atlieka raiškos funkciją: čia jis yra meilės santykio išraiška, meilės ar bent įsimylėjimo „inkarnacija“, „tapsmas kūnu“. Kad seksualumas tik tokiu atveju iš tikrųjų gali teikti laimę, rodo neseniai amerikiečių žurnalo „Psychology Today“ atliktos apklausos rezultatai: atsakydami į klausimą, kas labiausiai stimuliuoja potenciją ir orgazmą, 20 000 skaitytojų nurodė „romantizmą“, taigi bent partnerio įsimylėjimą, jei ne apskritai meilę.

Tačiau seksualumo „personifikacija“, tokia pageidautina seksualinių neurozių profilaktikos požiūriu, turi apimti ne tik partnerio, bet ir savąją asmenybę. Normalios seksualinės žmogaus raidos ir brendimo atveju seksualumas vis labiau *integruojamas* į bendrą asmenybės struktūrą. Taigi bet koks seksualumo *izoliavimas* priešinasi integracinėms tendencijoms, kartu skatindamas neurozines tendencijas. Žodžiu, seksualumo dezintegracija, jo išplėšimas iš asmeninio ir tarpasmeninio neseksualinio konteksto, reiškia regresą.

Tokios regresyvios tendencijos teikia unikalų šansą *seksualinei pramogų industrijai*. Prasideda *šokis aplink Aukso kiaulę*. Seksualinių neurozių profilaktikos požiūriu grėsminga tai, kad *švietimo industrija* primygtinai skatina *seksualinį vartojimą*. Pacientai nuolat pasakoja mums, psichiatrams, kaip, spaudžiami viešosios nuomonės, kuria manipuliuoja ši švietimo industrija, jie tiesiog jaučiasi įpareigoti domėtis seksualumu dėl jo paties, taigi nuasmenintu ir nužmogintu seksualumu. Tačiau mes, psichiatrai, žinome ir tai, kaip smarkiai toks nužmogintas seksualumas susijęs su potencijos ir orgazmo silpnėjimu. Vėlesni mėginimai pasveikti griebiantis įmantrios *meilės* technikos sunaikina paskutinius likučius to spontaniškumo, savaimė suprantamumo, nuoširdumo, kurie yra

* Eibl-Eibesfeldtui pavyko įrodyti, kad toks funkcijų perskirstymas būdingas ne tik žmogiškam, bet ir žemesniam matmeniui: ir gyvūnų seksualumas gali būti daugiau nei vien seksualumas. Nors jo tikslas nėra asmeniniai santykiai, tačiau, pvz., karčiutojo paviano kopuliacija puikiai tarnauja socialiniam tikslui, ir apskritai „stuburinių gyvūnų seksualinė elgsena įvairiai tarnauja grupės ryšiams“.

normalios seksualinės veiklos prielaida ir sąlyga ir kurių taip reikia kaip tik seksualiniam neurotikui. Šiomis kalbomis anaipol neginame kokių nors tabu ir neneigiame seksualinio gyvenimo laisvės. Tačiau toji laisvė, kurią turi omeny nuolat apie ją šaukiantys, iš tikrųjų yra laisvė daryti biznį, pasitelkiant vadinamąjį švietimą. Mes visi esame prieš veidmainystę seksualiniame gyvenime; tačiau turime priešintis tokiai veidmainystei, kai šaukiama „laisvė“, o turima omenyje „pinigai“.

Grįžkime prie egzistencinio vakuomo, prie beprasmybės jausmo – Freudas viename laiške rašė, kad „tą akimirką, kai jau kyla gyvenimo prasmės ir vertės klausimas, jau sergi, nes objektyviai jos abi neegzistuoja; tik prisipažįsti, kad turi nepatenkinto libido atsargą“. Mano nuomone, iš tiesų žmogiška ne tik kelti klausimą apie gyvenimo prasmę, bet ir abejoti tokia prasme. Jauno žmogaus privilegija – pademonstruoti savo pilnametystę, pirmiausia suabejojant gyvenimo prasme, ir šia privilegija jis aktyviai naudojasi.

Einsteinas kartą pasakė, kad žmogus, jaučiantis, jog jo gyvenimas beprasmis, yra ne tik nelaimingas, bet ir ne itin gyvybingas. Iš tikrųjų valia siekti prasmės neatsiejama nuo to, ką amerikiečių psichologija apibūdina kaip išgyvenimo rodiklį (*survival value*). Kaip tik tokią pamoką gavau Aušvice ir Dachau – išgyventi net tokiais ribinėmis aplinkybėmis daugiausia sugebėjo tie, kurie orientavosi į ateitį, į uždavinį, kuris jų laukė, į prasmę, kurią jie norėjo įgyvendinti. Vėliau tai patvirtino amerikiečių psichiatrai, remdamiesi Japonijos, Šiaurės Korėjos ir Šiaurės Vietnamo karo belaisvių stovyklų medžiaga. Ar tai, kas teisinga atskiram žmogui, neturėtų būti teisinga ir žmonijai apskritai? Gal vadinamojo taikos problemų tyrimo kontekste reikėtų pasidomėti klausimu, ar bendras uždavinys, bendra valia siekti bendros prasmės nėra vienintelis šansas žmonijai išgyventi.

Nuo ko pradėjome? Kiekvienai epochai būdinga „sava“ neurozė – ir kiekvienai epochai reikia „savos“ psichoterapijos. Dabar žinome daugiau: tik *rehumanizuota psichoterapija* gali suprasti epochos ženklus ir atsiliepti į epochos negalias. Tik rehumanizuota psichoterapija gali atsispirti suvešėjusioms nuasmeninančioms ir nužmoginančioms tendencijoms.

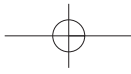
Ar galime šiandienos žmogui, kurį kamuoja egzistencinė frustracija, pasiūlyti prasmę? Turėtume džiaugtis, jei tos prasmės iš jo apskritai *neatima* vienokia ar kitokia redukcionistinė indoktrinacija. Ar prasmę reikėtų pagaminti?

Ar įmanoma atgaivinti prarastas tradicijas ar net prarastus instinktus? O gal teisingas Novalis, kartą pasakęs, kad neįmanoma grįžti prie naivumo, kad kopėčios, kuriomis užkopėme aukštyn, nuvirto?

Mėginimai pasiūlyti žmogui prasmę galų gale virstų moralizavimu. O moralė senąja žodžio prasme jau baigia savo amžių. Anksčiau ar vėliau prireiks ne moralizuoti, o ontologizuoti moralę – gėris ir blogis nebebus apibrėžiami kaip sąvokos, nusakančios, ką turime ir ko negalime daryti; gėriu laikysime tai, kas skatina esinį (*Seiende*) įgyvendinti jam skirtą ir iš jo reikalaujamą prasmę, o blogiu – tai, kas ją įgyvendinti trukdo.

Prasmės neįmanoma pateikti, ją reikia atrasti. Prasmės atradimo procesas primena geštalo suvokimą. Jau geštalo psichologijos pradininkai Lewinas ir Wertheimeris kalbėjo apie bet kokių tikrovės pateikiamų aplinkybių raginamą pobūdį. Wertheimeris tvirtino, kad kiekvienoje situacijoje glūdintis reikalavimas pasižymi objektyvumu (*objective quality*). Panašiai teigia ir Adorno: „Prasmės sąvoka apima objektyvumą, nepriklausomą nuo bet kokios veiklos.“

Man regis, prasmės atradimas skiriasi nuo geštalo suvokimo tuo, kad, užuot suvokę figūrą, matomą jos „fone“, *suvokdami prasmę* atrandame galimybę tik-

rovės fone. Ši galimybė kaskart vienintelė. Ji laikina. Tačiau tik galimybė ir yra laikina. Įgyvendinus prasmės galimybę, tai padaroma kartą ir visiems laikams.

Prasmę reikia atrasti, jos neįmanoma sukurti. Sukurti galima arba subjektyvią prasmę, vien prasmės pojūtį, arba – beprasmybę. Todėl suprantama, kad žmogus, neįstengiantis rasti, juolab išrasti gyvenimo prasmės, bėgdamas nuo beprasmybės jausmo sukuria arba beprasmybę, arba subjektyvią prasmę: pirmuoju atveju tai vyksta scenoje (absurdo teatras!), antruoju – apsvaigus, ypač nuo LSD. Tačiau šitaip apsvaigus rizikuojama prasilenkti su tikrąja prasme, su tikrais uždaviniais išoriniame pasaulyje (priešingai vien subjektyviam prasmės išgyvenimui). Man tai primena bandomuosius gyvūnus – tyrinėtojai iš Kalifornijos „įsodino“ jiems į pogumburį elektrodus; įjungus srovę gyvūnai patirdavo lytinį pasitenkinimą, patenkindavo maisto poreikį; galiausiai jie išmoko patys įjungti srovę ir nuo tada visiškai ignoruodavo realius lytinius partnerius ir siūlomą maistą.

Prasmę ne tik reikia, bet ir galima atrasti; čia žmogaus vedlys yra sąžinė. Sąžinė – tai prasmės organas. Ją galima apibrėžti kaip gebą suvokti ypatingą ir nepakartojamą bet kurių aplinkybių prasmę.

Sąžinė priklauso prie perdėm žmogiškų fenomenų; vis dėlto ji ne tik žmogiška, bet ir pernelyg žmogiška, t. y. neatskirama nuo *condition humaine* ir jos pagrindinės charakteristikos, baigtinumo. Sąžinė gali ir suklaidinti žmogų. Negana to, iki paskutinės akimirkos, iki paskutinio atodūσιο žmogus nežino, ar jis iš tikrųjų įgyvendino savo gyvenimo prasmę, ar mano ją įgyvendinęs – *ignoramus et ignorabimus*. Nuo Peterio Wusto laikų „nežinomybė ir rizika“ neatsiejamos. Net jei sąžinė neatskleidžia žmogui, ar jis suvokė ir įgyvendino savo gyvenimo prasmę, ši „nežinomybė“ anaipol neatleidžia jo nuo „rizikos“ paklusti sąžinei ar bent įsiklausyti į jos balsą.

Tačiau ši „nežinomybė“ susijusi ne tik su „rizika“, bet ir su nuolankumu. Jei net mirties patale nežinosime, ar prasmės organas, mūsų sąžinė, nenuvedė mūsų klaidingų kelių, tai negalime žinoti, ar nebuvo teisi kaip tik kito žmogaus sąžinė. Tiesa tegali būti viena; tačiau niekas negali teigti, kad ji atsiskleidė kaip tik jam, o ne kam nors kitam. Taigi nuolankumas reiškia toleranciją; tačiau tolerancija nėra tapati indiferentiškumui; gerbti kitatikių tikėjimą anaipol nereiškia su juo susitapatinti.

Gyvename plintančio beprasmybės jausmo epochoje. Tokioje epochoje auklėjimas turėtų ne tik teikti žinių, bet ir lavinti sąžinę, lavinti žmogaus jautrumą įsiklausant į aplinkybių pateikiamą reikalavimą. Epochoje, kai Dešimt Dievo įsakymų daugybei žmonių neteko galios, reikia parengti žmogų išgirsti tuos dešimtis tūkstančių įsakymų, kuriuos pateikia dešimtys tūkstančių aplinkybių, su kuriomis jis susiduria gyvenime. Tada ne tik gyvenimas taps prasmingas (t. y. kupinas uždavinių), bet pats žmogus įgis imunitetą konformizmui ir totalitarizmui, dviejų egzistencinio vakuomo padarinių; juk tik budri sąžinė suteiks jam jėgų pasipriešinti – *nesišlieti* prie konformizmo ir *nesilenkti* totalitarizmui.

Šiaip ar taip, auklėti šiandien labiau nei kada nors anksčiau reiškia ugdyti atsakomybę. O būti atsakingam reiškia būti išrankiam, rinktis. Gyvename gėrovės visuomenėje, užliejami masinės informacijos priemonių „dirgiklių“ srauto, ir gyvename kontraptikų laikais. Jei nenorime, kad šis dirgiklių srautas mus paskandintų, jei nenorime visiško promiskuiteto, turime išmokti skirti, kas esminga ir kas ne, kas turi prasmę ir kas ne, už ką galima atsakyti ir už ką ne.

Taigi prasmė kaskart yra konkreti konkrečių aplinkybių prasmė. Tai „akimirkos reikalavimas“, kaskart adresuotas konkrečiam asmeniui. Ir kaip nepakartojamos bet kurios aplinkybės, taip nepakartojama ir kiekviena asmenybė.

Kiekviena diena, kiekviena valanda pateikia naują prasmę, ir kiekvieno žmogaus laukia kita prasmė. Prasmė laukia kiekvieno ir kiekvieno laukia ypatinga prasmė.

Todėl mūsų aptariamoji prasmė keičiasi, kai keičiasi aplinkybės ir asmenybės. Tačiau prasmė esti visur. Nėra aplinkybių, kurios mūsų gyvenimui nesuteiktų galimybes atrasti prasmę, ir nėra žmogaus, kuriam gyvenimas visada nebūtų parengęs uždavinio. Galimybė įgyvendinti prasmę kaskart ypatinga, ir asmenybės, galinti ją įgyvendinti, kaskart nepakartojama. Logoterapinė literatūra, būtent Brown, Casciano, Crumbaugh, Dansart'o, Durlako, Kratochvilio, Lukas, Luncefordo, Masono, Meierio, Murphy'io, Planovos, Popielskio, Richmondo, Roberts, Rucho, Sallee, Smith, Yarnellio ir Young publikacijos liudija, kad galimybė atrasti gyvenime prasmę nepriklauso nuo lyties, intelekto koeficiento, išsilavinimo, nuo to, esame religingi ar ne*, o jei esame religingi, nepriklauso nuo išpažįtamo tikėjimo. Minėti autoriai nustatė ir tai, kad atrasti prasmę galima nepriklausomai nuo žmogaus būdo ir aplinkos.

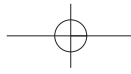
Nė vienas psichiatras, nė vienas psichoterapeutas, taip pat nė vienas logoterapeutas negali nurodyti ligoniui prasmės, tačiau turi teisę tvirtinti, kad gyvenimas turi prasmę, kad jis išlieka prasmingas bet kokiomis sąlygomis ir aplinkybėmis dėl to, kad ir kančioje galima atrasti prasmę. Tiesioginio, nuoširdaus išgyvenimo, kurį pateikia paprastas, kuklus „žmogus iš gatvės“ ir kurį tereikia išversti į mokslinę terminologiją, fenomenologinė analizė atskleidžia, kad žmogus dėl jam būdingos valios siekti prasmės ne tik ieško, bet ir atranda prasmę, atranda ją trimis būdais. Pirmiausia jam atrodo prasminga ką nors nuveikti ar sukurti. Antra, jam atrodo prasminga ką nors išgyventi, ką nors mylėti; tačiau kartais jis įstengia išvelgti prasmę ir beviltiškomis aplinkybėmis, kai jaučiasi visiškai bejėgis. Tokiais atvejais svarbi jo laikysena ir nuostata akistatoje su neišvengiamu ir nepakeičiamu likimu. Tik jo laikysena ir nuostata leidžia paliudyti tai, ką sugeba tik žmogus: paversti kančią laimėjimu žmogiškame matmenyje. Antai medicinos studentas iš JAV rašo: „Vienas geriausių mano draugų neseniai mirė, nes nematė gyvenime jokios prasmės. Šiandien žinau, kad logoterapijos priemonėmis veikiausiai galėčiau jam padėti, jei jis būtų gyvas. Jo nebėra. Tačiau ši mirtis mane visada skatins pagelbėti kenčiantiems. Manau, didesnės paskatos negali būti. Nepaisant mano sielvarto dėl draugo mirties, nepaisant ir mano kaltės dėl šios mirties, jo būtis – ir jo nebūtis – be galo prasminga. Jei kada nors man pakaks jėgų dirbti gydytoju, jei pajėgsiu imtis šios atsakomybės, jis bus ne veltui miręs. Labiau už viską pasaulyje noriu, kad tokia tragedija nepasikartotų – neatsitiktų kam nors kitam.“

Gyvenime nėra aplinkybių, kurios būtų išties beprasmės. Tariamai neigiamus žmogiškos egzistencijos aspektus, ypač tragiškąją kančios, kaltės ir mirties triadą, galima paversti laimėjimu, pasitelkiant deramą laikyseną ir nuostata.

Vis dėlto susiduriame su egzistenciniu vakuumu. Ir dar „gerovės visuomenėje“, nepaliekančioje nepatenkinto nė vieno iš, pasak Maslow, pagrindinių poreikių. Taip atsitinka kaip tik todėl, kad tenkinami tik poreikiai, tačiau neįgyvendinama valia siekti prasmės. „Man dvidešimt dveji metai, – parašė amerikietis studentas. – Turiu akademinį laipsnį, prašmatnų automobilį, apskritai esu finansškai nepriklausomas, sekso ir prestižo galimybių atsiveria daugiau, nei galiu apžioti. Vienintelis klausimas, kurį sau keliu, – kokia viso to prasmė.“

Gerovės visuomenė teikia ir laisvalaikio perteklių, kurį galima būtų panau-

* Mūsų tai nestebina, nes ir tas žmogus, kuris nėra sąmoningai religingas, gali būti sąmoningai religingas kad ir ta platesniąja prasme, kurią turi omeny Einsteinas.

doti prasmingai formuojant gyvenimą, tačiau iš tikrųjų jis dar labiau išryškina egzistencinį vakuumą; mums, psichiatrams, tai liudija vadinamosios „sekmadienio neurozės“ atvejai. Ši neurozė akivaizdžiai plinta. Allensbacho Demoskopijos instituto duomenimis, 1952 m. sekmadienis prailgdavo 26 proc. apklaustųjų, o šiandien – jau 37 proc. Todėl suprantami ir Jerry Mandelio žodžiai: „Technika išvadavo mus iš būtinybės visus mūsų sugebėjimus pasitelkti kovai už būtį. Sukūrėme gerovės valstybę, užtikrinančią, kad kiekvienas gali išgyventi be asmeninių pastangų. Jei kada nors technikos srityje pažengsime tiek, kad 15 proc. amerikiečių darbininkų galės patenkinti visos tautos poreikius, iškils dvi problemos: kas turi būti tie 15 proc. dirbančiųjų ir ką savo laisvalaikiu – ir netekę gyvenimo prasmės – turėtų veikti kiti? Galbūt logoterapija kitą šimtmetį pasakys Amerikai daugiau, nei ji jau davė Amerikai šį šimtmetį.“

Deja, dabar ir čia problema kita – neretai laisvalaikio pertekliaus priežastis yra nedarbas; jau 1933 m. aprašiau ligą, kurią pavadinau „nedarbo neuroze“. Gyvenimas be darbo žmonėms atrodė beprasmis, jie patys jautėsi nenaudingi. Labiausiai slėgė ne pats nedarbas, o beprasmybės jausmas.

Kitaip nei ketvirtojo dešimtmečio, šiandienos ekonomikos krizė susijusi su energetine krize – pasibaisėję pamatėme, kad energijos šaltiniai nėra beribiai. Tikiuosi, nepalaikysite lengvabūdiškumu, jei dabar išdrįsiu teigti, kad energijos krizė ir atitinkamai lėtėjantis ekonomikos augimas – tai vienintelis tikras šansas mūsų pažeistai valiai siekti prasmės. Turime šansą suvokti patys save. Gerovės visuomenės epochoje daugelis žmonių turi iš ko gyventi. Tačiau daugybė nežino, kam galėtų gyventi. Dabar visiškai įmanoma perkelti akcentą nuo pinigų į gyvenimo tikslą, gyvenimo prasmę. Juk ši prasmė, kitaip nei energijos šaltiniai, yra beribė, visur esanti.

Vis dėlto kodėl turime teisę sakyti, kad gyvenimas niekada ir niekam nepraranda prasmės? Ogi todėl, kad žmogišku lygmeniu žmogus ir beviltiškas aplinkybes įstengia paversti laimėjimu. Todėl net ir kančia slepia prasmės galimybę. Žinoma, kalbame apie neišvengiamas ir neatšaukiamas aplinkybes, kurių neįmanoma pakeisti, apie kančią, kurios negalime išguiti iš pasaulio. Kaip gydytojas pirmiausia prisimenu nepagydomas ligas, neoperuotinus piktybinius auglius.

Įgyvendindamas prasmę, žmogus realizuoja save. Įgyvendindami kančios prasmę, realizuojame tai, kas žmoguje žmogiškiausia – bręstame, augame, pranokstame save. Kaip tik tada, kai esame visiškai bejėgiai ir neturime vilties, nes pakeisti aplinkybių negalime, – kaip tik tada esame pašaukti, jaučiame poreikį pasikeisti patys. Tiksliausiai tai nusakė Yehuda Baconas, atsidūręs Aušvice dar vaikas; jį po išlaisvinimo persekiojo įkyrūs vaizdiniai: „Pamačiau iškilmingas laidotuves su prašmatniu karstu ir muzika ir pradėjau juoktis: bene jie išprotėjo – šitiek triukšmo dėl vienintelio lavono? Nuėjęs į koncertą ar teatrą būtinai turėdavau suskaičiuoti, kiek laiko prireiktų numarinti dujomis čia susirinkusius žmones, kiek drabužių, auksinių dantų, kiek plaukų maišų susidarytų.“ Toliau Yehuda Baconas klausia savęs, kokią prasmę galėtų turėti metai, kuriuos jis praleido Aušvice: „Būdamas vaikas galvojau – pasakysiu pasauliui, ką mačiau Aušvice, – vildamasis, kad pasaulis taps kitoks. Tačiau pasaulis netapo kitoks, pasaulis nenorėjo girdėti apie Aušvicą. Daug vėliau supratau, kokia tikroji kančios prasmė. Kančia turi prasmę, jei *pats* tampa kitoks.“

Versta iš:

Viktor E. Frankl. DER MENSCH VOR DER FRAGE NACH DEM SINN. München: Piper Verlag, 2006

ERIKA MALAŽINSKAITĖ

Tekstai, kuriems netaikoma amnestija

Pasipiktinimas pirmas: ar verta leisti naują vadinamąją knygą, kai joje publikuojami vos du tikrai nauji kūriniai (iš šešių): apysaka „Klastingoji ponía Amnestija“ ir apsakymas „Miško sala“? Visi kiti tekstai Algirdo Pociaus skaitytojams seniai žinomi ir gan išsamiai aptarti. Tai chrestomatiniiais laikomi apsakymai: „Dešimt prancūziškų žodžių“, „Šieno vežimas“, „Žilasis brolis“ ir apysaka „Kapai be kryžių“. Taigi du nauji tekstai ir net keturi seni.

Pasipiktinimas antras: nesu nusi-teikusi prieš pokario ir miško brolių tematiką, tačiau man nepriimtinas jos eksploatavimas, kai pagaminami men-

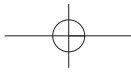
kos vertės tekstai, patinkantys nebent kokios nors Kaimo rašytojų sąjungos entuziastams. Koks nors rašantysis paskaitinėja savo jaunystės dienų atsiminimus kokiam nors savo bičiuliui, šitas susijaudinęs paaikčioja, tada abu nusprendžia, kad tai puiki literatūra, ir taip atsiranda nauja knyga, vaizduojanti mūsų tautos kančias. Tokios knygos kūrėjai, savaime suprantama, nenori girdėti jokios kritikos, reaguoja į ją atsiliepdami visų tautos kankinių vardu, todėl niekas jų ir nedrįsta užgauti. Kažkas nutyli, kažkas bijo pasisakyti, kiti paprasčiausiai apsimeta nieko nematantys, ir knygos kurpiamos viena po kitos visiškai pamiršus estetinę kūrybos reikšmę, numojus ranka į bet kokius meniško kriterijus. Bet negi imsi ir uždrausi? Juk gyvename laisvoje šalyje, juk ir visos tautos kančios – dėl tos pačios laisvės...

Galėčiau piktintis ir toliau, bet tada recenzija būtų grynai subjektyvi, o tokių recenzijų, kur rašančiojo nuomonės *patiko–nepatiko* pateikiamos be jokių argumentų, ir taip yra daug. Todėl grįžtu prie „Ponios Amnestijos“ ir savo antro pasipiktinimo, susijusio su pirmąja rinkinio apysaka „Klastingoji ponía Amnestija“.

„Klastingosios ponios Amnestijos“ siužetas nėra įmantrus. Partizanai pagrobia Gudakiemio valsčiaus Vykdomojo komiteto pirmininko Dominyko Šalčiūno dukrą Ramunę, uždaro ją į senių bunkerį, o iš tėvų pareikalauja išpirkos. Kadangi gerbiamasis pirmininkas pasirodo esąs kinkadrebys, išpirką į mišką nuveža jo žmona Jonė ir jie naktį sulaukia grįžtančios namo dukters. Ramunės niekas neskriaudžia, nežemina, neprievartauja, netgi priešingai – partizanai jai tokie malonūs, kad net naktinė kelionė namo, lydimai „miško brolio“ Jūrio, merginai

Algirdas Pocius. PONIA AMNESTIJA. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2007. – 204 p.

tampa tarsi romantišku nuotykiu: „Jau keletą kilometrų jie kartu brovėsi per pušyną, bet nuovargio neįtę. Galėtų dar toli keliauti, jei tik Jūris lydėtų. Jo tvirta ranka, apkabinusi pečius, visą laiką maloniai jaudino“ (p. 53). Grįžusi namo Ramunė sulaukia svečio – ją aplanko bunkerio draugas Šlubis, kuris, per radiją išgirdęs žinią apie amnestiją, sugalvoja jos (amnestijos) ieškoti. Šlubiui „dar bunkeryje šis žodis pasirodė panašus į moters vardą. Pajuokaudamas jis ėmė sakyti, kad legalizuotis kviečia kažkokia moteriškė. Įsivaizdavo, kad tai bus aukšta, gėrokai stora, malonaus žvilgsnio ponė“ (p. 68). Šlubis tikisi šią malonią ponietę pasikviesti į *Siberiją* pas savo žmoną ir dukrą ir dar įsivaizduoja, kad jam padės Ramunės tėvas – svarbus sovietinis pareigūnas. Tačiau lyg ir nekaltas Šlubio noras pražudo ne tik jį patį, bet ir visą Šalčiūnų šeimą: buvęs bunkerio gyventojas žūva per grumtynes *stribitelių* būstinėje sprogus granatai, kurią buvo prisitvirtinęs prie kojos, o Vykdomojo komiteto pirminkas ištremiamas vietoj Šlubio į *Siberiją* už tai, kad namuose slepia partizanus. Negalima valdžiai nepaklusti...

Kas čia ne taip? Visų pirma, stilius. A. Pocius lieka ištikimas epiniam pasakojimui, tačiau šioje apysakoje tai neatrodo sėkminga. Sakiniai negyvi, neturintys prasmės svorio, dažnai netgi banalūs: „Lizdeika vis žvilgčiojo į merginą. Galėjo ji būti aštuoniolikos, o gal devyniolikos metų, gražaus, švelnių bruožų veidelio, liekna“ (p. 7); „Ramunei naktis praslinko košmariškuose sapnuose. Ne kartą pabudo, išpilta šalto prakaito. Ne visada suprasdavo, kur esanti. Pirma mintis, kad savo namuose. Tik neaišku, kodėl kambaryje taip tamsu. Negi motina aklinai uždengė langus?“ (p. 28). Taigi kalba dirbtinė, tekstas negyvas, personažai pilki ir neišimenantys, o skaitymas neteikia malonumo.

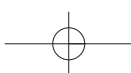
Tokia negyva kalba aprašinėjami personažai neturi jokių asmenybės

požymių, individualių bruožų ir psichologinės motyvacijos. A. Pocius Ramunė veikia primena lėlę nei gyvą žmogų. Savaime suprantama, ji yra labai gera, pasiaukojanti, mylinti, graži, bet kas iš to? Visai nenustebau aptikusi tokį jos aprašymą: „Ji buvo apsvilkusi melsvu, plonu chalatėliu, gelsvi plaukeliai pasidraikę, dar nesušukuoti, skruosteliai įraudę, mėlynos akelės linksmi blizgančios. Ryto saulės apšviesta, mergaitė išdygo prieš akis kaip gėlelė“ (p. 68). Ramunė ne tik savo elgesiu neparodo jokių individualumo apraiškų – visa jos išvaizda tėra stereotipinio geltonplaukės ilgakasės lietuvaite stereotipo pakartojimas. Klonuotas personažas, nuobodu.

Tokia negyva ir schematiška kūrinijje yra ne tik Ramunė. Panašiai atrodo ir ją pagrobę partizanai – iki šleikštulio geri, malonūs, džentelmeniški. Jokio pažadų laužymo, jokio smurto ar slaptų kėslų – viskas saldu, gražu ir pagaliau netikra (atleiskit, bet „miško brolius“ įsivaizdavau tikrai ne taip). Schematiškumas reikalauja ir atsvaros, opozicinių, blogų personažų. O blogi čia yra vadinamieji *stribiteliai* ir ypač jų viršininkas leitenantas Stepašinas. Tačiau jie lygiai taip pat neįdomūs, nes visi kūrinio personažai sukurpti pagal tuos pačius pozityvios ir negatyvios idealizacijos stereotipus.

Net jei į visa tai nekreiptume dėmesio, skaitant atsiranda įspūdis, kad rašytojas kažkur labai skubėjo: neišplėtotą Ramunės ir Jūrio istorija – versdama lapus laukiau, kada ji, grįžusi namo, bent kartą pagalvos apie „jauną ir bebaimį“ partizaną, tačiau Jūris tiesiog pamiršamas, daugiau neminimas, lyg jo ir nebūtų buvę.

Keistai elgiasi ir kitas personažas – partizanų vadas Lizdeika, kuris ne tik kad nesuskumba ieškoti kažin kur išėjusio senojo Šlubio (kas žino, gal jie abu viską buvo sutarę? Jei taip, tuomet norėčiau tai žinoti), bet ir pats kažkur dingsta be jokių pėdsakų. Ir dingsta ne tik Lizdeika – kažkas at-

sitinka visai kūrinio pabaigai! Štai matome Šalčiūną, dviejų milicininkų vedamą per turgaus aikštę, žinome, kad „eiseną baigęs prie raudono dvi-aukščio mūrinuko“ (supraskit, *stribitelių* būstinės), ir staiga visa istorija užbraukiama tokiu publicistiniu mostu: „Nuo šios akimirkos Dominykui Šalčiūnui prasidėjo kryžiaus kelias: tardymai, teismas, pagaliau sunki kelionė į tolimąją Šiaurę. Į Gudakiemį jis grįžo tik po penkerių metų, kai Mordovijos politinių kalinių lageryje nuo didžiųjų vartų patys viršininkai paslapčiomis nukabino didelį Lavrentijaus Berijos portretą“ (p. 83). Tokia kūrinio pabaiga ne tik kad nesukrėtė, o sukėlė susierzinimą dėl sugaišto laiko. Manau, „Klastingoji ponija Amnestija“ kaip meno kūrinys išliekamosios vertės neturi.

Antras naujas A. Pociaus kūrinys – apsakymas „Miško sala“. Tai jau šiek tiek geriau, po „Klastingosios ponios Amnestijos“ šiokia tokia atgaiva. Vėl pokaris, tačiau šį kartą pasakojama iš dabarties laiko: du draugai prisimena senas istorijas, po karo nutikusias jų pažįstamiems žmonėms. Tai retrospektyvus pasakojimas pirmuoju asmeniu apie dramatiškus šeimų likimus, kurį išprovokuoja miške rasti žmonių buvimo pėdsakai: obelis, molio ir plytgalių krūva, sulankstytas vaikiško vežimėlio rėmas. Aptikęs šią kadaise žmonių gyventą vietą pasakotojas sieja ją su pokariu, kai atšiaurus likimas išdraskydavo jaukias šeimų gūžtas. Kalbėdamas apie tai su draugu Martynu, pasakotojas prisimena kitą istoriją, nutikusią netoli jo tėviškės, Žemaitijoje. Tolesnis tekstas ir yra tos istorijos išskleidimas.

Stiliaus požiūriu „Miško sala“ ne daug lenkia „Klastingąją poniją Amnestiją“, tačiau pasakojimas labiau įtikina, atskleidžia sudėtingesnius žmonių tragedijos aspektus, atsiranda psichologiškumo požymių: „Net ir pirmas dešimtmetis po karo, kaip sako kaimo žmonės, buvo sunkus ir dramatiškas. Tuo labiau, jei gyvenai didelių miškų

apsupty. Kartais buvo nebeaišku, kam priklauso valdžia: naktį atėję miško broliai sakė, kad reikia klausyti jų, o dieną iš miesto atgarmėję kiti statė prie sienos ir rėkavo, kad sušaudys, ištrems, jei nepaklausys naujos valdžios. Vargšui kaimo žmogui nuo tų išgyvenimų greitai pražildavo galva“ (p. 160).

Sunkūs išgyvenimai, nuolatinis baimės jausmas vertė žmones palikti savo namus ir ieškoti prieglobsčio saugesnėse vietose. Iš trijų šeimų, gyvenusių pamiškėje, liko viena: „Didelė Vitkevičių šeima susigūžusi žvalgėsi, kas aplinkui dedasi, bet neišvaizdavo, kad galėtų viską mesti ir kažkur kitur ieškoti prieglobsčio“ (p. 161). Į ištūstėjusią kaimyninę sodybą atsikrausčiusi Stepono Būtos šeima taip pat ilgai neištveria įtampos ir baimės, kurią sukelia susidūrimas su „miško broliais“, ir sugrįžta į miestelį. Savo žemei ištikimi Vitkevičiai galiausiai taip pat nepajėgia pasipriešinti už juos galin gesnei jėgai, kuri neatšaukiamai nusprendžia žmogaus likimą: „Ankstyvatį pavasarį <...> gausi Vitkevičių šeima paskubom buvo sugrūsta į mašinos kėbulą ir išvežta į geležinkelio stotį. Iš ten – į tolimuosius, šaltuosius Sibiro kraštus“ (p. 164).

„Miško salos“ kalba išlaiko A. Pociaus prozai būdingą rimtį, santūrumą, pasakotojas tiesiog gyvena kūrinyje, būdamas sąlygiško pasaulio veikėju. Istorijos dramatiškumą bando perteikti netiesiogiai, vaizduojant personažų išgyvenimus. Visgi į juos pernelyg nesigilinama, tarsi prabėgama paviršiumi, vaizdas tapomas stambiais štrichais. Labiau akcentuojamas įvykis, o ne jo poveikis žmogui, todėl ir jaudina tik tai, *kas* parašyta, *kas* vyksta, nenukrypstant į kūrinio *kaip* aspektą.

Kiti į knygą sudėti tekstai buvo ne kartą recenzuoti, todėl jų aptarti nebūtina. Tačiau skaitant aiškiai jaučiamas skirtumas tarp naujų ir chrestomatinių laikomų kūrinių. Įtaigesis, didesnį poveikį skaitytojui daran-

tis pasakojimas darosi, kai žmogus vaizduojamas ties ribine situacija. Kalba išvengia daugiažodiškumo, sakiniai nekomplikuoti, tačiau prasmingi, nebanalūs: „Visiškai nepasiduodamas miegui, Juška ratuose sėdėjo pusiau gulomis ir snūduriavo. Jo šnervės vėl jautė visus vasaros nakties kvapus: ir šieną, ir nokstančius rugius, ir atvėsusias kelio dulkes. Jo ausys girdėjo griežles džerškiant, o akys matė tūkstančius žvaigždžių juodame danguje, tamsius krūmus bei medžių kūgius ir negęstančias vasaros žaras, išsiliejusias siaura juosta virš horizonto“ („Šieno vežimas“, p. 186). Palygindami šį tekstą su „Klastingosios ponios Amnestijos“ kalba, matome aiškų skirtumą, bylojantį senesnių kūrinių naudai.

Chrestomatiniams A. Pociaus tekstams būdinga sklandi kalba, racionalios struktūros, objektyvus pasaulio vaizdas. Turbūt įtaigiausias knygos tekstas – apsakymas „Žilasis brolis“, atskleidžiantis žmogaus laikyseną situacijoje, kai sunkiausia tiesiog išlikti žmogumi. Du broliai atsiduria priešinguose gyvenimo poliuose: ministro pavaduotojas Vytautas Jurkus turi spręsti, kaip po tėvo mirties pasielgti su penkiolika metų besislapstančiu broliu Pranu, apie kurio egzistavimą žinojo tik jis ir jau miręs tėvas. Brolio paslapties paaiškėjimas lemtų Vytauto karjeros pabaigą. Kūrinyje įtaigiai ir motyvuotai atskleidžiamas pokario žmogaus gyvenimo dramatiškumas ir pasirinkimo neišvengiamumas, subtiliai ryškunami psichologiniai niansai. Visa tai leidžia gyvai pajusti istorinio laiko tragizmą.

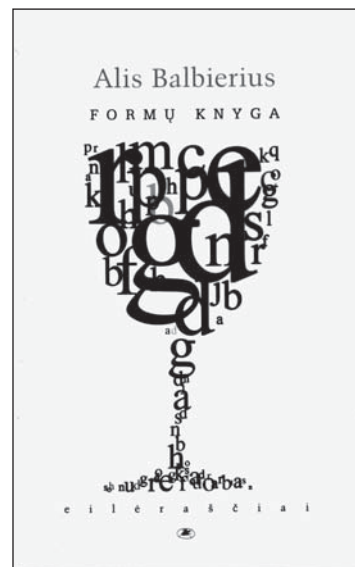
Kokios išvados? Chrestomatiniams laikomi A. Pociaus tekstai yra tikra literatūra, juos perskaityti verta kad ir dėl aiškesnio mūsų literatūros istorijos vaizdo, kadangi šie kūriniai laikomi brandžiausiais socrealistinės epikos pavyzdžiais, o santūrusis A. Pociaus pasakotojas vertinamas kaip septintojo ir aštuntojo dešimtmečio prozos atradimas. Visgi šalia senų geriausių rašytojo kūrinių skelbiami naujieji nepasidaro geresni, jie netgi

yra kenksmingi: tai šaukštas deguto, kuris gali pakenkti rašytojo autoritetui, ypač jei knygą skaitys jo kūrybos kelio nežinantys naujosios kartos žmonės. Toks abejotinas kūrybinių etapų derinys skatina įtarumą, ir kažin ar autorius galėtų tikėtis amnestijos savo naujiems tekstams, nusižengusiems meniškumo principams ir nepateisinusiems skaitytojo lūkesčių.

NERIJUS CIBULSKAS

Prabylančių formų knyga

Pasiūlymas skaityti knygą apie formas – savitai įtartinas ir intriguojantis. Tai lyg vos išvelgiama, sąmoninga (o gal priešingai?) provokacija: kaip įmanomas formos perskaitymas? Visgi skaitytojo rankose atsiduria tikrai ne

Alis Balbierius. FORMŲ KNYGA. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008. – 96 p.

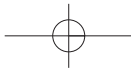
monolitinė studija, tyrinėjanti architektūrą ir visą jos stilių arsenalą. Juolab tai nėra grįžimas prie seno mokyklinio vadovėlio, telkiančio esmines žinias apie geometriją, seniausią matematikos mokslo šaką, kuri tyrinėja erdvinių santykių problemą. „Formų knyga“ – naujausias, septintas poeto, eseisto ir fotografo Alio Balbieriaus eilėraščių rinkinys, pasirodęs po ketverių metų pertraukos. Prasminga būtų klausti, apie kokias formas ir turinius byloja ši poezijos knyga?

„Formų knyga“ galima pradėti skaityti jos dar neatsivertus. Knygos viršelyje vaizduojama vyno taurė, kurios pavidalas sudėliotas iš įvairių dydžių raidžių. Čia lyg ir nesunku išskaityti tam tikrą *mini* potekstę: apibrėžta forma „pažaboja“ siaučiantį, padriką, galbūt kažkada prasmę įgausiančių turinių svaigulingą chaosą. Žinoma, bet kaip sugulusios raidės neperduoda informacijos, tačiau išaiškėja, kokį svarbų vaidmenį atlieka pati forma. Ji suvaldo, sustyguoja, įprasmina ir išsaugo. A. Balbierius yra minėjęs, jog visą pasaulį galima pavadinti begaline permainų knyga, kurios puslapiuose žmonės tėra vaikščiojančios raidelės. Mąstoma, jog tos raidės yra nuolat pučiamos vėjo. Tačiau kartais ir blaškanti, griaunanti jėga gali sukurti išliekančių dalykų. Atrodo, jog visa „Formų knyga“ yra tartum iš eilėraščių supustyta kopa. Poetas ramiai susitaiko su vienos iš stichijų vitališkumu ir teigia, kad „nieko neradęs / džiaugiuosi – vėjo / gyvybė tarp pirštų“ (p. 6).

Rinkinys suskirstytas į šešias dalis, gausi eilėraščių formų įvairovė. Keli skyriai nužarstyti trumpais trieiliais, kurie savo maniera primena skambiuosius japonų haiku. Tačiau tai nėra išgryninti, taisyklingi haiku, nes A. Balbierius nesistengia laikytis griežto šios prozinės poezijos stiliaus (nesutampa eilučių skiemenų skaičius). Tai gi pavaldumas įprastai formai šiuo atveju negalioja. Kita vertus, poetas subtiliai imituoja senosios japonų poezijos turinį: („Brolis, – ištars /

vienišą akmenį / sutikęs vienuolis“ (eil. „Kelyje“), „Cikadų balsai / virš upės – kaip / debesų atspindžiai“ (p. 83), „Šviesoj gimęs / į šviesą išeina – / Budos keleivis“ (p. 51). Tokie poetiniai blyksniai turi intensyvumo, trumpieji eilėraščiai primena nerūpestingus brūkštelėjimus dažais ant šilko. Paulina Žemgulytė, recenzavusi A. Balbieriaus poezijos rinkinį „Strazdo anatomija“, teigia, jog poeto trieiliai pasižymi prasmės talpumu, yra taiklūs, įdomūs. Šį apibūdinimą iliustruoja subtilus eilėraštis „Kartais“, sukurtas... iš tylos, kurios motyvas šiame rinkinyje dažnas. Nemažiau poetas išsiskiria ir autentiškumu, platesnių kontekstų pritraukimu, tokiuose trieiluose varijuodamas ir kitas temas, pavyzdžiui, istorines, senosios kultūros (eil. „Trys eilutės iš topografijos istorijos“). Kartais priartėjama prie neseniai pasitraukusio laiko realijų, iškylančių stambiomis, tačiau visai negriozdiškomis detalėmis („senas hipis / drabužiais juodais / meldžias medinėj bažnyčioj“ (p. 87). Na o pastabesnis A. Balbierius poezijos skaitytojas susidurs ir su nedideliu kuriozu: aidėdamas per du skyrius (I ir IV) keliauja eilėrašties „Sekundžių lietus!..“ – lengvas, tarsi vėjo pagvelbtas trieilis.

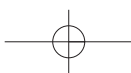
Iš viso rinkinio labiausiai išsiskiria antras skyrius, kuriame poetas, nutoldamas nuo savo kontempliatyvių trielių, tampa *homo ludens*, savotišku eilėraščių architektu. A. Balbierius modeliuoja grafiškus tekstus, kurie įgauna taisyklingą, vizualią formą. Tokių eilėraščių minėtame knygos skyriuje yra vienuolika. Čia galima aptikti dvimačius pavidalus, pavyzdžiui, koloną (eil. „Kolonos užkalbinimas“), smėlio laikrodį (eil. „Šiame laikrodyje“), arba iš raidžių „išlietą“ senovinę amforą. Poetas geba sumeistraiuti ir gamtos objektus (eil. „Kaip ruduo burnoje“). Tai neįpareigojantis, smagus žaidimas (gal ir užsižadimas?) formomis. Turbūt ne vienam skaitytojui tokie figūriniai eilėraščiai pasitarnauja ir kaip saikingos rinkinio „Formų

knyga“ iliustracijos. Na, gal tik pasagos pavidalo eilėraštis skyriaus paibaigoje kiek išskydęs, ne itin vykęs. Turbūt todėl ir lyrinis subjektas apmaudžiai savęs klausia: „kas iš to kad radau“ (p. 27)? O gal tokia sudėvėta pasaga kaip tik neša laimę? Visgi A. Balbierius, projektuodamas savo eilėraščius-paveikslus, nepasirodo labai novatoriškas. Jau XVII–XVIII a. Lietuvos raštijoje buvo galima aptikti tokių „žaislinių“ eilių. Bene seniausias (1616 m.) žinomas pavyzdys galėtų būti neeiluotas, triumfo arkos pavidalą įgijęs tekstas, išspausdintas Vilniaus akademijos panegiriniame leidinyje, dedikuotame Vilniaus vyskupui Eustachijui Valavičiui. Vėliau geometrines figūras imituojantys figūriniai tekstai atgimė moderniojoje literatūroje (E. Mieželaičio, J. Degutytės eilėraščiai). Šiomis dienomis tokių vizualių eilėraščių randama B. Januševičiaus kūryboje.

Įdomiai A. Balbierius elgiasi vienu atveju: eilėraščio pavadinimu (jeigu šis yra) tarsi pristatoma, kokia figūra bus nupiešta šį kartą. Ir tokiame kūrinyje surandi bent mažą, bet akivaizdžią nuorodą, kuri lenda į akis ir sufleruoja, jog šį kartą skaitai eilėraščių-paukštį arba eilėraščių-kardą. Gali pasirodyti, kad poetas tartum nepasitiki skaitytoju (o gal kartais nebus atpažinta, kas nupiešta?) ir skuba į pagalbą, norėdamas kuo išsamiau paaiškinti, kas šį kartą įsitaisė puslapyje. Pavyzdžiui, figūrinis eilėraštis, pavadintas „Kryžiai“. Kūrinio pavidalas – grakštus ir aiškus, čia tikrai vaizduojamas kryžius. Tačiau pačiame eilėraštyje būtinai užsimenama, kad „iš tiesų / kryžiai / yra kaip / ažuolai / uosiai / jie kaip / medžiai / šaknijas / į žemę“ (p. 22). Ir tampa visiškai aišku, apie ką yra eilėraštis. Žinoma, įmanoma ir tai, jog poetas tyčia pasitelkia tokią teksto perskaitymo strategiją, bet tuomet nukentima visai nepaviršutiniškas figūrinio eilėraščio turinys. Atrodo, kad skaitai, giliesi, mėgini įsitraukti, o vis tiek prieš akis – tik stypsantys kryžiai...

„Formų knygoje“ yra užuominų, kurios leidžia suvokti A. Balbieriaus susidomėjimą tapybiškomis formomis, vizualinio efekto perteikimu. Poetas užsimena apie tapytoją P. Cézanne'ą, kubistus (eil. „Sulaukėjusio sodo kriaušė sprangi“), yra domėtasi olandų kilmės dailininko abstrakcionisto P. Mondriano geometrinėmis kompozicijomis, jo paveikslų serija medžio tema (eil. „Žiemos sodas“). Skaitant eilėraščius įvairiausi „laikinumo ornamentai“ ryškėja „tarytum Paulio Klee pieštuko piešinys“ (p. 26). Vis dėlto tai nėra vien nuogi dailės meno faktai, įterpti į eilėraščius. Poetas turi sukaupęs daug žinių, kurios padeda kurti įsimenamą, margą ir paveikų gamtos vaizdą. Tai viena plačiausių temų, gyvai trykštančių A. Balbieriaus poezijos rinkinyje. Anot P. Žemgulytės, poetas moka žvalgytis ne tik kaip poetas ar kaip fotografas. Jos manymu, A. Balbierius savo eilėraščiais įrodo, jog gali būti ir geru dailininku, peizažo tapytoju. Užtenka sugrįžti kad ir prie vieno iš trielių: „Medžio šešėliai / baltuoja ant sniego – / juoda mėnesiena“ (p. 87). Miniatiūrinis, taupus eskizas, tačiau vykusiai perteiktas kontrasto principas. Pastabus žvilgsnis išskiria specifinį spalvų žaismą, todėl lyrinis subjektas išvysta, kaip „juodos žuvėdros tūpė ant baltų lizdų / geltonoj vidudienio saulėj“ (eil. „Ornitologija“). Poetas dosniai demonstruoja turimą žodinės tapybos pranašumą, į eilėraščius saikingai įlieja metaforiškų akvarelių (eil. „Dulksna virš arimų“). Peizažas visai neatrodo statiškas, ypač kai priešais „gamtovaizdis nušvinta tarsi apsinuogintų / dvi grakščios kalvos palei upę“ (p. 38). Kai kurie įvaizdžiai parodo visą savo spontaniškumą, jie veržte veržiasi iš formos karkaso (eil. „Ir muzika tėra tik laikas...“). Gamta turi intensyviausius gajumo ir nykimo laikus, kai „vaisių nokimas beprotiškas / kaip ir žiedų pražydėjimas / kaip žiedlapio skrydis į žemę“ (p. 34). Poetas yra išsitaręs, jog visa yra tarp savęs susiję, viskas pasaulyje vientisa, bet vienin-

telis trūkumas yra tai, kad esame riboti ir apibrėžti laike... Todėl yra svarbu išvelgti momentą, kai „forma / jau baigias kaip ir ruduo / burnoje“ (p. 24). Žmogus taip pat regimas kaip gamtos forma, kurios kontūrai vieną dieną ištirps ir baigtis bus neišvengiama („aš / su vandenų judėjimais sutapęs / pamiršęs pabaigą beprasme / ir ne daugiau prasmingą pradžią“ (p. 68). Netikėtas yra eilėraštis „Fontanas kaitroje“, įvaizdžiais ir poetiniu braižu artimas H. Radausko kūrybai. Šiame kūrinyje išsiskiria pastarojo poeto pamėgtas transformacijos principas, piešiama gamtos ir kultūros objektų susijimo situacija. Kitas eilėraštis, pavadintas „Pavasaris su kovarniais. Prisilietimas prie Radausko“ leidžia suvokti, jog žymusis lietuvių modernistas rinkinyje svečiuojasi ne atsitiktinai.

A. Balbieriaus žiedžiamas formų indas primena mitinį Amaltėjos ragą, iš kurio liejasi ne nektaras, o praėjusio laiko srautas. Laikinumas yra bene labiausiai išsiskirianti rinkinio „Formų knyga“ dominantė. Birios, istorijos nusvidintos praeities nuolaužos renkamos ir perskaitomos tarytum iš archeologo pozicijos. Galbūt būsimiems žodžiams, tekstams išsaugoti „iš tiesų kartais vertėtų naudoti / senovės artefaktus“, dvelkiančius „tikrąja istorija“ (eil. „Artefaktas“)? Ant tokių liekanų (šukių, etruskų vazos gabalėlių etc.) turėtų būti išrašoma ir dabartis, mūsų laikas, nes popieriaus ir „išmatuotos monitorių erdvės“ nebepakanka. Lyrinis subjektas netgi mėgina svarstyti, kokia yra „civilizacijos forma“ (eil. „Laiveliai nežinia kur“). Tikriausiai ji ne taurės pavidalo, o gerokai masyvesnė. Reikėtų išsitariti, jog poetas savo kūryboje labai atidus smulkmenoms, miniatiūrinėms eilėraščių inkrustacijoms, tačiau kai kada jų spindesys gali nuvarginti. A. Balbieriaus poezija yra daugiažodė, nugramzdinanti į mįslingus gelmenis, todėl kai kur punktuacijos ženklų atsisakymas (visas II skyrius) šiek tiek verčia painiotis chaotiškame tekėjime.

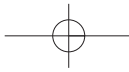
Skaitant šį poezijos rinkinį nuolat atrodo, kad istorijos dykumose klaidžioja nepailstantis beduinas, bandantis dėlioti išnykusio laiko fragmentus į visumą, sukurti vieną iškalbią formą. Minimas klajoklis visada stovi arčiau sunykusios kultūros kapinynų, istorinių vyksmų bei vietų, būdamas vieninteliu išlikusiu liudytoju. Jis regi, kaip „šumero laivas lekia smėlio jūrom“, nors žino, jog šis „neišplauks iš niekur“ (p. 39). Pranašišškai sako, kad „barbarų ordos / visada buvo tikslesnės / už netikslius žemėlapius“ (eil. „Trys eilutės iš topografijos istorijos“). Eilėraščiuose skleidžiasi ir įvairių erdvių apilankymo galimybės: nuo Nemuno deltos, kur pučia Sambijos vėjas iki Kuršių marių, nuo „šviesa skulptūriškai“ užlieto senamiesčio iki mitologinės Valhalos. Toks platus yra rinkinio puslapiams vedančio beduino žingsnis.

Nepasakyčiau, kad A. Balbieriaus „Formų knyga“ yra „įdomios struktūros“, nors tai santūriai skelbia trumpas pristatymas paskutiniame knygos puslapyje. Taip pat ši knyga netapo ir originalių eksperimentų lauku. Tačiau poetui pavyko sumodeliuoti savo naujo rinkinio idėją, ją *iforminti*, taip pat ir suteikti jai tapybiško bei reflektivaus turinio. Alio Balbieriaus siūlomi poezijos pavidalai turi būti kalbinami. Jei-gu pasiseks – įmanoma prakalbinti ir visą knygą apie formas.

JŪRATĖ SPRINDYTĖ

Septintas tiltas

Juozas Tumas-Vaižgantas Baltijos jūrą laikė „pigiausiu vieškeliu“ taučioms bendrauti: „Vandenynas tik vištoms kliūtis susisiekti, antims gi – kelias: vanduo jungia kaimynus, ne

skiria“ (p. 13). Šiaurės šalių, juosiančių Baltijos jūrą, geopolitinio ir kultūrinio susivienijimo provaizdis – Baltoskandija – gimė XIX a. pabaigoje, siekiant labiau integruoti ir apsaugoti Skandinavijos ir Rytų Baltijos šalių laisvę ir dominavimą jūros regione. Katalikiška Lietuva pritapo prie šio sąjūdžio po entuziastingų geografo ir geopolitiko Kazimiero Pakšto pastangų, o pačią idėją palaikė ir puoselėjo daugelis ryškių XX a. pradžios kultūros figūrų – Martynas Yčas, Vaižgantas, Jurgis Savickis, Jonas Šliūpas, Ignas Šeinius ir kt. Lietuvoje vizionieriška Baltoskandijos idėja realizuota 1991 m., Panevėžyje įkūrus Baltoskandijos akademiją, kuri puoselėja šiaurietiško identiteto sampratą ir intensyvina kontaktus su Danija, Norvegija, Švedija, Latvija, Estija, Suomija ir Islandija. Viena vertingiausių šios akademijos iniciatyvų – nuo 2002 m. įgyvendinamas „Baltoskandijos tiltų“ leidybinis projektas. Jau išleistos šešios kultūrinio palikimo knygos (Kazio Pakšto, Juozo Ereto, Mato Šalčiaus, Ivaro ir Astridės Ivaskų, Zentos Maurinos). „Baltoskandijos tiltų“ serija neseniai pasipildė pirmuoju nūdienos

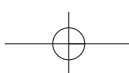
darbu – akademijos direktorius Silvestras Gaižiūnas iš savo 1992–2008 metų lyginamųjų tyrimų sudarė rinkinį apie skandinavų–baltų literatūrų konvergencijos ypatumus per pastarąjį šimtmetį. Dominantė, žinoma – skandinavai.

S. Gaižiūno veikloje bei raštuose labiausiai ir imponuoja orientacija į Šiaurės šalis. Akivaizdu, kad lietuviai nuo vikingų laikų priklauso ne tik Vidurio ar Rytų, bet ir Šiaurės Europos regionui. XX a. pirmoji pusė dar atgręžta į Šiaurę, bet po sovietinės okupacijos neišvengiamai „suslavėjome“. Jau baigia įsipykti mūsų mentalitetą neva labiausiai formavusi ir veikusi triada – permanentinis santykių narpliojimas su lenkais, rusais, žydais (kartkartėm dar su vokiečiais, baltarusiais ir čigonais). Neabejotina, kad šį modelį turi esmingai papildyti ir skandinavai. Šiaurės topika yra konkurencinga slaviškajai ar germaniškajai, tik daug rečiau apmąstoma. Įspūdingas ir simptomiškas S. Gaižiūno cituojamas 1922 m. Kazio Borutos laiško Antanui Venclovai sakiny: versdamas į lietuvių kalbą Henriko Ibseno dramą „Brandas“ supratęs, kad jį traukia „ledinė šiaurės Norvegija – kaip kontrastas prarūgusioms tėviškės baloms“ (p.76). Piečiau, kaip žinoma, tokių balų irgi apstu. S. Gaižiūnas surinko daug nenuginčijamos faktografinės medžiagos, liudijančios, kad iki sovietinės okupacijos Lietuva godžiai siurbė gyvastingus syvus iš skandinavų kultūros ir mitologijos. Natūrali orientacija į aukštesnės kultūros šalis, jų savitų literatūrų poveikis buvo efektingas. Lietuvių kūryboje vyravusi žemės filosofija, socialiai supančioto žmogaus pasyvumas ir čiobrelių lyrizmas labai ryškiai kontrastavo su skandinavų literatūros deklaruojama šiaurietiška ištverme, dinamizmu, aistromis, vagabundiška herojų prigimtimi, individualistine laikysena, sintetinė meno raiška.

Nors S. Gaižiūnui buvo svarbiau atskleisti konkrečių rašytojų, o ne ša-

Silvestras Gaižiūnas. SKANDINAVŲ LITERATŪROS IR BALTIŠKIEJI KONTEKSTAI. – Vilnius: Pasviręs pasaulis, 2008. – 204 p.

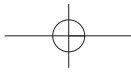
lių įtakos mastą baltams, knygoje ypatingos svarbos pozicijas užima Danija ir Norvegija. (Švedija atsiveria per Selmos Lagerlöf kūrybą, apie Suomiją anksčiau yra rašęs Stasys Skrodenis ir turbūt S. Gaižiūnas nenori dubliuotis, o su Islandija saitų mažiausiai). Be to, paliktas properšas neblogai kompensuoja plačiau aptariama latvės Zentos Mauriņos studija „Šiaurės temos ir variacijos“. S. Gaižiūno tyrimų branduolį ir sudaro Danijos bei Norvegijos poveikio laukas, danai netgi iškyla kaip nuolat šmėžuojantis aukštesnės civilizacijos, išvystyto ūkio, švietimo, savi valdos ir buities kultūros etalonas.

Kadangi S. Gaižiūnas – literatūrologas baltistas, tai užtikrina trigubo žvilgsnio perspektyvą: skandinavai–latviai–lietuviai. Iš knygos aiškėja, kad latviai dešimteriopai lenkia mus kontaktais su Šiaurės šalimis, anksčiau ir gausiu skandinavų rašytojų publikavimu, kaimynų dramų pastatymais teatre ir net skandinavams skirtomis latvių tyrėjų monografijomis. Pvz., XX a. pradžioje Latvijoje pastatyta net 14 Henriko Ibseno pjesių. 1936 m. pasirodo 15 Knuto Hamsuno tomų latviškai (diduma versta iš originalo), o pas mus – vos keli kūriniai per tarpinę kalbą, ir tai yra tipiškas pavyzdys, t. y. nuolat besikartojanti disproporcija lietuvių nenaudai. Kai kurios interpretacijos ar miniportretai priverčia pajusti ir dabartinės baltų situacijos skirtumus. Antai jautriai S. Gaižiūno interpretuota latvių poetės ir dramaturgės Maros Zalytės dramatinė poema „Laukinės gulbės“, turinti aiškių aliuzijų į Hanso Christiano Anderseno pasaką, „ir labai anderseniškas, ir gana latviškas bei asmenišką kūrinys“ (p. 25). Prieš gerą dešimtmetį „Laukinės gulbės“ tapo populiariausiu Latvijos teatro spektakliu. Regis, tokio patriotiško šiuolaikinės literatūros kūrinio su skandinaviška dimensija lietuviai neturi.

Vis dėlto skandinavų–lietuvių literatūros intensyviai bendravo XX a. pradžioje bei tarpukariu, tik kai kas

jau užmiršta ar suvis nežinota. Iš skandinavų lietuviai mokėsi metafizinių konfliktų (Jurgis Baltrušaitis), valingų charakterių tapybos (Vyduanas, Vincas Krėvė), impresionizmo ir neoromantizmo pagrindų ir poetikos (Ignas Šeinius, Kazys Jankauskas, Juozas Jankus, Nelė Mazalaitė ir kt.). Bene daugiausia iki šiol reflektuota kaip tik K. Hamsuno įtaka lietuvių prozai. Galbūt dėl to, kad jo pasaulėjautoje ryški lyrizmo ir racionalizmo sandūra bei panteistiniai motyvai, o tai buvo artima ir lietuviams. Norvegija, fiordų ir trolių šalis, gilaus misticizmo, keistos fantastikos ir miglotų paslapčių kraštas, atsilaiškė prieš asimiliacijos grėsmes, išsaugojo tautinę savastį. Įdomi įžvalga, kad K. Hamsunas yra savotiška baltų jungtis, nes turėjo labai didelės įtakos abiem literatūroms modernėti (skyrus „Kas yra hamsunizmo transpozicija?“). Ta proga pirmą kartą susipažįstame ir su K. Hamsuno literatūriniu įpėdiniu, norvegų rašytoju, kritiku, žurnalistu Johanu Borgenu (1902–1979), romane analizuojančiu sumaištingą ir dvišalią kūrėjo gyvenimą. Savai informatyvus straipsnis, deja, niekaip neįspraudžiamas į baltiškąjį kontekstą (išskyrus užuominą paskutiniame sakinyje, kad į lietuvių kalbą yra išversti trys jo kūriniai).

Remdamasis H. Ibseno drama-epu „Cezaris ir Galilėjietis“, S. Gaižiūnas netikėtu rakursu komentuoja V. Krėvės „Dangaus ir žemės sūnus“, savotišką veikalą, kuris vieniems atrodo nepaskaitomai nuobodus, o kitiems – išskirtinis filosofinis užmojis lietuvių literatūroje. Autorius pritaria pastariesiems ir linkęs jį tipologiškai gretinti su „pasaulio istorijos drama“, kaip universaliu žmonijos patirties apibendrinimu Janio Rainio bibliinių siužetų pjesėse, taip pat su „Fausto“ ir panašių etapinių kūrinių problematika. Labai žavus fragmentas apie Adomo Jakšto perdėtą įtarumą dėl H. Ibseno dramų – esą jos gali padaryti visuomenei „destruktyvų poveikį“ (p.

79–80). Įtikina S. Gaižiūno susižavėjimas J. Baltrušaičio esė „Prie Ibseno karsto“ ir kažkaip impulsyviai pritari apgailėstavimui, kad J. Baltrušaitis paliko mažai proza rašytų tekstų. Estiją reprezentuoja esto ir latvės šeimoje gimęs poetas Ivaras Ivaskas ciklu „Baltijos elegijos“. Šis originalus baltiškų ištakų genezės paieškomis, o autorius nustebina dar viena „dvasinės konfederacijos“ – Fenobaltijos idėja (Suomija plius Estija, Latvija, Lietuva), kuri pasitelkiama kaip apsauginis pylimas nuo slavų ir germanų hegemonijos.

Komparatyvistas visada dirba analogijų ir prieštarų, skirtumų ir paralelių lauke, daugiau ar mažiau įtikinamai jas kryžiuodamas ir pagrįsdamas. Aptariamame straipsnių rinkinyje balansuojama tarp mokslinės komparatyvistikos ir populiaraus pažintinio, kai kur – apybraižinio, referentinio stiliaus. Jei recenzuočiau knygą mokslo žurnalui, tokį metodologinį neapibrėžtumą turėčiau laikyti minusu, kaip ir epilogė įdėtus du privatesnio atspalvio esė apie kelionę į Norvegiją ir Baltoskandijos dainų šventę (1995 m. Latvijoje). Bet galima suprasti autorių, kuris, ką geriausia turėjo parašęs apie skandinavų–baltų sąsajas, tą knygoje ir sutelkė (įdėta bibliografija rodo, kad straipsnių trečdalis į knygą nepateko). Platesniam adresatui kaip tik bus įdomiausi laisvesnio svarstymo, neperkrauti terminija ir faktografija tekstai. O specialistas gali pasigesti, tarkim, analitiškesnio žvilgsnio į intelektualinį skandinavų poveikį inovacinei modernisto Jurgio Savickio prozai (knygoje labiau remiamasi tik jo eseistika), arba bent minimalios Augusto Strindbergo kūrybos refleksijos, arba gausesnių nuosprendžių vertimų kokybei (šiuo požiūriu pasisėkė S. Lagerlöf). Šiandien jau svetimoka pernelyg pakili S. Gaižiūno dėstymo retorika, skambių žodžių pomėgis, superlatyvų semantika ir tam tikrų klišių repertuaras („lobynas“, „dvasinėse erdvėse“, „neregėtos aukštumos“,

„pilnatvės ekstazė“, „neišsemiama gėlmė“, „būties paslaptys“, „dramos viršūnė“, „dvasiniai įkvėpėjai“, „dvasios milžinų galerija“, „amžinybės toliai“ etc.).

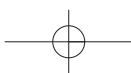
Skaitant bet kurią knygą, net ir mokslo sferoms priskirtiną, neišvengiama emocinė identifikacija su kai kuriais jos fragmentais. Sugėlė širdį danų rašytojo Jenso Peterio Jacobseno romano „Nilsas Liūnė“ interpretacija ir priminimas – herojus gyvena nuolatinio laukimo, visiško neišsipildymo nuotaikomis. Mano karta žino, ką tai reiškė septyniolikmečiams, kai 1969-aisiais pasirodė pirmasis romano vertimas. Maksimalistinis polėkis, sprogdinanti saviraiškos potenciala – ir pragaištingas kontrastas su dusinančia sovietmečio aplinka. Vienas to romano sakinyš keleriems metams tapo mūsų devizu: „Nuolatinis išibėgėjimas šuoliui, kurio ir nebuvo.“ Esto Augusto Gailito romano „Tomas Nipernadis“ vertimas (1971) siūlė laisvo, klajokliško gyvenimo beveik teorinę galimybę. Dar kartą išsitraukiu tas poligrafiskai vargas, bet relikvijų reikšmę įgijusias knygas iš lentynos.

Silvestras Gaižiūnas per šešiolika nuoseklaus darbo metų surinko ir sustruktūrinavo, iš istorinės distancijos peržvelgė didelės apimties bei svarbos medžiagą, nutiesdamas septintą simbolinį tiltą į Šiaurę.

ALFREDAS GUŠČIUS

„Aš baisiai pamėgau tiesias linijas...“

Kasmet ilgėja monografijų apie rašytojus knygų lentyna, štai keletas iš atminties išplaukusių veikalų: A. Zalatoriaus apie Vincą Krėvę, J. Žė-

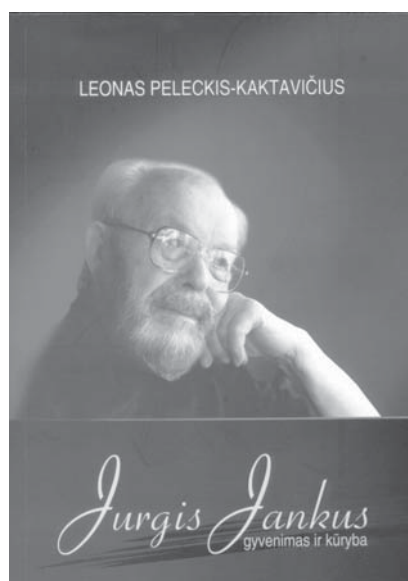

kaitės apie Aloyzą Baroną, V. Daujotytės apie Justiną Marcinkevičių, Salomėją Nėrį, Joną Strielkūną, P. Bražėno apie Petrą Cvirką ir Juozą Aputį, V. Sventicko apie Aidą Marčėną, D. Mitaitės apie Tomą Venclovą...

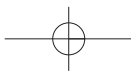
Prieš kelerius metus pasirodė Leono Peleckio-Kaktavičiaus „Kazimieras Barėnas“, o pernai – „Jurgis Jankus: gyvenimas ir kūryba“. Monografijų, kaip ir biografijų, esama visokių žanrinių atmainų. Tos atmainos tarpusavyje pinasi, todėl griežtų ribų tarp šių žanrų nėra. Tik laiko požūriu biografijos yra gerokai vyresnės, pradėtos rašyti jau nuo antikos. Jeigu imtume ir paskaičiuotume, tai pamatytumėm, kad ir lietuvių literatūroje vyrauja biografijos tipo veikalai. Biografija rašyti „patogesnė“, nes dažniausiai rašoma apie praeitį, t. y. apie jau mirusį kūrėją, o dažnai ir apie pagarsėjusį. Sovietmečiu buvo graibstytė graibstomos S. Cveigo, A. Morua, A. Periušo, A. Lanu knygos apie žymius rašytojus, kompozitorius, dailininkus.

„Žmogaus gyvenimo istorija nuo gimimo iki mirties yra biografijos ob-

jektas, chronologinė seka formuoja pasakojimo struktūrą. Biografijos autorius operuoja realiais faktais, kurie gali būti sutraukti į glaustą informacinę pranešimą ar išplėtoti į asmenybės raidos, jos aplinkos bei laiko studiją. Skirtingi biografijos tipai – mokslinė, populiarioji, meninė“ (V. Kubilius. Biografija / Lietuvių literatūros enciklopedija, LLITI, 2001, p. 66). Knygos pratarmėje L. Peleckis-Kaktavičius sakosi parašęs „monografinės formos studiją“, nors, manytume, tiksliau būtų ją apibūdinti kaip mokslinės ir populiariosios biografijos mišinį, arba kaip monografinę biografiją. Joje iškelius uždavinius – „pristatyti“ svarbiausius J. Jankaus gyvenimo faktus, pagrindinius kūrinius ir jų interpretacijas, daugumą kūrinių paanalizuoti, pasekti, iš kur kyla jų impulsai, pasidairyti po rašytojo kūrybinę „virtuvę“, pateikti kultūrinį bei visuomeninį kontekstą, literatūrinio gyvenimo išsivijoje paveikslus – L. Peleckis-Kaktavičius įvykdė. Kitas klausimas – kaip? Studija parašyta panašiu metodu, kaip ir prieš trejus metus monografija apie Kazimierą Barėną, kaip ir 1999-aisiais pasirodžiusi esė, pokalbių, studijų knyga „Pirmiausia kraujas, o paskui žodžiai“, kaip 2007 m. tokio pat pobūdžio rinkinys „Žodi, kuris esi...“ L. Peleckis-Kaktavičius turi susiformavęs literatūros, literatūrinio gyvenimo ir rašytojų tyrinėjimo metodą, ir tai leidžia jam sukaupti daug medžiagos, pažinti tyrinėjamą rašytoją iš toli ir iš arti. To metodo pagrindiniai dėmenys yra autoriaus tikslingumas, darbštumas, atkaklumas. Bet šiuolaikinių monografijų ir biografijų konkurse (jeigu toks būtų surengtas) L. Peleckiui-Kaktavičiui atsilaikyti būtų nelengva, kadangi minėtieji A. Zalatorius, V. Daujotytė, P. Bražėnas, V. Sventickas, D. Mitaitė šio žanro moksliskumo bei meistriškumo kartelę yra pakėlę į aukštą lygį. Pagal šių tyrinėjimų kontekstą L. Peleckio-Kaktavičiaus rašymo metodas atrodo gana kukliai, bet, sakyčiau, „ūkiškai“,

Leonas Peleckis-Kaktavičius. JURGIS JANKUS: GYVENIMAS IR KŪRYBA. – Šiauliai: Varpai, 2008. – 304 p.

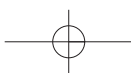

ši žodį suvokiant toli gražu ne neigiamai. L. Peleckio-Kaktavičiaus knygos pasižymi faktografinės medžiagos gausa, kuri vieniems gali patikti, o kitiems – užkliūti. Pastarieji veikalą palygintų su vežimu, kuriame šieno ar dobilų prikrauta tiek, kad nuo krovinio pertekliaus vežimas krypsta ir darosi baugu, ar jis pasieks daržinę neapvirtę.

Skaitytojui, suprantama, maga kuo daugiau sužinoti apie egzodo literatūros atstovo Jurgio Jankaus kūrinis ir išgirsti jų vertinimus, pamatyti tų kūrinių „įstatymą“ į išeivijos prozos kontekstą, palyginimą su analogiška proza tėvynėje. Ši poreikį autorius jaučia ir daugumą pagrindinių J. Jankaus kūrinių komentuoja, referuoja, apibendrina. Tačiau norėtųsi, kad ši veikalo dalis būtų labiau išplėta, solidesnė, ne tokia striuka.

Knygoje dominuoja faktografija. Būdamas kruopštus literatūrinis pėdsekys, L. Peleckis-Kaktavičius aprašo visus svarbiausius J. Jankaus gyvenimo momentus, kūrybos faktus, laikraščių, žurnalų, draugijų skirtas premijas, literatūrinio gyvenimo tiek Lietuvoje, tiek Vokietijoje ir JAV įvykius, jų užkulsius; nelieka „neaplankyta“ ir rašytojo šeima – jo žmona, vaikai, net marčios ir vaikaičiai. Ir paties rašytojo kūrybinė „virtuvė“ iššniukštinėta visapusiškai, – sužinome, kaip buvo renkami personažų vardai, koks jų santykis su prototipais, kokių rašikliu jis labiausiai mėgo rašyti ir ant kokios spalvos popieriaus, ir kokių paros laiku bei kokioje vietoje. Kūrinių atrankos ir knygų sudarymo bei leidybos peripetijos išnarpliotos... Be abejonės, neužmirštas ir J. Jankaus apsilankymas Lietuvoje 1991-ųjų rudenį, jam surengti literatūros renginiai Vilniuje, o ypač – Šiauliuose, nes rašytojas gimė (1906 m. rugpjūčio 9 d.) netoli jų, Biliūnų kaime, Skėmių valsčiuje, vėliau mokėsi Šiaulių mokytojų seminarijoje. Nuodugnus rašytojo pasaulio ir buities pažinimas, taip pat ir asmeninė pažintis su juo bei gausus

susirašinėjimas, visų šių žinių panaudojimas duoda dvejopą rezultatą: suteikia tekstui autentiškumo, nuoširdumo, tačiau neleidžia jo autoriui atitolti nuo nagrinėjamojo objekto, pažvelgti į jį per atstumą, per objektyvesnio literatūrologinio vertinimo prizmę. J. Jankaus kūryba gana gausi ir įvairi, todėl norisi sužinoti jos vertinimą esminiais turinio, problematikos, formos klausimais. Tiesą pasakius, vieną esminių J. Jankaus meninio stiliaus bruožų – pasakoriaus talentą, paprastumo, natūralumo siekimą, – monografijos autorius akcentuoja ne kartą ir dažniausiai remdamasis paties J. Jankaus samprotavimais. Jie tikrai originalūs, atspindintys gilų, išmintingą, sakytume, etninėse lietuvių tautos šaknyse susiformavusį jo talentą. Net kai kurias vartojamas sąvokas bei žanrinius terminus jis motyvuoja savo kilmės, pasaulėjautos kaimiškumu ir gamtiškumu. Kai novelių rinkinys „Pirmasis rūpestis“ (1951) jau jau lindo į spaudos šviesą be žanrinio apibūdinimo ir kai kritikas K. Keblys užsispyrė vis dėlto kaip nors tą žanrą įvardyti, tai autorius paskubomis užrašė: „Pasakojimai.“ Nuo to laiko ir pasklido nuomonė apie J. Jankų rašytoją – pasakojimų meistrą ir pasakorių... O jau senatvėje (1994) laiške monografijos autoriui J. Jankus plačiai dėsto šiuo klausimu savo požiūrį: „Argi žanrinis vardas gali darbo vertę pakelti? Kartais net lūpos į šypsnį dedasi, kai pusės puslapio gamtos vaizdeliūkštis vadinamas novele, arba pusanatro puslapio apgrabokas rašinėlis – apsakymu. Ar kilmingas vardas pagerina menką darbą? O kiek pasikeitimų turėjo išskentėti tas niekuo dėtas žodelis, kol išvirto į esė. <...> Niekada nepamėgau snobizmo, net ir to, kuris gal kur lindi ir manyje, tai ir savo rašinėjimų stengiausi nevadinti tais vardais, į kurių apibrėžtus rėmus negaliu savo darbo įsprausti ir negaliu tikėti, kad vien dėl to mano darbai gali būti menkesni, kad jie neįtelpa į senas ar naujas kieno nors sugalvotas formas. Gal taip

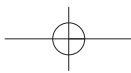

neriekia, gal taip net negerai, bet kaip bepakeisi, kad toks miškų laisvume užaugau“ (p. 157). J. Jankus siekė stiliaus ir kalbos natūralumo, laiške S. Santvarui prisipažino: „Kai randu skaitydamas įmantriai iškarpytų sakinių, primenančių mezginius, pagalvoju: gal ir blogai darau nepakarpęs. Tam pakarpymui, rodos, ir dovanos, ir išmanymo gal netrūktų, bet vėl susilaikau. *Aš baisiai pamėgau tiesias linijas ir kuklų paprastumą* ir, ką sakydamas, stengiuosi pasakyti taip, kad ir paprasčiausias žmogus pajęgtų suprasti. <...> Tas yra sunku, Stasy. Be galo sunku. Daug sunkiau negu karpyti mezginius ir po jais viską slapstyti. <...> Noriu nudegti. Kai nudegsiu, mėginsiu dangstyti ir karpyti“ (kurs. – A. G., p. 252).

Knyga suskirstyta į šešis skyrius, pavadintus gana beletristiškai („Iš laumžirgio aukštybių“, „Apie žmones, turinčius ožio kraujo“, „Beieškant ir suradus paparčio žiedą“, „Istorija, nutikusi mokytojų suvažiavime“, „Žmogus visada pasiliks žmogum“, „Sapnas, arba beveik siužetas apsakymui“ ir t. t.). Keturi skyriai sukomponuoti chronologine seka, orientuojantis į rašytojo kūrinių pasirodymų datas. Likę du – jau laisvi, beapeliaciškai paklūstantys paties L. Peleckio-Kaktavičiaus valiai; penktame skaitome laiškus, rašytus leidinio sudarytojui į Šiaulius, šeštame sudėtos įvairios marginalijos (J. Jan-

kaus mintys apie likimą, tekstai apie rašytojo mirtį, laidotuves 2002 m. birželio 12 d., B. Brazdžionio eilėraštis J. Jankui ir jo komentaras, ir kt.).

Novelinė knygos kompozicija aki-vaizdžiai byloja apie jos žanrą, – autorius rašė populiariąjį monografijos variantą norėdamas įtikti kuo platesniam skaitytojų ratui. Manychiau, ir įtiko, ir tai padarė ne tik savo pastangomis, bet ir tyrinėdamas objektą, – J. Jankus yra ir ne tik talentingas lietuvių rašytojas, bet ir didelio žavesio asmenybė. Tą žavesį gerai pajaučiame iš jo laiškų, pokalbių, literatūrinių susitikimų, kuriuos L. Peleckis-Kaktavičius plačiai pateikia, aprašo. Tai ir yra čia recenzuojamo „rašytojų pėdeklis“ taikomo metodo teigiamoji pusė – liudyti, tarpininkauti, būti arti aprašomojo, akylai jį portretuoti, rodyti skaitytojams dažniausiai „stambiu planu“. Literatūrologinio, „mokslinio“ vaizdo pristingama, bet šį nuostolį kompensuoja rašytojo J. Jankaus artinimas prie skaitytojo iš nefasadinės, buitinės, kūrybinės laboratorijos, rašytojinės-leidybinės virtuvės pusės. Taigi galima susidaryti gana išsamų Jurgio Jankaus – kaip rašytojo ir žmogaus – paveikslą. Knygoje nemažai nuotraukų, yra ir kelios faksimilės; yra ir „summary“, „pagrindinės gyvenimo ir kūrybos datos“, asmenvardžių rodyklė. Visa tai didina knygos vertę.

Keturios dienos, šiek tiek pakeitusios pasaulį

Vilniaus knygų mugės užrašai

2009. II. 12. Ketvirtadienis

Mugė dar neprasidėjo, o rašinio pavadinimą jau turiu. Tas pavadinimas – tik pamanyk – eina kartu su manimi į LITEXPO rūmus, spurda kišenėje, liepia imtis rašiklio.

Ar keis ši mugė pasaulį – matysime. Bet pirmoji, vykusi prieš dešimt metų... Tuomet dirbau savaitraštyje. Rašiau knygų apžvalgas – pasakodavau apie šešias knygas kas savaitę, rengdavau įvairius interviu.

Kolegos neslėpė pagarbos, gal net pavydo – juk skaitau redakcijoje. Jie, matote, dirba, o aš – skaitau.

Pagarba dvelkė ir skepsiu – taip gerbiamas reliktas. „Na taip, tos tavo knygu-tės... gal ir įdomu, aš taip pat vaikystėje daug skaičiau, bet... ateitis juk miglota?“

Kartais bandydavau aiškinti, kad jų svajonių Amerikoje kiekvienas save gerbiąs magnatas būtinai turi leidyklą ar net kelias; kad net ir mūsų Lietuvoje, ne taip seniai išsivadavusioje, yra keli šimtai leidyklų, kad...

Rašyti apie pirmąją Vilniaus knygų mugę mane išsiuntė trečią jos gyvavimo valandą. Paaiškėjo, kad žmonės – kas galėjo spėti – į LITEXPO griūte griūva. Neplanuotas buvo tas mano reportažas, bet rašyti – saldu.

Iš mugės prieš dešimt metų parsinešiau ne tik knygų galybę, bet ir paslaptį. Susitariau su leidėju dėl pirmosios savo knygos.

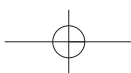
Štai kodėl šiomet stumiu tolyn nuovargį, tingulį, begalinį norą iš žmonių šurmulio nerti į prieglobstį provincijoje – į miškų didybę.

Turiu ką švęsti.

Į atidarymo iškilmes vėluoju. Bet spėju pamatyti: prie durų tartum šešėlis priglunda dailininkė Sigutė Chlebinskaitė – ir ji laiku nespėjo. Skaitymo skatinimo premijos laureatė pavėlavo į apdovanojimą. Ji dirbo. (O aš – slampinėjau...) Sigutės rengiama kūrybinė studija „Tu gali sukurti knygą“ kol kas rami, tyli. Kol kas...

Apkabinu dvi kitas laureates – Šiaulių Povilo Višinskio viešosios bibliotekos vaikų literatūros skyriaus vedėją Aldoną Šiaulienę, Vilniaus Abraomo Kulviečio mokyklos pradinių klasių mokytoją Onutę Bacvinkienę. Tegu kalba kas nori ką nori – žinau, kad visos trys premijos nenuoramų, tiesiog „trenktų“ moterų rankose. Amžinai ką nors išsigalvoja, o dar ir kitus įpainioja, ramiai gyventi neleidia – už tai jas baisiai myliu.

Kiekvienais metais, vartydama mugės katalogą, pasibraukiu sau svarbiausią, reikšmingiausią renginį. Šį kartą – Gabrielės Petkevičaitės-Bitės raštų „Karo meto dienoraštis“ III tomo pristatymą.

– Kalbėti apie Bitę prasminga, – taip pradeda mugės vidudienio susitikimą profesorė Viktorija Daujotytė.

Besiklausydama profesorės atsiduriu kitame laike, bet tame pačiame mieste – mūsų Vilnius priklauso ir Žemaitėi, ir Vaižgantui, ir Bitei. Ką jau bekalbėti apie Lietuvos žurnalistiką – kilniai kadaise rašytojai klojo jos pamatus.

„Karo metų dienoraščio“ III tomo jau senokai norėjau, bet turėti niekaip negalėjau – tik dabar Puziniškio užrašai pasirodė netrumpinti.

Bitės tyrinėtojas Juozas Jasaitis yra tas laimingasis, kuris jau senokai skaitė viską. Ir net ranka nusirašė tuos fragmentus, kuriuos publikuoti drausta. J. Jasaitis susirinkusiesiems primena: Bitė, šešerius metus rašydama karo dienoraštį, rizikavo. Vokiečiai draudė dienoraščius; bausmė – įkalinimas.

Sarmata, bet namuose skaitau ne „Karo metų dienoraštį“, dar ne... Skaitau lengvabūdišką knygą: Niujorko aukštuomenė švenčia Metropoliteno muziejuje. Pramoginis tekstas man primena, kad ir aš galiu šį vakarą pramogauti. Taikomosios dailės muziejuje – mugės banketas.

Nuotykių nepatiriu. Išsinešu vien muziejaus prižiūrėtojos atodūsį: ir kaip tie žmonės nesuvokia, kad ant eksponatų nedera dėti nei taurės, nei lėkštės. Beje, ant fortepijono taip pat nereikėtų.

II. 13. Penktadienis

Į mugę šiandien neinu. Jau senokai pažadėjau Jurgai Žąsinaitei, kad dalyvausiu jos knygos „Akmeniniai Avondalio namai“ pristatyme Anykščiuose. Man velniškai patinka žmonės, tyliai ir ramiai, stipriais žingsniais einantys prieš srovę.

Pristatymas? Per mugę? Anykščiuose? Kai nuo knygos pasirodymo daugiau nei metai?

Romantiškos apysakos – ir pristatymas romantiškas. Koplyčioje. Su airiškos muzikos intarpais. J. Žąsinaitę su saviškiais supažindina anykštėnas rašytojas Rimantas Vanagas.

Jurga grįžo.

Grįžo prie savo Rubikių ežero, nuolat rašo „Šiaurės Atėnams“ ir...

Noriu tikėti, kad jos antra knyga (žinau, kad jau parašyta ir įteikta leidyklai) bus labiau pastebėta, išgirsta, aptarta, nei pasakojimas apie slaptingą akmeninę Avondalio salą.

Gal mugėje, gal ir vėl – Anykščiuose.

II. 14. Šeštadienis

– Noriu pasakyti, kad tai jau paskutinis „Benedikto slenksčių“ pristatymas, – taip savo kalbą Rašytojų kampe pradeda Laura Sintija Černiauskaitė.

Rašytoją kalbinantis Laimantas Jonušys atrodo kur kas laimingesnis, nei pati romano autorė.

Kiekvienam rašytojui linkiu tiek jo knygų pristatymų, kiek jis pats trokšta. Tegu ir nė vieno – niekada, jeigu jam pačiam nereikia. Kad apie „Benedikto slenksčius“ viešai kalbama paskutinį kartą – drįstu abejoti. Romanas ir aukštinamas, ir žeminamas – kiek skaitytojų, tiek nuomonių. Dėmesio lavina „Benedikto slenksčiais“ šliaužia autorės jau nevaldoma.

Šiandieną jaučiuosi mugėje tartum atlaiduose: gerai pažįstami, šiek tiek matyti, niekada nematyti ar daugybę metų nematyti veidai. Kavos puodelis, antras, trečias spaudos centre; rūkykla – kalbos ir apkalbos. Brendžio gurkšnis, įpiltas leidėjų. Jau ateina ta valanda, kai reikia plėšytis į kelis gabalus...

...Beje, tos apkalbos, tos kalbos... Rūkykla vienbalsiai nutaria: kokia laimė, kad Studijų mugės šiemet nėra – vyks kitą savaitę. Nėra sutrikusių, knygoms svetimų žmonių, balionėliais ir dar viskuo nešinių, ką tik galima pasičiupti.

Kita laimė: nėra užsienio garsenybių, prie kurių rikiuotųsi kilometrinių eilė, dalydama skaitančią Lietuvą į dvi dalis – tie, kurie trokšta autografo, ir tie, kurie tik šaiposi.

Dar apie laimę? Prašom. Per dešimt metų išaugo jauna karta, į mugę tiesiog negalinti nenuieiti. Kai kam Knygų mugė – tartum antros Kalėdos.

Dar po rūkyklą kartu su dūmais sklando gandas apie tyrimą, neva atliktą Amerikoje. Krizės metais žmonės skaito daugiau. Leidyba nesustoja, net pasmar-kėja. Nuostabus būtų tyrimas, guodžiantis. Tik kad mažesnių leidyklų savininkų paguosti jau niekas nebegali: ar lengva klausytis komplimentų ką tik ar kiek seniau išleistoms knygoms, bet beveik nieko neparduoti?

Didieji parduoda: šioje mugėje daugybė seniau išleistų knygų – itin pigios.

Bet man šiandien rūpi naujos.

– Susitikimų žiezirbos, skeveldros, – taip knygą „Jurga. Atsiminimai, pokalbiai, laiškai“ apibūdina sudarytoja Dovilė Zelčiūtė.

Pabūčiau, mielai ilgiau pabūčiau ir paklausyčiau Dovilės, bet – kaimynystėje Danutės Kalinauskaitės „Niekada nežinai“ skaito Rolandas Rastauskas – skaito įsijautęs, tartum savą godotą kūrinį. Klausytum ir klausytum, bet...

Labai jau traukia į Talino universiteto profesoriaus Reino Raudo ir filosofo Alvydo Jokubaičio diskusiją „Apie susižavėjimo istorija privalumus ir trūkumus“. Diskusija, tiesą sakant, primena dviejų bendraminčių bendrą paskaitą, juolab kad ir publika – rimtais, net klusniais veidais. Ir aš, kaip studentė, stropiai užsirašau man svarbią A. Jokubaičio mintį – ji ir manyje senokai kirba.

– Filosofijos istorija nužudė filosofiją.

Pasak R. Raudo, vienintelis tikras daiktas yra ateitis, nes praeitis keičiasi kas dieną.

Mano artimiausią ateitį lemiu ne aš – minia. Srautas nuneša į Rašytojų kam-pą, kur energija, amžina jaunatve trykšta duetas – Violeta Šoblinskaitė, išleidusi rašinių knygą „Truputis lauktuvių“, ir apsakymų knygos „Svečias iš Magadano“ autorius Vladas Kalvaitis.

Neklauskime, kiek jiems, žaismingai koketuojantiems, metų – geriau atkreip-kime dėmesį, kaip dosniai gėlėmis Tytuvėnų gyventoją V. Kalvaitį apipila Kelmės rajono žmonės.

– Provincija atskleidžia, kiek tavyje tikro žmogaus, o kiek – lako, – sako para-pijos sodrų gyvenimą ir knygomis, ir savo gyvenimu tvirtinanti veliuoniškė V. Šoblinskaitė.

Nuo tų dviejų orių provincialų tiesiog atsikandu džiaugsmo kąsnį. Bet ir grau-žiuosi truputį. Dar neišmokau būti vienu metu dviejose vietose – negirdėjau, kas kalbėta apie Renatos Šerelytės romaną „Mėlynbarzdžio vaikai“. Esu šios knygos gerbėja, o juk nuomonių – kaip apie „Benedikto slenksčius“ – kuo įvairiausių.

Joks srautas negali manęs nunešti pro šalį, kai poezijos ir fotografijos albumą „Sąskambiai: 1 + 2“ pristato Donaldas Kajokas ir Romualdas Rakauskas. Brau-nuosi per kamštį – tuoj apsistumdysime. Kažkaip nurimsta žmonės, kaip ir man-dagesni tampa, kai sužino: dėl kamščio „kaltas“ autografus dalijantis Justinas Marcinkevičius.

Taip jau nutiko, kad pastaruojų metu mano namiškis D. Kajoko ir R. Ra-kausko knygą tiesiog įsimylėjo – skaito pats ir kitiems nuoširdžiai liepia. Prita-

riu tai meilei – kaip nepritarsi. Gal ir per dažnai mūsų namuose suskamba eilutė *neištersiu meile mano neištersiu*.

Gal.

Bet ką gi aš daryčiau, jei mano artimas šią ir kitas D. Kajoko eilutes deklamuotų svetimuose man namuose?

– Esu tarp dviejų maestro, – sako fotomenininkas Algis Kunčius ir ima meistriškai džiazuoti – vairuoti pokalbį.

Džiazas – ta sąvoka nuolat skambėjo pokalbyje apie retą, keistą fotografo ir poeto partnerystę.

Ir aš grįžtu namo pati sau džiazuodama. Kuprinėje turiu ne tik „Sąskambius“, bet ir kitą albumą – Andriaus Sургailio „Medinį Kauną“.

Malonus krūvis. Esu reta vilnietė. Ne tik provinciją myliu. Ir Kauną. Kuprinėje – mano vaikystė. Mano Žaliakalnis.

O ar viskas?

Dar Sigučio Jačėno dovana: kolekcija „Lietuvių aktorių balsai“. Sulauksiu ramaus meto. Užsidarysiu namuose kaip tvirtovėje. Ir klausysiu – visą dieną klausysiu – Olitos Dautartaitės, Doloresos Kazragytės, Virginijos Kochanskytės.

Bet ne šiandien. Ne čia. Ne Vilniuje. Kituose namuose – provincijoje.

II. 15. Sekmadienis

Privalau užrašyti, kad viena itin reikli jauna literatė svarbiausiu ir įdomiausiu mugės reiškiniu paskelbė Vytauto Gendvilo misiją – visas keturias dienas jis mokė Brailio rašto. Dėmesio sulaukė tikrai daugiau – kur kas daugiau, – negu rašytojai, pelnę garbingiausius apdovanojimus.

Kas galėtų pamanyti, kad mugėje oaze taps vieta, tartum savaime pasmerкта triukšmui, bruzdesiui, klegesiu? S. Chlebinskaitės specialiai vaikams sukurta erdvė traukė ir suaugusius – tik pamanyk, pailsėti... Sekmadienį ilsėjosi ir žirafa – ją visas mugės dienas kartu su vaikais kūrė rašytojas ir dailininkas Kęstutis Kasparavičius.

Bet nesilsėjo penki rimti skaitytojai – penki paaugliai, pretendavę į Metų skaitytojo vardą. Kuo rimčiausias varžybas, diriguotas Kęstučio Urbos, laimėjo mergaitė iš Kupiškio rajono – netoli Alizavos miestelio vienkiamyje gyvenanti šeštokė Dalė Miknevičiūtė.

Nežinau, ką tą dieną, tą valandą veikė Justinas Žilinskas. Bet tikiu: rašytojas fantastas negalėjo neišgirsti – garsiai, įtaigiai, nuoširdžiai maumoja jo sukurtas maumas Gugis. Ištrauką iš knygos „Gugis – girių maumas ir žmonių draugas“ atmintinai skaitė Dalė. Tai jau tikrai – Šiaurės Lietuvos vienkiamio, jo nuošalės ir platybės balsas.

D. Miknevičiūtės rašinys „Kodėl skaitydama gerą knygą nesijaučiu šiam pasauliui svetima“ publikuojamas svetainėje *Skaitymometai.lt*. Nepatingėkite, knygų ateitimi abejojantys, paskaityti.

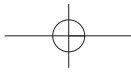
O apibendrinimas? Kaip be jo?

Jis toks: plačiai po mugės atverti namų duris, padengti vaišių stalą, pasikviesiti svečių, švęsti. Kalbėtis, aptarti.

Ir maumiškai ilgėtis – miškų. Provincijos ramybės. Ten tai jau tikrai skaitysiu.

Gal ir rašysiu.

GINTARĖ ADOMAITYTĖ

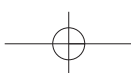
SAVIRAIŠKOS RIBOS 2008-AISIAIS

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Šiuolaikinės literatūros skyrius vasario 5 d. rinkosi aptarti svarbiausias praėjusių metų prozas, esė, poezijos, atsiminimų knygas bei bendras literatūros tendencijas. Pokalbis pavadintas „Saviraiškos beribiškumas ir ribos šiandieninėje lietuvių literatūroje“. Gerokai prieš diskusiją organizatorių išsiuntinėtoje M. Mažvydo bibliotekos bibliografijoje rikiavosi netoli 500 knygų: nuo apeliuojančių į didžiausias auditorijas („Jurgos“ knyga – 7000 egz.) iki skirtų siauram skaitytojų ratui (po 100 egz.). Taigi aprėpti daugiaknygi ir daugiabalsį literatūros procesą ir nubrėžti saviraiškos kryptis net ir labai apsiškaičiusiems nebuvo paprasta. Pokalbio pabaigoje įnirtingai diskutuota dėl knygų dvyliktuko, iš kurio instituto tarybos patvirtinta literatūrologų vertinimo komisija slapto balsavimu išrenka laureatą – kūrybiškiausią metų knygą.

Kalbant apie vienus metų literatūros saviraiškos ribas ir tendencijas, svarbiausia – kintantys dydžiai, išryškėjantys tradicijų ir naujovių perskyroje. Naujas tendencijas (ar jų užuomazgas) paprastai ženklina talentingiausieji kūrėjai. Kritikai sutartinai tvirtino, kad literatūros vertės lemia ne vienadieniai buitiniai, ne egocentriški, bet gebantys skverbtis į žmogaus prigimtį tekstai. Kalbėjusieji apie bendrą literatūros situaciją akcentavo estetinę patirtį, knygas natūraliai suskirstė į „tikėtas“, nustebinusias ir įmanomas perskaityti „iki pusės“. Dažniausiai „pusės knygos“ kriterijus buvo ištariamasi diskutuojant apie tekstus, rašomus (gaminamus) rinkai. Bandant aprėpti visumą, kalbėta ir apie popliteratūros poslinkius: pradedančiųjų (iškart po mokyklos) užmojai rašyti didelio formato dienoraštinio tipo knygas (K. Jokštaitė „Karta SOS“); konstruojami tekstai pagal pastatytus filmus („Nereikalingi žmonės“); detektyvų rašytojų mokykla – mūsų televizija, spauda; ryškėja nauja moteriška tapatybė – turtingų vyrų medžiotoja (*barakuda*). Diskutuota apie kriterijų ribas ir toleranciją bet kokiam tekstui: trūksta populiariosios literatūros recepcijos, kritikai nespėja reaguoti į abejotinos kokybės tekstus, nedaro įtakos jų prieinamumui ir skaitomumui (pvz., dainininko Stano knyga „Neįtikėtinos istorijos“ buvo pristatyta Rašytojų sąjungoje, literatūrologai dalyvauja popliteratūros knygų sutiktuvių renginiuose Vilniaus knygų mugėje). Aki vaizdu, kad vis daugiau kūrybiškų autorių, rizikuodami savo talentu, pasiduoda komerciniam diktatui.

Aptariant 2008-ųjų prozos tendencijas, atkreiptas dėmesys į įvairiabalės istorijos refleksiją, kaip būtina asmens savivokos lauką.

Istorijų pasakojimai (romanai, memuaristika, kultūros monografijos) kelia estetinės kilmės klausimus: kaip kuriamas siužetas, charakteriai ir kas naujo pasakoma apie istoriją, jos lūžius? Epika, po socrealizmo, postsocrealizmo išbandžiusi įvairiausias saviraiškos formas, vis dažniau pasikliauja tradicinio naratyvo rekonstrukcija. Prozoje mažėja egocentrizmo, neiškreipiamos proporcijos, sukuriami įsimeniantys charakteriai, modeliuojami psichologiškai motyvuoti santykiai, liejasi ne jausmai, o liudijama. Daugėja kūrinių, kuriuose atskiro žmogaus dramos siejamos su socialine autentiška, istorijos virsmis, o ne su vaizduotės ir prasimanymų būsenomis. „Tikroviškumo“, sąmoningumo ir savivokos poreikis atgaivina tikėjimą, kad tekstas gali keisti realybę. Ryškia kryptimi įvardyta objektyvumo dimensija, daiktiškumas, kuris liudija (D. Kalinauskaitė, L. Gutauskas, K. Navakas, A. Girdzijauskaitė). Tendencija kalbėti daiktų vardu leidžia objektyvybei egzistuoti pačiai sau, išryškina emocijas, absoliučiausias daiktų vertes be egocentriško pasakotojo santykio ir individualinės pozicijos demonstravimo. Konstatuota, kad 2008-aisiais išlaikytas geros epikos bruožas – pagarba kitam – kitai tikrovei, kitai realybei, kitam žmogui, ne tik sau. Išskirtinai turtinga pasaulio faktūra, konkrečių detalių ir juslių galia pasižymi D. Kalinauskaitės novelės. Daugeliui kalbėjusiųjų imponavo autorės atsakomybė ir pajauta tekstui, žinojimas, kiek ir kam rašoma. L. Gutauskas savo kūrybos kontekste suranda naują kalbėjimo rakursą – atminties saugykloomis virtusių daiktų „pasipasakojimus“. Į neiškraipytą autentišką pretenduojantis romanas „Daiktai“ sulaukė priekaištų dėl romano struktūros, pasakojimo statiškumo. K. Navako eseistikoje irgi gėrimasi daiktais: metaforizuotais, sąmonėje permodeliuotais ir saugančiais atmintį. Meistriškai parašytas geriausias R. Šerelytės romanas „Mėlynbarzdžio vaikai“. Romano kritikai kaip trūkumą akcentavo novelinio mąstymo struktūrą, dirbtinai persodrintą sovietmečio atmosferą. K. Sabaliauskaitės romanas „Silva rerum“ įvardytas kaip reikšminga ir išmoninga, saikingai stilizuota baroko rekonstrukcija, kompensuojanti istorinių romanų poreikį. Kai kurie literatūrologai pasigedo įdomesnių konceptų, gelmės ar įžvelgė popliteratūros elementų. L. S. Černiauskaitės romanas „Benedikto slenksčiai“ sulaukė kritikos dėl pavadinimo („auklėjamojo“ romano tipas), dėl žodinės raiškos ir turinio neatitikimo, nepatikimos personažų imitacijos. Daug diskusijų sukėlė konceptualiai „kitokiu“ S. Parulskio kūrybos fone įvardytas tvirtos struktūros romanas „Murmanti siena“. Parulskišką susikoncentravimas

į subjektyvybės raišką, kūniškumą, artimąją aplinką natūraliai reikalauja atsitraukimo ir savęs suvokimo kaip istorijos formuojamo žmogaus. Angažavimasis istorinei refleksijai, vaizduojamas šimto metų istorijos tarpsnis priartina prie bendrųjų šeimos, giminės, tautos dalykų, siekiama visuotinio pojūčio, tautos istorinių virsmų apibendrinimo. Platus romano problematikos spektras: „Ir Dievas, ir meilė, ir kūryba, ir keturiasdešimtmečių krizės sindromas, ir mentaliteto bei tapatybės modeliavimas (santykiai su lenkais, rusais, žydais)“ (J. Sprindytė). Tačiau autoriui buvo nemažai priekaištauta dėl nenuoseklumo, neatidaus teksto redagavimo, blefavimo, komercinių elementų, paviršutiniškumo. Kritikai pažymėjo, jog romano detalės meluoja, orientuojamasi į užsienio rinką, multikultūrišką visuomenę – tai naujas autoriaus vertybinis posūkis.

Aptariant šiųmetes prozos tendencijas, kaip viena ryškiausių knygų buvo minėta ir G. Kanovičiaus romanas „Šėtono apžavai“, nepateikiantis vienareikšmio atsakymo, o apeliuojantis į skaitytojo jauseną. Aptartos kultūrinių prisiminimų knygos: A. Girdzijauskaitės „Atminties salos“, S. Stravinskienės „Mano metai“, R. Šimkūno „Atminties proskynos“, M. Sluckaitės-Jurašienės „Egziliantės užrašai“. Kalbėjusieji atkreipė dėmesį į P. Pukytės, R. Jaro, P. Dirgėlos, K. Sajos kūrinis.

Poezijoje išskiriami pabėgimo nuo jausmingos ar net sentimentalios poetinės tradicijos būdai. Vieną jų išbandė V. Braziūnas, parašydamas tarminės poezijos knygą. Poetės akivaizdžiai ieško distancijos per kaukę. Saviraiškos ribotumą konstatuoja G. Kazlauskaitės heteros: ironiškumu, intensyvia kūno raiška kaunasi su sukonstruota dorybe. Tiesa, heterų įvaizdis įtikino ne visus. „Heterų dainose“ įžvelgta į moterį nesuaugusios merginos, besilginčios esminių moteriškų patirčių, teritorijos gintis. Spalvingą kaukę – personažų rinkinį – užsideda A. Žagrakalytė, savo poezija pagaunanti epochos pulsą ir sugebanti sukurti netikėtumą. T. Marcinkevičiūtės eilėraščiai siekiasi oberiutų absurdo poetikos, kaukė – K. E. Lionė. Literatūrologė G. Bernotienė 2008-ųjų poeziją sutelkė į kelias dominuojančias programas: sentimentalistai (R. Stankevičius, A. Marčėnas, J. Kalinauskas); natūralistai (S. Stacevičius, G. Latakas, G. Bleizgys); akademistai (J. Zdanys, G. Kazlauskaitė); poetiškumo neigėjai (skirtingomis taktikomis – G. Grajauskas, Ž. Andriušis); vizualumo importuotojai (L. Gutauskas, P. Rakštikas, R. Rastauskas, A. Balbierius).

2008-ųjų poezijos knygose ryški gamtojautinė linija, susijusi su vietos svarba. Agrarinį pasaulėvaizdį keičia klestinti postmo-

derni pasaulėvaizdžių įvairovė. Kinta lyrinės kalbos formos: stiprėja naracinis pradai (ciklai, fabuliniai eilėraščiai, autokomentarai), daugėja mažųjų formų; kalbėjimo registras artėja prie kasdienės kalbos.

Po diskusijų Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto literatūrologai komisijai kūrybiškiausią 2008 m. knygą siūlė rinkti iš tokio dvylikos kandidatų sąrašo:

Vladas Braziūnas. „Priedainė“ (eilėraščiai ir vertimai), Vilnius: Apostrofa;

Danutė Kalinauskaitė. „Niekada nežinau“ (novelės), Vilnius: Baltos lankos;

Jonas Kalinauskas. „Miego meistras“ (eilėraščiai), Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla;

Grigorijus Kanovičius. „Šėtono apžavai“ (romanas), Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla;

Elena Karnauskaitė. „Pasaulio krašte“ (eilėraščiai), Klaipėda: leidybos grupė „Druka“;

Aidas Marčėnas. „Šokiai“ (poezija ir eilėraščiai), Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla;

Kęstutis Navakas. „Du lagaminai sniego“ (esė), Vilnius: Tyto alba;

Sigitas Parulskis. „Murmanti siena“ (romanas), Vilnius: Baltos lankos;

Kristina Sabaliauskaitė. „Silva rerum“ (romanas), Vilnius: Baltos lankos;

Rimvydas Stankevičius. „Laužiu antspaudą“ (eilėraščiai), Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla;

Renata Šerelytė. „Mėlynbarzdžio vaikai“ (romanas), Vilnius: Alma littera;

Agnė Žagrakalytė. „Visa tiesa apie Alisą Meler“ (eilėraščiai), Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.

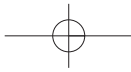
Laureatė – rašytoja D. Kalinauskaitė – buvo paskelbta Vilniaus knygų mugėje, premija jai už novelių rinkinį „Niekada nežinau“ įteikta 2009 m. kovo 10 d. Lietuvos literatūros ir tautosakos institute.

GINTA ČINGAITĖ

ALYVŲ NUŽYDĖJIMAS

Gėlės, krūmai, medžiai – visi žydintys augalai – poezijoje, kaip ir gyvenime, turi savo vietą. Arčiausiai poezijos – alyvos. „Manęs dar nebuvo, – / Alyvos žydėjo – – / Manęs nebebus jau, / Jos vėlei žydės. – / Ir kris jų lapeliai / Nuo saulės ir vėjo – / Kaip smėlio saujelės / Ant mano širdies – –“ Tai – Salomėjos Nėries „Alyvos“.

Visa poezija pavasariais kvėpia alyvomis. Ne ievomis, rožėmis, obelimis ar dar kokiomis

gėlėmis ar medžiais, bet alyvomis. Vilniuje ir Kaune jos pražįsta per patį Poezijos pavasarį. Žemaitijoje – savaite vėliau, bet ir Poezijos pavasaris – eilėraščių skaitančių žmonių būrelis ar taip pavadintas almanachas – čia pasirodo atitinkamai vėliau, o kitur iš viso nepasirodo. Ylakuose 1905 m. įsteigtas knygynas uždarytas šimtmečio proga. Skuode – lyg ir be jokios progos, vadovaujantis ekonomikos dėsniais. Žemaitijos bibliotekas almanachas pasiekia liepos mėnesį ar dar vėliau, ir čia niekas nepuola jo skaityti. Bet tai jau ne alyvų, o mūsų reikalas. Klausytis eilėraščių niekas nebevaro ganyklose (kaip ir gamyklose) dirbančių žmonių.

Alyvos, kaip kokie šuneliai, ilgiausiai prisimena savo šeimininkus. Kas, jei ne alyvos, žydi miškuose prie buvusių sodybų pamatų. Jau kada nebėra sienojų, supuvo slenkščiai, sutežo kaminų plytos, suskeldėjo, žolėmis apaugo akmenys, o jos vis želia ir želia, kiekvieną pavasarį išskleisdamos mėlynus žiedelius. Eidamas kada pro šalį ir pasukdamas į kelią (tokios mėlynos, kaip oras, regis, niekas nematys), ar paimsi jų šakelę? Kai visur šviesu ir žalia, jos tarp akmenų dar želia tarsi mūsų atmintis.

...Tokios dienos būna tik gegužės mėnesį, kai stoja giedra ir pučia rytų vėjai; ne visai rytų, o šiek tiek šiauresni, bet šalnų jau nebeatneša, džiovina laukus, ir dienos būna saulėtos, tik šiaurės pakraštyje, per sprindį nuo medžių viršūnių, kartais kabo koks debesėlis. Šis vėjas pučia kiekvienais metais, bet norint pamatyti, jog tikrai taip yra, ir pačiam kasmet reikia būti toje pačioje vietoje. Akimirkos pralekia taip greit, jog paskui sunku ir atsiminti, bet tada, atsisėdus pasieny, šiaurės pusėj ant aptręšusio suoloelio, užėina giedras gaudulys, kad senos sodybos kvepia alyvomis, kad temsta, ar vien nuo to, kad jauti, jog eina pačios gražiausios dienos, o tu sėdi kaip niekur nieko, žiūri į tuos laukus, kuriems atidavei visą gyvenimą; jų darbai traukia prie savęs ir kada nors nebepaleis, bet dabar šilta ir gera, pučia sausas vėjas, o svyruoklis beržas jau meta vieną kitą pageltusį lapelį.

Sutemus atsiranda daugybė įvairiausių drugelių, kurie skraido apie beržo kamieną, užuosdami garuojančios sulos kvapą. Šviečia šiaurės dangus, ir gali pajusti, kaip ima alsuoti Latvija. Skuode gyvenusios poetės Danutės Paulauskaitės trobelė pavasariais ilgai būdavo persmelkta alyvų kvapo. Jis, matyt, buvo įsigėręs į pamatų akmenis ir rengėsi pragyventi pačią šeimininkę, kuri jau buvo su viskuo susitaikiusi ir savo sodyboje leido augti kiekvienam išdygusiam. „Isinėšiau dvi alyvų kekeles, o kaip viltigai kvepia alyvos“, –

užrašė dienoraštyje 1996 m. gegužės 26 d. Nuo anksčiau minėto S. Nėries eilėraščio parašymo buvo praėję 60 metų.

Ir po jos mirties niekas negalėjo pergalėti. Išrovė obelis ir tujas, pašalino, ką begalėjo, – šių namų kvapas buvo nepergalimas. Nukasė žemę, kiemą išpylė skalda – vis tiek pro kažkur išlenda. Kiekvienas žmogus nori būti pats sau šeimininkas, o čia viskas buvo likę iš praeities. Tokių žmonių, kurie visa tai perimtų kaip muziejų, neatsirado, o antroje gatvės pusėje esantis muziejus negavo valdžios nurodymo ką nors daryti. Ir kas ką tam muziejui nurodys, – saugoti seną alyvų dvasią? Net tokiam veiksmui reikia pinigų.

Viskas susitvarkė, kai sodybą už dabar menkai atrodančią sumą nusipirko danas, kuris tada nesuprato ne tik sodybos dvasių, bet ir mūsų kalbos. Su naująja šeimininke lietuve kalnus nuvertė. Per trumpą laiką sodyba sublizgėjo tarsi koks Alpių namelis spalvotoje fotografijoje. Kuo iš toliau žiūri, tuo gražiau.

Paprasčiau bus po kokio šimto ar dviejų prikalti lentelę, jog čia gyveno tokia ir tokia. Kaip pernai padaryta prie kadaise metus Skuode valsčiaus raštininku dirbusio Antano Baranausko namo.

Ir nors estradinės lietuvių mergaitės to nenori nė girdėti, alyvos žydėti baigs. Kaip rašo J. Strielkūnas:

*Kol dar vaikštai, kol dar gyvas,
Jos kažką tau pasakys.
Nužydėjusios alyvos
Lenda žmogui į akis.*

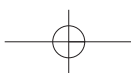
Ir Poezijos pavasaris baigiasi. Kaip alyvų žydėjimas.

STASYS JONAUSKAS

Skuodas

SOFIJA ČIURLIONIENĖ-KYMANTAITĖ ŽENEVOJE

2009 m. kovo 13 d. Nuolatinėje Lietuvos Respublikos misijoje prie Jungtinių Tautų biuro Ženevoje įvyko Nepriklausomybės dienos minėjimas, – pagerbtas S. Čiurlionienės-Kymantaitės atminimas. Minėjimo metu atidengti tarpukariu dirbusių Tautų Sąjungoje diplomatų – Augustino Valdemaro, Petro Klimo, Dovo Zauniaus, Kazio Škirpos, Sofijos Čiurlionienės-Kymantaitės, Jurgio Savickio, Stasio Lozoraičio, Edvardo Turausko – portretai. S. Čiurlionienė-Kymantaitė – vienintelė lietuvių moteris, dalyvavusi Lietuvos delegacijoje Tautų Sąjungoje. 2009-aisiais

sukanka 80 metų nuo Sofijos Čiurlionienės-Kymantaitės darbo Tautų Sąjungoje pradžios. Tautų Sąjungos posėdžiuose ji dalyvavo 1929–1931 ir 1935–1938 metais. Kovo 13 d. – jos gimimo diena.

Į Lietuvos delegaciją Tautų Sąjungos Asamblėjoje S. Čiurlionienę paskyrė Antanas Smetona ir Augustinas Voldemaras, reaguodami į Tarptautinės moterų sąjungos raginimą delegaciją nariais skirti ne tik vyrus, bet ir moteris. Nuo 1930-ųjų septynerius metus S. Čiurlionienė dirbo penktojoje, t. y. Humanitarinių, vėliau pavadintoje Socialinių reikalų komisijoje, kuri rūpinosi prekybos moterimis panaikinimu ir viešųjų namų uždarymu bei vaikų socialiniu aprūpinimu. Šių problemų sprendimas dar iki paskyrimo į Tautų Sąjungą buvo svarbus jos visuomeninio darbo baras Lietuvoje, o jai dirbant Tautų Sąjungoje įgavo tarptautinę reikšmę. 1936 m. S. Čiurlionienė paskirta Komisijos pranešėja Asamblėjai.

S. Čiurlionienės-Kymantaitės diplomatinė veikla kone visai netyrinėta. Šveicarijos lietuvių bendruomenės parašytoje ir šiemet spaudai rengiamoje išleisimoje knygoje „Lietuvių rašytojų takais Šveicarijoje“ pateikiama šiek tiek iki šiol nepublikuotos archyvinės medžiagos apie jos indėlį į Tautų Sąjungos Socialinių reikalų komisijos darbą.

Renginyje dalyvavo Mikalojaus Konstantino bei Sofijos Čiurlionių anūkė, asmeninio archyvo paveldėtoja ir tvarkytoja, skulptorė, pedagogė Dalia Palukaitienė. Ji skaitė ištraukų iš S. Čiurlionienės-Kymantaitės kūrybos, kalbėjo apie jos gyvenimo ir kūrybos sąsajas. Arfa ir fleita grojo Ženevos konservatorijos studentės Joana ir Vita Marija Daunytės. Skambėjo ir M. K. Čiurlionio kūrinių.

Tai graži užsienyje gyvenančių ir dirbančių lietuvių pastanga rūpintis Lietuvos kultūriniu paveldu.

EGLE KAČKUTĖ

ATODANGOS: NUO LATVIJOS KULTŪROS KANONO IKI MIUZIKLO „KAPITALAS“

Latvijos kultūros kanonas. 2007 m. pabaigoje buvo pradėtas kurti Latvijos kultūros kanonas. Kovo mėnesį po didelės atrankos ir svarstymų į Kanoną įrašyta 99 vertybės iš septynių meno rėčių (architektūros ir dizaino, kino, literatūros, muzikos, scenos meno, tautos tradicijų, vizualaus meno). Literatūrą Kanone reprezentuoja E. Adamsono „Subtilūs negalavimai“, V. Belševicos „Metų žiedai“, „Skaudus

laikas“, „Bilė“, U. Berzinio poezija, R. Blaumano novelės ir „Indranai“, A. Čako „Mano rojus“, „Amžinybės palytėti“, R. Ezeros „Neregima ugnis“, J. Jaunsudrabinio „Baltoji knyga“ ir „Aija“, R. ir M. Kaudzyčių „Matininkų laikai“, K. Miulenchacho „Latvių kalbos žodynas“, J. Poruko „Perlų žvejys“, J. Rainio „Galas ir pradžia“, „Ugnis ir naktis“, K. Skalbės „Žiemos pasakos“, O. Vaciečio „Si minor“, I. Zieduonio „Aš įeinu savin“, „Drugelių antpuolis“, „Epifanijos“.

Paskutiniame etape iš sąrašo iškrita Aspazija, F. Barda, A. Belas, R. Dobrovenskis, A. Eglytis, J. Ezerinis, V. Lamas, G. Merkelis, V. Plūdonis, A. Pumpuras, P. Ruozytis, E. Veidenbaumas, E. Virza, M. Zarinis ir M. Zyvertas.

A. Solženicyno premija V. Astafjevui. 2009-ųjų A. Solženicyno literatūrinė premija paskirta po mirties Viktorui Astafjevui (1924–2001). Vertinimo komisija pabrėžia, kad ši premija skiriama „pasaulinio masto rašytojui, bebaimiam literatūros kareiviui, ieškojusiam šviesos ir gėrio suluošintuose gamtos ir žmogaus likimuose“.

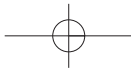
V. Astafjevo vardą išgarsino stambiosios prozos kūriniai – „Žuvų karalius“, „Matanti lazda“, „Paskutinis atsisveikinimas“, „Piemuo ir piemenaitė“, „Prakeikti ir užmiršti“, „Pladarmas“.

Be V. Astafjevo, A. Solženicyno premijos laureatais tapę B. Jekimovas, S. Bočiarovas, A. Zalizniakas, V. Toporovas, V. Rasputinas, A. Varlamovas, I. Zolotuskis, O. Sedakova, J. Kublanovskis, V. Bortko.

Apdovanojimas – šokolado knyga. Vasario 28-ąją Rygoje šokoladinėmis knygomis buvo apdovanoti rašytojai, dailininkai, vertėjai – taip įvertinti praėjusių metų Valstybės kultūros kapitalo fondo programos „Vaikų vertinimo komisija“ inicijuoto skaitymo maratono rezultatai. Rašytojai ir menininkai apdovanoti pagal keturias amžiaus grupes. „Vaikų vertinimo komisija“ buvo atrinkusi 12 naujausių latviškų knygų, kurias išleido įvairios leidyklos.

Knygos įvertintos per didžiojo skaitymo maratoną – jame dalyvavo 17 tūkst. jaunųjų ekspertų iš 573 šalies bibliotekų ir 14 latvių diasporos centrų. Tokia šventė Latvijoje surengta šeštą kartą.

Mėlynos spalvos istorija. Sorbonos profesorius Michelis Pastoureau spalvų simbolikai paskyrė knygą „Mėlyna. Vienos spalvos istorija“. Analizės objektai – literatūros paminklai, teisės traktatai, įvairūs meno kūriniai. M. Pastoureau tvirtina, kad antikos kultūroje mėlyna spalva nebuvo sureikšminama, nes nei graikai, nei romėnai nepalikę apie ją jokių užuominų. Tik XII a. mėlyna spalva sulaukė dėmesio, kai Mergelės Marijos rūbams buvo suteiktas atitinkamas atspalvis. Paskui šios

spalvos atsirado riterių romanų puslapiuose, vitražuose, karalių herbuose. XVII a. mėlyna spalva flamandų dailėje buvo pati gražiausia. XVIII a. ji simbolizavo laisvę, amerikiečių ir prancūzų revoliucionieriai ją iškėlė savo vėliavose. Romantikai įamžino savo kūryboje (J. W. Goethe's Verteris įtvirtino madoje drabužius *à la Werther*). Legendinis žydas Levi Strausas XIX a. aštuntąjį dešimtmetį sukūrė džinsus. Šiandien mėlyna spalva simbolizuoja taiką, ji vyrauja Jungtinių Tautų, UNESCO, Europos Sąjungos logotipuose.

Dar vienas nežinomas J. R. R. Tolkieno kūrinys. Anglų rašytoją J. R. R. Tolkieną (1892–1973) išgarsino literatūrinių pasakų knygos „Habitas“ ir „Žiedų valdovas“ (pastaroji pasaulyje paplito maždaug 150 mln. egz. tiražu). Šių metų gegužę JAV bus išleista iki šiol nežinoma J. R. R. Tolkieno knyga „Legenda apie Sigurdą ir Gudrun“. Ji parašyta 1920–1930 m., kai rašytojas profesoriavo Oksfordo universitete. Šioje knygoje pasakojama Sigurdo ir Gudrun istorija, į kurią įpinti kai kurie epizodai iš „Edų“, skandinavų sagų, „Nybelungų giesmės“ ir kitų literatūrinių šaltinių.

Nepaskelbtą tėvo palikimą leidžia jo sūnus rašytojas Ch. Tolkienas. Jo parengta knyga „Hurino vaikai“ išėjo 2007 m. (lietuviškai – 2008 m.).

Prancūzų rašytojų apklausa. Interneto tinklalapis „Telerama“ atliko šimto prancūzų rašytojų apklausą (jiems buvo pasiūlyta išvardyti dešimt žymiausių pasaulio rašytojų ir dešimt ryškiausių knygų). Dažniausiai – net 33 kartus – jie įvardijo Marcelį Proustą,

kaip rašytoją, ir jo kūrinį „Prarasto laiko beiškant“, kaip žymiausių romaną.

Dažnai buvo minimi G. Flaubert'as, J. Joyce'as, F. Kafka, A. Rimbaud.

Biografija „Gabriel García Márquez“. „Kiekvienas save gerbiantis rašytojas privalo turėti anglakalbį biografą“, – kartą pajuokavo G. G. Márquezas. 2008 m. pabaigoje išleista fundamentali šio rašytojo biografija anglų kalba, kurią aštuoniolika metų rašė Geraldas Martinas. Pasak knygos autoriaus, daugumą gerai žinomų savo gyvenimo istorijų rašytojas sugebėjo pagarsinti keliomis versijomis, todėl kiekvienoje jų reikėjo rasti tiesos grūdą. Biografas skaitytojui pateikia visus žinomus variantus. Tačiau kelis epizodus G. G. Márquezas nusprendė išsaugoti sau. G. Martinui jis priminė, kad „kiekvienas žmogus turi tris gyvenimus: viešą, privatų ir slaptą“.

Pirmoji romų abėcėlė. Volynėje (Ukraina) išleista pirmoji Europoje čigonų abėcėlė. Ją sukūrė visuomeninės organizacijos „Terne Roma“ vadovai Sergejus ir Tatjana Grigoričenko, norėdami išsaugoti savo bendruomenės autentiškumą. Iki šiol romai (čigonai) neturėjo savo abėcėlės, vartojo rašmenis tos šalies, kurioje jie gyveno. Ši abėcėlė parašyta čigonų dialektu, kurį supranta daugiau kaip penkių šalių romai.

„Kapitalas“ taps miuziklu. Garsusis K. Marso „Kapitalas“ per įsisiautėjusią finansų krizę darosi populiarus: jis perkuriamas į dainos ir šokio kalbą. Kitų metų pradžioje planuojama miuziklo „Kapitalas“ premjera Pekine.

ARVYDAS VALIONIS

GAUTA PAMINĖTI

Robertas Keturakis. Eilėraščiai. – Kaunas: Naujasis lankas, 2008. – 60 p.

Žinomo poeto eilėraščių rinktinė, išleista serijoje „Poezijos pavasario laureatų bibliotekėlė“. Sudarė autorius.

+

Julius Keleras. Pažadink. – Vilnius: Naujoji Romuva, 2008. – 71 p.

Eilėraščiai atrinkti iš JAV išleisto rinkinio „Baltas kalėdaitis“.

+

Benediktas Januševičius. Kiškis kiškiškai kiškena. – Kaunas: Kitos knygos, 2008. – 62 p.

Naujos knygutės paantraštė: eilėraščių rinkinys su kompaktine plokštele.

+

Nijolė Daujotytė. Pro lapus. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009. – 79 p.

Antras eilėraščių rinkinys, kuriame poetė geba

„stebėtis, grožėtis, patirti gyvenimo šviesą ar bent jos ilgesį“.

+

Mošė Kulbakas. Vilnius. – Vilnius: Žuvėdra, 2008. – 70 p.

Žydų literatūros klasiko poema jidiš, lietuvių, anglų, prancūzų, vokiečių, lenkų, rusų kalbomis. Sudarė A. Bukontas.

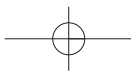
+

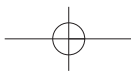
Tai, kas išlieka. – Vilnius: Kronta, 2009. – 312 p. Straipsnių rinkinys skirtas žymiam religijotyrininkui, rašytojui Gintarui Beresnevičiui (1961–2006) atminti. Sudarė E. Usačiovaitė.

+

Pasilikę tėviškėje. – Vilnius: Naujos sistemos, 2008. – 176 p.

Knyga apie Rytų Lietuvos šviesuolius – rašytoją V. Brazauską, vertėją L. Brogą, mokytojus P. Kuzmicką ir I. Kazakevičių. Sudarė B. Kurgonienė.

DANIELIUS MUŠINSKAS, vyr. redaktorius

Redakcijos kolegija:

JUOZAS APUTIS

ALGIMANTAS BALTAKIS

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ

PETRAS DIRGĖLA, vyr. redaktoriaus pavaduotojas

REDA GRIŠKAITĖ

LORETA JAKONYTĖ

ANTANAS A. JONYNAS

HERKUS KUNČIUS

MINDAUGAS KVIETKAUSKAS

JUSTINAS MARCINKEVIČIUS

MARCELIJUS MARTINAITIS

JŪRATĖ SPRINDYTĖ

RENATA ŠERELYTĖ

PIETRO U. DINI (Italija)

VIOLETA KELERTIENĖ (JAV)

VALDAS PETRAUSKAS (Kanada)

REGIMANTAS TAMOŠAITIS, skyriaus redaktorius

RYMUTĖ AKSTINAITĖ, stilistė-korektorė

ROMA ZMITRAVIČIENĖ, techninė redaktorė

Kompiuteriu rinko ALDONA GRYGELIENĖ

Redakcijos nuomonė nebūtinai sutampa su žurnalo autorių nuomone.

Redakcijos adresas:

K. Sirvydo 6, 01101 Vilnius

Telefonai: vyr. redaktoriaus – 261 73 44; vyr. redaktoriaus pavaduotojo, literatūros skyriaus – 261 61 00; kritikos, meno, eseistikos skyriaus, techninės redaktoriės, korektoriės – 262 55 79; buhalterijos – 262 61 84. Faksas – 261 73 44, el. paštas: metai@takas.lt

© „Metai“, 2009. Eina nuo 1991 m.